Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 2

Mart 1970 • 250 Kuruş

farubi

Beyazıt kulesinden Karaköy köprüsü ve Boğaz.
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

XVI. Yüzyılda Spor, Eğlence, Oyun 4
Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: Cevdet Paşa 9
Eski Istanbul'da Dayak 14
Sultan Hamid'in Siyaseti 18
Câber Kalesi 22
Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı İşgali 27
Ekrem Akurgal ile Bir Konuşma 31
Beyazıt Kulesi 36
Çakmalar 43
İki Başhekim, İki Belediye Reisi 48
Tarihe Akan Bir Ay 57
60 Yıl Önce Türkiye 58
Macaristan'daki Türk Eserleri 60
Batıya Doğru 62
Büyük Bozgun 68
İbtilâlarının Kurbanı Üç Osmanlı 73
3 Mezar Taşı, 3 İlim Adamı 76
Istanbul'un Suları 80
Ülkeler ve İnsanlar 88
Karikatür 92
Tarih Bilmecisi 94
Kitaplar Arasında 95
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Mart 1970 Yıl: 6 Cilt: 1
Sayı: 2 Sıra: 62

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, Istanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul **TEL:** 27 61 10

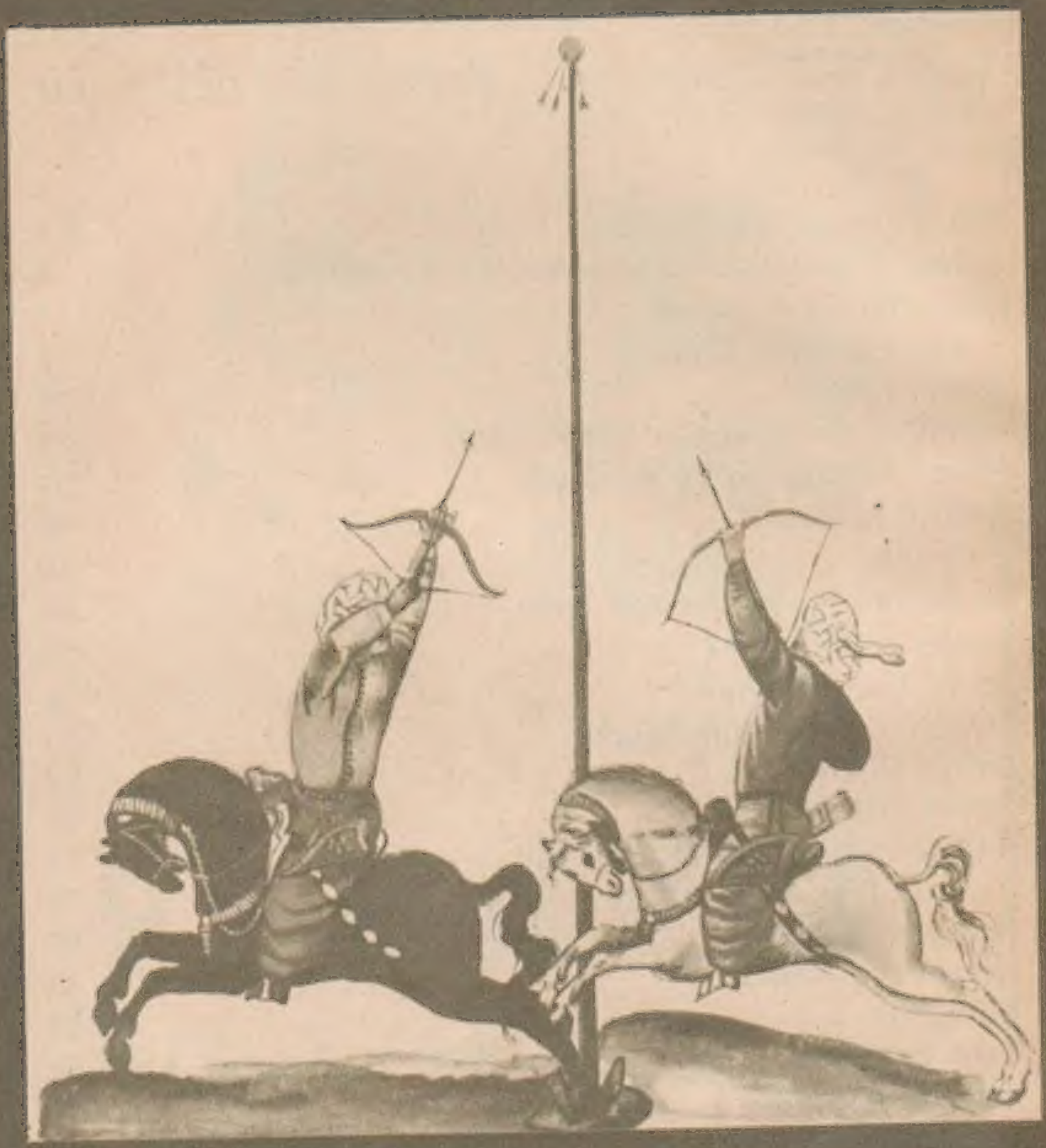

Sırık tepesindeki hedefe ok atışı.

XVI. Yüzyılda

Spor, Eğlence Oyun

Yazan: Metin And

XVI. YÜZYILDA Türkler'in boş vakitlerini değerlendirecek spor, eğlence, oyun gibi oyalanmaları büyük çeşitlilikler göstermektedir. Bunlardan sporun, günlük yaşayışta büyük yeri ve önemi vardı. Belli başlı sporlar okçuluk, güreş, cirit, binicilik, at yarışı ve avcılıktı. Bunlardan avcılık üzerine, Tarih Mecmuası'nın Ocak 1970 sayısında bilgi verilmişti. Okçuluk da en önemli sporlardan birisiydi. XVI. yüzyılda Türkiye'ye gelen ve gördüklerini kitabında yazan Ogier Ghislain de Busbecq, okçuluk üzerine geniş bilgi vermektedir. Kendisinin de yemeklerden sonra ok temrinlerini yaptığını söyleyen Busbecq, Türkler'in bu sporda çok usta olduklarını, çocukların daha sekiz yaşında ok atışına başladıklarını, on, on iki yıllık temrinlerden sonra ustalaşıp en küçük hedeflere nişan alabildiklerini, en sağlam okla kirişi kulağın arkasına kadar gerebildiklerini, Okmeydanı'nda atışlarda mükâfat olarak bir işlemeli çevre verildiğini, birçok mahallerde atış meydanlarının bulunduğunu, hedefi bekleyen görevlilerin bunları sık sık suladıklarını, hedef kurursa buna ok saplanmıyacağını, atlı atıcıların uzun bir direğin ucuna konmuş ufak bir topa hızla geçerken birden geri dönüp hızlarını kesmeden ok attıklarını anlatıyor.

Bir başka yazımızda anlattığımız Makbul İbrahim Paşa'nın 1524'teki düğününü **Tabakaatu'l - Memâlik fi Derecâti'l Mesâlik** adlı eserinde anlatan Celâl-zâde Mustafa Çelebî, Metris köyü dolaylarında dikili bir sırığın üzerine bir kabak konduğunu, bunun üzerinde gümüş ve altın toplar bulunduğunu, atıcıların buna ayakta, diz çökerek veya yatarak nişan aldıklarını, kazananlara bu topların mükâfat olarak verildiğini yazıyor. Ok atışları iki türlü oluyordu: Ya uzun atış veya menzil, ya da puta atışı denilen hedefe atışlar. Kalkan veya sepet denilen hedeflere bazen ip altından da atış yapıldığı olurdu. Gerek menzil, gerek puta atışı olsun bütün bu atışlarda gözetilmesi gereken sıkı kurallar vardı. Eşit ustalıkta olmayan okçular, aynı zamanda yarışmazlardı. Bu arada «zarp vurmak» denilen bir atışta demir, tunç hedefleri okla yurarak delmek büyük bir ustalık isterdi. Bu deliciliği elde etmek için okların demir uçları, çeşitli yollarla sertleştirilirdi.

Ok müsabakalarında çeşitli mükâfatlar verilirdi. Bunlar, değerli kumaşlar, giyim, kuşam, hil'atlar, at, koç gibi hayvanlardı.

ESKİ GÜREŞLER

Türkler'in an'anevî ve en yaygın sporu

olan güreş de, XVI. yüzyılda çok gelişmişti. En eski Türk güreşleri yağsız olmakla birlikte, XVI. yüzyıl resimleri bize, yağlı güreşin de bu asırda bilindiğini gösteriyor. Güreş üzerine pek çok eski belgelere rastlanmaktadır. Bu belgelerde, çağın güreşçilerinin adları, kimin kiminle güreş tutuştuğu, ödenen paralar, güreş yapılan yerler gösterilmiştir. Nitekim genel şenliklerde, bayramlarda düzenlenen güreşlerin Kozbeciler'de, Okmeydanı'nda, Kâğıthane'de, Eski Saray'da, Atmeydanı'nda, Yalı Kasrı'nda düzenlendiğini göstermektedir. Günümüzde güreşçiler için pehlivan denilmektedir. Eskiden pehlivan deyimi, her türlü hüner göstericisi için kullanılır, güreşçiye ise «küştigir» denirdi.

Güreş üzerine çeşitli fetvalar da bulunmaktadır. Nitekim bir Ebussuud Efendi fetvası şöyledir:

Mesele: Güreşçiler güreşirken tasliye ettiklerinde kerâhet var mıdır

Elcevab: Kerâhet muhtemeldir. Temaşay-i kesîr için ve lehve halkı rağbet için tasliye küfürdür.

Pehlivanlar kendi aralarında kulüpler de kurmuşlardır. Bunlardan Zeyrek'teki pehlivanlar tekkesi, en tanınmışıdır. Kasımpaşa'daki derici ve sepici esnafı arasında pehlivanlık çok yaygındı. Daha önce de bir pehlivanlar bölüğü bulunduğunu tarih belgeleri bize göstermektedir.

BİNİCİLİK VE AT YARIŞLARI

Sporların bir önemlisi de binicilik ve at yarışlarıydı. Binicilik yalnız bir spor olarak değil, ayrıca bir hüner, bir seyirlik oyundu. Büyük şenliklerde, büyük at yarışları düzenleniyordu. Gösteri yapan binicilerin çoğu, özel bir eğitim gören «Cündîler» di. Peçevî tarihi hüner gösterenleri sayarken, «canbazlar ve cündîler ve hayalbâz ve zûrbâzlar temaşaları...» diyor. Bunlar, akıl almayacak hünerler gösterirlerdi: Dolu dizgin giderken, yerdeki parayı almak, eyerin üstünde ayakta durmak, gene hızla giderken atı eyerleyip yeniden eyerini çıkarmak, atın boynunun altından dolanmak, atın nallarına kadar uzanmak, havaya ağır bir demir topuz atıp, bunu havadayken yakalamak, hızla giderken ayağını özengiden çıkarıp yere değdirmek, kollarının desteğinde dururken, sol ayağını sağın altından geçirip tam bir dönüş yapıp eyerde yerini bulmak, tersine bir dönüş yapıp atın kuyruğuna doğru dönmek, at dört nala giderken baş eyerin üstünde ayaklar yukarda, kollar yana açık bir yere tutunmadan giderken tersine bir sıçrayışla yerine oturmak ve daha başka akıl almaz hünerleri vardı.

III. Murad, «Cündîler» den, eyer üstünde ayakta giderken karşıdan gelen başka bir ata geçmelerini istermiş.

XVI. yüzyılda zûrbâz ve yılanbâzlar'ın gösterisi.

XVI. yüzyılda güreşçiler.

O devirde yalnız biniciler değil, fakat atlar da hünerler gösterirdi. Bunlar atın, önüne atılan yemi, ağzıyla binicisine uzatması, diz çökmesi, yatıp yerde sürtünmesi, bir yuvarlak üzerinde durması, bir kabın içine girmesi veya bir heykel gibi kımıldamadan durmak gibi hareketlerdi. Ayrıca at üzerinde yapılan çeşitli spor gösterileri de vardı. Bunlardan at üzerine yapılan ok atışlarından yukarıda söz açmıştık.

CİRİT ATMA

Bir başka atlı spor da ciritti. Cirit için Istanbul'da özel meydanlar vardı. At üzerinde yapılan spor gösterilerinden biri de halka oyunuydu. Bu oyunda yere çakılı bir demir çubuğa bir halka geçiriliyor, atla dolu dizgin giderken yarışmacılar elerindeki mızraklarıyla bu halkayı kaldırıyorlardı. Meydanın üç yerinden üç halka kaldırabilenler, oyunu padişah seyrediyorsa, bunları yaya olarak padişaha sunuyor, o da derece alan yarışmacılara mükâfat olarak bir altın halka veriyordu. Mükâfat alan yarışmacı, bu altın halkayı yerden kaldırıp, öpüp başına koyuyor, sonra yerlere kadar eğilip çekiliyordu. Atlı veya yaya olmak üzere bir gösteri de kale ve deniz savaşlarıydı. Meydanlara dekordan kaleler kuruluyor, ya bir Hıristiyan devlet veya İran gibi bir başka Müslüman devletle bir savaş canlandırılıyordu. Bir tiyatro gösterisi gibi yapılan bu yalancı savaşları, cenk oyuncularını bir başka yazımızda ele alacağız.

TOMAK OYUNU

Böyle çarpışmalı spor gösterilerinin başka türleri de vardır: Tomak oyunu, matrak oyunu gibi. Matrak oyunu eskrim gibi bir spordu. Diğer taraftan belli bir ritimle, ölçülü adımlarla yapıldığı için bir bakıma dans da sayılabilirdi. Bu oyunun Avrupa'daki mattacino denilen bir danstan Türkiye'ye geldiğini sanmaktayız. Matrak oynayanları sağ ellerinde bir tahta kılıç, sol ellerinde yuvarlak ufak yastıktan bir kalkan olur, iki müsabık karşılıklı ritmik hareketlerle eskrim yaparlardı. 1582 yılındaki büyük sünnet düğününü anlatan III. Murad sûrnâmesi «Âmeden-i Matrakçıyan» başlığıyla bunlar hakkında şu bilgiyi veriyor: «Ol esnada matrakçılar geldiler, baş kulak dimeyüb dest-i çûbla birbirine giriştiler ve növbet be-növbet hücumlar eyleyüb tarafeynden siperler virişdiler. Dilleri ellerine uyar ve nezaketle nereye uracağın duyup savar, kimi kolundan alacak hamleyi başından savub kolay yanın aldı ve kimi koltuk altından muharrif çalub müsa'ade ile göz açtırmadan ketfine çaldı, meydanda ol kadar virüb aldılar ve cânibeyninden dest-i çûbu kasden saldılar. Ne birinün darb ile kılına zarar getürdü ve ne hamle ile elinden siperin kaçurdu.»

XVI. yüzyılda, müzikli ve içkili bir ev eğlencesi.

Çeşitli spor gösterilerine XVI. yüzyıldan başka örnekler de verilebilir. Bunlardan biri de büyük kayık yarışlarıydı. Kayık yarışları özellikle İnciliköşk'ten seyredilirdi.

EVLERDE OYNANAN OYUNLAR

Evlerde oynanan oyunlara gelince, XVI. yüzyılda bunların da çeşitleri pek çoktu. XVII. yüzyılda Profesör Thomas Hyde adında bir İngiliz, Latince yazdığı bir kitapta, doğu ülkelerinde ve Türkiye'de XVI. yüzyılda oynanan oyunların listesini verdiği gibi, oyunları ayrı ayrı tarif de etmektedir. İşte Profesör Hyde'ın kitabında anlattığı Türk oyunlarının alfabetik listesi: Allı dikli oyunu, âşık oyunu, atlanbaç oyunu, bızdık oyunu, çalık oyunu, dama oyunu, dokuz taş oyunu, dur - tut oyunu, el oyunu, falaka oyunu, fırlak oyunu, gerdan bazı, koz veya ceviz oyunu, kumar oyunu, mangala oyunu, siramana oyunu, satranç oyunu, sultan oyunu, tabanca oyunu, takla oyunu, tavla oyunu, tek mi çift mi oyunu, top oyunu, tura oyunu, uzun eşek oyunu, yumurta oyunu. Bu arada bazı oyunların tekerlemeleri de dikkate alınmış ve kitapta ayrıca verilmiştir.

Belli başlı eğlenti yerleri bozahaneler ve meyhanelerdi. Gelibolulu Mustafa Âli bunlar üzerine **Mevâid - ün - Nefâis Fi Kavâid - il - Mecâlis** adlı kitabında geniş bilgi vermektedir. Bundan başka Tahtakale'de bütün profesyonel hünerciler, evcil ve yırtıcı hayvanlarla hüner gösterenler, meddahlar, dansçılar, soytarılar toplanmıştı. Tahtakale'de gösterilen oyunlar ve hayvanlar üzerine XVI. yüzyılda Latîfî'nin **Evsâf-ı Istanbul** adlı kitabında ayrıca, XVI. yüzyıl kaynaklarından Reinhold Lubenau, Salomon Schweigger, Lewenklaw'un kitaplarında bilgi buluruz.

Profesyonel seyirlik oyunlar gösterenlerin sayısı ve çeşitleri XVI. yüzyılda çok zengindi. Bunlardan canbazları, hokkabaz ve gözbağcıları, çengi ve köçekleri Tarih Mecmuası'nın daha önceki sayılarında tanıtmıştık. Bunların dışında XVI. yüzyılda şu oyuncuları buluyoruz: Kâsebâzlar, serbâzlar, hayalbâzlar, zıll-ı hayalbâzlar, sûretbâzlar, taklabâzlar, tasbâzlar, lubetbâzlar, zûrbâzlar, bînevâlar, mudhikan, beyzâbâzlar, yumurtabâzlar, âteşbâzlar, çenberbâzlar, paçilebâzlar, perendebâzlar, şişebâzlar, kuzebâzlar, gürzbâzlar, ayıbâzlar, şemşîrbâzlar, şadırvanbâzlar, yılanbâzlar, maymunbâzlar, hımarbâzlar ve başkaları. XVI. yüzyılda daha önce kukla bilinirken, Mısır'ın fethiyle daha sonra Karagöz diye bilinen gölge oyunu da Türkiye'ye girmişti. Ayrıca İspanya ve Portekiz'den kovulup Türkiye'ye sığınan Yahudiler de Avrupa'nın çeşitli oyunlarını Türkiye'ye getirmişlerdi. Bunlar, içinde çeşitli sahne dansları ve tiyatro gösterileri de yer almaktadır. Bu oyunların hünerlerle ilgili olanları bugün en ileri sirklerde görülenlerden bile çok üstündü. İlerde sırası düştükçe bu oyunların her biri üzerine geniş bilgi verilecektir.

Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: 7

CEVDET PAŞA

Tanzimat'ın İlk Günleri

Sadeleştiren: Yılmaz Öztuna

1895'TE 72 yaşında ölen Ahmed Cevdet Paşa, XIX. asır Türk tarihçi ve hukukçularının en büyüğüdür. Devlet adamı olarak da, en yüksek görevlerde bulunmuştur. Önce ilmiyye mensûbu olan, sonra mülkiyye sınıfına geçen Cevdet Paşa, 12 ciltlik tarihinden sonra, en mühim tarihi eseri olan Tezâkir'de, 1774 - 1826 yıllarını içine alan büyük tarihinde bıraktığı devreden sonrasını, parça parça ele almıştır. Aşağıda sadeleştirilerek alınan parça Tezâkir'in başlarındadır ve II. Mahmud'un ölümünden sonra oğlu 16,5 yaşındaki Sultan Abdülmecid'in tahta geçmesini, Tanzimat'ın ilânını, Mustafa Reşid Paşa ile muhalifleri olan muhafazakârların mücadelesini ve Osmanlı devletinin kritik durumunu anlatmaktadır.

SULTAN MECİD'İN TAHTA ÇIKTIĞI ANDA (1 temmuz 1839) OSMANLI DEVLETİNİN VAZİYETİ

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, istiklâl sevdâsına düşüp, üzerine sevk olunan ordular dahi münhezim olmuştu. II. Sultan Mahmud Han Hazretleri, kahrından ölmüş, yerine en büyük oğlu Abdülmecid Han Hazretleri, Osmanlı tahtına oturmuştu. Başvekil Rauf Paşa ve Şeyhulislâm Mekkî-zâde Âsım Efendi ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye reisi meşhur Husrev Paşa idi. Dâmâd-ı şehryârî olan Halil ve Said Paşalar dahi nüfuz sahibi idiler. Lâkin bütün devlet işleri Husrev Paşa'nın elinde bulunuyordu. Paşa, hodbehod Raûf Paşa'dan mühr-i hümâyûn'u alıp kendisini sadrâzam nasbettirdi. O vakit Enderûn-ı Hümâyûn ağalarının içinde en ileri gelen Rızâ Bey, yeni padişahın itimadına mazhardı ki, sonradan vezâret rütbesiyle Mâbeyn-i Hümâyûn müşîri ve sonra serasker olan Rızâ Paşa'dır. Enderûn-ı Hümâyûn beylerinden Mehmed Ali Bey de nüfuzlu idi ki sonradan dâmâd-ı şehryârî ve kapdân-ı derya ve bir müddet sonra sadrâzam olmuştur.

Kapdân-ı deryâ bulunan Ahmed Paşa, Donanmay-ı Hümâyûn ile Akdeniz'de idi. Düşmanı olan Husrev Paşa'nın aleyhinde hareket etmek üzere Donanmay-ı Hümâyûn'u alıp, Mısır İskenderiye'sine gitmiş ve «Firârî» lakabına hak kazanmıştı. Mehmed Ali Paşa ise, öyle bir nanköre itibar etmeyip Ahmed Paşa'yı İskenderiye'de tevkif etti. Fakat Donanmay-ı Hümâyûn'u bulunmaz bir nimet sayıp ele geçirdi. Bu suretle Mısır meselesi bir mertebe daha güce sardı. İşte o vakit, Devlet-i Aliyye'nin politika ufkunda Utârid yıldızı gibi cürmü küçük, kadri büyük bir zât parladı ki, devletimizde modern diplomasinin kurucusu olan Reşid Paşa'dır.

MUSTAFA REŞİD PAŞA VE TANZİMAT

Reşid Paşa, Avrupa devletlerini elde edip, Mısır meselesini halletmiye çalışıyordu. Bunu, Tanzîmât-ı Hayriyye'nin icrasına bağlayıp iki işi birden yürütmek istedi. Eski fikirler sahibi olan nâzırlar, Reşid Paşa'nın meydana koymak istediği Tanzîmât-ı Hayriyye'den hoşnud olmayıp, ancak Mısır işi bittikten sonra onun te'sis edeceği tanzimatın temellerini yıkmak kabil olur düşüncesinde idiler. Bu fikirle Tanzimât-ı Hayriyye'nin vaz'ına muvafakat ettiler.

Reşid Paşa, Tanzimât-ı Hayriyye fermânını kaleme alıp Gülhâne'de okudu ve

Tanzimat'ın kurucusu Mustafa Reşid Paşa.

Zamanında tanzimat ilân edilen I. Abdülmecid.

Avrupa devletleriyle bir ticaret muahedesi akdedip buraya Mısır valisinin sair Osmanlı eyaletleri valilerinden fazla hiç bir imtiyazı olmadığını dercettirdi. Fransa devleti, Mehmed Ali Paşa'ya sahip çıktıysa da yalnız kaldı. Sair büyük devletler, Devlet-i Aliyye ile Mısır aleyhine ittihâd eylediler...

Ol vakitler Devlet-i Aliyye'de inhisâr usûlü câri idi. Hükûmet tarafından satınalma memurları çıkarılıp hububat, mîrî fiyatıyle çiftçiden satın alınırdı. İşbu usûl ile hazineye yılda yetmiş bu kadar bin kese varidat husule gelirdi. Mezkûr ticaret muahedesinin icab ettirdiği ticaret serbestîsi hasebiyle, maliye hazinesi bu varidattan mahrum olduysa da, Mısır'ın teessürü kat kat ziyâde idi. Zira Mısır'ın varidatının en büyük kısmı inhisar usûlünden hâsıl olurdu. Bu usul kalkınca, def'aten Mısır'ın varidatı fevkalâde düştü ve maliyesi perişan oldu. Mehmed Ali Paşa ise, isyan ettiği Osmanlı devletine karşı durabilmek için, pek çok asker beslemekteydi. Mısır idaresi, bu masrafı karşılayamayıp birdenbire bir büyük mâlî muzâyakaya düştü. Hattâ Mısır askerinin yirmi sekiz aylık maaşları tedâhülde kaldı.

MEHMED ALİ PAŞA BAŞ EĞİYOR

Mısır idaresi maddeden bu vechile sıkıldığı gibi, mânen dahi müşkül mevkide kaldı. Zira Tanzîmât-ı Hayriyye fermânı, devletin Araplar'la meskûn vilâyetlerinde ilân edilince, halk efkârı padişah tarafına büsbütün yattı. Mısırlılar'dan nefret eden Haleb ve Şam ahalisi, onların aleyhine düştü. Binâenaleyh Suriye'ye çıkan Asâkir-i Şâhâne, kolaylıkla muzaffer oldu ve Mısır ordusu perişan edildi; düşe kalka Mısır'a zor can attı.

Elhâsıl, Devlet-i Aliyye bayağı iki kısma bölünmüşken, Hâriciye Nâzırı Reşid Paşa, bir kalemde Mehmed Ali Paşa'ya galebe ederek, onu, kılıcını kınına koymaya mecbur etti. Reşid Paşa, devleti böyle bir tehlikeden kurtardı ve can, ırz, mal emniyetini, devletin kefaleti altına alan Tanzîmât-ı Hayriyye'yi kurarak, âmmeye büyük iyilikler etmiş oldu. Lâkin Avrupalılar'la fazla münasebetlere girişmesi ve bazı yenilikler getirmesi yüzünden, bazı mutaassıplar kendisinden hoşnûd olmayıp Reşid Paşa'ya âdetâ dinsiz nazarıyle bakarlardı. Dâmâd Fethi Paşa, yeni usullerin getirilmesinde aynı fikirde olduğu için, o da, halk indinde sevilmiyordu.

Tanzimat hareketinin başarıcılarından Fuad Paşa.

MISIR MESELESİ HALLEDİLİYOR

Mansıblarında mutlak hareket etmeye alışmış olan devlet memurları, Tanzimât-ı Hayriyye'den hoşlanmamışlardı. Reşid Paşa ise, yeni kanunların harfiyle icrasında âdetâ taassub gösteriyordu. Hattâ Saray-ı Hümâyûn'un nüfuzuna karşı çıkmıştı.

Reşid Paşa'nın kaleme aldığı padişah nâmına çıkarılan fermân-ı âlî ile, Mehmed Ali Paşa, devletin diğer valileri gibi eli kolu bağlanmış vaziyete düşürülmüştü. Yalnız valilik, kendi hanedanında kalacaktı. Mısır vergisini bile, İstanbul'dan gönderilecek bir defterdâr toplayacaktı. Bu defterdâr maddesinden Mehmed Ali Paşa pek ziyade müteessir oldu. Fermânın bu maddesinin tâdili için Reşid Paşa'ya altmış bin kese akça (1) rüşvet teklif etti. Reşid Paşa, buna asla meyil göstermedi ve fikrinde ısrar eyledi. Bu defa Mehmed Ali Paşa, padişahın yakınlarına rüşvet vererek, genç padişahı, Reşid Paşa'nın hâriciye nâzırlığından alınıp, Edirne valiliğine gönderilmesine iknâ etti...

REŞİD PAŞA VE MUHALİFLERİ

Bu suretle Reşid Paşa'nın uhdesine Edirne valiliği tevcih buyuruldu. Fakat hasta olduğunu ileri sürüp Edirne'ye gitmedi. Bunun üzerine büyükelçilikle Paris'e gönderildi. İşte ol vakit, Rızâ Paşa devri başladı. Devlet işleri, Rızâ Paşa'nın eline kaldı. Dâmâd Fethi Paşa da Tanzimatçı olduğu için gözden düştü ve Dâmâd Mehmed Ali Paşa parladı. Ancak o dahi Rızâ Paşa'nın nüfuzu altında iş görürdü. Husrev Paşa düştü. Raûf Paşa tekrar sadrâzam oldu. Fakat o da Rızâ Paşa'nın hükmüne uymak mecburiyetinde kaldı.

Bir aralık kan dökücülükle meşhur olan İzzet Mehmed Paşa, ikinci defa sadârete geldi. Eski devirlerin âdetlerini yürütmek istedi. Fakat Tanzimât-ı Hayriyye karşısına çıktı. Hıristiyanları Müslümanlar'dan ayırmak için, Hıristiyanlar'ın feslerine «raiyyet» kelimesinin ilk harfi olan «re» harfini koymaya mecbur etmek gibi saçmalıklar yaptıysa da, Tanzimat esaslarını bozamadı. Bir seneye varmadan azledildi. Raûf Paşa tekrar sadrâzam oldu. Lâkin eskisi gibi bostan korkuluğu idi. Devlet Rızâ Paşa ve mensuplarının elindeydi.

Reşid Paşa'nın düşmesi üzerine birçok ıslahat yapılamadıysa da, Tanzimat esasları ortadan kaldırılamadı. Bilakis orduda mühim ıslahat yapıldı. Abdülkerim Nâ-

---

(1) Bugünkü rayiçle 300 milyon TL.

dir Paşa ile Mütercim Rüşdü Paşa, bu ıslahatı hazırladı. Rızâ Paşa da bu işleri destekledi.

MODERN TÜRK ORDUSU KURULUYOR

Bu askerî tensikat iktizâsınca, Devlet-i Aliyye'nin kara kuvvetleri Hâssa ve Dersaâdet ve Rûmeli ve Anadolu ve Arabistan ve Irak - Hicaz orduları nâmıyle altı orduya taksim olundu.

Hâssa ordusuna Üsküdar, Dersaâdet ordusuna Istanbul, Rûmeli ordusuna Manastır, Anadolu ordusuna Harput, Arabistan ordusuna Şam, Irak ve Hicaz ordusuna da Bağdad şehirleri merkez ittihaz kılındı. Her ordunun birlikleri geniş ülkelere yayılıyordu. Meselâ merkezi Istanbul olan Dersaâdet ordusunun birçok birliği Edirne ve Şumnu gibi uzak yerlerdeydi. Yoksa Rûmeli'nin muhafazası Rûmeli ordusuna münhasır değildi.

Dersaâdet ordusu, doğrudan doğruya seraskerin emrindeydi. Sair orduların birer müşiri vardı. Ordu kumandanlarının maaş ve tâyinâtı ayda 70 - 80 bin altın kuruştu (2).

Bu yüksek maaşlarla bu devrin ricâli güzel ömür geçirdiler, hoş geçindiler ve pek çok irad ve akar edindiler. Fakat haklarını inkâr etmiyelim. Koca imparatorluğu, devlet dolabını da — sonrakilere nazaran — güzelce idare ettiler. Maliyenin muvazenesini de gözettiler. Fakat dış politikada nâm kazanamadıkları gibi, içeride de gösterişli hayatları dolayısıyle rüşvet ve irtikâb ile itham edildiler.

REŞİD PAŞA İKTİDARA GELİYOR

Zât-ı Şâhâne bu vaziyetten usandı. Rızâ Paşa'yı seraskerlikten azletti ve Reşid Paşa'yı Paris büyükelçiliğinden tekrar hâriciye nâzırlığına getirdi. Az sonra da, istiklâl derecesinde salâhiyetlerle sadrâzam oldu.

Rızâ Paşa devri kapandı. Mustafa Reşid Paşa devri başladı. Fakat Büyük Reşid Paşa, hâriciye nâzırı iken gördüğü muazzam işleri, mutlak salâhiyetle getirildiği sadâret makamında göremedi. Oğlu Ali Galib Paşa'yı padişaha dâmâd etmek için saray kadınlarına ve harem ağalarına müdâhane eder oldu. Bununla beraber Tanzîmât-ı Hayriyye'yi tamamlamak, yenileşmek, maarifin terakkisine çalışmak gibi büyük işlerden geri kalmadı. İlk defa «mekâtib-i umûmiyye nezâreti» nâmıyle maaârif nâzırlığını ve Meclis-i Maârif'i kurdu. Gene de en büyük muvaffakıyetlerini dış politikada gösterdi.

---

(2) Bugünkü rayiçle 210 — 240.000 TL.

Bu yazının sahibi, tarihçi Cevdet Paşa.

Osmanlı devletine isyan eden Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa.

Mekki - zâde öldü ve yerine Ârif Hikmet Efendi, şeyhulislâm oldu. Ol esnada serasker bulunan eski fikir erbâbından Dâmâd Said Paşa'nın huzûr-ı hümâyûnda vuku bulan mecnûnâne ısrarı üzerine Reşid Paşa azledildi. Sârım Paşa, sadrâzam olduysa da, devlet ileşri gerçekte Said Paşa'nın eline geçti. Mutaassıp bir adam olan Said Paşa, Reşid Paşa mensuplarını dinsizlikle suçlayıp, mevkılerinden uzaklaştırmak ve devleti yüz sene evvelki hâline döndürmek sevdâsına düştü. Hattâ orta mekteplerde çocuklara ressamlık öğretiliyormuş diye harita kullanılmasının yasak edileceği işitildi.

Bereket versin Sârım Paşa, aklı başında bir adam ve mutedil Tanzimatçı idi. Said Paşa'ya uymadı. Zât-ı Şâhâne de Said Paşa'nın asra uyar adam olmadığını anlayıp def'etti ve Reşid Paşa'yı tekrar sadrâzam yaptı. İkinci sadâretinde Reşid Paşa, maârifin terakkisi için daha da fazla çalıştı. Fakat gene dış politikadadır ki, büyük muvaffakıyetler kazandı.

AVRUPA'DA 1848 İHTİLÂLİ

Avusturya imparatorluğunda zuhûra gelen ihtilâl üzerine Macarlar ayaklanıp Avusturya'ya isyan ettiler ve galebe çaldılar. İhtilâl fikirleri, Osmanlı devletinin iki mümtaz eyaleti olan Eflâk ile Boğdan'a yani Romanya'ya da sıçradı. Sonradan sadrâzam olan âmedî-i dîvân-ı hümâyûn Keçeci - zâde Fuad Efendi, fevkalâde müfettiş olarak Bükreş'e gönderildi ve yanına bir fırka asker verildi. Bu fırkanın kumandanı Ömer Paşa, sonradan serdâr-ı ekrem olan meşhur askerdir.

Avusturyalılar, Macarlar'ın terbiyesinden âciz kaldılar. Avusturya imparatorunun talebi üzerine Rusya Çarı, 200.000 asker göndererek ihtilâlci Macarlar'ı ezdi. Macarlar çaresiz kalarak, Osmanlı devletine sığındılar. Rusya ve Avusturya, harb ilânı tehdidiyle nota vererek, Bâbıâlî'den, âsî Macar ve Lehler'in iadesini taleb ettiler.

Fuad Efendi'nin, notaya kabil olduğu kadar yumuşak cevap verilmesini tavsiye etmesine rağmen, Reşid Paşa, kat'î red cevabı verdi ve Avrupa ve Amerika'da zaten büyük olan şöhreti, son dereceyi buldu. Ben bu sırada Bükreş'te Fuad Efendi'nin yanında bulunduğum için, geçen hâdiseleri çok iyi zabtettim.

Rusya Çarı, harb çıkarmak istedi. Fuad Efendi, fevkalâde büyükelçilikle Petersburg'a gönderildi, Çar'la görüştü ve harbi önledi. Dönüşünde rütbe-i bâlâ ile sadâret müsteşârı oldu ve ilk defa hey'et-i vekileye girdi. Sonra yeni Mısır valisi Abbas Paşa ile Reşid Paşa'nın zıddiyetini halletmek için Fuad Efendi ile ben, fevkalâde memuriyetle Kahire'ye gittik.

Mustafa Reşid Paşa'nın ilk iktidar yılları, bu şekilde geçti.

Eski Istanbul'da Dayak

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

YAKIN geçmiş zamana kadar «dayak atma» mutlaka sopa ile, değnekle dövmek anlamında kullanılırdı. Çünkü dayak, dayanacak değnek, asâ, sopa demektir. Bir kimseyi sopa, değnekle dövmeye de «dayak atmak» denilir. Yine yakın geçmişe kadar toplum hayatımızda, mekteplerde, asker ocaklarında, suçlu esnafın cezalandırılmasında resmen atılan dayaklar vardı.

Dayak, ya kaba et üzerine, yahut çıplak ayak tabanına atılırdı. Çıplak ayak tabanına atılacak dayakta suçlu yere sırt üstü yatırılır; dayak için, ayakları bileklerden bukağı içine alıp tabanları, sopa veya deyneği yapıştıracak olana yerden kaldırıp havada tam hedef tutan ve falaka denilen bir âlet vardı. Kaba etine dayak atılacak suçlu ise yere yüzü koyun yatırılırdı.

Yeniçeri ocağının kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırıldığı 1826 yılına kadar Istanbul zabıtası bu asker ocağının elindeydi. Kendilerinden gayrı halktan bir kimseye dayak atılma cezasının tatbikına memur yeniçeri neferlerine «falakacı» denilirdi. Padişahın devlet idaresinde mutlak vekili olan sadrâzamlar, devlet merkezi Istanbul şehrinin de valisi, en büyük idare âmiri yerinde idiler. Çarşamba günleri sadrâzamların çarşıları ve esnafı teftişe çıkması bir gelenek idi. Bu teftişlerde sadrâzamın kalabalık maiyyeti arasında falakacılar da bulunur, muhtekir veya hilekâr olduğu tesbit edilen, görülen esnaf hemen o anda dükkânının ve halkın gözü önünde falakaya yatırılırdı, ve emredilen sayıda değneklenirdi ve çoğu zaman dayak yiyenlerin tabanları yarılır, ayak üstüne basamaz olurdu.

Zamanımızın polis karakolları yerinde olan yeniçeri kolluklarında da bir falaka mutlaka bulunurdu. Uygunsuz bekâr uşakları, şıkırdım delikanlılar, kadınlara, gençlere harfendazlık eden yaramazlar suçüstü yakalandıklarında, kolluklarda, yeniçeri ağalığı tarafından verilmiş yetkiyle kolluk âmiri olan çorbacılar tarafından falakaya yatırılırdı. Son yeniçerilerden çardak kolluğu çorbacısı ve halk şairi Galatalı Hüseyin Ağa, Mısır Çarşısı'nda Kuleli dükkânının çırağı Attar Benli Ömer şânında yazdığı bir destanda kendi kolluğundaki bir dayak faslını şöyle anlatıyor:

Kolluk dîvânının vakti ikindi
Bir sârik tutuldu dediler şimdi
Getirin göreyim nerede o gidi
Bir tâze yiğitmiş zeberdest fetâ

Zencire vurulmuş eli ayağı
Tığ gibi pırpırı bekâr uşağı
Didiler bu itdir soyan çardağı
Güzellikde Yusuf misâli yektâ

Didım hiç tanımam hüsünle hatır
Sârıkin cezâsı ip ile satır
Falaka bende-i siyâset yatır
Dayak şu şehbaza insân-ü atâ

Dedim hüküm yüzdür yalun tabana
Yiğit ağlar der ki kıyma sen bana
Yüz değnek satıra bedeldir ağa
Aşbazlık dalgası oldu bu hatâ

Siyehçerde civan misâli pelenk
Perişan kâkülü sünbülü çelenk
Gamze işmarından aldım nakış renk
Emr ü fermânına olmuş alesta

Büyük şehrin günlük zabıta vukuatında yakalanan türlü suçlardan şer'î mahkemelere sevk edilen de hafif suçunun derecesine göre dayak cezasına mahkûm olur idi; o zaman, dayak için hâkim huzurunda falakaya yatırılırdı

Başta yeniçeriler, bütün kapıkolu asker ocaklarının disiplin nizamında dayak cezası vardı.

Acemioğlanları falakaya yatırılırdı ve değnek çıplak tabanlarına vurulurdu. Yeniçerilere ise dayak, yüzü koyun yatırılarak kaba etlerine atılırdı. Dayak, aşırı edepsizlik, serkeşlik, âmire itaatsizlik, sarhoşluk, sokakta ırz ehline harfendazlık (lâf atma) suçlarında alınırdı. Ocak geleneği olarak, suçlunun mensup olduğu ortanın yoldaşları huzurunda, fakat akşam yemeğinden sonra, tek bir mum ışığı altında hemen hemen karanlıkta tatbik olunurdu.

Dayak yiyen neferin kim olduğu elbet ki bilinirdi, lâkin dayak esnasında yüzü seçilmez, bu suretle koğuş arkadaşları arasında askerlik haysiyet ve şerefi korunmuş olurdu.

Dayak, yere serilen bir kilim üstünde nefer yüzü koyun yatırılarak, kalınca kızılcık değneği ile kaba etlerine vurulmak suretiyle atılırdı. Aynı ortanın kıdemli neferlerinden dört kişi ayrılır, dayağa yatırılan neferin ikisi ayaklarından, ikisi de kollarından basturarak kıpırdamasına mâni olurdu, dayağı da odabaşı ağa atardı. Dayağa getirilen nefere tekdir, tevbih yerine de, dayağa nezaret eden çorbacı ağa sadece: «Aşk olsun yola!» derdi.

Acemi oğlanları falakaya yatırılırken, yeniçeri neferlerinin kaba etlerine dayak atılması, ne hikmete dayanır bilemeyiz. Her halde taban yaraları kapanıncaya kadar yere basamayıp zelilâne sürünmesi de hoş görülmediğinden olacaktır.

Dayağı hak etmiş neferin sabıkası yok ise, değnekler sembolik, hafifçe vurulurdu. Dayağın son haddi, şiddetle vurulmak şartıyle 240 değnek idi. Fakat bir seferde hiç bir insan vücudu buna tahammül etmeyeceği için bu azamî ceza arka arkaya seksener değnek olarak tatbik edilirdi. Bir yeniçeri ortasının en büyük zabiti olan çorbacı ağa, suçlu bir neferine kendi hükmü ile en çok 40 değnek attırabilirdi, kırk değnekten fazla dayak cezası ancak Ağa Divânı denilen yeniçeri mahkemesinde verilirdi; cuma geceleri ve ramazan ayı içinde dayak cezaları tatbik edilmezdi.

Eski asker ocaklarından devren kalmış bir ceza olarak Meşrutiyet'e kadar askerlere ve askerî okullar talebesine de dayak atılırdı ve dayak cezaları askerî mahkemelerce verilirdi. Eskiden olduğu gibi suçlu nefer veya talebe falakaya yatırılmaz, yüzü koyun bir kilim üzerine yatırılarak tıpkı yeniçerilerde olduğu gibi kaba etleri değneklenerek dövülürdü. Hasan Baba adında bir kimsenin yayınladığı «Nizâmiye Kapısı» isimli eserde, Kuleli Askerî İdâdisi'ndeki dayak sahneleri tafsilâtı ile anlatılmıştır; fakat bir takma isim olduğu belli Hasan Baba bu eserini gayetle avâmî bir dille yazmıştır, geçmişi edeple nakil yerine, tehzil bayağılığına düşmüştür.

Eski sıbyan mekteplerinde de mektep hocalarının çocukları falakaya yatırma yetkisi vardı, bu yetki çocuk velileri tarafından da öylesine bir hak bilinmişti ki, bir çocuk mektebe verilirken: «Eti senin, kemiği benim» denilirdi. Bazı sadik hocalar, dayak yetkilerini pek zalimâne kullanırlardı.

İlk rüşdiye mekteplerinde de dayak cezası olmuş, sıbyan mektepleri gibi oralarda da çocuklar falakaya yatırılmışlardır. Biri Sultanahmet'te, diğeri Süleymaniye'de ilk açılan iki rüşdiyeden, Süleymaniye rüşdiyesinin talebesi olmuş Aşçı Dede İbrahim Bey'in pek kıymetli hâtıralarında çok şirin bir dayak sahnesi nakledilmiştir:

«... Ders cihetinden Süleymaniyeliler, yazı cihetinden Sultanahmetliler birinci idi, ama bizim içimizde hüsnü gibi hattı da güzel Ziyâ Bey vardı, bu Ziyâ Bey, Adana Valisi iken vefat eden meşhur şâir Ziyâ Paşa'dır. Benim gibi Kandillili olup mahalle mektebinde birlikte okumuş idik. Dolayısıyle beni pek severdi. İkimiz de on dört, on beş yaşlarında idık; lâkin o, o kadar zeki ve fatin idi ki, sual ve cevapta birinci, hoca Numan Efendi'yi durdururdu, Numan Efendi'nin ziyadesiyle

Eski devrin zabıta işleriyle alâkalı görevlileri Subaşı, asesbaşı, bölükbaşı.

sevgilisi, bir tanesiydi. Bir gün nâzır İmam-zâde Efendi mektebe geldi, bizi imtihan edecekti, Zıyâ Bey:

— İbrahim... sen içeri imtihana girince kapının önüne otur, ben perdenin arkasından sana söylerim, imtihanı verirsin, dedi.

Canıma minnet, memnun oldum. İmtihana toplu olarak girdiğimizde diğer çocukların cevap vermedikleri suallere ben cevap verirdim. İmam - zâde memnun olur bana aferin oğlum der, öbürlerinin de yüzüne tükürürdü. Bir arada Zıyâ Bey sesini perde arkasından fazlaca çıkarmış, İmam-zâde işitti, Numan Efendi'ye:

— Perdenin arkasında birisi var, çabuk şu habisi tutup bana getir, dedi.

Numan Efendi dışarı çıkıp da Zıyâ Bey'i görünce, ele vermemek için:

— Kimse yok efendim... Fakat İmam-zâde ısrar edince, zarurî Zıyâ Bey'i tutup getirdiler ve İmam-zâde'nin emri ile falakaya yatırdılar. Bıçare Numan Efendi elleri titreyerek Zıyâ Bey'in ayaklarına yavaşça bir - iki değnek vurup İmam - zâdenin eteğini öptü:

— Kulunuzu bağışlayın!.. demesi ile Zıyâ Bey'i falakadan kaldırdılar.. »

Büyük muharrir, Istanbul'un büyük evlâdı Ahmed Rasim, çocuklar ve mektep hâtıralarının önemli kısmını «Falaka» isimli eserinde toplamıştır. Pek şirin hâtıralar arasında dayağı ile meşhur Hâfız İsmail adında bir mektep hocasının, mektebinin talebesi olmayıp, hariçten terbiye için getirilen çocukları da falakaya yatırdığını anlatıyor ve falaka dayağının çeşitlerini sıralıyor:

«Mest üstüne hafif; mest çıkarılarak çorap üstüne az ağır; ıslak yalın üstüne daha ağır; kuvvetli bükmelerle zincirli falakada ıslak yalın ayak üstüne pek ağır; bu son vaziyette vurulan sopa, ayağın tabanından birdenbire kaldırılmayıp, sopanın taban ile teması sıkı sıkıya muhafaza edilerek yavaş yavaş bütün taban üzerinden deriyi parçalayarak geçirilmesi en ağır».

Merhum Vâsıf Hoca da bir karakol dayağı üzerine şu vakayı anlatıyor:

«... 1878 - 1880 arasında 15 - 17 yaşlarında idim; benden üç yaş kadar büyük Yusuf Şah adında güzelliği dillere destan olmuş bir delikanlı vardı ki, Üsküdar'ın Doğancılar yangın tulumbası sandığının uşaklarındandı. Yosma hanımlardan biri güzel oğlana göz koymuş, fakat oğlanın yoluna saldığı kılavuzlar, çöpçatanlarla Yusuf Şah'ı kandırarak evine getirememiş, muradına erememiş, muhabbeti gayza, kine çevrilmiş. Bir gün çarşı boyundan araba ile geçerken, gençlik, zıpırlık, bıçkınlık şânından tulumbacı şehbazı da gaflet ile kadına lâf atmış:

«— Hanımın yüzüne pek bakma, işmarını aldım, ama bir altın saat ile bir elmas yüzük almadan gelemem, demiş.

«Yosma da fırsatı kaçırmamış, hemen karakola şikâyet etmiş. Koca çarşı boyu, yüzlerce şahit. Irz ehli hâtuna pervasızca lâf atma, o zamanın tâbiri ile «harfendazlık» suçundan Yusuf'u çarşı karakoluna almışlar. Karakol kumandanı bu gibi vakalar üzerinde titiz, asabiyetle durur ve dayağı ile meşhur bir amansız, gaddar adam idi ki, halk tarafından takılmış lakabı ile cellâd Cüleyman diye anılırdı.

«Yusuf Şâh'ı hemen falakaya yatırmış. Hiç unutmam, bir cuma günü idi, vakayı gözümle gördüm. Dayak sahnesini görmedim, görmedim amma, delikanlının feryadını karakol önünde biriken halk arasında dinledim, sesi hâlâ kulaklarımdadır. Önce avazı çıktığı kadar bağırdı. Sonra sesi perde perde alçaldı ve bir inilti hâlinde kesildi. Tam o sırada karakola bir asker paşa girdi, onun da:

«— Karakol kumandanı mısın cellâd mısın, alçak herif! Diye gürlediğini ve Allah'a sığınarak atılmış bir şamar sesi duyduk. Bu paşa kimdi bilemiyorum. Sonra öğrendik ki, Yusuf Şâh'a kırk değnek vurmuşlar. Destancılıkta ustam Âşık Râzî, Yusuf Şâh'a dayak atan zaptiye çavuşunu şu manzume ile hicvetmişlerdir:

«Koşardı ayakla o hümâ - pervâz
Yavru pelen misâl yangıncı şehbâz
Ne revâ dayakla enin ü âvâz
Bûsegâhım iken o şâhda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

Lânetle yâd olsun kahbenin adı
Bir nigârın şerri, fitne fesadı
Dayağa yıkdırdı kadd-i şimşâdı
Bûsegâhım iken o şâhda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak».

Sultan Hamid'in Siyaseti

Yazan: Giyasettin Gökkent

1890-1905 seneleri arası, dünyamızda ki zayıf devletlerin, Avrupalı büyük devletler tarafından (İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya - Macaristan, Rusya, İspanya, İtalya) yağma edilircesine yutulmaları ve ortadan silinmeleri seneleriydi. Britanya İmparatorluğu, Mısır ve Hindistan'ı aldıktan sonra, Afrika'da sırayla doğu Sudan, Kenya, Rodezya'yı da imparatorluğuna katmış, Atlas ve Hind okyanuslarının birleştiği Ümit burnundan, Akdeniz'de Mısır'a kadar olan yerleri ellerine geçirmek için Holandalı çiftçi muhacirler tarafından kurulmuş olan Transvaal ve Orange cumhuriyetlerine harp ilân etmişlerdi.

Fransızlar'ın iştahları da günden güne artmış, Cezâyir ve Tunus'u aldıktan sonra henüz istiklâlini muhafaza etmekte olan Fas Sultanlığı'nı ele geçirmeye başlamıştı. O zamanki Almanya imparatorluğu da Fas Sultanlığı'na göz dikmişti. Fransa ve Almanya, Fas Sultanlığı'nı birbirlerinden daha evvel ele geçirebilmek için aralarında gizli siyasî bir harbe başlamışlardı. Fransa, Büyük Sahra, Senegal, Çad, Orta Afrika, Batı Sudan, Ubangi - Şari'yi de müstemleke imparatorluğuna katmıştı.

İspanya, Akdeniz kıyısındaki Kuzey Fas'tan bir parçayı, Mauritanya'nın Atlas okyanusu sahillerini, Portekiz, kendisinden 20 - 30 defa büyük olan Angola ve Mozambik'i almış, Almanya ise Güney Batı Afrika'yı ve Tanganika'yı ellerine geçirmişti. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu bir oldu - bitti ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkler'le meskûn Bosna ve Hersek vilâyetlerini yutmuştu.

Rusya'ya gelince, Hıyve ve Buhara Emîrlikleri'ni (himayesi altına) almış, bütün Sibirya'yı topraklarına katmıştı.

Avrupa devletleri, Çin'in en büyük limanı olan Şang - Hay şehrini işgal etmişler ve kendi aralarında bölgelere taksim etmişlerdi. Rusya'nın bu dev iştihasını, ancak Japonya, Kore'yi ele geçirmek ve 1905'te Rusya'yı büyük bir mağlubiyete uğratmakla o zamanlık durdurabilmişti. Bütün bu işgal, yutma yutulma, ilhak, himaye gibi karanlık işler olurken, yalnız Birleşik Amerika hükümeti, «sonradan lâzım olur» kaydıyle, Alaska'yı Rusya'dan pazarlık ve peşin ödenen milyonlarca altın dolar mukabilinde satın almıştı!

GÖZLER TÜRKİYE'YE ÇEVRİLİYOR

İşte dünya durumu böyle iken, pek az pay kapabilen ve ancak Kızıldeniz'deki

Sâdık Müeyyed Paşa (işaretli) Kudüs yakınlarındaki Tufeyle merkezinin açılış merasimi sırasında.

iklimi berbat olan Eritre ve biraz daha güneyde Somali'ye sahip olan İtalya'nın da iştahı kabarmış ve Türkler'in Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp ve Bingazi'ye göz dikmişti. Bütün Afrika'yı ele geçirmeyi tasarlayan ve o zamanlarda Fas ile çok meşgul bulunan Fransa için Trablusgarp ve Bingazi (çantada keklik) vaziyetindeydi ve Fransa daha o sıralarda Tunus'un bitişiğinde olan bu Türk toprağını da eline yüzde yüz geçireceğine inanıyordu. Birbirini takip etmiş olan harplerden zayıf duşmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yağlı lokmayı kapmak Fransa için pek kolaydı.

Osmanlı İmparatoru II. Sultan Abdulhamid, Afrika'daki son Türk toprağının da bir gün elinden çıkmaması için müttefik arıyordu. Rus meselelerinde daima Türkler'le ittifak eden İngiltere'den, müstemleke meselesinde hayır yoktu. Sultan Abdülhamid, aradığı müttefiki kendi topraklarında buldu. Bingazi'nin güneyinde ve Büyük Sahra'nın ortasındaki yemyeşil Kufra vahasında yaşayan çok cesur, istiklâline düşkün bir kabile vardı; bunun ismi Sünûsî kabilesiydi. Padişah, Arapça, Fransızca ve Almanca'yı iyi bilen bir askerini, Azım - zâde Sadık Müeyyed Paşa'yı Kufra'ya, Sünûsîler'e iki defa gönderdi. Onları Osmanlı İmparatorluğu'na bağladı ve sadakat yemini ettirdi. Sünûsîler bu sadakat yeminlerine 1911'den 1919'a kadar çok sadık kaldılar ve sekiz sene İtalyanlar'a karşı harp ettiler. Kumandanları daima Türk subaylarıydı, hattâ 1911'de İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgallerinde bu kumandanlardan bir tanesi Mustafa Kemal idi.

İşte dünya durumu 1901/2 senelerinde böyle iken, Fransız istihbarat servisi (Deuxième Bureau) İtalya'nın Trablus'u

işgal etmek için gizli askerî hazırlıklara başladığını öğreniyor ve bundan kuşkulanıyor. Fransa hükümeti, gayet gizli olarak ve (dostane) bir şekilde Sultan Abdülhamid'i haberdar ediyor. Bu haber padişahı çok üzüyor ve düşündürüyor. İtalya ile hemhudut olsa, icabında harp eder, fakat Trablusgarp, Anadolu'dan ve anavatandan çok uzak, İtalya'nın hemen hemen kapı karşı komşusu, İtalya'nın donanması Akdeniz'de Fransız donanmasıyle atbaşı gitmekte ve çok kuvvetli. Padişahın ince zekâsı, kurnazlığı buna bir çare buluyor.

HABEŞİSTAN'A GİDEN HEYET

O zamanlar Afrika'da istiklâlini elinde tutan birkaç devletten biri de Habeşistan İmparatorluğu idi. Habeşistan İmparatoru II. Menelik, kendisinin Hazret-i Süleyman'ın torunu olduğunu iddia ederdi.

Habeşler'in beşte ikisi Müslüman ve beşte üçü Ortodoks Hıristiyan'dır. Renklerinin siyah olmasına rağmen, Afrikalı zenci ırkına mensup olmayıp, Araplar, Yahudiler gibi Sâmî ırktan, konuştukları Habeşce de yine Arapça ve İbranice'ye yakın Sâmi bir dildir.

Bütün bu ince noktaları düşünen padişah, zaman ve zeminden âzamî derecede istifade etmeyi kararlaştırdı ve Habeşistan imparatoruna bir Türk askerî heyetini göndermeye karar verdi. Üç kişilik Türk askerî heyetinin başına evvelce iki defa Kufra'ya gönderdiği Sâdık Müeyyed Paşa'yı getirdi ve birçok kıymetli hediyelerle heyeti Addis - Ababa'ya gönderdi.

Zahiren diplomatik bir nezaket ziyareti yapan bu heyetin, aslında gizli bir vazifesi vardı. Heyet, Istanbul - Marsilya - Port Said - Cibuti yoluyla Addis - Ababa'ya varacaktı. Port - Said'den tesadüfen geçmekte ve Uzak Şark'a gitmekte olan Fransız La Foudre kruvazörü, gûya Cibuti'den kömür alacağını bahane ederek Türk askerî heyetini aldı ve Cibuti'ye götürdü. Fransız kruvazörünün kumandanı sonradan amiral olan binbaşı Guepratte' dı. Hakikatte ise Fransa hükümeti, Türk heyetinin bir an evvel Addis - Ababa'ya varmasını istiyor ve bunu da sağlıyordu. Türk askerî heyeti evvelâ Cibuti Müslümanlar'ı tarafından, sonra da Addis - Ababa'da çok parlak karşılandı. Heyet reisi, İmparator II. Menelik'e, padişahın «Sen ki peygamberlerimizden Hazret-i Süleyman'ın torunu ve Habeş Müslümanları'nın hâmîsisin...» diye başlayan mektubunu verdi. İmparatora çok kıymetli hediyeler, Osmanlı nişanları, altın, gümüş ve elmas kabzalı kılıç, kama, Osmanlı Müşir (mareşal) rütbesini tevcih etti. Habeş Ras'larına (kabile reisleri) birçok kıymetli hediyeler verdi.

Ziyaretler ve ziyafetler bittikten sonra Sadık Paşa, imparator'a, padişahın gizli mesajını bildirdi. İtalya hükümeti gizli askerî hazırlıklar yapıyordu ve muhtemelen Eritre ve Somali'den Habeşistan'a hücum edeceklerdi. İtalyanlar 7 - 8 sene evvel hakikaten aynı yerlerden Habeşistan'a hücum etmişler, fakat öyle bir dayak yemişlerdi ki, hemen kurtuluşu kendi müstemlekeleri olan Eritre ve Somali'ye sığınmakta bulmuşlardı. Habeşler bu harbi unutmamışlardı. Türk heyetinin ikazı da onları harekete geçirmiş ve bu meseleyi gizli olarak dost geçindikleri ve Habeşistan'ın yegâne limanı olan Cibuti'yi ellerinde tutan Fransa'ya sormuş, İtalya'nın askerî hazırlıklar yapmakta olduğu cevabını almışlardı.

PADİŞAHIN SİYASETİ BAŞARI KAZANIYOR

Sultan Hamid, Habeş imparatoruna silâh temini için nakdî yardım da etmişti. Habeşler derhal asker toplamaya ve İtalyanlar'a olan hınçlarını daha kuvvetli bir şekilde anlamaya hazırlandılar. İtalya hükümeti bu durum karşısında şaşırdı, Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal edecek olan askerini, Eritre ve Somali müstemlekelerinin korunması için Habeşistan hududuna gönderdi. Vakıa Habeşler'le İtalyanlar arasında ikinci bir harp olmadı, fakat bu suretle İtalya, daha 1902'de düşündüğü Trablusgarp ve Bingazi'nin işgalini geri bıraktı. Bu suretle II. Sultan Abdülhamid, zekâsı, politikası ve devletlerin rekabetlerinden yerinde ve zamanında istifade etmesini bilmesi sayesinde büyük bir dert ve belâdan kurtulmuş oldu.

Trablusgarp ve Bingazi ancak II. Sultan Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra, Meşrutiyet devrinde, 1911'de İtalyanlar'ın istilâsına uğradı, Türk zabitlerinin kumandası altında 1919 senesine kadar İtalyanlar'la harp eden Sünûsîler, İtalyanlar'ı senelerce deniz kenarından içeri sokmadılar, büyük zayiat verdirdiler, nihayet 1919'da Istanbul'un İtilâf devletleri tarafından işgali sırasında ve bu devletlerin ısrarı üzerine, son Osmanlı padişahı Vahideddin yine bir Türk askerî heyetini bir İtalyan torpidosu ile Trablusgarb'a, Sünûsîler'e gönderdi ve harbin durdurulmasını istemesi üzerine Sünûsîler de harbe son verdiler.

Câber Kalesi

Yazan: Kerim Yund

Üç kıtayı titreten Osmanlı devletinin kurucusu Sultan Osman'ın büyük babasının şahsiyeti hakkındaki bilgiler, rivayetlere inhisar etmektedir. Onun hakkındaki bilgilerimiz, inançlarımız ilimden çok, hikâyeye, masala kaçar. Tarihin sustuğu yerde mitoloji başlar.

Yüzyıllardan beri Fırat boyundaki Câber kalesinin eteğinde «Türk Mezarı» denilen türbeyi Osman Gazi'nin dedesinin gömüldüğü yer olarak biliyoruz.

Bu makalede önce Câber'i, sonra da Türk Mezarı'nı inceleyeceğiz.

CÂBER KALESİ'NİN COĞRAFİ DURUMU

Câber, Türkiye sınırlarından 100 kilometre dışarda, Suriye ülkesinin kuzey bölgesinde, Fırat nehrinin sol kıyısında, suya doğru çıkıntı yapan bir tepeciğin üzerinde kurulmuş eski bir kaledir. Rakka'dan Ba'is'e uzanan yol üzerinde bir konak yeridir. Câber kalesi, bugünkü Rakka şehrinin 50 km. batısında, Fırat'ın sağ yakasında bulunan Sıffîn'in karşısında ve Haleb'in 110 km. doğusundadır.

Fırat nehrine hâkim bir tepe çıkıntısı üzerinde henüz birçok kısımları sağlam duran Câber kalesinin eteğinde 600 metrekarelik tel örgü içinde Türk Mezarı, Türk jandarma karakolu bulunmaktadır.

Buralarda oturanlar, konar göçer Türk, Arap oymaklarıdır: Çapar, Bekmişli, İlbegli, Karaşıhlı, Çadırlı, Güllü, Güvenç, Saygül gibi Döger ulusunun çeşitli oymakları buraları kışlak yaptıkları gibi, Vilde adında Arab bedevî aşireti de yazın bu kale yıkıntısı dolayında konaklar.

İslâmlık'tan önce var olan, yapım tarihi kesinlikle bilinmeyen kale, geçit ve uğrak bir yerde olduğundan birçok tarihî olaylara sahne teşkil etmiştir. Bugün eski önemini çok yitirmiş olan kale ve dolayları, tarihî, turistik varlığını sürdürmektedir.

CÂBER'İN ADLARI

Davsara: Câber kalesine İslâmlık'tan önce İslâmlığın başlarında (Davsara) denmişti. Arap coğrafyacıları ise (Davsar) demiştir. Davsar adı her ne kadar tarihî bir esasa dayanmıyorsa da Arap coğrafyacıları şöyle der: Munzur oğlu Lokman'ın kölesi Davsar burayı almış olduğu için onun adı verilmiştir. Daha sonraları bu kaleye Câber kalesi denmiştir. Bu adın da konuş sebebi şöyledir: Selçuklular çağında burayı alan, Kuşeyrîler'den Sâbiku'd - dîn Câber'in adına izafetle buraya Câber denmiştir.

Câber'in anlamı kısa boylu demektir.

Evliyâ Çelebî şöyle der: Câfer Kuşeyrî bu kaleyi yapıp, Etrâk şivesinde Câber'e tebdil etmiştir. Kale dibinde ziyaretgâh-ı Süleyman Şâh vardır.

Çapar: Yer adının Câber şeklinde söylenişi ve bunun tarihî bir kaynağa dayanmayışı, bölgenin Abbâsoğulları'ndan beri

Türkler'in at oynattığı bir yer olması, bize Câber'in, Türkçe bir söz olan Çapar' dan Arapca'laştırılmış bir kelime olduğu kanaatini de uyandırmaktadır. Çapar, bir Türk byounun adıdır. Bu boyun bir oymağı da Fırat boylarında yazı konusu ettiğimiz topraklarda yaşaya gelmişlerdir. Yine Çapar: posta katarı demektir ki, bu kale de yol üzerinde konak yeri olduğuna göre Çapar kalesi olması mümkündür.

Kırım'da da Türk ülkesi içinde «Câber berdi», «Cafer berdi» gibi yer adları vardır.

TÜRKLER'E VERİLİYOR

Kale Osmanlılar'a geçince Rakka kazasına bağlı bir nahiye merkezi olmuş, imparatorluğun Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine 1918 sonlarına doğru İngilizler tarafından işgal edilmiştir.

Daha sonra «Milletler Cemiyeti» nin kararıyle kale, Fransızlar'a, Fransızlar'ın Suriye'yi terk etmeleri üzerine de Suriye'ye geçmiştir. Kalenin eteğinde bulunan «Türk Mezarı» 1921'de, Türk - Fransız uyuşması ile Türkiye'ye geçmiştir.

Türk Mezarı, Türkiye'nin sınırları dışında kalan, üzerinde Türk bayrağı dalgalanan tek toprağıdır.

TÜRK MEZARI ÜZERİNDEKİ HAKKIMIZIN KAYNAĞI

Birinci Dunya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı İmparatorluğu, ülkelerinden Suriye'yi ve Güney Anadolu'nun bazı bölgelerini Milletler Cemiyeti, Fransa'nın himayesine (mandasına) vermişti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Fransa hükümeti, iki ülke arasında bir uyuşma sözleşmesi isteğinde bulundular. Bizim hükümetimiz, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk'i; Fransızlar, eski bakanlarından Franklen Buyyon'u delege seçtiler. Bunların kararlaştırdıkları anlaşma «Ankara İtilâfnâmesi» veya «Türk - Fransız İtilâfnâmesi» diye anılır. Bu andlaşmanın 9. maddesi şöyledir:

Madde: 9 — Sülâle-i Osmaniye'nin müessisi Sultan Osman'ın büyük pederi Süleyman Şâh'ın, Câber kalesinde kâin ve Türk Mezarı namıyla maruf merkadi, müştemilâtıyle beraber Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada muhafızlar ikame ve Türk bayrağı keşide edebilecektir.

TÜRK MEZARI

Başta Âşık Paşa -i zâde (1400 - 1495 sonrası) olmak üzere, Osmanlı vak'anüvislerine göre, Câber kalesi, Osmanlı devleti-

Türk Mezarı'nın dış görünüşü.

Câber Kalesi'ndeki jandarma karakolu.

nin kurucusu Osman Bey'in büyük babası olan, Kaya-Alp oğlu Süleyman Şâh'ın Fırat nehrini geçerken gömüldüğü yerdir. Yazarlar, kabre aynı zamanda Türk Mezarı da derler. Kalenin bizlerce ünü buradan gelir. Tarihçilerimize göre: Süleyman Şâh, Kayı Han boyundan idi. Cengiz'in şerrinden yerini, yurdunu bırakıp, Türkistan'ın Mahan yöresine konmuş, burada da güveni kalmayarak Ahlat'a, oradan Erzincan çevresine göçmüştü. Boyu 50 - 150 bin kişi arasında idi. Süleyman Şâh buralarda bir süre kaldıktan sonra Cengiz fitnesi geçmiştir sanarak yurduna dönmeye karar verdi. Haleb vilâyetinde «Câber» adlı kale yanından, Fırat ırmağını geçerken, atından suya düşerek boğuldu. Ölüsü, adı geçen yere gömülmüş ve mezarı «Türk Mezarı» diye ün almıştır (1224).

Bu olay üzerine Süleyman Şâh'ın Gündoğdu ve Sungur Tekin adlarındaki iki oğlu Orta Asya'daki yurtlarına, Ertuğrul ve Dündar adlarındaki oğulları da yanlarında 4 - 5 yüz aile olduğu halde Haleb yöresinde kaldılar. Buradan da Pasin, Sürmeliçukur taraflarına geçtiler. Burayı beğenmediler, fakat o sırada Ertuğrul Bey, savaşan iki ordu ile karşılaştı. Yenilmekte olana yardım etti. Bu, Selçuklu ordusu idi. Hükümdar, Ertuğrul'u Söğüt, Domanıç Beyi yaptı.

Evliyâ Çelebi de Seyahatnâmesi'nde Ertuğrul, babasını Murad kenarındaki Câber kalesi dibinde defnetmiştir, demektedir. Türk Ansiklopedisi de bu görüşü benimser. Ermeni tarihçi İnciciyan da, Süleyman Şâh'ın Haleb yakınında Câber kalesi önünde boğulduğunu yazar.

TÜRK MEZARI'NDA KİM YATIYOR?

Süleyman Şâh'ın Türk mezarında yatan şahıs olduğu inancı yüzlerce yıl devam etti.

Bir aralık, Türk mezarında yatan şahsın Ertuğrul'un babası Suleyman Şâh'la ilgisi olmadığı görüşü yaygınlaştı.

Suriye'de, Câber kalesindeki Türk mezarının Anadolu fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Selçuklu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman Şâh'ın mezarı olması en kuvvetli ihtimaldir. Çünkü Süleyman Şâh, Haleb yakınlarında bir vuruşmada ölmüştür. Bu mezarın, Osman Gazi'nin büyük babası olduğu iddia edilen hayali bir Süleyman Şâh'a ait olması ihtimali yoktur. Asırlarca buna inanılmış olmakla birlikte, Osman Gazi'nin büyük babası ve Ertuğrul Gazi'nin babasının adı «Gündüz-Alp» tir.

Câber'deki Türk Mezarı'nda yatan kişinin Kaya-alp oğlu Süleyman Şâh olmayıp da Kutalmışoğlu Süleyman Şâh olma-

sı düşüncesini taşıyanlara, yüz yıllardan beri birinci düşüncede olanlar bayağı üzülmekte, içlerinden kutlu bir duygu koparılmış gibi kederlenmekteler. Bunlar belki de Kutalmışoğlu'nu iyi tanımadıklarından, üzülmekte haklıdırlar.

Türk mezarında yatanın bugün için Kutalmışoğlu Süleyman Şah olduğu da kesin olarak söylenemez. Çünkü bu ünlü fâtih, Câber'de değil, ona 110 kilometre daha uzakta bulunan Haleb'te şehit olmuştur.

Prof. Osman Turan, İslâm Ansiklopedisi'nin 110. fasikülünde, Kutalmışoğlu Süleyman Şâh hakkındaki uzun yazısını bitirirken, Türk Mezarı'nda yatanın bu Süleyman Şâh da olmadığını ileri sürerek, «Türk mezarı hakkında, elimizde mevsuk bir kayıt mevcut değildir» der.

BAYRAĞIMIZIN DALGALANDIĞI YER

Ankara antlaşması ile Suriye sınırları içinde Türk mezarı olarak bayrağımızın dalgalandığı yer 600 metre alanındadır. Bunun etrafı dikenli telle çevrilmiştir. Tel örgüye giriş kapısı üzerindeki karşılıklı ay ve içinde yıldız bulunan bir süs vardır. Kapının yanında bir nöbetçi kulübesi bulunur. Burada, 1921 yılından beri nöbet tutulmaktadır. İçerde, Türk mezarı, jandarma karakolu ve müştemilât vardır.

Tel örgünün dışında ve yakınında Suriye hükümetinin jandarma karakolu vardır. Burada çevre boş topraklarla örtülü olduğundan, yasa dışı olaylarla karşılaşılmaz.

TÜRBE

Andlaşmanın verdiği hakka dayanılarak Câber kalesi eteklerinde bulunan Türk mezarını kaplayan türbeye bayrağımız çekilir. Mezarın kapısının üstünde «Süleyman Şâh'ın Türbesidir» ibaresi yazılıdır.

Bu türbe hakkında Yüksek Mühendis Mimar Doğan Erginbaş 1950 yılında çıkardığı (Anıtkabirler ve Zafer - Asker Anıtları) kitabının 18. sayfasında: Süleyman Şâh'ın Fırat kenarındaki türbesi, Selçuklu motifleri ile süslenmiş, çöl karakterinde, kerpiçle yapılmış denilmektedir. Bilindiğine göre türbe, yeniden II. Sultan Hamid tarafından yaptırılmıştır.

II. Sultan Hamid, atalarının ve büyüklerinin türbelerini yaptırmak ve onarmak suretiyle iyi davranışlarda bulunmuştur. Söğüt'teki Ertuğrul Gazi Türbesi'ni, Nasreddin Hoca'nın, Nâmık Kemâl'in türbelerini de o yaptırmıştır. Türk Mezarı'ndaki türbe, son defa 1936 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nca onarılmış, korunmasına bakmak üzere de bir kişi tayin edilmiştir.

Türbenin içi.

Türbenin içi 10 metre uzunluğunda, beş metre genişliğindedir. Baştaki mihrabın önünde bir rahle vardır. Yandaki rafta ise, bir mushaf bulunur.

Tavanda, elektrik lambası ve bir kandil sarkmaktadır. Yerde, çok kıymetli halılar serilidir. Türbede üstü kadife örtülü üç mezar vardır. Örtülerin üzerine âyetler işlenmiştir. Bu örtüler eskidikçe Ankara'dan yenisi gelir.

Orta yerdeki büyük mezar Süleyman Şâh'a aitir. Ötekiler, torununun ve bir yakının olduğu söylenir.

Türbenin içinde yeni harflerle yazılı büyük bir kitâbe vardır. Bu yazılar, İslâm Ansiklopedisi Câber maddesinden olduğu gibi alınmıştır.

KARAKOL BİNASI

Türbenin bulunduğu yere nöbetçi jandarmalarımızın barınması için bir karakol yapılmıştır. Bu yapı, yukarda sözünü ettiğimiz tel örgü içindedir. Binanın ortasında,

Süleyman Şâh Jandarma Karakolu

diye yazılıdır. Üzerinde Türk bayrağı bulunan bina, kiremitli olup, çevrenin en güzel yapısıdır. Duvarlar badalananmıştır. Tel örgü içindeki bir kuyudan su ihtiyacı sağlanır. Su yetmezse, Fırat'tan da faydalanılır.

Karakol binasının içi, bir batarya ile elektrik sağlanarak aydınlatılır.

NÖBET İŞİ

Türk mezarını, jandarmalarımız bekler. Urfa'nın Akçakale kazası jandarma komutanlığına bağlı olan birlik, dokuz er, bir de assubaydan ibaret olmak üzere on kişidir. Her ay Urfa ilinden gelen bir kamyonla nöbet değiştirilir.

Jandarmalardan başka bir de, mezarı bekleyen türbedar vardır. O da her gün türbede bulunur. Ancak ay başlarında nöbet değişiminde Urfa'ya gidip, ihtiyaçlarını sağlar.

Fırat kıyısını gezen ve «tarih nüvis-i Âl-i Osman» unvanını alan Naci, «Tarih-i Selâtıyn-i Âl-i Osman» eserinin «Ertuğrul Bey Gazi» bölümünde şöyle seslenir:

Zikre şâyandır Fırât'ın her yeri,
Ben ki bir Türk'üm unutmam Câber'i.
Türk olan nimet-şinâs olmak gerek,
Var yerî gitsem «Mezar-ı Türk»e dek.

Gaziantep dolaylarında söylenen bir mânide de:

Al önlüğün alası
Yıkıl Câber kalası
Ben bu suya çıkmazdım
Hep analık belâsı

diye geçer. Pek sade, fakat düşündükçe genişleyen ve mânâsı artan bir mâni.

Câber Kalesi'nin uzaktan görünüşü.

Napoléon Bonaparte'in Mısır'ı İşgali

Yazan: Nigâr Anafarta

XVIII. YÜZYIL sonlarına doğru Bonaparte, Toulon limanında büyük bir donanma hazırlığına başlamıştı. Bunu haber alan Osmanlı İmparatorluğu, hedefin Arnavutluk olacağını düşünmüşse de, bir Fransız gazetesinin, donanmanın Mısır'a taarruz ihtimalini belirtmesi üzerine, devletin endişesi kat kat artmıştı. Bir taraftan gerekli tedbirlerin alınması düşünülürken, bir taraftan da politik yönden çalışmalara başlanmış ve dost devletlere başvurulmuştu. Henüz müsbet bir sonuca varılamamışken, sefer hazırlığını tamamlayan Napoléon, Toulon limanından hareketle, Malta adasına gelmiş, 2 haziran 1798'de adayı muhasara ve zaptederek Saint - Jean şövalyelerinin hâkimiyetine son vermiş, oradan İskenderiye'ye doğru hareket etmişti.

Diğer taraftan, Fransız donanmasının Toulon'dan yola çıktığını ve hedefin Mısır olduğunu tahmin eden İngilizler de dört büyük harp gemisiyle İskenderiye yakınına gelmişler, Fransız donanmasını burada bulamayınca, sandalla limana memurlar göndermişlerdi. Karaya çıkan temsilciler, Mısır âyânı ile görüşerek, durumu izah ve kendilerini korumaya geldiklerini anlatmaya çalışmışlarsa da bunu kabûl ettirmek mümkün olmamış ve Mısır umerâsı, İngilizler'in teklifinden şüphelenerek, hile ile Mısır'ı zaptedeceklerini sanmıştı. Açıkta demirleyip, Fransız donanmasını beklemeleri, kendilerine, parası karşılığında zahire ve su verilmesi istekleri dahi reddolunmuş, bunun üzerine İngiliz donanması, Fransız donanmasını aramak üzere denize açılmıştı.

İskenderiye limanına gelen Bonaparte, İngilizler'in Fransız donanmasını aradığını öğrenince, alelacele askerini karaya çıkarmayı düşünmüş, fakat kaleden mukavemet edileceğini anladığından, şehrin yakınındaki Murâbıt koyundan karaya beş bin asker çıkararak İskenderiye'ye ulaşmıştı. Bu askerle, şafak vakti İskenderiye'ye karşı hücuma geçilmiş, şehir hazırlıksız ve korunmaya yeteri kadar kuvveti olmadığından teslim olmak zorunda kalmıştı. Napoléon, hiç bir kötü maksadı olmadığını, amacının beldeyi Kölemenler'in zulmünden kurtarmak olduğunu bildirmiş ve halka teminat vermişti.

Bu teminat sözde kalmış, Napoléon, 6 temmuz 1798'de İskenderiye'den hareket etmiş, Mısır Kölemenleri'nden ve valinin kuvvetlerinden teşkil edilen derme çatma ordu, Napoléon kuvvetlerine karşı koyamamış ve Fransız kuvvetleri, 22 temmuzda Kahire'ye girmişti. Bu zafer neşesi uzun sürmemiş, on gün sonra Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, İskenderiye'nin kuzey doğusuda, Ebu - Khur limanında bulunan Fransız donanmasını perişan etmiş ve Napoléon, Kahire'de âdeta mahsur kalmıştı. Bonaparte, Mısır'da

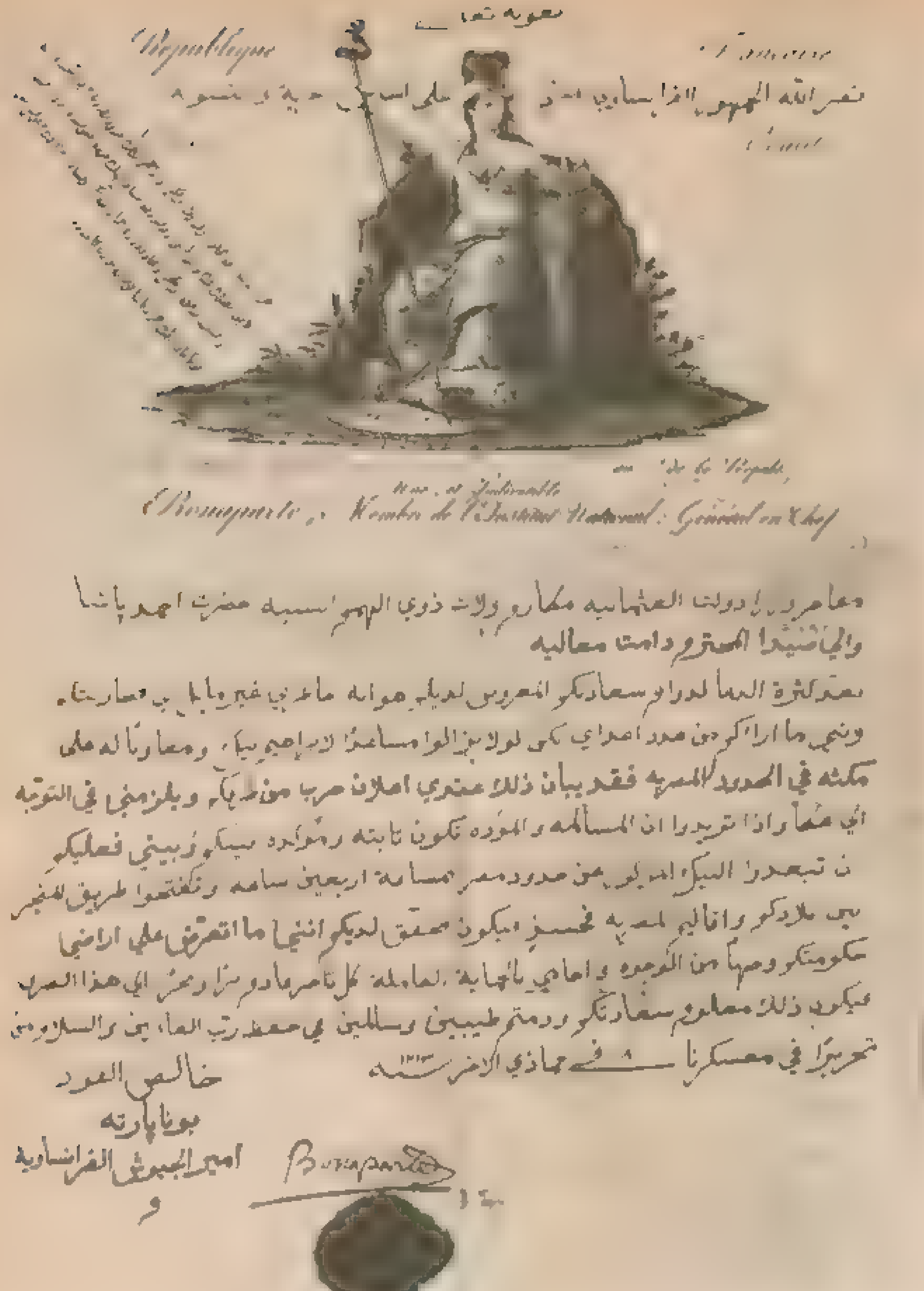

Bonaparte, Membre de l'Institut National: Général en Chef

خالص الود
بونابرته
امير الجيوش الفرانساوية

Bonaparte

Bonaparte, Cezzar Ahmed Paşa'ya yazdığı bu mektupla, şartlarını kabûl ettiği takdirde kendisi ile muharebe etmeyeceğini bildirmişti.

kalabilmek için Suriye'ye sahip olmayı tasarladığından, bu defa planını gerçekleştirmek üzere, ordusu ile Suriye'ye doğru hareketle Gazze, Remle, Yafa şehirlerini zapt ve Akkâ kalesini muhasara etmişti.

Napoléon, daha önce, Sayda Valisi Cezzar Ahmed Paşa'ya yazdığı 7 cemaziyelahır 1213 (17 kasım 1798) tarihli, Arapça mektubunda, Mısır âyânından İbrahim Bey'in Mısır hududu dışına çıkarılmasını ve Mısır yolunun açtırılmasını teklif etmiş, bu takdirde Paşa ile muharebe etmeyeceğini, Sayda'ya müdahalede bulunmayacağın, tüccar ve ziyaretçilerini koruyacağını belirtmiş ve kendisinin dostu olduğunu bildirmişti (Topkapı Sarayı Arşivi No. E. 12287/1). Cezzar Ahmed Paşa, bu mektubu getireni huzuruna bile kabul etmemiş, geri çevirmişti. Napoléon bu sebepten Cezzar Ahmed Paşa'ya kin besliyordu.

FRANSIZLAR ZORLANIYOR

Fransız kuvvetleri, altmış dört gün Akkâ kalesini kuşattıktan ve pek çok kayıp verdikten sonra çekilmek zorunda kalmış, Yafa ve Gazze'de de tutunamamış, Kahire'ye dönmüştü. Napoléon bu durum karşısında Mısır'da barınmak imkânı kalmadığını anlayınca, iki küçük gemi ile ve gizlice, gûya imdat kuvveti sağlamak üzere, Fransa'ya kaçmıştı.

Aradan geçen zaman içinde, Sadrâzam

ve Serdâr-ı Ekrem Yusuf Ziyâ Paşa'nın 40 - 60 bin kişilik bir kuvvetle, ordunun başında Gazze'ye gelmesi üzerine, Napoléon'un vekâleten yerine bıraktığı ve onun Mısır'dan Fransa'ya kaçmasından beri imdat kuvveti bekleyen Fransız Generalı Kléber, çaresiz kalınca, Mısır'ı tahliye teklifinde bulunmuştu. Osmanlı, İngiliz ve Fransız temsilcileri arasında imzalanan tahliye şartnâmesine göre, Fransızlar'ın üç ay içinde Mısır'dan çıkmaları karara bağlanmıştı (24 ocak 1800). İngilizler'in, sonradan bu karara karşı çıkmaları ve Fransızlar'ın serbest bırakılmayıp esir edilmelerini istemeleri üzerine, yeniden çarpışma başlamış, bu arada General Kléber bir fedaî tarafından öldürülmüş, bunun yerine geçen General Menou komutasındaki Fransız kuvvetleri saldırıya geçmişlerse de, İngilizler'in Abu - Khur' dan karaya asker çıkarmaları ve Kapdân-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın yetmiş gemiyle gelip İngiliz kuvvetlerine katılması karşısında Fransızlar büyük bir yenilgiye uğramış, önce Reşid, sonra da Rahmaniyye zaptedilmişti. Daha sonra, Kahire'nin kuşatılması üzerine, Kahire muhafazasında bulunan Fransız Generali Beliard, tahliye mukavelesi isteğinde bulunmuş ve mukavele imzalanmıştı.

Mukavele gereğince, 10 temmuz 1801'de Fransız kuvvetleri, Kahire'den çekilmiş, İskenderiye kalesinde bulunan General Menou, Fransa'dan yardım gelebileceğini umarak, 26 ağustosa kadar dayanmış, sonunda o da tahliye kararına uymuş ve teslim olmuştu.

FRANSIZLAR'IN ÇEKİLİŞİ

Mısır Seferine memur olan Sadrâzam ve Serdâr-ı ekrem Yusuf Ziyâ Paşa, III. Sultan Selim'e gönderdiği 27 rebiyülâhır 1216 (8 ağustos 1801) tarihli bir telhiste, Mısır'ın muhasarasına başlandığı sırada Kapdan - paşa, İngiliz orduları, Mısır (Kahire) kalesi ile Fransızlar'ın yeniden yaptıkları kale ve palangaların, tabya ve metrislerin resimlerinin gönderileceği evvelce bildirilmişse de, ressamın rahatsızlanma-

Napoléon'un Piramidler Meydan Muharebesi.

Bir Türk'ün kalemiyle Fransız ordusunun kaçışı.

sı yüzünden, resimlerin bitirilemediğini, bu sebeple gönderilmesinin geciktiğini, bu kere tamamlanan resimlerin takdim olunduğunu yazmaktadır (Topkapı Sarayı Arşivi No. E. 4244/2).

Osmanlı ordusu tercümanından gelen 6 safer 1216 (18 haziran 1801) tarihli bir mektupta da, Mısır seferinin son safhası anlatılmakta ve Fransız ordusunun, muharremin ikinci günü (15 mayıs) hücuma geçeceklerini, Sadrâzam'ın haber aldığı, Çarhacı Tâhir Paşa'yı 4.000 askerle ileriye gönderdikten sonra, fecir vaktinde Serasker Mehmed Paşa'yı da harekete geçirdiği, daha sonra sadrâzamın da dört bine yakın askerin başında muharebeye katıldığı, bunu gören askere yeniden şevk ve gayret geldiği, düşman askerinin evvelâ ayak direediği, sonra mukavemet edemeyerek geri çekildikleri ve daha sonra, üç yerde mukabeleye kalkıştıkları, başaramayınca, Kahire'ye iki saat mesafe kalıncaya kadar kaçtıkları, Osmanlı askerinin peşlerinden kovaladıkları belirtilmektedir. Daha aşağıda, bu muharebenin, muharremin üçüncü günü (16 mayıs 1801) olduğu, Kapdan - paşa ve İngiltere başkumandanının o havaliye geldikleri, gerekli hazırlıklara başlandığı, iki gün sonra sadrâzamın kuvvetleriyle birleşip şehre girileceği, Fransa askerinin mevcudu ve kaybı açıklanmaktadır.

Mektup şu satırlarla son bulmaktadır: Adı geçen muharebenin resmi, alelacele kurşun kalemle bir kâğıdın üzerine tersim olunmakla, gerek adı geçen resim ve gerek devletlû sadrâzam hazretlerinin zapteyledikleri çeşitli yerlerin diğer altı tane resmi, tarafınıza gönderilmiştir. Bundan başka, Allah'ın yardımı, padişahın teveccühleri ve sadrâzamın dağlar misüllü tedbirleriyle birkaç güne kadar Kahire'nin zaptına ait resmin de gönderileceği umulmaktadır.

Burada sunduğumuz Mısır Seferi'ne ait resimler, resim sanatı bakımından bir değer taşımasalar bile, yerlerinde yapılmış ve otantik oldukları için tarih bakımından değerli belgeler olduğu kanaatindeyiz.

Türkiye'de Arkeoloji Çalışmaları

EKREM AKURGAL İLE BİR KONUŞMA

Röportaj: Edibe Dolu

MEMLEKETİMİZDEKİ arkeolojik eserler gün geçtikçe daha fazla dikkati çekmekte, bu konuda yerli ve yabancı ilim adamları pek çok yayın yapmaktadır. Kendi propagandaları için her şeyden faydalanmak gayretinde olan özel teşebbüs bile bu sahaya el attı. Böylece bir yandan kendi isimlerini duyurmaya yardım ederken, bir taraftan da yurdumuzun yabancılar arasında bir tanıtılması oluyorlar. Meselâ birkaç ay evvel Mobil şirketi, bu alanın en yetkili isimlerinden, Ankara Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın «Ancient Civilisations and Ruins of Turkey — Türkiye'nin Eski Medeniyetleri ve Kalıntıları» isimli bir kitabını yayınladı. Renkli resimler ve eserlerin planlarıyle, tarihteki yerleri ve bugünkü durumları hakkında geniş bir etüd olan bu kitap, yayınlanmasından iki ay sonra tamamen tükendi. Bu istek karşısında ikinci baskısı daha da fazla olarak yayınlanmaya karar verilmiştir. Akurgal'ın eserinin yurt dışındaki bu etkisi karşısında diğer bazı şirketler de yavaş yavaş bu konuya yönelmeye başlamışlardır. Bu bakımdan günümüz arkeoloji alanı hakkında güvenilir bilgiler almak için Prof. Akurgal ile bir konuşma yaptım.

Bilindiği gibi bu, Dr. Akurgal'ın ilk eseri değildir. Bir düzineyi aşan eserleri Almanca, İngilizce ve Fransızca olarak yayınlanmış, bazıları daha sonra diğer yabancı dillere çevrilmiştir. İtalyanca ve İspanyolca'ya çevrilmiş olanları da vardır. 1911'de Istanbul'da doğan Ekrem Akurgal, tahsilini Istanbul'da Vefa ve Istanbul Erkek liselerinde yapmış, sonra arkeolojiye yönelerek İslâm Sanatı, Eski Çağ Tarihi, Latin ve Yunan kültürleri üzerinde devam etmiştir. 1932 - 40 yılları arasında Almanya'da okurken doktorasını da yapmıştır. 1941 yılında Ankara Üniversitesi arkeoloji bölümünde doçent olan Dr. Akurgal, 1949 yılında, 38 yaşında aynı bölümde profesör olmuştur.

Son yirmi yıldan beri Anadolu'nun çeşitli kısımlarında kazı çalışmalarına katılan Prof. Akurgal, 1967 yılından beri İzmir dolaylarında, «Eski İzmir»deki arkeolojik çalışmaları yönetmektedir.

Ekrem Akurgal'ın üniversite dışında bazı yerli ve yabancı kuruluşlarla da ilgisi vardır. Meselâ Türkiye'de «Türk Tarih Kurumu» ve «Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu» üyesidir. Ayrıca, Avusturya ve Alman Arkeoloji Enstitülerinin

tabii üyesidir. Londra'daki «Elen Etüdleri Kurumu» ile, Amerikan Arkeoloji Enstitüsü ve 1960'da Bordeaux Üniversitesi tarafından kendisine fahrî doktorluk payesi verilmiştir.

Sorularımın cevaplarına geçmeden evvel, Ekrem Akurgal'ın 1951 yılından beri Avrupa, Amerika, İngiltere ve Sovyet Rusya'da çeşitli konferans gezilerine çıkmış olduğuna ve 1961 - 62 ders yılında da Amerika'nın Princeton Üniversitesi'nde misafir profesör olarak görevlendirildiğine temas etmek isterim.

TÜRKİYE'NİN DÜNYADAKİ YERİ

Türkiye'nin yanısıra koskocaman bir Mısır medeniyeti, bir Yunan medeniyeti, Roma, Mezopotamya, İndus Vadisi ve benzerleri medeniyetler var, acaba Türkiye bunlar arasında nasıl bir yer işgal etmektedir. Prof. Akurgal:

— Biz arkeolojik zenginlik yönünden İtalya ve Yunanistan ile beraber başta gelen ülkelerden biriyiz, diyor. Mısır ve diğerleri bizden sonra gelir. Çünkü Mısır'da sadece bir Mısır medeniyeti vardır. Yunanistan'da bir Yunan, Roma'da bir Roma medeniyeti olmasına rağmen Önasya, yani Anadolu'da Yunan ve Roma medeniyetlerine ek olarak Hitit, Lidya, Frikya, Karya, Likya medeniyetlerinin izleri kalmıştır. Anadolu için, «birçok medeniyetlerin beşiği olmuş,» deyimini boşuna kullanmıyorlar. Fakat maalesef bu hazinelerimizin korunması, ayağa kaldırılması ve bulunduktan sonra ayakta tutulmasını sağlamakta en sonuncuyuz. Son zamanlarda gezdiğim eski vilâyetlerimiz Tunus, Suriye ve diğer bazı Arap ülkelerinin bu alanda bizden daha ileri ve dikkatli olduklarını bizzat gördüm, dedi.

Diğer bazı arkeologlar gibi Ekrem Akurgal da bir bölgedeki eserlerin büyük emeklerle meydana çıkarıldığını, fakat korunma yetersizliği yüzünden zarar gördüğünden acı acı yakındı. Bu konuda birhâtırasını anlattı. Bunlardan bir tanesi Papa'nın Türkiye'yi ziyaretiyle ilgiliydi. Bu ünlü misafirimiz yurdumuza gelmeden evvel Dışişleri Bakanlığı ilgilileri Prof. Akurgal'dan, Efes ve civarındaki arkeolojik kalıntıların temizlenmesi ve düzenlenmesini istemiş. Bir hafta içinde, otların tamamen örttüğü eserler meydana çıkarılmış ve kalıntılar temizlenmiş. Profesör:

— Bu çalışmalar gelen misafirlere bağlı kalmamalı, her yıl eski eserlerimiz temizlenmelidir, diyor.

Eğer bu yerlerden turistik alanda fay-

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, arkeoloji alanındaki çalışmalarıyle dikkati çeken bir ilim adamımızdır.

Ekrem Akurgal (sağdan üçüncü), Bordeaux Üniversitesi'nden fahrî doktorluk payesi alan ilk Türk profesörüdür. Resimde bu tören görülmektedir.

dalanmak istiyorsak, onların bugünkü pis ve yangın yeri görünüşünden kurtulmalarının şart olduğunu savunuyor. Bir ara mavi gözlerini uzağa çevirdi, bir şeyler hatırlamak ister gibiydi. Sonra yavaş yavaş:

— On beş yıl evvel, keşke kazı yerlerine kadar uzanan güzel yollarımız olsa da yabancı turistler gelip bu hazinelerimizi görseler, derdik. Şimdi ise, çok şükür güzel yollarımız var, keşke kazı yerlerimiz şu pislikten kurtulsa da gelenler onları daha iyi gezebilseler, diyoruz, diye ilâve etti.

Meğer farkına varmadan, daha konuşmamızın başında, değerli arkeologumuzun en büyük derdine dokunmuşum. Örnekler vererek bu dertlerini tek tek anlatmaya devam ediyordu:

— Atatürk devrinde arkeoloji bir kültür politikasıydı. Çünkü Atatürk, kültürümüzü bir temele dayamak istiyordu. Fakat kalkınma konusu geldi ve arkeoloji falan unutuldu. Bugün iktisadî yönden bile ele almak akla gelmiyor. Bir misal vereyim: 3 yıl evvel UNESCO beni bir seminere davet etmişti. Bu seminerde, iktisaden geri kalmış ülkelerin eski eserler yönünden kalkınmalarını sağlamak için yardım yapılmasına karar verildi. Türkiye, İran ve Meksika ilk seçilen üç ülke oldular. İran hemen bu fırsattan faydalandı. Biz ise henüz bir gayret göstermedik. Daha sonra karşılaştığım bazı UNESCO yetkilileri bana bu konuda yurdumuzda bir muhatap bulamadıklarını söylediler, dedi.

ÇALIŞMALAR YETERLİ Mİ?

İmkânlardan faydalanmamak üzücüydü. Son zamanlarda, geçen yıllara kıyasla arkeolojik kazıların çoğaldığı, önem kazandığı bir gerçek. Bu defa profesöre, birçok medeniyetlerin gelip geçtiği yurdumuzun bütün bölgelerinde kazı yapılmış olup olmadığını sordum.

— Hayır, henüz hiç el değmemiş pek çok bölge var. Bunlar sürprizlerle doludur. Meselâ Likya medeniyetinin kalıntılarının bulunduğu Fethiye ve Antalya dolaylarının büyük bir kısmında henüz hiç kazı yapılmamıştır. Menderes nehrinin iç kısmı, Aydın ve civarı, Orta Anadolu'da Çatalhöyük, Doğu Anadolu tamamlanmamış bölgelerdir. Bu arada Çatalhöyük'te yapılan kazı çalışmaları sırasında Neolitik devir eserleri bulunduğunu belirtmek isterim. Antalya civarında, Elmalı'da bugün hâlâ ayakta kalabilmiş eserlerin bulunması çok muhtemeldir. Ürgüp'te Peri Bacaları'nda yapılan kazılarda her gün yeni yeni eserler bulunuyor. Bir süre evvel Thierry isimli bir Fransız çifti Ürgüp'te, kayaya oyulmuş çok değerli kalıntılar bulmuşlar ve bunlar hakkında güzel bir yayın yapmışlardı. Bugün, «Karanlık Devir» dediğimiz ve M. Ö. 1200 - 800 yılları

arasında kalan devreye ait eserlerin bize neler vereceğini hiç bilmiyoruz. Yine aynı şekilde, Orta Anadolu'yu işgal etmiş olan Hititler'in, Frikler'in kalıntılarının yer yer Kızılırmak'ın iç kavisi içinde var olduğunu sanıyoruz. Kısacası daha pek çok bölgede yeni yeni kıymetler bulmamız her an mümkündür, diye bilgi verdi.

Prof. Akurgal konuşurken, kazı yapan bir Fransız çiftinden söz etmişti. Neden yabancıların yurdumuzda kazı yapmalarına izin veriyoruz? Acaba bu yabancı kazı heyetlerine ihtiyaç duyulmadan, bizim kendi arkeologlarımız yurdumuzdaki kazı çalışmalarını yürütemezler mi?

Bu konuda Dr. Akurgal:

— Yabancıların yurdumuzda kazı yapmalarına iki yönden ihtiyaç vardır. Birincisi, ilim, milletlerarasıdır, bir alanda inceleme yapmak isteyen bir ilim adamına «olmaz» denilemez. Nasıl ki biz Suriye veya Irak'ta eski Türk eserleri üzerinde çalışmalar yapmak istesek ve kabul edilmeyince üzülürsek, bizim yurdumuzda çalışmak isteyenler de aynı şekilde üzüntü duyarlar. İkinci ve daha önemli şartı ise malî cephesidir. Bugün Türkiye'de 30 - 35 Türk ve bir o kadar da yabancı heyet vardır. Bunu size bir misalle anlatayım: Biz, Türk Tarih Kurumu, Müzeler Müdürlüğü ve Üniversite olarak yılda 850 bin lira harcıyoruz. Tabiî eskiden bu miktar çok daha düşüktü. Halbuki Sard'ta hafriyat yapan Avusturya ekibi 600 - 700 bin lira, Gordion'daki Amerikan heyeti ise yarım milyon sarfetmektedir. Üstelik Amerika ve Avusturyalılar bu parayı son yirmi yıldır her kazı yeri için ve her yıl sarfediyorlar, diye bilgi verdi.

ESER KAÇIRILIYOR MU?

Ayrıca halk arasında yabancı kazı heyetlerinin yurdumuzdan ayrılırken buldukları eserleri kaçırdıkları şeklinde bir inanç vardır. Acaba bir ilim adamı olarak Dr. Akurgal bu konuda ne düşünüyor?

— Kesin olarak veya kesine yakın bir inançla, arkeologların, buldukları eşyaları kaçırmadıklarını söyleyebilirim. Asıl kaçakçılık yapanlar yabancı turistlerle, dünya çapında teşkilâta sahip kaçakçılardır, diye cevap verdi.

Prof. Akurgal'a göre bugün Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde 300'e yakın kaçak hafriyat vardır. Ayrıca İsviçre, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde bazı eserler, özel koleksiyoncular tarafından 20 - 40 bin liraya alıcı bulmaktadır. Eserlerimizin yurt dışına akışını önlemek ancak bizim zenginlerimizin de eski eser koleksiyonculuğuna yönelmeleriyle mümkün olabilirmiş. Akurgal: «Son on yıl içinde yalnız Amerikaya kaçırılan eserlerle bir müze kurmak mümkün olabilir,» diyor.

DIŞ MÜZELERDEKİ ESERLER

Avrupa'nın bazı büyük şehirlerindeki müzelerde, tabiî başta Londra'daki British Museum olmak üzere, yurdumuzda kazılar yapan kendi arkeologları tarafından bulunup, bu müzelere hediye edilmiş pek çok eser gördüğümü söyledim. Bunlar oraya nasıl gitmişlerdi? Başka bir deyimle arkeologların da kaçakçılık yaptıklarını bu eserler doğrulamıyor mu?

— Evet Avrupa müzelerinde, Anadolu'dan götürülmüş pek çok eser vardır. Ancak onlar, henüz biz bu alanda fikir sahibi olmadan, onların değerini bilmediğimiz devrelerde kaçırılmış eserlerdir, dedi.

Konuştukça konumuz derinleşiyor ve yeni yeni noktalara temas ediyorduk. Bu defa da memleketimizdeki arkeolojik çalışmaları yeterli bulup bulmadığını sordum.

— Evet çalışmalar fena değildir. Ankara Arkeoloji Müzesi, yüzde yetmişi Türk hafriyatçılarının bulduğu eserlerle meydana gelmiştir. Bunun önemini belirtmek için bu müzemizin dünyadaki benzerleri arasında mühim bir sırayı işgal ettiğini söylemek isterim. Buna rağmen arkeolojik çalışmalara daha fazla önem verilmesi, Devlet Planlama'nın ve özel sektörün kültür yayınları arasında bu kazı çalışmalarına yardım etmelerine de ihtiyaç vardır, diye belirtti.

Daha çok klasik devir ve Hitit eserleri üzerindeki çalışmalarıyle ünlü Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın konusunu şimdi açıklamak istemediği yeni bir eser hakkında çalışmaları var. 1942 yılından beri kitap yazan arkeologumuzun başlıca eserlerinin ilki «Griechische Reliefs aus Lykien - Likya'dan Grek Kabartmaları» 1942 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından Berlin'de yayınlanmış. 1961'de Münih'te yine Almanca yayınlanan «Die Kunts der Hethier - Hitit Sanatı», bir yıl sonra Lonra'da İngilizce ve İtalya'da İtalyanca yayınlanmıştır. «Treasures of Turkey - Türkiye'nin Hazineleri» isimli kitabı ise Skira yayınevince İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca olarak yayınlanmıştır. Bunlara ek olarak Ankara Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılan eserleri de vardır.

Istanbul'da bir komisyon çalışmalarına

Prof. Akurgal'ın en büyük zevki, arkeolojik kazılardan çıkarılmış eserleri incelemek ve onların devirlerini tesbit etmektedir. Profesör, Ankara'daki bazı eserlerle görülüyor.

katılmaya gelen Prof. Ekrem Akurgal ile konuşmamız bir hayli uzun sürmüştü. Fakat suallerim bitmiyordu.

— Yurdumuzda yapılan ve keşfedilen yeni eserler, yerli ve yabancı hafriyatçılar tarafından bilhassa yurt dışına duyuruluyor mu?

— Evet, memleketimizdeki çalışmalar hakkında dışarıda iyi bir yayın var. Evvelâ bütün yabancı heyetler çalışmaları sona erince bunu bir tebliğ veya kitapla dış dünyaya duyuruyorlar. Diğer taraftan yurdumuzu ziyaret eden yabancı gazeteciler var. Bunlar ilmî olmamakla beraber böyle bir bölgenin, medeniyetin kalıntıları hakkında yazılar yazıp, kendi halklarını haberdar ediyorlar. Nihayet hafriyatçıların yayınladıkları yarı popüler eserlerini zikretmek isterim. Bunlardan birkaç misal vermek istersek, Gerhard Kleiner'in «Milet», Martin Schede'nin «Priene», Kurt Bittel'in «Boğazköy» ve son olarak bunlara katılan Arif Müfit Mansel'in «Side» sini saymak kâfidir, diye cevap verdi.

Ayrılırken son bir sual daha sormadan edemedim. Bu da aynı zamanda öğretim üyesi olduğuna göre bugünkü arkeoloji eğitimiyle ilgiliydi.

ARKEOLOJİ TAHSİL EDENLER

— Üniversitelerimizdeki arkeoloji eğitimini yeterli buluyor musunuz ve öğrenciler ilerisi için ne gibi bir başarı vaad ediyorlar?

— Arkeoloji okuyanlar çok. Fakat maalesef bunların büyük bir kısmı hevesli oldukları için değil, üniversitenin diğer dallarında yer bulamadıkları için bize geliyorlar. Ben bu tip okumayı yanlış buluyorum. Çünkü bize makinenin seçtiği çocuklar geliyor, bizi kendileri seçenler değil. Bunun için ben ancak hevesli öğrencilerimi kazılar veya doktora yapanlar arasında bulabiliyorum, dedi.

Bu, gerçekten üzücü ve düşündürücü bir durum. Profesörün haklı olarak söylediği gibi, «makinenin seçtiği çocuklar» arkeoloji çalışmalarının meşakkatini nasıl göze alır? Arkeoloji, gerçek bir sevgi ister. İlme karşı duyulan sevgi olmazsa kazıların, tasniflerin meşakkati kolay kolay göze alınamaz.

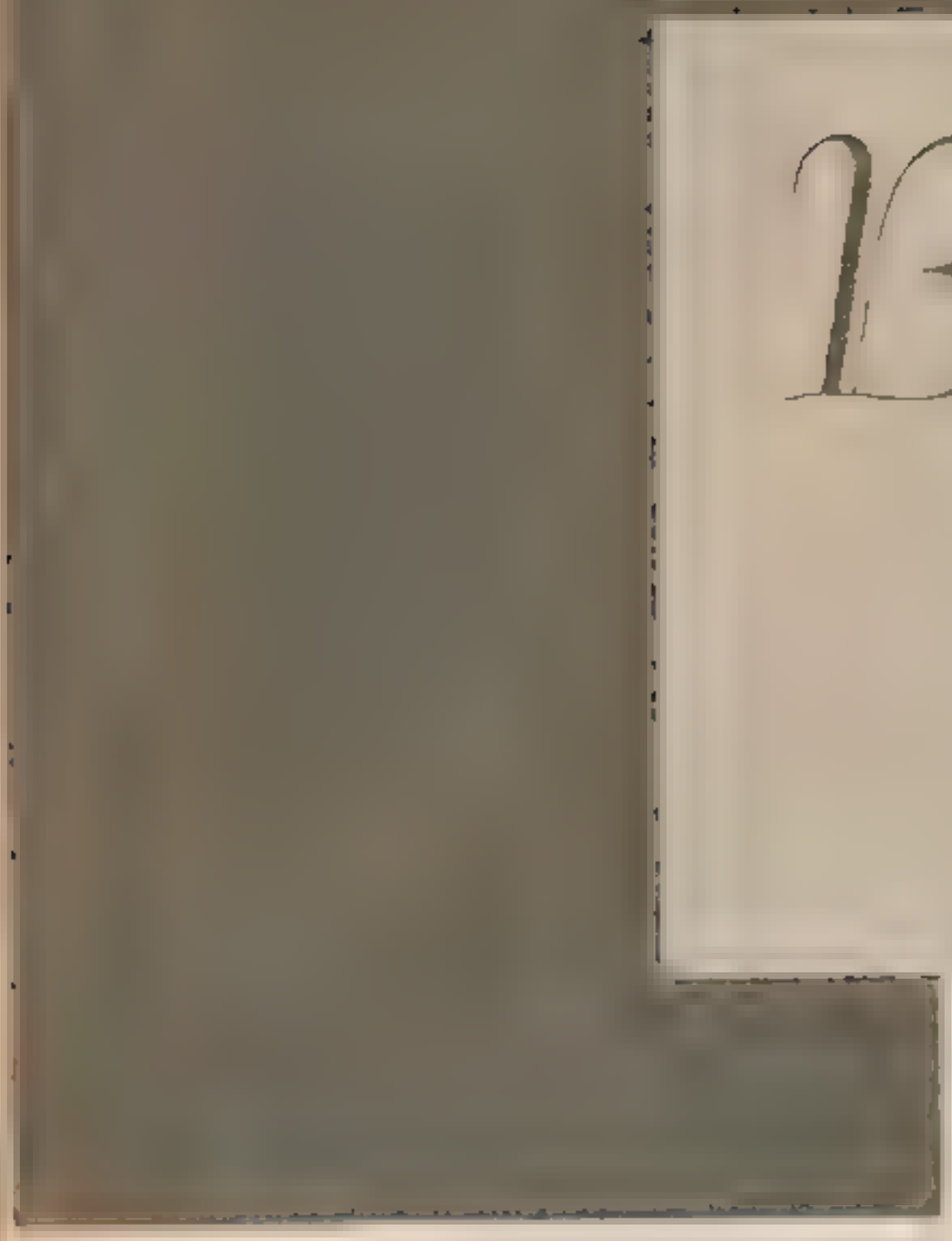

Beyazıt Kulesi

Röportaj: Ertan Ünal

İSTANBUL'U süsleyen tarihî eserler arasında bulunan Beyazıt yangın kulesi, yapıldığı günden bu yana 1,5 asra yaklaşan ömrü boyunca şehri yangın âfetine karşı korumuş, pek çok büyük yangın başlangıcı, kuleden zamanında görülerek bastırılmıştır. Bugün kulenin görevi daha da ağırlaşmış bulunuyor. Çünkü geçen yıla kadar yine aynı gaye ile kullanılan Galata kulesi, artık turistik bir tesis haline getirilmiş, Istanbul'da yangın gözcülüğü sadece Beyazıt kulesindeki görevlilere kalmıştır.

36 SAAT SÜREN YANGIN

Yağmurlu bir kış sabahı, Istanbul'un bu tarihî kulesinin nöbet yerini, görevlilerin günlük yaşayışlarını görmek amacıyla üniversite bahçesinde bulunan kulenin merdivenlerini döne döne çıkarken aklımda kulenin yapılışına sebep olan büyük Istanbul yangını canlanıyor.

Yıl 1826... Devir II. Mahmud'un devri...

Yaptığı çeşitli reform hareketleri yüzünden «Mahmud-ı Adlî» diye de adlandırılan padişah, devletin başına belâ kesilen, âdetâ devlet içinde devlet haline gelen yeniçerilerin topunu ortadan kaldırmış, ancak bu arada onlarla birlikte yeniçeri ocaklarına mensup tulumbacılar da tarihe karışmıştır. Artık Istanbul'da değil büyük bir yangını, küçük bir yangın başlangıcını bile söndürecek bir teşkilât yoktur ve bu iş, tulumbacılığı zevk için yapan, mahalle tulumbacılarına bırakılmıştır. Istanbullular'ın korktuğu sıcak bir yaz gecesi başlarına geliyor.

2 ağustos 1826 gecesi Hocapaşa'da çıkan bir yangın, Demirkapı, Salkımsöğüt, Cağaloğlu, Çiftesaraylar, Sîmkeşhâne, Kumkapı ve Yenikapı semtlerini kül ettikten sonra, kendiliğinde sönüyor. 36 saat süren yangından geriye, yanık ve yıkık bina enkazları, bu enkazlar önünde ağlaşan, kayıp yakınlarını arayan binlerce kişi kalmıştır. Duruma üzülen padişah, saray olarak kullanmaya başladığı bugünkü üniversite binasının bahçesine bir yangın kulesi yapılmasını buyuruyor. Burada bulunan ve 1782 yılında çıkan büyük yangın sırasında kül olan eski yangın kulesinin yerinde, yüzlerce işçinin geceli gündüzlü çalışması sonunda kısa zamanda ahşap bir kule yükseliyor.

Ancak bu kulenin ömrü uzun olmamış, daha içine gözcüler yerleştirilmeden, yeniçerilik davası güdenler tarafından ateşe verilmiş, buna son derece kızan padişah, aynı yerde bu defa kâgir bir kule yapıl-

masını emretmiştir. İşte bugünkü Beyazıt kulesi bu emir üzerine yapılıp yükseliyor.

Kulenin, nöbethane denilen gözleme yeri oldukça geniş. Burada, yuvarlak kemerli pencereler, pencerelerin bir kaçının önüne, ziyaretçilerin Istanbul'u kuşbakışı seyrederken oturmaları için sandalye ve masa konulmuş. Orta yerde daha üst katlara çıkan merdivenlerin bulunduğu daire biçimi bir bölüm ve bu bölümün hemen önünde, Istanbul'un herhangi bir yerinde görülecek bir yangın başlangıcını ânında bölge itfaiyesine haber verecek telefonlar, mükemmel bir telsiz sistemi. Onun da yanında, etrafa taze bir çay kokusu dağılan küçük bir çay ocağı.

Kulenin nöbethane kısmında ilk anda gözüme çarpanlar bunlardı işte.

28 yıllık itfaiye tarassut kuleleri başmemuru Nuri Nurhan, uzun boylu, güleç bir insan. Belli ki mesleğine âşık. Daha önceleri Galata Kulesi'nde de aynı görevle bulunmuş. Mesleğe de orada atılmış. Sonra şehrin bu yakasına, Beyazıt Kulesi'ne geçmiş.

Nuri Nurhan, bizimle konuşurken bile, kule içinde görevli arkadaşları bulunmasına rağmen gözlerini pencereden ayıramıyordu.

— Kulenin yapılışının üzerinden bugün 1,5 asra yakın zaman geçmiş bulunuyor. Bize kısaca tarihçesini anlatır mısınız?

— Kule, 1828 yılında II. Sultan Mahmud tarafından inşa ettirilmiştir. Mimarı, Ağa Hüseyin Paşa'dır. Daha önceleri Ağakapısı denilen yerde ahşap bir yangın kulesi bulunuyormuş. Ancak bu kule, müteaddit yangınlar geçirip, defalarca yeniden yapılmış. 1782 yangınından sonra, yerine bir yenisi inşa edilmediğinden, yangın gözetleme işi, Süleymaniye camii minarelerinden yapılmış bir süre. Sonra II. Sultan Mahmud'un emri üzerine, iki yıl süren bir inşaat neticesi Beyazıt Kulesi tamamlanmış. Kulenin kitâbesi, devrin meşhur hattatlarından Yesârî-zâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır.

— Yapıldığı yıllarda bugünkü şeklinde miydi?

— Hayır, kule yapıldıktan sonraki yıllar içinde müteaddit defalar şekil değiştirmiştir. Kule inşa edildiği zaman bugünkü gibi 4 katlı değildi. Bu katların yerine,

Beyazıt kulesinden, Boğaziçi ve Karaköy köprüsünün manzarası.

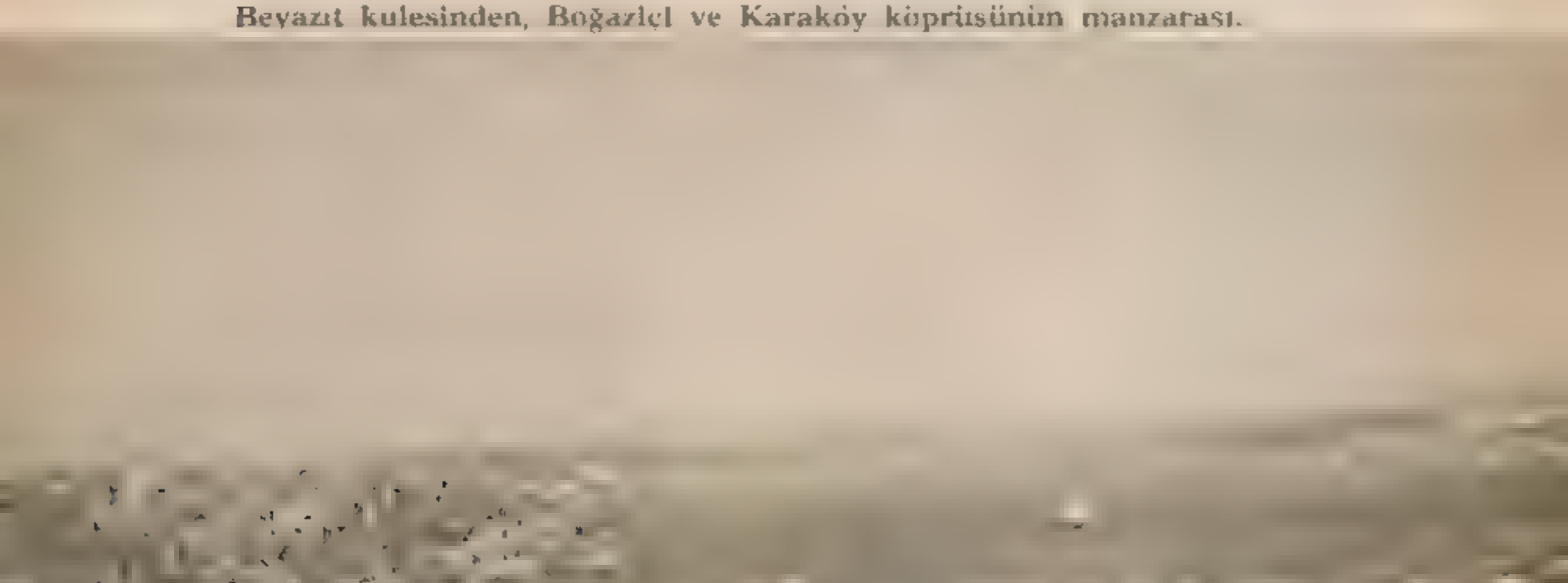

Beyazıt kulesi

Fotoğraf DEMİR DİKOZ

dört bir yana çıkıntılı büyük bir köşk bulunuyordu ve bu köşkün üstü sivri külâhlı kurşun bir damla örtülüydü. Kulede ilk değişiklik 1849 yılında yapılmış. Bu yıl içinde, kulenin üstündeki çatı kaldırılıyor, köşkün üzerine dörder pencereli 3 kâgir kat daha ilâve ediliyor. Bu arada en üst kata, demir parmaklıklı bir taraça eklenmiş.

Merakla sözünü kestim:

— Kulenin bayrak direği de bu tadilât sırasında mı dikilmiş?

— 40 yıl sonra, 1889'da. Böylece kule son şeklini almış.

YANGIN BEKÇİLERİ NASIL ÇALIŞIYOR?

Kuleye çıktığımdan beri dikkat etmiştim. Üstündeki elbiselerden görevli olduğunu anladığım bir memur, durmadan kulenin içinde dolaşıyor, arada bir pencerelerden dışarıyı süzüyor ve muhtemel bir yangın başlangıcını görmek ister gibi gözleriyle ufku araştırıyordu. Meraklanmıştım:

— Çalışma şekliniz hakkında bilgi verir misiniz? Diye sordum.

— Kulede 24 saatlik vardiyalar hâlinde iki grup çalışır. Her grupta dörder kişi bulunmaktadır. Bir başmemur ve 3 memur. Bir grubun başında ben, bulunurum, diğer grubun başında da, diğer başmemur Selâhaddin Ergil. 24 saat çalışan grup, 24 saat dinlenirken, öbür grup zinde olarak göreve devam eder ve bu böylece sürüp gider.

— Yangınlar nasıl gözleniyor?

Nuri Nurhan, deminden beri kulenin içinde dönen memuru işaret etti:

— İşte gördüğünüz gibi... Kuleye çıktığımız an görevimiz başlar bizim. Şu gördüğünüz yerde, tâbir caizse gramofon plağı gibi sabahtan akşama kadar durmadan döner, durur, gözlerimizle ufukta bir duman ararız.

Birden sözünü kestim:

— Duman dediniz de aklıma geldi. Çıkan dumanın yangın alâmeti olduğunu nasıl anlıyorsunuz? Öyle ya, yanan belki bir bina değildir de, bir ot yığınıdır?

Muhatabım gülümseyerek:

— Duman deyip geçmeyelim, dedi. Her birinin kendisine has özellikleri vardır. Daha ilk bakışta yanan ot mu, saman mı, yoksa ev mi, bunu hemen anlarız. Hem de çıplak gözle. Dürbüne ise ancak şüphelendiğimiz hallerde başvururuz. Yangın başlangıcı görülünce de... Buyrun bundan sonrasını yerinde anlatayım size...

Birlikte kulenin haber verme kısmına girdik. Burası cam bölmeli, iki - üç kişinin ancak oturabileceği küçücük bir yer... Telefonlar, telsiz cihazları, ziller... Hemen ön tarafta da, semt itfaiyelerinin telefon numaralarını havi bir liste...

— Farzedelim ki, Aksaray'da bir yangın çıktı. İlk işimiz hemen buradan o semtin itfaiyesine haber vermek olur. Semt itfaiyesi yangın yerine hareket ettiği an, şu gördüğümüz zillerden birisi çalar. Böylece aramızda, telsiz telefon bağlantısı kurulmuş olur. Bize devamlı olarak yangın hakkında bilgi verilir, gerekirse diğer itfaiye gruplarını da yangın yerine sevk ederiz. Yani tek kelimeyle kule, yangınlarda, sevk ve idare merkezi haline gelir. Köprülerin açılıp kapanması da kuleden verilen işaretle yapılır.

KÖŞKLÜLER VE BUGÜNKÜ BEKÇİLER

Nuri Nurhan bunları anlatırken, şimdi mazi olmuş eski Istanbul'un enteresan tiplerinden biri olan Köşklüler'i düşünüyordum. Bugünkü teknik imkânlara sahip olmayan eski görevliler neler yapardı acaba? O zamanlar ne elektrik mevcuttu, ne de telsiz telefon. Köşklülerin görevi bugünküden daha zordu hiç şüphesiz.

Bunu muhatabım da tasdik ediyor:

— Bugün biz daha geniş imkânlar içinde çalışıyoruz, bu bir gerçek. Eski görevlilerden dinlemiştim, o zamanlar her şeyin olduğu gibi kule bekçilerinin de yıllardan beri devam edegelen an'aneleri varmış ve bunlar çerçevesinde çalışılmaktaymış. Kule bekçileri, Istanbul'un semtlerini «Kız» ve «Erkek» diye iki sınıfa ayırmışlar, Kız adı verilen semtler Üsküdar, Galata ve bütün bir Boğaziçi. Erkek ise, Istanbul ciheti. Bütün gününü yangın gözlemekle geçiren köşklü, herhangi bir yerde yangın başlangıcı gördü mü, kule ağasının yanına koşar, uyuyorsa uyandırır ve yangının semtine göre, «Ağa bir çocuğun oldu» dermiş. Dedim ya, her şey usul ve âdâba göre. Öyle, falanca semtte yangın başlangıcı vardır demek yok... Köşklünün bir başkası için mutlu bir haber sayılabilecek bu sözleri, bugünün başmemurunun yerini tutan Ağa için kötü bir haberdir aslında. Buna rağmen yangının nerede olduğunu öğrenmek için «Kız mı, erkek mi?» diye sorar ve aldığı cevaba göre gündüzse sepet, geceyse, fener asarak yangını çevreye duyururmuş. Yangın Istanbul'da olursa, iki tarafa ikişer sepet, Beyoğlu'nda olursa bir tarafa iki, bir tarafa bir, Üsküdar'da olursa iki tarafa birer sepet asılmaktaymış. Fenerlerin dili ise, daha bir başkaymış. İki yeşil fener Üsküdar'da, iki beyaz fener Beyoğlu'nda,

Kulenin başmemurlarından Nuri Nurhan 25 yıl önce Galata kulesinde çalıştığı sırada.

iki kırmızı fener ise Istanbul'da yangın olduğunu gösterirmiş.

Nuri Nurhan eliyle telefonları göstererek devam etti:

— Biz bir yangın başlangıcı olduğu zaman, ânında bunu ilgili yere iletiyoruz. O zaman yangını duyurmak için yine köşklülerden medet umulurmuş. Yangın yeri kesinlikle belli olduğu zaman, yapılan ilk iş alt kattaki köşklülere haber vermekmiş. Bunlar tâbir caizse, eline, ayağına çabuk, rüzgâr gibi insanlar. Gece - gündüz nöbette oldukları için hep giyinikler. Yangın ihbarını alır almaz, çarçabuk duyurmakla görevli oldukları semtlere gidip, bunu halka iletirlermiş. Tabiî bu arada tulumbacılara da... Yangının çabuk söndürülmesi, bunların çevikliklerine bağlı. Ne kadar çabuk gidip haber verirlerse, yangının o kadar çabuk önü alınacak. Dedim ya eskiler daha zor şartlar içindeymişler. Bizler, medeniyetin getirdiği bütün teknik imkânlardan faydalanıyoruz.

— Bu usul, yani sepet ve fenerle halka yangını duyurmak usûlü, ne zaman kaldırıldı?

— Zannederim 1935'te.

BÜTÜN ISTANBUL AYAKLAR ALTINDA

Kalktık, kulenin içinde, pencerelerin önünde dura dura dolaşıyoruz. Şair Nedîm'in bir taşına koca bir Acem ülkesini feda ettiği Istanbul, bütün güzelliğiyle ayaklar altında. Yüksekten bakınca bibilo gibi duran camiler, üstünde kum gibi insan ve vasıtanın kaynaştığı köprüler. İrili ufaklı, eski yeni binlerce yapı... Ötelerde ise insana görünüşüyle huzur veren Boğaziçi. Başka başka pencerelerden bakıldıkça görülen bu manzaralar birleşince ortaya nefis bir Istanbul panoraması çıkıyordu.

Nuri Nurhan:

— Tabiî, tepeler görüş sahamızı engelliyor, diye anlattı. Açık havalarda baktığımız zaman Uludağ'ı rahat görürüz buradan. Ama buna karşılık Kadırga, Cinci Meydanı, Küçük Ayasofya, Yedikule, Kazlıçeşme, Büyük ve Küçükçekmece, Eyüp ve Silâhtarağa tarafı, Bebek'te Köyiçi, Kalamış Koyu, Maltepe ve Pendik semtleri kulenin görüş sahası dışında kalır.

— Kuleden görülüp, haber verilen yangınlardan birkaçını sayar mısınız?

— Hemen hemen bütün büyük yangınlar kulemizden görülüp ilgililere duyurulmuştur. Adliye Sarayı yangını, Zeynep Hanım Konağı ve Hayriye Lisesi yangınları, meşhur Kapalıçarşı yangını bunlar arasındadır.

Konuşmamızın burasında, nöbethanenin kapısı açıldı. İçeriye uzun boylu, saçları hafifçe kırlaşmış bir adam girdi. Ben onun 180 basamak merdiveni çıktıktan sonra, diğer ziyaretçiler gibi nefes nefese bir sandalyeye yığılıp kalacağını zannetmiştim. Fakat hayret, en ufak bir yorgunluk alâmeti göstermiyordu. Nuri Nurhan onu görünce gülümsedi:

— İşte Selâhattin Ergil geldi diyerek bizi birbirimize tanıştırdı. O benden daha eskidir, anlatacakları belki sizi daha çok ilgilendirir.

Kulenin diğer başmemuru olan Selâhaddin Ergil tam 47 yılını vermiş bu mesleğe. Çocuk denecek yaştaymış bu işe atıldığı zamanlar. Gerisini kendi ağzından dinleyelim:

— Birinci dairede tulumbacılık yapıyordum önceleri. Reisimiz meşhur Çeki Rıza... Takımımız da Istanbul'da bir taneydi. Sonra nasıl oldu, ben de bilmiyorum, bir gün kendimi bu mesleğin içinde buluverdim. Giriş o giriş. İşe Galata Kulesi'nde stajyer olarak başlamıştım. Askere gidip geldikten sonra da aynı göreve devam ettim. 23 yıl aralıksız Galata Kulesi'nde çalıştıktan sonra buraya verdiler beni.

47 yıl, dile kolay. Nerdeyse yarım asra yakın bir zaman bu. Selâhaddin Ergil bu süre içinde kimbilir, nelerle karşılaşmış, nelere şahit olmuştu? Bunu sorduğumuzda, meslek hayatında kendisini en çok etkileyen olayı şöyle anlattı:

— 26 mart 1954 günü, saat 3 ile 4 arası. Kulede nöbetçiyim. Birden nöbethanenin kapısı açıldı. İçeri aksakallı, nûrânî yüzlü, oldukça yaşlı bir adam girdi. Bir hayli kalabalık olan kulede, oturacak yer yoktu. Onu gören ziyaretçilerden bir öğrenci kalktı, yerini verdi. İhtiyar adam oturduktan sonra benden bir kahve istedi, kendi elimle pişirdim, verdim. Kahveyi içerken, bir yandan da pencereden gözüken, Süleymaniye Camii'ni seyrediyordu. Sonra bana dâvûdî bir sesle, «71 yaşındayım,» dedi. «Bu mübarek camileri görmek bana ancak bugün nasip oldu.» İnsanı etkiliyordu sesi... Biraz dinlendikten sonra diğer pencerelerden bakmak için kalktı, öbür tarafa gitti. Çok değil, birkaç saniye arayla ben de aynı yere gittiğim zaman, şaşkınlıktan donakaldım. Bre aman, uçmadı ya bu pîr-i fânî, kendisinden en ufak bir iz bile yok. Açık pencereden içeri, soğuk bir rüzgâr doluyor. Birden aşağıda çığlıklar, bağrışmalar duyuldu. Üniversite binasından koşup gelenler, kulenin hemen dibinde toplandılar. O zaman gerçeği anladım. Ziyaretçimiz kendisini pencereden atıp intihar etmişti. Bugün, nöbet sırasında ne zaman o pencerenin önünden geçsem onun nûrânî yüzü canlanır gözlerimin önünde.

DİĞER KATLARDA NELER VAR?

Bu acı hâtıranın yarattığı üzüntülü havayı dağıtmak için, talimatname gereğince gezemediğimiz diğer kısımlar hakkında bilgi istedik. Zaten buraya her zaman çıkılmıyormuş.

Selâhaddin Ergil:

— Kule, görüldüğü gibi 4 katlıdır. Bunlar arasında alan itibariyle en geniş ola-

Beyazıt kulesinin iki başmemuru bir arada.

nı burasıdır, yani nöbethane. Dış çevresi 43.67, iç çevresi ise 11.15 metredir. Buradan sonraki ilk katta, Istanbul'da herhangi bir cereyan kesilmesi halinde kuleyi aydınlatacak olan jeneratör vardır. 3. katta da günlük ihtiyacımızı karşıladığımız su sarnıçları bulunmaktadır. Yangının kuleden sepetle haber veriliği yıllarda burada sepetler saklanmaktaydı; bu yüzden buraya Sepet katı adı verilmişti. Son, yani dördüncü katta ise telsiz telefon ve bu arada, hava durumunu bildiren tesisat yer almaktadır. Bildiğiniz gibi 1968'den bu yana, Istanbul'da havanın nasıl olacağı, geceleri kuleden yakılan ışıkla halka duyurulmakta; kırmızı kar, yeşil yağmur, mavi açık hava, sarı da sisli hava anlamına gelmektedir.

Son kattan sonra taraçaya çıkılır. Nöbethane ile taraça arasında 76 basamaklı bir merdiven vardır. Yerden Nöbethane 68, taraça ise 85 metre yüksekliktedir.

— Hergün kuleye inip çıkmak sizi yoruyor mu?

Beyazıt kulesinin en kıdemli elemanı gülümsedi:

— Yorulmak mı? Alıştıktan sonra vız geliyor insana. Biliyor musunuz, buraya öylesine alıştım ki, evime gittiğim zaman yadırgıyorum orayı...

Selâhaddin Ergil bizimle konuşurken, arada bir kendisinden bilgi isteyen ziyaretçilere de cevap yetiştiriyor, kuleden görünen manzaralar hakkında izahat veriyordu. Bu arada verdiği bir cevaptan, kulede bir yıl içinde görev saatlerinde, Istanbul - Ankara yolunu dört defa katedecek kadar yürüdüğünü öğrendim. Doğrusu, yabana atılmayacak bir rekordu bu.

— Kuleyi günde kaç kişi ziyaret ediyor?

— 30 - 40 arası. Bu rakam ilk ve sonbaharda artar. Diğer mevsimlerde ise azalır, ziyaretçilerimizin çoğunluğunu, üniversiteli öğrenciler, Istanbul'a gelen yerli ve yabancı turistler teşkil eder.

EN BÜYÜK TEHLİKE

Kule sakinlerinin en çok korktuğu şey deprem. Bu tabiî âfet, kuleyi beşik gibi salladığı an, içerde bulunanlar korkulu ve heyecanlı dakikalar geçiriyor, kendilerini ölümün eşiğinde hissediyorlarmış.

Nuri Nurhan soran bakışlarımızdan ne demek istediğimizi anladı ve hemen:

— Kaçmak mı? diye sordu. Sesinde hayret dolu bir ifade vardı. Nereye ve nasıl? Yukarısı boşluk. Aşağısı ise, 180 basamağı ininceye kadar her şey olabilir.

— Peki, böyle anlarda ne yapıyorsunuz?

Muhatabım, mütevekkilâne bir tavırla boynunu büktü ve sonra ellerini iki yana açarak ekledi:

— Allah'a sığınmaktan başka ne yapabiliriz? 28 yıldır bu meslekteyim. Görevim sırasında kuleyle birlikte çok sallandım, ama bir türlü alışamadım. Her deprem aynı heyecanı, aynı korkuyu verir bana. Hele bunlar arasında biri var ki, anlatılmaya değer. O gün hayatla, ölüm arasında kıl payı vardı çünkü.

— Deprem çok mu şiddetliydi?

— Hem de nasıl, kelimeyle anlatılacak gibi değil. 1967 yılındaki büyük depremi siz de hatırlarsınız her halde. Nöbetteydim. Vakit akşam ezanına doğruydu. Birden kule sallanmaya başladı. Aman ne oluyor demeye kalmadı şiddetlendi. Beşik gibi sallanıyorduk, duvarlar ise değirmen taşı sanki, gıcır da gıcır, gıcır da gıcır. Kule ha yıkıldı, ha yıkılacak. Soğukkanlılığımı kaybetmemeye çalışıyordum ama nerde?

Bir an susuyor Nuri Nurhan. Tekrar o korkunç anları yaşar gibi... Yüzündeki mütebessim çizgiler yerini düşünceli hatlara bırakıyor. Derin bir soluktan sonra devamla:

— Verilmiş sadakamız varmış ki deprem bir süre sonra kesildi diye devam etti. Biraz kendimize gelince, telsiz kısmında zarar olup olmadığını anlamak için üst kata çıktım, oradan da taraçaya... Korktuğum başıma gelmişti. Taraçadaki çenberler, antenler birbirine girmiş bir haldeydi. Onları düzeltmeye çalışırken tekrar bir deprem, sallanmaya başladık. Taraçanın demir parmaklıklarına tutundum, ama korkmamak ne mümkün. Kendi kendime, «Dayan, Nuri» diyorum. «Cesaret biraz, kurtulacaksın.» Ayaklarımın altında Istanbul, camileriyle, binalarıyle, yollarıyle durmadan gidip geliyor... Ölümle aramda sadece kılpayı, demir parmaklıklar var. Biraz gevşek dursam, aşağı uçmak işten bile değil... Bütün bu anlattıklarım birkaç saniyenin içinde geçti ama her biri bir ömre bedel saniyelerdi bunlar. İnsan hayatın değerini, ancak ölümü bu kadar yakınında hissedince anlıyor... Sonra aşağı indiğim zaman arkadaşlar söylediler. Yüzüm sapsarıymış... Aradan bunca zaman geçmesine rağmen o anlar bütün canlılığıyle hâlâ hâfızamda durur...

Konuşmamızın burasında Selâhaddin Ergil söze karıştı:

— Hiç kisenin o anda burada olmasını temenni etmem. İnsan kalpten bile gidebilir çünkü. Bırakın depremi, kuvvetli bir lodos bile, sallıyor kuleyi.

Budist olan Çakmalar'ın büyük bir mâbetleri var. Üstte Türkler'i tanıyan başrahip (beyaz elbiseli) ve mâbetteki öğrencileri.

Pâkistan'da Cengiz Han'ın Soyundan Gelen Bir Kabîle

Çakmalar

Yazı ve Fotoğraflar: Ayşe Sâfi

«PAKİSTAN» ve «Yerli kabileler» deyimi ilk anda birbirleriyle bağdaşamıyacak iki ayrı konu gibi gözüküyor. Halbuki bir süre evvel Pâkistan'a yaptığım bir gezi sırasında Doğu Pâkistan'ın büyük liman şehri Çittagong'un «Hill Tracts» denen bölgesinde hâlâ ilkel kabilelerin varlığını görmüştüm. Yine o zamanlar Hindistan yarımadasının Bengal bölgesinde yaşayan bu kabilelerin, komşuları Doğu Pâkistanlılar ve Hindliler'le hiçbir benzerlikleri yoktu. Bu ırk farklılığının yanısıra kıyafet, örf ve âdet ayrılıkları da vardı. Kimdi bu kabileler halkı, nereden gelmişlerdi? Bütün bu soruların cevabını alabilmek için bölge ilgilileri ve bir de yerlilerin dilini bilen bir mihmandarla kabilelerin bulunduğu ormanlık kısma gittim.

Ayrıca bu kabilelerin menşei hususunda bazı bilim adamları da incelemeler yapmışlar. Onlardan faydalandım. Yerlilerin oturdukları ve Karnaphuli nehri boyunca uzayan bölge, kuzeyde Hindistan'a bağlı Tripura Mıhraceliği, doğuda yine Hindistan'ın Lushai ve Burma'nın Arakan Tepeleri, güneyde Akyab ile çevriliydi. Kabileler bulundukları yerlere göre üç gruba ayrılmışlardı. Bunlar Çakmalar, Bohmonglar ve Mong çevreleriydi. Ayrıca ırk yönünden de ayrılıyorlardı. Fakat en önemlileri, nehir boyunca yerleşmiş olan ve «Nehirlerin Çocukları» denen Çakmalar ile, ormanın sık köşelerinde yaşayan ve «Ormanların Çocuğu» diye adlandırılan Morunglar idi.

Araştırmalar sonucu bu bölgede 12 değişik kabile bulunduğu meydana çıkmıştır. Hepsinin nüfusu 300 bini aşmaktadır. Tek tek ayrıldığı zaman en kalabalık kabilenin Çakmalar olduğu anlaşılmaktadır. 130 bin civarında olan Çakmalar'ı sırasıyle Moglar (66.000), Tipralar (37.000), Morunglar (16.000) ve nihayet sayıları 2 - 5 bin arasında değişen diğer küçük kabileler takip etmektedir.

Daha önce de belirttiğim gibi bu kabileler halkı, Doğu Pâkistanlılar'dan farklıydı. Genellikle Tibet'ten başlayıp Çin - Hindi'ne kadar uzayan dağlık bölge halkını andırıyorlardı. Buğday tenliydiler. Açık renk olanları da vardıysa da, hepsinin düz, siyah saçları, çıkık elmacık kemikleri ve çekik gözleri vardı. Sonradan konuştuğum bazı ilgililerin bir kısmı, onların kuzeyden, Tibet yoluyla buraya geldiğini savunurken, diğerleri de güneyden, Burma'dan kuzeye doğru çıkmış oldukları tezini ortaya atıyorlardı. Ancak iki grup da tezlerini savunurken, başka başka kabileleri örnek gösteriyorlardı. Meselâ kuzeyden geldiğini belirtenler örneklerini Çakmalar, Tançangyalar, Moglar arasından seçerlerken, güneyden geldi diyenler ise Morunglar'ı örnek alıyorlardı.

EN ÜNLÜLERİ: ÇAKMALAR

Kabileler arasında en yaygın ve büyük olanı Çakmalar'dı. Çakmalar, tahminlerin aksine Tıbetliler kadar çekik gözlü değiller. Nehir kıyılarında yerleşmiş oldukları için modern hayatın nimetlerinden faydalanma fırsatını da buluyorlar. Bu arada Pâkistan hükümeti de onlara bazı imkâlar sağlamış. Meselâ bölge için gerekli hidro - elektrik santralı Çakma bölgesinde kurulunca, onlar, şehre yakın bölgelere yerleştirilmiş, hattâ kendilerine belirli topraklar da verilerek göçebelikten kurtulmaları sağlanmıştır. Fakat bazı Çakmalar, bu değişikliğin sadece kıyafet yönünü benimsemiş, kendi örf ve âdetlerini terketmemişlerdi.

Çakmalar'ın kabile reisi veya onların deyimi ile raca'ları Rangamati'de oturuyor. Raca sülâlesinin Orta Asya'dan gelmiş bir Türk olduğunu söyleniyordu. O da Moğollar'a ve Cengiz Han'a bağlanıyordu. İsmi Ekber idi. Halk arasında bugünkü racanın yüzyıllar boyunca hiç bozulmadan bu Türk'ün soyundan geldiği hakkında bir inanç vardı.

Başımdan halkın bu inancını kuvvetlendiren bir olay da geçti. Çakmalar buralara yerleştikten bir süre sonra Budizmi kabul etmişler. Nehir kenarından içeri doğru girerken pagoda tarzında, kat kat inşa edilmiş bir Budist mâbedi gördüm. İçini gezmek istedim. Bahçede portakal rengi, özel kıyafetli ve başları ustura ile kazınmış Çakma Budist keşişleri ve öğrencileri vardı. Yanlarına gitmek isteyince bizden kaçtılar ve hattâ yerli lisanını konuşan mihmandarımla bile konuşmadılar. Bu defa mihmandar mâbede giderek Budist rahibiyle konuştu ve izin aldı.

Beni yerinde karşılayan rahip bu izni Türk olduğum için verdiğini bizzat bildirmişti. Ondan sonra da Çakmalar arasında bir daha hiç bir güçlükle karşılaşmamıştım.

BAMBU EVLER

Mâbedin yapısıyla, onu çevreleyen yerden 1,5 - 2 metre yükseklikte bir platform üzerine kurulmuş olan bambudan yapılmış evler birbirine uymuyordu. Fakat Çakmalar'ın muzlar arasındaki bu evlerde oturduğu bir gerçekti. Evlerin önünde yine bambudan yapılmış birer veranda vardı. Çakma evlerinin bir özelliği de evlerin derinliğine genişlemesiydi.

Çakma kadınları ev işleriyle uğraşıyor-

Morunglar'dan bir grup özel musiki âletleriyle. Resimde de görüldüğü gibi Morung erkekleri de kadınlar gibi saçlarını yapar, küpe ve benzeri süs eşyası kullanırlar.

lardı. Bu yüzden verandalarla evlerin ön odaları kadınların gündüz oturdukları ve misafir ağırladıkları kısımlardı. Evin evlenmemiş çocukları, aile mahremiyeti nedeniyle arkadaki odalara geçemiyorlardı. Arkadaki odalar evliliklerinin eskiliği sırasına göre, ailenin evli çocuklarına verilmişti. En sondaki oda ise anne ve babaya ayrılmıştı.

Bozulmamış, tipik Çakma kıyafeti de ilgi çekiciydi. Erkekler evde dokunmuş beyaz veya portakal rengi kısa bir peştemal kullanıyor, «Dao» veya «Tagal» denilen demirden yapılmış, baltaya benzer bir âlet taşıyorlardı. Bu âlet hem savunmasında, hem de tarlada veya odun kırmak gibi ev işlerinde yardımcı oluyordu.

Kadın elbiseleri de tek parçadan ibaretti. Mavi üzerine kalın bir kırmızı çizgisi bulunan dikdörtgen şeklinde evde dokunmuş bir kumaş. Zaten bölgedeki bütün kabile kadınlarının müşterek tarafı, elbiselerini kendilerinin dokumuş olmalarıdır.

Tipik Çakma kadını bu kumaşı, sarong gibi vücuduna sararak göğsü hizasından tutturmaktadır.

ÇAKMALAR'DA ÖRF VE ÂDETLER

Çakmalar, kabilelerine ait örf ve âdetleri itinayla devam ettiriyorlar. Kendilerine has bir folklor ve efsaneleri var. Söylediklerine göre günlük yaşayışları, evlenme, ölüm ve doğumlarda kendi usullerinin dışına çıkmıyorlarmış.

Çakma âdetlerinden biri de kız çocuklarıyla ilgili. Muayyen bir yaşa gelen kıza önce dokumacılık öğretiliyor. Çünkü bir kızın evlenecek duruma gelmesi, karışık desenlerle dokunmuş en altı altı tane şala sahip olmasına bağlı. Yine evlenmemiş olan kızların kolları, göğüsleri, kulaklarının çeşitli süs eşyasıyle donatılmış olması gerekliymiş.

Çakmalar da ölulerini yakıyorlar. Bu hususta mihmandarım:

— Âdetlerine göre ölünün ailesinin altı gün et ve balık yemeden matem tutması gerekiyormuş. Yedinci gün ölünün yakıldığı yere büyük bir sofra ve yanına da pirinç şarabı konulması âdetmiş. Böylece yedinci gece ölenin ruhu vücudu terkederken karnını doyurduğuna inanılıyormuş, dedi.

Morunglar ırk yönünden Güney - doğu Asya halkına benzerler. Tropikal ülke insanları gibi renkleri koyu, basık burunlu ve çekik gözlüdür. Yanda, bir Morung kızı.

EN İLKEL KABİLE, MORUNGLAR

Kabilelerin en eskisi olarak Morunglar kabul ediliyordu. Morunglar, ormanın en sık ağaçlı ve tenha köşesinde yaşıyorlardı. Morunglar, yabancılarla karşılaşmaktan çekinen, hattâ onları gördükleri yerde kaçan bir grup halktı. Mihmandarım onlarla konuşmanın mümkün olmadığını sadece uzaktan görmek gerektiğini söyledi. Bunun için de alış - veriş için pazara inmelerini beklemek gerekiyordu, bekledik.

Kadın - erkek farkı olmasızın Morunglar, yüzlerini kırmızıya boyamışlardı. Erkekler dar, beyaz bir kumaşa sarınmıştı, kadınlar ise renkli mini bir sarongu kalçaları üzerinde bağlamışlar, göğüslerini çeşitli büyüklükteki boncuk kolyelerle örtmüşlerdi. Çıplaklık onlar için bir problem değildi. Yalnız içlerinde bazıları omuzlarına beyaz bir şal almıştı. Bunların evlenmemiş kızlar olduklarını söylediler. Genç erkekler de saçlarını uzatıyor ve başlarının üzerinde toplayıp bağlıyorlardı. Ayrıca, bu topuzlarının üzerine çeşitli süs eşyası ve kulaklarına küpe takıyorlardı. Söylendiğine göre, 1824'te İngilizler'in Burma'da açtıkları savaş sonucu, Arakan bölgesini işgal etmeleri üzerine, bu kabileler halkının, Arakan tepelerini bırakarak şimdi oturmakta oldukları yere gelmişler. Morunglar da, Burmalılar gibi Budist.

Morunglar'ın evlerine de giremedim. Uzaktan görüldüğüne göre yerden 4 - 5 metre yükseklikteki platformlar üzerine kurulmuş. Birkaç aile yanyana yapılmış evlerde oturup, geniş bir veranda müştereken kullanılmaktaydı. Bu birleşmenin sebebi her halde yırtıcı hayvanlardan korunmak içindi.

Ayrıca Morunglar'ın yarım asır evveline kadar yamyam olduklarını, fakat artık bu huylarından vazgeçtiklerini, ancak şimdi bile, yılan etini zevle yediklerini söylediler. Morunglar, gerçekten incelenmeye değer bir kabile. Haklarında yazılmış veya halk arasında yayılış pek çok efsane vardı. Bunlar hep onların örf ve âdet-

lerini belirten hikâyelerdi. Medeniyetle teması kesinlikle reddettikleri belirtilen Morunglar'ın hikâyelerinden birisi onların çıplaklığı ile ilgili.

Yüzyıllar önce bir Hindu rahip veya bir Brahman, Morunglar'dan bir kadını cezalandırmış. Onu yarı çıplak vaziyette sık bir ormanın içine atmış. İşte o zamandan beri Morunglar bu çıplaklığı korur olmuşlardır.

UNUTULAN YAZI

Diğer bir hikâye de yazılarına ait. Başka kabilelerin kendilerine göre bir yazıları olduğu halde, Morunglar'ın yoktur. Vaktiyle onların da yazıları varmış. Bu yazı bir hurma yaprağı üzerine yazılıymış. Bir gün bir inek bu yaprağı yemiş. Bunun için yazısız kalan Morunglar, bayramlarında ineğe eziyet etmeyi gelenek haline getirmişler. Bu eziyet şöyle oluyormuş: Bağlanmış bir inek bir alana getiriliyormuş, bir grup halk onu okla yaralıyormuş. Hayvana oklar yağarken, kadın ve erkekler de müziğin nağmeleriyle dans ediyorlarmış. İnek ne kadar çok bağırırsa onların dansları da o kadar hızlanıyormuş. Sonunda hayvan yere yıkılınca, onu kesip yiyorlarmış.

MORUNGLAR'DA EVLİLİK

Morunglar gerçekten renkli bir kabile. Evliliklerinde de kendilerine göre bir usulleri var. Evvelâ bir kızın dilediği erkeği seçmesi normal. Hattâ evlenmeye karar vermeden evvel dilediği erkekle ilgi kurması da suç değil. Evlilikler genel olarak kız kaçırma ile başlıyormuş. Bir erkek, bir kızı kaçırdıktan sonra yakalanınca, kızın ailesinin kabilesi içindeki durumuna göre bir para cezası ödemesi gerekiyormuş. İkinci, üçüncü yakalanışlarda yine aynı cezayı ödedikten sonra, dördüncüde kızı, karısı olarak ilân edebiliyormuş. Günlük hayatları danssız geçmeyen Morunglar, düğünlerde dans etmiyorlarmış.

Morunglar ölülerini yakıyorlar. Fakat ölülerinin, öldükten sonra tekrar dirileceğine inandıkları için matem tutmuyor, bilâkis ölünün etrafından dans edip şarkı söylüyorlar. Ölü yakılmadan evvel tekrar bu dünyaya geldiğinde açlık ve elbisesizlik çekmemesi için tabutunun içine yiyecek ve giyecek koyuyorlarmış.

Çakma kadınları evde dokunmuş özel kumaşları sarong gibi vücutlarına sararlar. En büyük süsleri topuz yaptıkları saçlarına taktıkları süs eşyaları ve bilezikleridir. Yanda bir Çakma kadını çocuğu ile.

İki Başhekim İki Belediye Reisi

Röportaj : Öz Dokuman
Fotoğraflar : Tamer Güvenç

ZEYNEP - Kâmil Hastanesi'ni diğer hastanelerden ayıran bir başka özellik de başhekimlerinden ikisinin aynı zamanda Istanbul Belediye Reisliği yapmaları. 54 yıl ara ile gelen iki başhekim zamanında, hastanenin birden parladığını, büyük yeniliklere sahne olduğunu görüyoruz. Bu iki başhekimden biri Operatör Cemil Topuzlu, diğer Doç. Dr. Fahri Atabey.

Başhekim Dr. Burhaneddin Üstünel, Cemil Topuzlu'nun başhekimliğini şöyle anlatıyor:

— Hastane, Zeynep Hanım'ın vefatından sonra, varisleri Said ve Abbas Halim Paşa'nın gönderdiği bir miktar parayla idare edilmiş. Ama bu para yetmediğinden zamanla hastane bakımsız kalıyor. 1898 yılında Said Halim Paşa, binanın idaresini devrin namlı doktorlarından Operatör Cemil Paşa'ya bırakıyor. Burada ikinci devre başlar. Size biraz Operatör Cemil Paşa'dan bahsedeyim. Galiba, Said Halim Paşa'nın çocuklarından birine ameliyat yapmak için Yeniköy'deki yalıya çağırılıyor ve orada Said Halim Paşa, Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin bakımsızlığından şikâyet edip, işin idaresini ona vermek istiyor. Cemil Paşa, o zamana kadar hastanenin adını bile duymamış. Eh olur deyip kabul ediyor. Bu, hastane için gerçekten faydalı bir dönem oluyor.

Cemil Paşa, göreve başlar başlamaz ilk iş olarak modern bir ameliyathane kurduruyor. Viyana'dan bir başhemşire ile sekiz de hemşire getirtiyor, ve ne yaptırıyor biliyor musunuz? Kalorifer tesisatı. Evet, Türkiye'de ilk olarak kalorifer, Zeynep - Kâmil Hastanesi'nde kurulmuştur. Hatırladığıma göre, o zamanlar bir ameliyat için 15 altın alıyormuş. Cemil Paşa'nın ihyâ ettiği hastane kısa zamanda tutunuyor ve halkın rağbetine mazhar oluyor.

— Ya, Cemil Paşa'nın ayrılmasından sonraki devre?

— Cemil Paşa'nın idaresi 1914 yılına kadar sürmüştür. Cemil Paşa, Avrupa'ya gitmesinden sonra, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine hastane, askerî idareye geçiyor. Bir süre Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nin, bir süre de Tıp Fakültesi'nin müştemilâtı olarak kullanılıyor. 1920 yılında bir ara «Istanbul Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi» olarak kullanıldıktan sonra tekrar terkediliyor. Bina, 1923 yılında da bir sene kadar «Ebe Talebe Yurdu»

olarak kullanılmıştır.

— Biraz da Dr. Fahri Atabey'in başhekimliğe getirilişinden ve Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin bugünkü durumuna gelişinden bahseder misiniz?

— Zeynep Hanım'la Yusuf Kâmil Paşa, hastaneyi nasıl kurmuşsa, Dr. Fahri Atabey de burayı bugünkü haline getirmiştir. Başka meslektaşlarımızın da emeği inkâr edilmez ama, Dr. Fahri Atabey, hastanemizin sembolüdür âdetâ. Zaten kurulduğu 1860 yılından bu yana hastanenin geçirdiği devirleri bilseniz onun emeğinin ne olduğunu daha iyi görürsünüz. Biz hastaneyi 5 devreye ayırırız: 1 — Kuruluş devresi «1860 - 1897». 2 — Yenilikler devresi «1898'den I. Dünya Savaşı'na kadar». 3 — Bocalama devresi «1914 - 1932». 4 — 1933 - 1952 yılları arasındaki dönem». 5 — 1952'de başlayan kalkınma devresi.

— Fahri Bey kaç yıl başhekimlik etti?

— Dr. Fahri Atabey, hastaneye 1952 yılında başhekim tayin edildi. Ondan önce Dr. Eyüp Aksoy arkadaşımız 17 yıl başhekimlik görevini îfa etmişti. Hastane 1933 yılında İstanbul Belediyesi emrine tahsis edilmişti. Bu devrede, Zeynep - Kâmil Hastanesi 40 yataklı bir müessesedir. İlk başhekim de Dr. Yakup Çelebi'dir. Haydarpaşa Hastanesi'nin bu semtte açılması üzerine 1935 yılında burası, Zeynep - Kâmil Doğumevi adını alıyor.

— Demek Dr. Fahri Atabey, hastanenin üçüncü başhekimidir öyle mi?

— Evet öyle. Ha, bakın şunu da hatırlamışken söyliyeyim. Gerek Yakup Bey, gerekse ikinci başhekim Dr. Eyüp Aksoy, ellerinden geldiği kadar çalışarak hastaneyi kendi imkânları içinde geliştirmeye uğraşmışlardır.

HASTANEYE YAPILAN BAĞIŞLAR

Sonra çıktık. Hastaneyi, pavyonları, sağlık kolejini dolaşıyoruz. Bir şey dikkatimi çekti; hani hastanelere has bir koku vardır ya, nereye gitseniz bu kokuyu duymuyorsunuz. Koridorlar tertemiz, hemen bütün personel tam bir disiplin içinde görevlerini yerine getiriyor. Bir de, odalardaki duvar kâğıtlarına bayıldım doğrusu; renk renk, her katın duvar kâğıdı ayrı

Bugünkü binaları tamamlanmadan önce Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin polikliniklerinden biri.

Zeynep Hanım ile eşi Yusuf Kâmil Paşa'
nın hastane olarak yaptırdıkları bina.

desende. Duvarlara fazla dikkatla bakmış olacağım ki, Burhaneddin Üstünel:

— Efendim, duvar kâğıtlarını, eski başhekimimiz Dr. Fahri Atabey, Avrupa'dan getirmiştir, dedi.

Dördüncü katta bir koridordan geçiyorduk, gözüme, iri pirinç harflerle yazılmış bir isim ilişti: Mebrure Alevok. Burada bir gelenek varmış, hastaneye bağışta bulunanların isimleri bir kata yahut bir odaya verilirmiş. Prematüre — erken doğmuş çocuklar — servisinde pembe mermer bir köşe gördüm. Servis Şefi Doç. Dr. Ziyâeddin Akbay:

— Efendim, bu köşe, eski Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in eşi Mukaddes Erkin'in hâtırası için düzenlenmiştir. Gerek Feridun Cemal Bey, gerekse eşi Mukaddes Hanım, hastanemize 50 bin liranın üstünde bağışta bulundular. Ayrıca Feridun Cemal Bey, Avrupa'dan gelirken kuvözler getirip, hastanemize verdi.

PREMATÜRE SERVİSİ

Burası, dar bir koridorun iki yanında uzanan büyük odalardan ibaret. Büyük aydınlık odalara kuvözler yerleştirilmiş; kuvözlerde, en çok bir buçuk karış boyunda bebekler var, yüzleri kıpkırışık, arada bir kollarını, bacaklarını oynatıyorlar; bebekler dünyaya gözlerini açma, doktorlar da onları yaşatma savaşı içindeler. Teker teker bakıyorum kuvözlere, herbirinde erken doğmuş iki yavuru var. Sayıyorum, bir düzineden fazla çıkıyor. Servis Şefi Ziyâeddin Akbay:

— 13 kuvöz vardır, diyor. Öyle azbuz paraya da alınmaz hani. Bir kuvöz birkaç bin lira değerindedir. Biz, Erkin ailesini daima yâdederiz. Aslında hastaneye bir çivi çakanı bile saygıyla anarız ya.

Merdiven indik, birkaç koridor geçtik, felçlilerin bulunduğu bölüme geldik. İçiçe geçmiş kocaman iki büyük salon, duvarlar canlı sarı renge boyanmış, tavan açık mavi; pırıl pırıl, apaydınlık her yer. Çocuk felcinin amansız pençesine tutulmuş üç hasta vardı burada. Biri küçük bir erkek çocuğu. Yaklaşıp sordum:

— Adın ne senin?

Çocuk, siyah benek gibi gözlerini, gözlerime dikip, garip garip baktı, sonra başını salladı. Derken, iki tedavi hemşiresinin yanında duran yaşlıca bir kadın ilerledi. Uzun siyah saçlarını, sarı bir yemeniyle iyice bağlamıştı:

— Adı Yaşar'dır, dedi. Sonra bir an durup ekledi. Anasıyım da.

— Nerelisiniz?

— Şebinkarahisarlı'yız.

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin mutfağı, bugünkü şekline göre çok basit ve yetersizdi.

Eskiden sterilizasyon yukarıda görüldüğü gibi çok iptidaî idi ve en basit usullerle yapılıyordu.

— Başka çocukların var mı?

Koyu esmer yüzü bir an dalgalandı:

— Vardı ama öldü hepsi de.

Yaşar doğuştan felçliymiş, burada tedavi görüyormuş; zaten bu bölümde âletsiz fizik tedavi yapılıyor. Burhaneddin Üstünel:

— Uzun ve yorucu bir tedavidir bu, diye anlattı. Hasta burada yürümesini öğrenir. «Spasmik felçliler kreşi,» deriz buraya. Yaşar'ın annesi de burada tedavi yollarını öğreniyor. Yaşar buradan çıktıktan sonra ona artık annesi bakacak.

Yine birkaç merdiven çıktık, tertemiz koridorlardan geçtik. Koridorlar bir hayli kalabalıktı; orta yaşlı, genç kadınlar, erkekler, odalara giriyor, çıkıyorlar. Kimi anasını, kimi eşini yoklamaya geliyor. Hemen her odada kırmızı, pembe karanfiller. Açık mavi duvar kâğıdı kaplı bir odaya başımı uzatıyorum. Bir taze, sıkı sıkıya kundaklanmış bebeğini kolları arasına almış, şefkatle seyrediyor; bebeğinin gözleri kapalı, bebek anasının kucağında şimdi, iki kalp birbirleri için atıyor.

Birden aklıma geliyor; soruyorum:

— Acaba kız mı, oğlan mı daha çok dünyaya geliyor bir yıl içinde?

— Bu yılın rakamlarını daha yeni çıkardık. Her yıl erkek çocuk sayısı, kız çocuklarından fazla olur. Yalnız hatırımda kaldığına göre 1942 ile 1944 yıllarında doğan kız çocukları daha fazlaydı.

— 1969 yılındaki doğum miktarı?

— 5190 Kâmil ile 4779 Zeynep dünyaya geldi.

MODERN AMELİYATHANELER

Merdivenler indik, merdivenler çıktık, koridorlardan geçtik. Ama hep hastanenin içindeyiz. Yeni binayla, eski konağı birbirine bağlayan dar bir koridordan ilerliyorduk. Birbirine benzeyen dört kapıyla, dört oda dikkatimi çekti. Burhaneddin Üstünel:

— Efendim, hastanemizde dört doktor arkadaş var, full - time çalışırlar. Ama biz onları da düşündük, birer oda tahsis ettik. Boş zamanlarında kendi hastalarına bakıyorlar. Böylece hem devamlı hastanede kalıyorlar, hem de dilerlerse, hasta kabul ediyorlar.

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin ameliyathaneleri, röntgen teşhis ve tedavi bölümleri çok modern. Hemen her şey inceden inceye hesaplanıp yapılmış. Röntgen teşhis laboratuvarındaki hassas âletlerin değeri bugün 1 milyona yakınmış.

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin başhekimi Dr. Burhaneddin Üstünel ile diğer doktorlar toplu bir halde.

— Sekiz ameliyathanemiz var, diye anlattı başhekim. Aynı anda sekiz vakaya el koyabiliriz. Normal doğum olaylarından, sezeryan ve kadın ameliyatlarına kadar her çeşit tıbbî müdahalelerde bulunabiliriz.

ZEYNEP - KÂMİL SAĞLIK KOLEJİ

Istanbul'da pek çok okul gezip dolaştım; buradaki hemşire okulu kadar temiz ve modern bir eğitim yuvasına az rastladım. Bina yeni ve hemşire okulu olarak yapıldığı için her şey yerli yerinde, sınıflar büyük, aydınlık; öğrencilerin çalışma ve dinlenme salonları zevkli döşenmiş, koltuklar, duvarlar, perdeler pırıl pırıl.

Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji meslek okulu ama, meslek dersleri kadar, kültür derslerine de çok önem veriliyor. Meslek derslerine, müdür muavini Mahmure Eren bakıyor. Kültür dersleri müdür muavini Akgül Demirel, Ankara Üniversitesi mezunu, bilgili, tecrübeli, mesleğini seven bir yönetici.

— Uzun yıllar Sağlık Bakanlığı'nda çalıştım, diye anlatıyor. Fakültede okurken bir yandan da çalışıyordum. Asıl mesleğim sosyoloji öğretmenliğidir.

— Okul hakkında bilgi verir misiniz?

— Efendim, Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji'ne ortaokul mezunu kızlarımız girerler. Süre 4 yıldır. Bitiren hemşirelerimiz lise mezunu sayılır. 4 yıl mecburî hizmetleri vardır.

— Her yıl kaç öğrenci alıyorsunuz?

— Ortalama olarak 50 kadar öğrenci alırız. Tabiî, müracaat miktarı fazla olur-

Felsefe öğretmeni Firuzan Toprak, Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji öğrencilerine sosyoloji dersi veriyor (sağda), öğrenciler tatbikî bir ders sırasında (altta).

sa teste tâbi tutarız.

Geniş koridor geçtik, bir sınıfa girdik. Öğrencilerin, koyu mavi üniformaları var; kepleri de beyaz, kolalı. Öğretmenleri Firuzan Toprak'ı dinliyorlar.

Akgül Demirel:

— Firuzan Hanım, felsefe öğretmenimizdir, dedi. Fahri Atabey'in kızkardeşidir. Sosyoloji dersi veriyor.

— Peki, okulunuz lise seviyesindedir ama daha çok meslek okulu kabul edilmez mi? diye garipsiyerek sordum. Müdür Muavini Akgül Demirel gülümsedi:

— Efendim, bugün kültürün lüzumunu her halde inkâr edemezsiniz. Sonra mezun olan öğrencilerimiz, dilerlerse, imtihana girmek suretiyle üniversiteye devam edebilirler. Biz, öğrencilerimizi elimizden geldiği kadar kültürlü yetiştirmek isteriz.

Bir süre dersi dinledik. Firuzan Toprak bilgili, yılların tecrübesiyle yoğrulmuş bir öğretmen; dersi tane tane anlatıyor, hemen her öğrenciyle ayrı ayrı uğraşıyor, sorular soruyor. Zaten sınıf kalabalık değil. Firuzan Toprak:

— Okulumuz çok moderndir, dedi. Öğrencilerimiz hem tatbikî, hem de nazarî ders görürler.

Akgül Demirel atıldı:

— Yabancı dile de çok önem veririz. Normal yabancı dil olarak öğrencilerimiz İngilizce öğrenirler, haftada en az sekiz saat munzam İngilizce dersi vardır.

Başka bir sınıfa girdik; duvarda boy boy anatomi planşları asılı, duvarın önünde, bir insan iskeleti; ışıktan sarımtırak dişleri yansıyor. Genç hemşire adayları, meslek dersi görüyorlar. Beyaz üniformalı bir hanım yaklaştı; okulun baş muavini Muazzez Okay. 1950 yılında okul Nümune Hastanesi'ndeyken mezun olmuş.

— Çeşitli görevlerde çalıştıktan sonra işte buraya geldim, diye anlattı. Zeynep - Kâmil Koleji yeni bir okuldur ama, öğrencilerimiz iyi yetiştirilir.

Sonra okulun çeşitli bölümlerini gördük. Güzel bir kitaplığı, öğrencilerin çalışması için aydınlık salonları var. Büyük bir salondan geçiyorduk, duvarda öğrencilerin koro halinde şarkı söyleyişini gösteren resimler ilişti gözüme, dikkatle bakmış olacağım, Akgül Demirel:

— Okulumuzun bir de korosu vardır, dedi. Öğrencilerimiz özel olarak nota öğrenirler. Koromuz da bir hayli ünlüdür hani. Pek çok yerde konserler vermiştir.

Modern bir hastane, güzel bir eğitim yuvası görmüştüm. Hafif çiseliyen yağmurdan ıslanmış ana yola çıkınca, şöyle bir durup baktım; Zeynep Hanım'ın yaptırdığı mütevazı bina, hastanenin bugünkü pavyonları ve sağlık koleji, koyu kurşunî bulutların kümelendiği gökyüzüne doğru büyük bir emek ve feragat sembolü olarak ihtişamla yükseklyordu.

«HASTAHANEYİ 1.000 YATAĞA ÇIKARACAĞIZ»

Zeynep - Kâmil'in kurucusu Zeynep Hanım ile eşi Yusuf Kâmil Paşa'dır ama, hastaneyi bugünkü durumuna getiren de Dr. Fahri Atabey'dir. Belediye sarayındaki büyük odasında beni nezaketle karşıladı.

— Siz, Zeynep - Kâmil Hastanesi başhekimliğinden gelen ikinci Belediye Başkanımızsınız, dedim. Operatör Cemil Paşa başhekimlik yapmıştı, sonra birinci defa 1912 ağustosunda, ikinci defa da 1919 ağustosunda Istanbul Şehreminliği görevini yürüttü. Siz başhekim olunca hastane nasıldı acaba?

Fahri Atabey, üzeri kalın dosyalarla dolu masaya dirsekleriyle dayandı, ağır ağır anlattı:

— 1952 yılıydı. Ben o zamanlar doçenttim. Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin Başhekimliğine getirdiler. Bilir misiniz o yıllarda hastane nasıldı? 40 yataklı küçük bir doğumeviydi. Elimizdeki imkânlarla bir şeyler yapmaya koyulduk. Baktım pek yürümeyecek. Zeynep - Kâmil Ana ve Çocuk Sağlığını Koruma Derneği'ni kurduk. Bu derneğin, Zeynep - Kâmil Hastanesi ve Sağlık Koleji'nin gelişmesinde pek büyük rolü oldu. Ben başhekim olarak göreve başladığım zaman hastanede 2 doktor, 1 hemşire, bir de asistan vardı. Bugün 70'in üstünde doktor çalışır, ayrıca bir öğretim merkezidir, pek çok asistan burada ihtisaslarını yapar. Halen hastanede 800 yatak mevcuttur, en kısa zamanda bunu bin yatağa çıkarmak için çalışıyoruz.

— Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji de sizin eserinizdir. Azıcık oradan da bahseder misiniz?

— Memleketimizin iyi eğitim görmüş hemşirelere çok ihtiyacı vardır. Biz, bunu düşünerek 4 sınıflı bir sağlık koleji kurduk ve bunu Sağlık Bakanlığı'na devrettik. Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji, 100 yıl müddetle bakanlığın yönetiminde kalacaktır. Okulumuz çok moderndir, hemşire adaylarımızın iyi yetişmesi için kültür derslerine ve yabancı dile çok önem veririz. Okula bugün zengin, halli vakitli ailelerin kızlar da rağbet etmektedir.

İşte iyiliksever iki insanın, Zeynep Hanım'la eşi Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa'nın kurduğu ve onlara lâyık olmaya çalışanların hikâyesi.

TARİHE AKAN BİR AY

Ocak 1970

1 OCAK

Tanınmış gazetecilerden, Basın - Yayın Genel Müdürü Erdoğan Ulus, geçirdiği bir kalb krizi sonunda genç yaşta hayata gözlerini yumdu.

2 OCAK

Grip salgınının geniş ölçüde yayılması sebebiyle yurdun çeşitli yerlerindeki bazı okullar tatil edildi.

5 OCAK

Ticaret Bakanı Ahmet Dallı, sağlık durumunun çalışmasına imkân vermemesi sebebiyle istifa etti.

● Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ile Borsaları Birliği'nin seçim kongresi yapıldı, başkanlığa Medenî Berk seçildi.

7 OCAK

Grip salgını yayılıyor. 33 ilde salgından dolayı okulların tatil edildiği bildiriliyor.

10 OCAK

Ankara Belediye Başkanı Ekrem Barlas bir basın toplantısı yaparak bazı öğrencilerin sahte paso düzenlediklerini ve bunların sayısının da bir hayli kabarık olduğunu açıkladı.

12 OCAK

Sağmalcılar Cezaevi'nde çıkan bir ayaklanma sonunda 20 kişi yaralandı. Olaylar, «af isteriz» diye yürüyüş yapan mahkûmlar tarafından çıkarıldı, cezaevine sevkedilen jandarma birlikleri, ayaklanmayı bastırdı.

● Yeni Savcılar kanun tasarısı mecliste kabul edildi.

13 OCAK

AP Yüksek Haysiyet Divânı, Erzurum Milletvekili Cevad Önder ile Konya milletvekili Edhem Kılıçoğlu'nun ihracı meselesini görüşmek üzere toplandı.

14 OCAK

Kurtuluş Savaşı kahramanlarından emekli Orgeneral Âsım Gündüz Istanbul'daki evinde vefat etti.

15 OCAK

Türk Deniz Taşıt - İş Sendikası'nın Istanbul Şehir Hatları'ndaki grevi başladı. Saat 06,00'dan itibaren araba vapurları seferden alıkonuldu. 20,07'den itibaren de, greve yolcu vapurları katıldı.

16 OCAK

Istanbul'daki Şehir Hatları grevi devam ediyor. Halk, motorlar ve çeşitli taşıtlarla iki yaka arasında gidip geliyor.

17 OCAK

Deniz Taşıt - İş Sendikası'nın yönettiği grev, iki tarafın anlaşmaya varması sonucu nihayete erdi.

19 OCAK

Ahmet Dallı'nın istifasıyle boşalan Ticaret Bakanlığı'na, Devlet Bakanı Gürhan Titrek tayin edildi.

21 OCAK

AP Ortak Grubu'nda konuşma yapan Hasan Dinçer ve Dr. Fethi Tevetoğlu aşırı akımlara karşı tedbir alınmasını istedi.

22 OCAK

Cumhuriyet Senatosu'nda hükümetin isteği üzerine yapılan gizli oturumda Çağlayangil, ikili anlaşmalar konusunda bilgi verdi.

23 OCAK

İkili anlaşmalar konusunda Millet Meclisi gizli görüşmelere başladı.

24 OCAK

Başbakan Süleyman Demirel, 1970 yılının ilk basın toplantısında çeşitli yurt meselelerine temas etti ve gazetecilerin sordukları soruları cevapladı.

25 OCAK

Çekoslavakya'nın Ankara Büyükelçiliğine tayin edilen A. Dubçek geldi.

26 OCAK

Necmeddin Erbakan ve 17 arkadaşı Millî Nizam Partisi'ni kurdular.

29 kasım 1908 tarihli Perroquet'den alınan yukarıdaki karikatür, Meşrutiyet'in ilk aylarında Turkiye'yi temsil ediyor. II. Abdülhamid henüz tahttadır. Türk Imparatorluğunun üzerinde ve başında birçok meseleler vardır. İmpara-

torluğun geleceğini tehdit eden bu meselelerin ipuçları, sağda temsil edilen, İngiltere, Rusya ve Avusturya - Macaristan'ın elinde bulunuyor. Her biri Meşrutiyet Türkiye'si üzerindeki ihtiraslarının tahakkuk imkânlarını hesaplıyor.

Macaristan'da Türk Eserleri

Yazan: Dr. Sedat Kumbaracılar

BALKAN savaşından sonra büyük kaybımız, Avrupa merkezlerinden uzaklaşmamız olmuş, Avusturya - Macaristan'la hududumuz ve ilerlemiş ülkelerle yakından münasebet kurmamız imkânsızlaşmıştır.

TÜRK - MACAR AKRABALIĞI

Macarlar da, Türkler gibi Orta Asya'dan gelmişlerdir. IV ve V. yüzyıllarda Türk olarak yaşayanların bir parçasıydılar. Bu yüzden kültür ve savaş kabiliyetlerini Türklük'ten almışlardır.

Evvelâ birkaç defa yer değiştirmişler, daha sonra Batı'ya doğru yollanmışlar, Hun ülkesine, eski Atilla devletinin merkezine; daha sonra Avarlar'ın memleketine ve IX. yüzyılda da Avrupa'ya gelerek Karpat dağlarıyle kuşatılan Avrupa'nın en verimli arazisine yerleşmiş, Macaristan'ı kurmuşlardır. Macaristan'ın kuruluşunun bininci yılı bu sene ağustos ayında parlak bir şekilde kutlanmıştır.

MACARLAR'LA ANLAŞMAZLIĞIMIZIN SEBEPLERİ

Ne yazık ki iki kardeş millet, din ayrılığı sebebiyle anlaşamamışlardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın ittifak teklifi, Macar kralı tarafından benimsenmemiş, savaş kaçınılmaz bir hal almıştır. Mohaç meydan savaşını kazanan ordumuz, Macaristan'ın mühim bir kısmını işgal ederek Macaristan'ı idaresi altına almıştır. Macaristan'daki Türk hâkimiyeti 160 sene sürmüştür. Bu süre zarfında Türkler'in idare tarzlarına, askerî muvaffakiyetlerine, imar hareketlerine dair Macar müze, arşiv ve kütüphanelerinde çok kıymetli vesikalar vardır. Bunlara Viyana arşivinde bulunanlar da ilâve edilecek olursa yekûn

daha da kabarır.

MACARİSTAN'I İDARE TARZIMIZ

Mohaç sahrasında mağlup olan kral Layoş'un yerine, Kanunî'ye sadakat gösteren Erdel voyvodası Yanoş, 15 yıl kadar kral olmuş; sonra ülke «Budin Beylerbeyisi» unvanıyle Türk umumî valileri tarafından idare edilmiştir. Budin Beylerbeyileri, göndereceksleri yazılara tuğra çekerlerdi.

Padişahın tuğrasıyle, vezir rütbesini haiz Budin Beylerbeylerinin tuğrası arasında fark vardı. Padişahınki başa, Beylerbeyininki kenara çekilirdi. Bu tuğralar, keşide edenlerin imzasından ibaretti. Tuğradan başka, yanına mühür de basılırdı.

Budin'in ilk beylerbeyisi Mehmed Paşa'nın mührü üzerinde «Mehmed bende'il-Mehmed» yazılı idi. Sokollu'nun sadâreti zamanında Budin'e tayin edilen Sokollu Mustafa Paşa, Macaristan'ı çok iyi idare etmiştir. Paşa'nın, Avusturya çasarına (imparatoruna), arşidüklere, vesair büyüklerine Macarca yazdığı yüzlerce mektup ve pek çok Türkçe mektupları, Viyana Akademisi'nde saklıdır. Tuğrası, sair beylerbeylerin tuğrasına benziyorsa da, üzerinde bir şahin resmi vardır.

SOKOLLU'NUN YAPTIRDIĞI ESERLER

Mustafa Paşa, Budinde cami, medrese ve bir de Horozkapısı ılıcasını yaptırmıştır. Evliyâ Çelebî'ye göre camekânı üzerinde:

Bû makaam-i dil-güşânın dêdiler târîhini:
«Mustafâ Pâşâ binâsîdır ne â'lâ bî-bedel»

yazılı idi.

Budin ile Peşte arasında köprü de yaptırdığından bahsedilmektedir. Türkler, zaptettikleri yerlerde köprü inşasına önem verirlerdi. Kanunî'nin 1565 yılında yaptırdığı Drava köprüsü, Avrupa'da zamanının en büyük ve uzun köprüsü idi. Mustafa Paşa'nın köprüsü 1569 yılında yapılmıştır. Yapıldığı sırada Koben kadısına yazdığı yazı, Viyana arşivindedir. Bu mektuptan, köprü yapılırken iki yüz işçinin çalıştığı anlaşılmaktadır.

Budin'in son valisi Abdurrahman Abdi Paşa, Budin kalesinde elinde kılıç kahramanca dövüşmüş ve şehit düşmüştür. Şehit düştüğü yerde nâmına güzel bir âbide yapılmıştır.

Türkler, Macaristan'ın imarına büyük bir ehemmiyet vermişler ve çok sayıda mimarî eserler vücuda getirmişlerdir. Bu çalışmada, ünlü Mimar Sinan'ın da büyük hissesi bulunmaktadır. Bu sanat eserinin mühim bir kısmı, savaşlar dolayısiyle tahrip edilmiştir. Kalanlar ise itina ile muhafaza edilmektedir. Bunların başında Budin hamamları gelir. Hamamların üzerine ay - yıldız konulmuştur. Peşte'de kalan son cami, Szervitak kilisesi olmuştur. Peç şehrinde bir minare olduğu gibi muhafaza edilmektedir. Peşte'de (Werböczy) sokağındaki Türk evi eski şeklindedir.

Budapeşte ile diğer birçok şehir ve kasabalarda birçok yapılar yanında Türklük izafe edilerek adlandırılan yerler de bulunmaktadır. Müzelerde ve arşivlerin zengin koleksiyonlarında Türk devri hâtıraları da ayrıca yer almaktadır. Gülbaba türbesi ayakta duran binalardan biridir. Budin'in Gültepesi (Rozsadomb»nde, XVI. yüzyılda yaşamış bir Bektaşî dervişine ait bir türbe vardır. Gülbaba sokakağıyla, mescit sokağı (Gülbaba — utca ve Mecset — utca) Gülbaba'nın hatırlanmasına vesile olmaktadır.

Evliyâ Çelebî 1660 - 1666 yılları arasında Macaristan'ı gezmiş, gördüklerini yazmıştır. Bu eser, Türk istilâ devrindeki Macaristan'ı anlatmaktadır. Macar İlimler Akademisi tarafından Macarca'ya tercüme edilmiştir.

Macaristan'da ve diğer Avrupa müze ve arşivlerinde bulunan milyonları aşan vesika ve eserler, Türk medeniyet seviyesini ispata yarayan vesikalardır. Bu vesikalar kısmen olsun bizim arşivimizde bulunanları tamamlamaktadır. Hattâ bunların fotoğraflarını getirtmemiz de düşünülmelidir.

Macaristan'da, Türkler'le olan münasebetlere dair sayısız malzeme vardır.

A. B. D. Tarihinden Bir Sayfa

Batıya Doğru

Yazan : William Everhart

Türkçesi : Aydın Dokur

AMERİKA Birleşik Devletleri'nin üçüncü cumhurbaşkanı Thomas Jefferson, 1804 yılının bir ilkbahar günü, Yüzbaşı Meriwether Lewis'i çağırarak şu direktifi verdi:

— Hemen bir ekip kuracaksın. Kuvvetli ve atak bir ekip olacak bu. Göreviniz hem tehlikeli, hem de çok önemlidir. Missouri nehrinin kaynağına kadar gidecek, güzergâhdaki coğrafî şartları, durumları inceliyeceksiniz. Kızılderililer'in kümelendikleri yerleri bilmemizde fayda vardır. Bunları tesbite çalışınız.

Yüzbaşı Meriwether Lewis hemen işe koyuldu. Güvendiği bir arkadaşı vardı: William Clark. Arkadaşı da kendisi gibi subaydı. Uzun yıllar orduda vazife görmüş, birçok savaşlara katılmıştı. Batıya doğru yayılmanın önemini idrak ediyor, Kızılderililer'i iyi tanıyordu.

Meriwether Lewis ve arkadaşı William Clark yol hazırlıklarını bitirdiler. Mayısın sonlarında tatlı bir gündü, batıya doğru yola koyuldular.

Görevleri hem güç hem de tehlikeliydi. Coğrafî şartların yanı sıra yol üstündeki Kızılderili kabilelerle çatışma ihtimali vardı. Başkan Thomas Jefferson, batıya yayılmanın gerektiğini, bu yayılma sırasında yerlilerle meydana gelecek çatışmalardan kurtulmak için onlarla iyi ve dostça geçinmenin icap ettiğini biliyordu. Zaten bunun içindir ki Yüzbaşı Meriwether Lewis'i (bu vazifeyle) görevlendirmişti.

ÇETİN BİR SEYAHAT

Meriwether Lewis ve William Clark'ın yolculuğu ilk zamanlar iyi gitti. Kışın kara bulutları gökyüzünde toplandığı zaman 2500 kilometre yol almışlardı. Bazen at sırtında, bazen küçük kayıklarla gidiyor, Missouri nehrinin tehlikeli dar boğazlarından büyük güçlüklerle geçiyorlardı.

Fort Mandan yakınlarından ilerlerken Şoşoni adlı Kızılderili kabilesiyle karşılaştılar. Şoşoniler, Meriwether Lewis ve arkadaşlarına iyi davrandı. William Clark, Kızılderililer'in dilini az çok biliyordu,

Kızılderililler'in bir posta arabasına saldırışı.

Şoşoniler'e, Başkan Jefferson'un, onlar hakkındaki düşüncelerini anlattı.

Şoşoniler'in reisi bu konuşmadan çok hoşnut kaldı, hele William Clark'ın verdiği madalyonlara bayıldı. Madalyonların bir yüzünde Başkan Thomas Jefferson'un kabartma bir profili, öbür yüzünde de bir beyazla, bir Kızılderili'nin el sıkışmasını temsil eden resim vardı. Bu, barış ve dostluk demekti.

Meriwether Lewis ve arkadaşları birkaç gün Şoşoniler'in yanında misafir kaldılar. Sonra kuzey batıya doğru yola çıkmak üzere hazırlıklara koyuldular. Tam ayrılacakları gün, Şoşoniler'in reisi:

— Siz yol iz bilmezsiniz, dedi. Yanınıza bir rehber vereyim. Sakagavea, buraları avucunun içi gibi bilir, anası babası yoktur. Pek çok da tanıdığı vardır. Missouri nehri öyle sandığınız kadar durgun değildir ha... Yolları bilmeyenler için tehlikelidir.

Sakagavea, genç bir Kızılderili kızdı; sipsivri bir burnu, simsiyah saçları vardı; saçlarını iki kuyruk halinde örmüştü. Sıcak kanlı, cana yakındı...

Şoşoniler'in reisi, Lewis'le Clark'a ve yanındakilere gerekli eşyayı verdi. Ekip, kayıklara binip yola koyuldu. Kış bütün hızıyla ortalığı kasıp kavuruyordu. Meriwether Lewis, böyle zamanlarda kıyı kıyı gitmenin daha az tehlikeli olacağını düşünüyordu, bu yüzden daha ağır ilerliyorlar, çok kere günlerini çadırlarında geçiriyorlardı.

Sakagavea'nın gerçekten çok faydası dokunuyordu. Zaman zaman karşılaştıkları yerlilerle konuşuyor, «Beyaz ekibin» nereye gittiğini izah ediyordu.

Ertesi yılın temmuzunda Missouri'nin tâ kaynağına kadar ulaşmışlardı. Kısa bir konaklamadan sonra dönüş başladı. Temmuz ayına rağmen Rocky Mountains'ın tepeleri karla kaplıydı. Missouri nehrinin suları da buz gibiydi... Kayalık dağları at sırtında güçlükle aştılar. Yılan ve Columbia nehirlerine ulaşınca sallar ve küçük kayıklar yaptılar. Böylece Missouri nehri

Batıya göç eden bir aile, çiftliğine yerleşiyor.

nin ağaçlık kıyısı boyunca vadiye indiler.

Şoşoniler'in yaşadığı bölgeye geldikleri zaman Sakagavea:

— Buradan ayrılacağız, dedi. Sizi ta sınıra kadar götürürdüm ama, ayrılacak olduktan sonra her yer birdir.

Meriwether Lewis ve William Clark, Şoşoniler'in reisine ve Sakagavea'ya hediyeler verdiler, sonra puslu bir eylül sabahı St. Louis'ye doğru yola koyuldular.

Memlekete döndükleri zaman 12 bin kilometrelik yol almışlardı, yola çıktıklarının 28'inci ayıydı. Başkana çıkıp Missouri nehrini baştan sona taradıklarını, yol üzerindeki yerli kabilelerle dostça konuşup, onlara başkanın mesajını verdiklerini anlattılar.

KÜRK KUMPANYALARI

Kızılderililer için hayvancılık ve tarım hayatî önem taşımaktaydı. Geçimlerini hayvancılıktan sağlıyorlardı. Her kabilenin muazzam sığır sürüleri vardı, bir ufuktan ötekine kadar yayılırdı sürüler.

Kızılderililer'in beyazlarla iyi geçindiği zamanlarda hayvan derisi alış - verişi de hayli kâr getiren bir işti. Kızılderililer, büyük sığır sürüleri besleyerek hem kendi geçimlerini sağlıyor, hem de beyazlara sığır derisi satarak para kazanıyorlardı.

Kızılderililer'le kürk alış - verişi, kürk ticareti yapan kumpanyaların süratle artmasına sebep oldu. Hattâ Amerikan sosyal ve kültürel hayatında yeni bir akımın doğmasına yol açtı. O da şu: Kürk kum-

panyalarından birinin sahibinin yakın bir akrabası vardı: George Catlin.

George Catlin tanınmış bir ressamdı; daha çok peyzajlarıyla ün sağlamıştı. Kızılderililer'le kürk alış - verişi ilgisini çekiyor, Kızılderililer'in yaşayışını incelemek, onların resimlerini yapmak istiyordu.

Akrabasının sahibi bulunduğu kürk kumpanyası daha çok Siyular ile ticaret yapmaktaydı. George Catlin, bu savaşçı kabilenin yaşayışını, sosyal âdetlerini merak ediyordu. Kalktı; kürk kumpanyasının bir memuruymuş gibi Siyular'ın yaşadığı bölgeye gitti. Kabile reisi Tek Boynuz ile konuştu.

Tek Boynuz, ilkin onu şüpheyle karşıladı, birbirlerine ısınmaları hayli güç oldu, ama sonunda ressam George Catlin'e poz vermeyi kabul etti. George Catlin günlerce çalıştı; reis Tek Boynuz'un büyük boy bir portresini yaptı. Tabiî, çalışmaları sırasında birçok yerli merakla onu seyrediyordu. Sonunda reis Tek Boynuz, tablodan öylesine hoşnut kaldı ki, heyecanla:

— Dostluğumuz ebedî olacak, diye haykırdı. Çünkü size kalbimizi verdik. Büyük Ruh, bu dostluğumuzu mühürledi.

Sanatkâr George Catlin, uzun bir zaman Siyular arasında yaşadı; onların günlük hayatlarına ait sayısız denecek kadar çok resimler, eskizler yaptı. Bugün George Catlin'in 400 kadar yağlı boya tablosu, Smithsonian Enstitüsü'nde muhafaza edilmek-

William Clark'ın Şoşoniler'in reisi ile konuşmasını canlandıran tablo.

tedir. İşte onun bu öncülüğünden sonra, birçok Amerikan sanatçısı batıya giderek Kızılderililer'le temas etmiş, onların yaşayışlarını aksettiren tablolar yapmışlardır. Bu çığır sonradan bir hayli yayılmıştır.

BÜYÜK GEÇİT RESMİ

Batıya akın eden on binlerce beyaz, tabiatın vahşî şartlarını mağlup etmek için durup dinlenmeden çalışıyorlardı. Önlerinde zengin bir tabiat vardı ama, onu istedikleri biçime sokmak çok güçtü.

Meriwether Lewis ve William Clark ile birlikte geziye çıkan John Colter, seyahati sırasında pek çok yer görmüş, Kızılderililer'in hayatıyle yakından ilgilenmişti. Joseph Dixon ve Forest Handcock adlı arkadaşlarıyle Şoşoniler'in yaşadığı bölgeye gitmeye, orada yerleşerek kürk ticaretiyle uğraşmaya karar verdi.

Şoşoniler'in o yıllarda beyazlarla arası iyidi. John Colter ile arkadaşlarını iyi karşıladılar, kürk alış - verişinde onlara yardımcı olmaya çalıştılar. 1837 yılında Sir William Drummond Steward, Şoşoniler'i ziyaret etmişti. Beraberinde ressam Alfred Jacob Miller de vardı.

Sir William Steward şerefine Şoşoniler

büyük bir geçit resmi düzenlediler.

Sir William Steward, asil bir Skoç idi. Kızılderililer'in tabiatle olan mücadelesini merak ediyor, onu yakından görmek istiyordu. Amerikalı ressamı da bunun için yanına almıştı. Miller 250'den fazla Şoşoni savaşçısının, Yeşil nehirde tam savaş nizamında önlerinden geçişini desenlerle canlandırdı.

BÜYÜK KONVOYLAR

Gerek batıdaki toprak ve madenlerin zenginliği, gerekse kürk ticareti, birçok maceraperestin batıya doğru akmasına sebep oluyordu. 1836 - 1840 yılları arasında Fort Laramie, batıya gideceklerin en büyük durak yeri haline gelmişti. Büyük kafileler halinde batıya göç edenler, Fort Laramie'de duraklar, alış - veriş ederlerdi.

Fort Laramie'nin ve batıya göçün, Amerikan sosyal hayatında da akisleri görülmüştür. Henüz gelişmemiş çiftliklerde ve orta büyüklükteki müstahkem kalelerde yaşayanlar, sade bir hayat sürerlerdi. Onların yaşayışıyla ilgilenen bazı Amerikan sanatkârları da buralara sık sık gelir, beyazların Kızılderililer'le alış - verişlerinin veya beyazların çiftlik hayatının resimlerini yapardı.

William Henry James, bir sanatçı olduğu kadar batıya göç etmek isteyenler arasındaydı. Büyük bir göçmen kafilesine katılıp Oregon'a doğru yola çıktı. Yıl boyunca görüp beğendiği manzaraları, kaleleri resmetti.

William Henry James'in tabloları arasında en ünlüsü 90 arabalık bir kafilenin Fort Laramie'den ayrılışını gösteren eseridir. 2200'den fazla katır ve atın çektiği 90 göçmen arabasının hareketi gerçekten büyük bir ustalıkla canlandırılmıştır.

«SANA KAVUŞTUK, KALİFORNİYA»

Kaliforniya'ya batıdan göç, 1848 yıllarında başlamıştır. Tabiatın zenginliği, bol altın madenlerinin bulunuşu, akını körükleyen sebeplerdendir. Tabiî, öncülerin tabiatla boğuşarak yollar açması, köprüler inşa etmeleri çok güç olmuştur. Ama tabiatı yenmek azminde olan beyazlar bu güçlüklerden yılmamışlardır.

Posta arabalarının daha düzgün işlemesi, federal hükümetin posta işlerine büyük titizlik göstermesi, batı ile doğu arasında haberleşmeyi kolaylaştırmış, bu da şehirlerin ve büyük çiftliklerin yayılmasına, sebep olmuştur.

St. Louis'den kalkan bir posta arabası, San Fransisco'ya, El Paso, Tucson, Los Angeles'e uğrayarak tam 22 günde seyahatini tamamlıyordu.

Yolculuk bir hayli çetin ve tehlikelerle doluydu. 1874 yılından itibaren demiryolu St. Louis'yi batıya bağladı, bu da yolculuğun tehlikesini nisbeten azalttı. Çünkü bazı bölgelerde hâlâ Kızılderililer'in posta trenlerine bile saldırdıkları görülüyordu.

Böylece 60 yıla varmadan, Başkan Thomas Jefferson'un direktifi yerine getirilmiş oluyordu.

St. Louis'nin 1840 yılında yapılmış resmi.

I. Dünya Savaşı'nda
Bir Erin Hâtıraları

Büyük Bozgun

Anlatan: Mehmed Nuri
Yazan: Cevat Duman

2 /EKİM/1333 akşamı Haydarpaşa'dan trene bindirildik ve hareket ettik. Pozantı'da inip iki gün dinlendikten sonra yaya olarak Toros dağlarını tırmanarak dört günde Tarsus'a, oradan Mamuriye'ye ulaştık. Üç gün sonra yine yaya olarak yürüyüşe geçip altı günde Haleb'e dahil olduk. İki gün de burada kalıp yola revan olarak iki gün sonra Şam'a ulaştık.

Şam'da kaldığımız beş gün zarfında şehri iyice gezdim. Istanbul'da pek meşhur baklavasından muhtelif dükkânlarda yedim. Fakat bu oburluğun acısını pek fena çektim. Altıncı gün yürüyüşe geçtiğimizde ben dizanteriden perişan durumda idim. Yol yürümeye takatım kalmadığından bölük kumandanım halime acıyarak bana bir hayvan tahsis etti. Bir hafta bu şekilde yürüyerek cephenin iki saat gerisindeki Kalkilya köyünün zeytinlikleri içinde çadırları kurduk. Tam istirahata geçmişti ki tümenden gelen bir emir üzerine henüz eratın teri bile kurumamışken cepheye hareket edildi. Cepheye yerleştikten on gün sonra alay solda Kudüs üzerine alındı.

Kudüs üzerine giderken benim dizanteri bütün şiddetiyle devam ettiğinden bölük kumandanım elime bir hasta tezkeresi vererek beni Nablus'ta bıraktı.

Nablus hastanesine müracaat ettim. Mutfağa benzer bir yerde soğuk su banyosu yaptırıp elbiselerimi aldılar. Don-gömlek on dakika yürütüp iki koğuşlu bir revire getirdiler. Revirin 10 yataklı odası yola nazır ve camları kırık. Yatak olarak ranza üzerinde bir beylik. Beş gün ekmek ve yemek vermediler. Altıncı gün biraz un çorbası ile yarım ekmek lütfettiler. Baktım ki olacak gibi değil doktora rica ederek taburcu oldum. Dokuz gün yatmıştım ama hastalıktan kurtulmak şöyle dursun açlıktan bitap düşmüştüm. O kadar gözüm dönmüştü ki sonu ne olursa olsun diyerek çarşıda bir aşçı dükkânına girip dört pide ile altı tabak yemek yedim. Yine karnım doymadı. Bir saat kadar dolaştıktan sonra tekrar dükkâna girerek üç pide ile dört tabak yemek yeyince ancak doyduğumu hissettim.

Nablus civarındaki bizim XV. Kolordu karargâhına gidip alayın yerini öğrenip tarifle tabur ağırlığı bulup, bölük kumandanımın eşyalarını teslim aldım ve durumu bir mektupla kendisine arzettim.

Şimdi de meskenim bir yırtık çadır. Yağmur o kadar şiddetli yağıyor ki, çadır suya gömüldü ve eşyalar berbat oldu.

Bir hafta sonra taburumuz Ettîre kö-

yünden iki saat ilerideki ateş hattına alındı. Tûlukerim ordu karargâhı oldu.

Ettîre'de kalan ağırlıkta 10,5 ay rahat ve şahane istirahat ettim. Cephede sükûnet olduğundan on veya on beş günde bir ateş hattına giderek arkadaşları ziyaret ediyorum. Bölük kumandanım alay yaverliğine tayin edildi ve beni de emir eri olarak alaya götürdü.

Alay karhargâhı Yumurtatepe nam mahalde idi. Top mermilerinden muhafaza için tepenin etrafına mahfuz mahaller yapmışlar. Ben de diğer emir erlerinin yanında bir oyuğa yerleştim. Akşam yemekten sonra düşman topçu ateşi başladı. Herhangi bir taarruz ihtimaline karşı eşyaları bağlayıp hazır olmalığımız emredildi. Hazır olduk. Bir ara santralın yanına giderek bilgi almaya çalıştım. Sağda XIX'uncu tümende bir şey yok. Solda VII'nci tümende de bir şey yok.

Sadece bizim merkezdeki XX'nci tümen ateş altında. Ancak piyade veya süvari taarruzu beklenmiyormuş. Topçu ateşi iki saat kadar devam etti. Sonra derin bir sessizlik. Bu sükûnet bir hafta devam etti. Bu defa da bizim tümene taarruza hazırlık emri verildi. Bu gece üç alayla cepheden taarruz edilecek. Bu masatla tümen hücum bölüğü de bizim karargâh civarına geldi. Gece alaturka saat ikide topçumuz ateşe başladı. Arkasından tümen taarruza geçti. Düşmanın pek muhkem örmüş olduğu telörgüleri geçmek mümkün olamadı. Sabaha kadar devam eden taarruz başarısızlıkla sona erdi. O günden sonra düşman uçakları bombalamaya başladılar. Çıkardıkları iki balon tarassut vazifesi görüyor, yaptırdıkları ateş tanzimi ile topçusuna çok sıhhatli isabetler kaydettiriyorlardı. Bizden havalanan iki Alman uçağı bunları havada yaktı. Balonlardaki Kikiriler'in alevler içinde düştüğünü seyrettik.

Ertesi gün tekrar bir balon çıktı. Bunu da on gün sonra yine uçaklar yaktı. Düşman nedense taarruz etmiyor, fakat topçu ateşiyle her yeri yakıp yıkıyor. Böylece iki ay geçti.

Bu bekleme devresinde bir de harbiye

Mehmed Nuri,
esir iken.

nezâret-i celîlesinden evlenmek isteyen erata üç ay mezuniyet verileceğine dair bir emir geldi. Bu emir üzerine tabiî evli, bekâr cümle erat istidalarını yazıp kumandanlarına takdim ettiler. Ben de evli olduğum halde aynı şeyi yapmakta tereddüt etmedim. Dilekçelere hiç bir cevap gelmedi. Erat mahzun oldu. Ramazan bayramının haftasında tümen karargâhımızın bulunduğu Miske köyüne gitmiştim. Oradan yeni bir izin emri getirdim. Bu defa kat'î olarak yüzde bir kişiye izin verileceği bildiriliyor, isimleri isteniyordu. Bizim alay karargâhı seksen kişi idi, bölük kumandanımın tavsiyesi ile benim adım bildirildi.

Aradan yirmi gün geçti, izinlerden yine haber çıkmadı.

O sırada Istanbul'da meydana gelen yangından zarar görenlere de izin verileceği emri geldiğinden bölük kumandanım Emin Bey de müracaatta bulundu. Beraber gideceğiz diye seviniyoruz. Fakat yine bir haber yok.

BOZGUN

Ettîre'de pek güzel hayat geçirmekte iken Kurban Bayramı gelmişti ki dördüncü günü alessabah düşman baskın tarzında topçu ateşini müteakip taarruza geçiverdi. İki saat içinde taarruzunu inkışaf ettirdik. Birliklerimiz mağlup oldu; ric'at başladı. Ateş hattında bulunan erat ve subaylar oldukları yerde esir düştüler. Geride olanlar mümkün olduğu kadar eşyaları hayvanlara yükleyerek ric'ata başladılar. Ben de bölük kumandanımın atına binerek ağırlıkla birlikte hâdisesizce büyük ağırlığın bulunduğu Kalansuva'ya ulaştık. Burada iki saat oyalandık. Düşman suvarisinin takibe geçtiği haberi gelince tekrar hayvanlara eşyalar sarılarak Nâ-

Sina çölünde bir Türk sıhhiye birliği.

sıra'ya giden yolu tuttuk.

Akşam olmak üzereyken süvari arkamızdan yetişti. Piyade olanlar esir düştü, atlı olanlar kaçıyor. Biz atlılar, akşam karanlığından istifade ile yoldan ayrılıp belki yakalanmayız diye dağ, tepe ve yalçın kayalıklar aşarak sabah Mesudiye istasyonunu bulduk. Ne çare tren yok ki selâmeti bulalım. Bir saat tren bekledik, gelmeyince tekrar yola koyulduk. İlâhî Yârabbi, yollardaki rezalet tarif edilmeyecek kadar feci. Bütün 8. Ordu ric'at ediyor. Uçaklar devamlı tepemizde ateş yağdırmakta. Bu durumda beş - altı saat giderek hayvanlara yem, su vermek, bizler de iki lokma bir şey yemek maksadı ile Cenin kasabasının yakınında mola verdik. Henüz bir sigara dahi içmemiştik ki telâşla gelen bizim suvariler, düşman suvarisinin çok yakında olduğunu haber verdiler. İşte bu haber üzerine artık kimse eşyaya kıymet vermedi.

Peksimet çuvalları, konserve sandıkları ve zatî eşyalar olduğu gibi bırakıldı. Yüklü hayvanların denkleri kesiliyor, sağlam arabalardaki eşyalar atılarak insan doldurulyor. Otomobillerden eşyalar atılarak insan dolduruluyor, velhasıl kaçmaya elverişli olan her şeyden faydalanılmaya çalışılıyordu.

Yolların üzeri Uzunçarşı'ya döndü. Kimsenin baktığı bile yok. Benim hayvan iyi yürüdüğünden, arkadaşlardan önce Cenin kasabasına vasıl oldum. Her taraftan buraya binlerce kişi yığılmış. Kasabanın etrafı bahçelik olup, ortasından su akıyor. Alman birlikleri buraya çadırlarını kurmuş, bir seneden beri keyif çatmaktaymışlar. Ric'at haberini bizden alıp hemen çadırlarını yıktılar ve kamyonlarına binip firara başladılar. Ne bizden, ne de Almanlar'dan kimse düşmanı önlemek teşebbüsünde bulunmuyordu. Bütün gaye kaçıp kurtulmak. Ama heyhat, vardığımız Afûle meydanlığında yarım saat kalmıştık ki düşmanın külliyetli suvarisi Hayfa istikametinden yolumuzu kesti.

Geriden gelen kafilelerimiz hayvan ve arabalarıyle ovada takılıp kaldı. Nihayet esaretin pençesi yakamıza yapışmıştı. Derhal üzerimizi arayarak, silâh ve teçhizatımızı aldılar. İki saat içinde bu iş tamam olup, etrafımıza süngülüleri diktiler. Bizden alınan otomobillere doldurulduk. Gece saat alaturka üçte bir yere indirildik. Gece burada açıkta geçti. Sabah olunca Hind suvarilerinin nezaretinde binlerde insanlık bir kafile hâlinde akşama kadar yürtüldük.

Yollarda su yok. Sıcak müthiş. Hararetten her adımda ölüm talep etmekteyim. İki gün hayvan sırtında kaçmak esasen beni yormuştu, şimdi ise piyade gitmek gayrı kabildi. Dizlerim durdu, ayaklarım yürümez oldu. Ama durmak ne mümkün? Süngü ile dürtüp zorla yürütüyorlar.

Akşama doğru çimenlik ve akar bir dere kenarına geldik. Suya hücum edip o mubareği içtikçe içtik. O gece çayırda yatıp, sabah yola revan olarak dört saat sonra Tûlukerim civarına geldik. Orada peksimetle bir miktar pirinç ve birkaç tane soğan tevzi ettiler. Fakat açlık kimin hatırında? Hararetten yanıp tutuşuyoruz. Nihayet halimize acımış olacaklar ki bir portakal bahçesindeki su motoruna götürüldük. Efrat kana kana içtikten sonra, mataralar, ekmek torbaları, doldurulduk. Hattâ ayağından çizmelerini çıkarıp dolduranlar vardı.

Remle civarına kadar yürütüldük. Orada bizi tel örgü içine alıp yiyecek olarak peksimetle kavurma ikram ettiler. Biz esasen hararetten bayılacak haldeyiz, tuzlu kavurma vermek işkence idi. Zavallı sabırsız eratımız bunu afiyetle yediler ve susuzluktan fenalıklar geçirmeye başladılar.

Bizim tel örgünün yakınında subaylara mahsus bir tel örgü daha vardı. Bir gün onları da, bizi de eş tutturarak, tel örgülerden çıkarıp tekrar peksimet ve kavurma dağıttılar. İşte bu sırada bölük kumandanımı gördüm. Karşıdan selâmlaştık. Dağıtma bittikten sonra, subaylar önde, erat arkada manga kolu halinde yürüyüşe başladık. Yarım saat sonra trene bindik, ertesi sabah uyandığımızda, Kanal'da Kantara'ya geldiğimizi gördük. Kantara'da beş gün kalındı, burada subayları erattan ayırıp sevk ettiler.

27/eylül/1334

İki gün sonra bizi de yaya olarak kanal köprüsünden ve trenle İsmailiye'den geçirip Helyapolis'te indirdiler. Şehir dışında hazırlanmış tel örgüye girerken, anadan doğma soyarak hamam yaptırıp, vücudumuza katranlı ilâçlar sürüp, elbise ve çamaşır vererek koğuşlara soktular. 15 gün bizi burada besiye çektiler. Sonra başka bir tel örgüye nakledildik. Memleketle mektuplaşabilmek için adres ve numara verildi. Benimki şöyleydi: Osmanlı Üsera Karargâhı 5 'inci fırka 10'uncu tel 57.065 M. Nuri.

Burada iken Selânik'e sevk edileceğimiz şayiası çıktı. Eratı muayeneye tabi tuttular. Benim de dahil olduğum 850 kişiyi ayırarak trenle tekrar Kantara'ya getirdiler. İki gece sonra bir postaya binip denize açıldık. Havadisler muhtelifti. Ki-

Hâtıralarım sahibi, Fİlistin cephesinde

mi Alman'la harbe gidiyoruz, kimi Yunan'a teslim edilmeye, kimi İngiliz üserası ile mübadeleye ve kimi de Selânik'te çalıştırılmaya gittiğimizi söylüyordu. Nihayet Selânik'e gittiğimiz anlaşıldı. Altı günde Selânik'e varıp Beyazkule önünde karaya çıktık. 7/kasım/1334

Rumlar, Museviler, İngilizler velhasıl çoluk çocuk bizi seyre gelmişler. Bunların önünden geçip manga kolunda bir saat yürüyerek hazırlanmış olan esir karargâhına gece yarısı vasıl olduk. Bu sırada fırtına ile birlikte yağmur da başladı.

Ayrıldığımz takımlar 50'şer kişilik olup bir takıma üç mahrutî çadır verildi ki, beher çadırda 17 - 18 kişi yatmak mecburiyetinde idik.

On beş gün dinlendirdikten sonra, muhtelif işlerde çalıştırmaya başladılar. Saat 5'te içtima, iki saat yoklama, kahvaltı, 7'de iş başı. İskelelere, fabrika ve şose yollarına çalışmaya gidiyoruz.

Altı ay böyle geçti. Martta bizi 7 takım halinde seçerek hayvanlara bakmak üzere Dudular civarındaki bir kampa sevk ettiler. Burada iken, birkaç defa firara teşebbüs etmek istedim, muvaffak olamadım.

Üç ay hayvanlara baktık. Bu sıralarda gazetelerde güzel havadisler çıkmaya başladı. Murahhaslarımız Paris'e davet olunmuş, bir sulh bekleniyormuş.

Bayramda bütün tel örgülerin kapıları açılarak bayramlaşmamıza müsaade edildi. İki telde sekiz bini mütecaviz efradın bayramlaşması görülecek şeydi. Vilâyet vilâyet toplanıp, türlü şenlik ve güreşler yapıldı.

Bir hafta sonra terhis başlayacağı havadisi çıktı. Filhakika doktorlar efradı muayene ederek zayıfları ayırmaya başladılar. Ben sağlam çıktım. Ayrılan zayıflar iki gün sonra terhis edildiler.

Benim ayrılışım ise ertesi yılı buldu. Nihayet 17 mart 1336 akşamı numaraları okunan 350 kişiye ben de dahildim. 18 martta çadırlarımızı yıkarak yoklama mahalline çıktık. Saat 8,5'ta hareketle iskeleye geldik. Vapur 1,5'da hareket etti. Hava çok sıcak, deniz pek güzel. Yirmi dört saat sonra Çanakkale'de demirledik. İki saat istirahatten sonra hareket edip, 20 mart'ta Kızkulesi önünde demirledik. Şirket vapuru ile Haydarpaşa'ya çıkıp, Selimiye kışlasına gidip oradan birer numara aldık. Akşam geç vakit trenle Kartal'a hareket ederek hasretlerime kavuştum.

21 mart 1336

İbtilâlarının Kurbanı

3 Osmanlı

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

DELİ Birader namıyle tanınan şâir Gazâlî için, XVI. yüzyıl Osmanlı payitahtında sarfedilmemiş küfür belki kalmamıştır. Çünkü Deli Birader aynı çağın şâiri olan İshak Çelebî gibi, ahlâkın en aşağılık derekesine inmiş, en bayağı hareketleriyle, en âdî mâceralar içinde yüzmüş, bütün bir hayat geçişinde işlediği suçlar yetmiyormuş gibi, o devirde İslâm âleminin tiksinmesine ve lânetine uğrayan «Dâfiu'l - gumûm = (Gam ve keder gideren)» isimli bir şiir mecmuası çıkararak, rezaletlerin ve kepazeliklerin edebiyatını yapmaya kalkışmıştır. Gerçek olan şu ki, «Dâfiu'l - gumûm» edebî bir hüner ve maharet çerçevesine girmiş, birçok garabetleri içine almıştır, fakat mısralar arasındaki manzaralar öyle bayağı, öyle düşüktür ki, en geniş bir zihniyet dahi bunun ifadesi üzerinde bir açıklama yapamaz.

Deli Birader, I. Selim'in, yâni Yavuz Sultan Selim'in kardeşi Şehzâde Korkut'un en şakrak musahiplerindendi. Bir gün öyle cüretkârane bir söz söyledi ki, şehzâde, kapıcıbaşısını çağırdı ve Deli Birader'in başının kesilmesini emretti.

Şehzâdenin emri kesindi. Kapıcıbaşı emri uygulamaya geçti. Deli Birader'i aldı, kapıcılar odasında boynunu vurmaya hazırlandı. Fakat Deli Birader elini kaldırdı ve bağırdı:

— Zinhar, eğer sarhoş olan şehzâdenin bu emrini yerine getirecek olursan, sen de hayatından olursun. Senin başın da ustalıkla koparılmış olduğu halde yarın benim başımın yanına konulacaktır kapıcıbaşı!

Bu ihtar, kapıcıbaşıyı düşündürdü, tereddüt etti:

— Ya bu emri neyleyelim, sorar ise?

— Sorar ise yarın sorar, yarına bırak, o zamana kadar şehzâdenin sarhoşluğu geçecektir.

Gerçekten de Deli Birader'in tahmini çıktı. Şehzâde Korkut ayılınca, ilk sözü şu oldu:

— Gazâli'ye kıydım, eğer dün geceki sarhoşluğumuzun emrini kapıcıbaşı yerine getirmiş ise, onun da başını kesin! dedi.

Böylece Deli Birader hem kendi başını, hem de kapıcıbaşının hayatını kurtarmış oldu.

Deli Birader'in, Kanunî zamanındaki ömrü de, ondan evvelki gibi çirkin ve iğrenç bir takım hareketleriyle doludur. Rumelihisarı civarında bir cami ve zaviye ile beraber yaptırdığı hamam, tasavvur ve tahminin üstünde bir iptilâ bozgunlu-

Deli Birader'in zamanında yaşadığı Yavuz Sultan Selim.

ğuna sahne olmaya başladı. Fakat bu fena cereyan uzun müddet devam edemedi, devrin sadrâzamı olan Makbûl İbrahim Paşa, umumî ahlâkın muhafazası için burasını yıktırdı ve Deli Birader'i Sırbistan'a sürdü. Deli Birader oradan Istanbul'a «Ey kuzey rüzgârı, söyle bana, ne yapıyorsun ve ne haberler getiriyorsun?» diye başlayan bir takım hicivler göndermeye başladı.

Lâkin bunlar onun son ömür hareketleri oldu. Bir gün bahçesinde birkaç arkadaşıyle oturup içerken birdenbire:

— Dostlar cemiyetimiz artık perişan oluyor. Ölüm sâkisi bana kadehini sunuyor! dedi ve öldü.

İSHAK ÇELEBİ

Aynı devrin şâiri olan İshak Çelebî de Deli Birader'den aşağı kalır bir tynette değildi. Bir kere ne evinde, ne de dışarda, hiç bir zaman kavuk giymezdi. Ağzından fena söz eksik olmazdı. En tabiî bir konuşmasında bile pis kelimeleri sarfetmekten ayrı bir haz ve zevk duyardı. Değil evinde, yanıbaşında bile bir kadın bulunmasını istemezdi. Mecnuncasına bir korku ve irkilme içinde çalkanır, fakat buna karşılık her gün yalınayak, başı kabak sokak sokak dolaşır, akşamlara kadar küçük bir mâcera için can atardı.

Daima sarhoştu. Bu sarhoşluğun mestliği içinde şiirler yazar, fakat her mısraında ya kendi iptilâsının baş döndürücülüğü içine gömülür, yahut da zehirli hicivler savururdu.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'a yaptığı büyük seferde, boş vakitlerinde faydalı sohbetleriyle uzun zamanını doldursunlar diye yanına üç şâir almıştı. Bunlardan biri de İshak Çelebî idi.

Fakat Çelebî, o çirkin hayatını ordu içinde de sürdürmek istedi. Bu arada padişaha karşı budalaca ve münasebetsiz bir takım hareketlerde bulundu. İdamına hükmedildiği halde sonradan affolundu ve Istanbul'a dönüp, payitahtta süflî ve iğrenç hayatı sona erdi.

AFYON TİRYAKİSİ HEKİMBAŞI EMİR ÇELEBİ

Ne gariptir; Deli Birader de, İshak Çelebî de bu iğrenç iptilâları yüzünden bir ölüm cezasına uğramadıkları halde, Emîr Çelebî'nin, daha mâsum bir iptilâsı yüzünden ağır ve zorlu bir işkence içinde hayatına son verilmiştir.

Emîr Çelebî, IV. Murad'ın hem ser - etibbay-ı hassı (hususî baş hekimi), hem de musahibi idi. Hoşça lehçesiyle, talâkatlı diliyle mâruf, tab'an zarif bir adam-

dı. Fakat bahtı onu IV. Murad gibi çok sert bir hükümdara tâyin etmişti. Sırf bir adam kayırma arzusunun reddedilmesi yüzünden Silâhtar Paşa'nın da kinini kazanmıştı. Efendi, «günlerine renk vermek ve hareketlerini başkalaştırmak» gayesiyle küçükçe küçükçe afyon yutardı. Silâhtar Paşa, padişaha, Emîr Çelebî'nin bu iptilâsından bahsetti:

— Behey padişahım, ol tiryaki afyonunu yemeden gelmez. Ağzından tütün kokusunu izâle ile meşguldürl dedi.

IV. Murad:

— Hayır, afyon yemez, ben sormuş idim, «Hayır sultanım!» dediydi diye cevap verdi.

Fakat Silâhdâr Paşa boş durmadı. Hekim başının hizmetkârı olan birini para ile kandırdı:

— Efendi afyonu ne vakit yer ve hokkayı nereye saklar? Var tecessüs eyle, öğren gel! dedi.

Hizmetkâr, efendinin mahremi olan ve afyonu hazırlayan delikanlıyı buldu, para vaadetti, her şeyi öğrendi. Veled:

— Afyonu ben yaparım, bir altın hokkası vardır, çakşır içinde olan entarisinin cebinde durur! Sarayda padişahın karşısında fazlaca kalsa abdeste kalkar, keyfini tazeler! dedi.

Silâhdâr Paşa bu haberi aldıktan sonra boş durmadı. IV. Murad'ın Bağdad sefer-i hümâyûnu sırasında, tam Nizip menzilinde fırsattan istifade etti. Sohbet esnasında Emîr Çelebî abdest almaya kalkınca, Silâhdâr Paşa, padişaha:

— Hekimbaşı yine afyon yemeye gitti! dedi.

IV. Murad kaşlarını çattı:

— Bre silâhdâr, şu biçâreye niçin iftira edersin? Ne istersin âdemden?

— Behey padişahım, entarisinin ceplerini yokla, afyon çıkmaz ise ben yalancı olayım.

Emîr Çelebî dışardan gelip de tekrar yerine oturunca padişah, ayağa kalktı, yanına geldi, elini uzatıp Emîr Çelebi'nin koynunu yokladı:

— Efendi, şu koynunda, cebinde ne var? Çıkar göreyim! dedi.

Emîr Çelebî itaat etti, kulakları uğuldayarak cebindeki on dirhemlik afyon hokkasını çıkardı:

— Ya bu nedir efendi?

— Benim padişahım, ıslah olunmuş, zararı gitmiş afyon hülâsasıdır.

IV. Murad'ın gözleri devrildi, o zâlimane ifadesiyle boğuk boğuk homurdandı:

— Eğer zararı gitmiş ise ye de göreyim.

Başına dikildi, Çelebî'ye birer ikişer afyonları yutturmaya başladı. Çelebî ter dö-

Hekimbaşı Emir Çelebi'yi öldürten IV. Sultan Murad.

küyor, bunalıyor, büyük bir korku ve dehşet içinde çırpınıyordu. Nihayet bir ara dayanamadı:

— Yeter padişahım, kuluna yazıktır. Bu kadar şey panzehir dahi olsa tehlikelidir, dedi.

Fakat padişah dinlemedi:

— Ya bana afyon yemediğini söyler idin, haydi, zararı gitmiş ise ye! diye bağırdı ve zorla, bir heyulâ gibi Çelebî'nin başına dikilerek hepsini yedirdi. Bu yetmiyormuş gibi karşısına geçti:

— Otur satranç oynayalım! dedi.

Çelebî, alnında beliren fındık tanesi gibi terleri sile sile bu zulme, bu korkunç işkenceye tahammül etti. Padişah:

— Sen hâzık bir hekimsin, afyonun zararını defedersin! diyor, Çelebî'yi bırakmıyordu. Nihayet onun bîtap düştüğünü görünce izin verdi.

Çelebî çadırına gidince bitkin düştü. Talebeleri koştular, kendisine ilâç yapmaya kalkıştılar, o mâni oldu:

— Bana ilâç gerekmez. Silâhdâr gibi kuvvetli düşman zamanında yaşamaktansa ölmek daha iyidir! dedi.

Bir kâse karlı, buzlu şerbet içti, bununla zehirin şiddeti arttı ve öldü.

3 Mezar Taşı 3 İlim Adamı

Yazan: Doç. Dr. Sırrı Akıncı

EBUSSUÛD EFENDİ

XVI. YÜZYILDA yetişmiş âlim ve fâzıl bir şeyhulislâmdır. Adı, Türk halk kütlelerine malolmuştur. Doğruluktan kıl kadar ayrılmayan şahıslara «Ebussuud Efendi'nin Torunu» derler. Efendi, 1490 yahut 1491'de Istanbul yakınındaki bir köyde doğmuştur. Babası Şeyh Muhyiddin Mehemmed Yavsî'dir. Bu zât İskilipli'dir. Mezarı da oradadır. Ebussuûd Efendi'nin baba tarafından dedesinin kardeşi meşhur heyetşinâs Ali Kuşçu'dur. Efendi, tahsilini medresede yapmıştır. İlkin Bursa, sonra Istanbul Kadısı ve nihayet Rumeli Kazaskeri olmuş, 1545'te şeyhulislâmlığa tayin edilmiştir. Meşihat makamında otuz yıla yakın oturmuştur. İlmî eserlerinin başında «İrşâdü'l - akli's - selîm ilâ Mezây'el Kur'ân'il - Azîm» adını taşıyan Kur'ân tefsiri gelir. Bu kitabını Arapça yazmıştır. Diğer eseri «Fetâvây-ı Ebussuûd» dur. Kanunî Sultan Süleyman, Efendi'yi çok sayar ve severdi. Yaptırdığı ve kendi adını taşıyan caminin temeline ilk taşı ona koydurtmuştur. Macaristan'ın (Diyâr-ı Engürüsî) fethinden sonra topraklar dağıtıldı. Ebussuûd Efendi'nin bu işte çok faydalı gayreti görüldü. Osmanlı İmparatorluğu sosyal ve ekonomik düzeninin hukukî formasyonunu kuranların başında geldiği söylense ne yalan, ne de yanlış olur. Hanefî mezhebinin resmî doktrin olarak devletçe benimsenmesindeki çalışmaları da küçümsenemez. Kendisine bu sebeple «İkinci Ebû Hanîfe» adı verilmiştir. Ebussuûd Efendi'nin, Prof. C. Baysun'a göre ölümü 23 ağustos 1573'tedir (5 cemaziyelevvel 982). Ölümünde «Munla Ebussuûd'a olan makam cennet» mısraı tarih düşürülmüştür. Mekke ve Medine'deki âlimler de «Salât-ı Gaaib» denilen gıyabî cenaze namazı kılmışlardır. Kanunî Sultan Süleyman, Sigetvar'da bir yandan «Küffâr» ile bir yandan da ölümle cengederken, Efendi'nin hatırını sormayı ihmal etmemiş ve kendisine bir mektup yazmıştır. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, bu mektubun fotokopisini 1966'da yayınlamıştır. Ebussuûd Efendi'nin, İskilip'te cami ve okulu, bu ilçenin Bağözü köyünde mescit ve okulu, Istanbul'da iki dershânesi, ne yazık ki yıktırılmış bir hamamı ve halen molozlaşmaya bırakılmış bir çeşmesi vardır. Mezarı, Eyüp'te, Sokollu türbesinin kuzey cihetine hemen bitişiktir. Ebussuûd soyu, günümüze kadar yürümüştür.

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ

Osmanlı şeyhulislâmı ve tarihçisidir. Bir savaşta da olağanüstü kahramanlık göstermiştir. Babası Yavuz Sultan Selim'in nedîmi Hasan Can'dır. Efendi, 1536 yahut 1537'de Istanbul'da doğmuştur. Tahsilini Ebussuûd Efendi'nin yanında yapmıştır. III. Sultan Murad'a şehzâdeliğinde ders verdiğinden «Hâce-i Sultânî» nâmıyla da anılır.

Osmanlılar'ın Orduy-ı Hümâyûn'u, Avrupa'nın çeşitli milletlerinin karması ordularla 26 ekim 1596'da kıyasıya bir savaşa tutuşmuştu (Haçova Savaşı). Çarpışmalar ilk gün Osmanlılar'ın menfaatine aykırı bir gelişme gösterdi. Orduy-ı Hümâyûn'un başındaki Padişah III. Mehmed Sadrâzam Dâmâd İrbahim Paşa'nın kesin tavsıyesine uyarak muharebe meydanından çekilmeye hazırlandı. O sırada yanında bulunan Hoca Sâdeddin Efendi, hükümdarın bindiği atın dizginlerine yapışarak:

— «Padişahımı lâzım olan yerinizde sâbit ve berkarar olmakdur. Cengin hâli budur. Ecdâd-ı izâmınuz zamanında olan tabur muharebeleri ekser böyle vâki olmuştur. Mucizât-ı Muhammed Aleyhi's - selâm ile inşâallahüteâlâ fırsat-ı nusrat ehl-i İslâm'ındur. Hâtır-ı şerîfinizi hoş tutun!» demiştir.

Bozguna uğramış acemiler ve yeniçeriler de az zamanda kendilerini toparlayarak mukabil taarruza geçmişler, diğer bir Osmanlı Paşası'nın (Cağala-zâde) yerinde müdahalesiyle neticede mağlubiyete doğru giden savaş, zaferle bitmiştir. Tabii bu zaferin gerçek sahibi Sâdeddin Efendi'dir. Düşmanın kayıpları elli binin üstüne çıkmış, Haçova sahrasında cesetten geçilmez olmuştur. Bu yiğit şeyhulislâmın ilim tarihimizdeki yeriyse hiç küçümsenemez. «Tâcü't - Tevârih» adlı eseri, en seçkin tarihçilerimiz tarafından beğenilmektedir. Diğer eserleri «Selimnâme» yle «Mir'âtü'l - Edvâr» dır. Efendinin hattatlığı da yabana atılamaz. Arapça ve Farsça'yı ana dili kadar bilirdi. Siyasî hayatında Osmanlı - İngilterelû dostluğuna çok ehemmiyet vermiştir. Meşihat katında çok az (bir buçuk yıl) kalmıştır.

ÖLÜM SEBEBİ

Tarihî kaynaklar ölümünü şöyle anlatırlar: Hicrî 1008 (1599 M.) yılında Ayasofya Camii'nde III. Sultan Murad'ın ruhuna it-

Charles Ambrois Bernard'ın Beyoğlu'nda Santa Maria Draperis Kilisesi zemin katındaki mezarı.

hafen Mevlid-i Nebevî kıraat olunacakmış. Sâdeddin Efendi de, tabiî abdest alıp bu merasime katılıyor. Namazı kıldıktan sonra uyuklar duruma geçiyor. Bunun bir beyin inmesi (apopleksi serebral) olması çok kuvvetle muhtemeldir. Camiden dışarı çıkartıyorlarsa da, bir müddet sonra vefat ediyor. Ölümüne düşürülen tarih: «Nagehân geçti Hoca Saadeddin» şeklindedir. Mezarı Eyüp'te Sokollu Mehmed Paşa türbesinin batı tarafındadır. Oğulları da yanında yatar.

CHARLES AMBROİS BERNARD

Osmanlı tıbbı XVIII. yüzyılda Batı ile temasa geçmiş, XIX. yüzyıl başlarında da Garplı sayılabilecek bir karakter kazanmıştır. Bu iş için evvelâ, mevzuubahis yolda tedris usullerini benimsemiş bir mektebin açılması başlıca şarttı. Büyük reformcu Sultan Mahmud-ı Adlî yaptığı birbirinden gözel pek çok iş arasında, böyle bir mektebi kurmak şerefini de kazanmıştır. Bu cümleden olarak 14 mart 1827'de «Tıbhâne-i Âmire ve Cerrahhâne-i Mamûre» adı verilen mektebi, Istanbul'un Şehzâdebaşı semtinde tesis ettirmiştir.

Bu mektep her nekadar Garb'a tevecüh etmiş bir tedris sistemine sahip idiyse de, bünyesinde gene skolastik unsurları ihtiva etmekteydi. Bir müddet sonra adı geçen ilim yuvası, şimdiki Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu yere taşındı. İsmi de «Mekteb-i Tıbbiye-i Adlîye-i Şâhâne» oldu. Görülüyor ki, devrin büyük padişahının mahlası, yani «Adlî» sıfatı, mektebin de adına karışmıştır. Bu, hunkârın işe ne kadar ehemmiyet verdiğinin açık bir delilidir.

VİYANA'DAN GELEN HEKİM

İş bununla kalmadı. Viyana'dan hem tesis hem de tedris vazifelerini liyakatla

Hoca Sâdeddin Efendi'nin Eyüp'teki mezarı.

Eyüp'te Ebussuûd Efendi'ye ait mezar taşları.

yürütecek genç bir hekim davet olundu. Adı Charles Ambrois Bernard'dı. Okuyucularımız Paris, Londra, Berlin değil de, niçin Viyana diye haklı olarak bir sual sorabilirler. Bunun sebebi, o devirde Viyana tıp mektebinin, ötekilerine üstün bulunması, üstelik bu mekteple, Osmanlılar'ın III. Sultan Mustafa devrinden beri Viyana ile temasa geçmiş olmalarıdır. Tabiî bu üstünlük de, temas da, ilmî nokta-i nazardandır. Tıp fakültelerimizin, tıp tarihi derslerinde bu bahisler etraflıca anlatılır. Sözün kısası, Osmanlılar'ın bu ilim merkeziyle muarefesi oldukça eskidir.

BİR «MUALLİM-İ EVVEL»

C. A. Bernard, 1808'de Prag'da doğmuş, tahsilini de Viyana'da yapmıştır. Istanbul'a geldiğinde 30 yaşındadır. O devrin Osmanlı askerî tabip kıyafetini giymiş ve kendisine «Muallim-i Evvel» unvanı verilmiştir. Bu unvan, günümüzün «Ordinaryüs Profesör» akademik titrine tekabül eder.

Galatasaray tıbbiyesinde, dahilî ve haricî tıp derslerini okutmakla beraber, müdürlük vazifesini de yüklenmiştir. C. A. Bernard, bu ağır çalışmaları arasında ilmî eserler telifini de kat'iyen ihmal etmemiş ve Fransızca olarak, altı kitap kaleme almıştır. Fakat ne yazık ki bu pek mümtaz muallim, Istanbul'a gelişinin altıncı yılında, kısa bir rahatsızlığı müteakıp vefat etmiştir (2 kasım 1844). Na'şı, Beyoğlu'ndaki Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi'nin zemin katına gömülmüş ve vefâkâr refikası da, çok içli satırları ihtiva eden bir kitâbeyi mezarına asmayı ihmâl etmemiştir. Yıllardan sonra tarihçi Cavid Baysun Bey, başka bir mevzu için tetkiklerde bulunurken, C. A. Bernard'ın mezarına tesadüf ve Semavî Eyice Bey'e bu konuda bir yayın yapmasını tavsiye etmiştir. O da İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nde (Cilt: II, Sayı: 3 - 4, Yıl: 1951) hocasının bu isteğini pek güzel yerine getirmiştir.

C. A. Bernard, Sultan Mahmud-ı Adlî'nin tıp sahasında modernizasyon diye özetlenebilecek yüce isteğini, kuvveden fiile intikal ettiren ve bu suretle de imparatorluğumuza gerçekten hizmet etmiş, adı hürmetle anılmaya lâyık bir ecnebîdir. Istanbul Tıp Fakültesi'nin Gurebâ Hastanesi civarında halen yapılmakta olan yeni tesislerindeki bir amfiye, C. A. Bernard adının verilmesi çok yerinde bir kadirşinaslık olacaktır.

ISTANBUL'UN SULARI

Yazan: Cevat Bozkurt

BUGÜN dünyanın en geniş şehirlerinden biri olan Istanbul, aynı zamanda dünyanın en dağınık şehirlerinden biridir. M.O. 658 yılında Megaralılar tarafından Khalkedonela (bugünkü Kadıköy) da kurulmuştu. Bundan sonra muhtelif gelişmeler göstererek, 330 yılında Konstantin'in idaresi altına girmiş olan Istanbul daha da genişleyerek mâmur bir şehir hâlini almıştır. İkinci Theodosios tarafından yaptırılan surla şehrin kara tarafındaki sınırı tesbit edilmiş, Eyüp semti hariç, fetih tarihinden sonra bile, şehir bu surların dışına çıkamamıştır.

ROMA DEVRİ

Kuruluş devrinden itibâren sularını kuyu ve kaynaklardan temin eden Istanbul'un su meselesinin halline, daha Roma devrinde başlanmıştır. İlk su tesisleri 123 senesinde Roma İmparatoru Hadrianus zamanında yapılmış ve bu hususta ilk adım atılmıştır. Bilhassa İmparator Septimius Severus zamanında ele alınan su meselesi iyi neticeler vermiştir. 330 yılından sonra yapılan su tesislerini, 395 yılına kadar takip etmek mümkün olmakla beraber, o tarihten itibaren yapılanların arasında Roma devrinden kalma su tesisleri de bulunduğu için bunları ayırmak ve tesbit etmek müşküldür.

Roma İmparatorluğu devrinde, muhtelif yerlerden toplanan sular bir çukura biriktiriliyor ve buradan şehre akıtılıyordu. Su kemerinin geçtiği yerler, yerine göre ehemmiyeti hâizdi. Meselâ tepelerden geçerken tünel açılırdı, bu tüneller açılırken de stratejik durumları muhakkak göz önünde bulundurulurdu. Buralarda, düşmanın geçmesine mâni olmak için kuleler yapılırdı. Meselâ «Sulukule» ismi bundan mülhemir. Su yolları, bir insanın at sırtında içinden geçebileceği kadar genişti.

BİZANS DEVRİ VE VALENS SU KEMERİ

Bizans devrinin karakteristik su tesisleri arasında, kemerler, sarnıçlar ve çeşmeler vardır. Umumiyetle IV. yüzyılda yapılan su kemerlerinin en mühimi Valens su kemiridir. Bugün, noksan hâliyle, Fatih'te İtfaiye Müdürlüğü'nün civarından başlayıp, Istanbul Üniversitesi merkez binasının arkasında nihayet bulan ve Bozdoğan Kemeri adıyle bilinen su kemeri büyük bir ihtimalle, 364 - 378 seneleri arasında, İmparator Valens tarafından inşa ettirilmiştir. Bu kemer vasıtasıyle toplanan sular, o zaman Nimpheum Maximum denilen bugünkü üniversite merkez binası bahçesinde biriktiriliyor, buradan şehre tevzi ediliyordu. Bu depo Kleakhus tarafından yaptırılmış, 1019'da II. Basileus,

1692 yılında da II. Ahmed tarafından tamir ettirilmiştir.

Bizans devrinde su ihtiyacı, Belgrad Ormanları içindeki derelerden temin edilmiştir. Bu derelerden toplanan suyu, havuzlarda biriktirip, künkler ve kemerler vasıtasıyle, vâdilerden geçirmek, tepelere tünel açmak suretiyle şehre ulaştırmaya muvaffak olmuşlardır.

HARP ZAMANI İÇİN

Bizanslılar, bir harp esnasında şehrin kuşatılacağı, bu su hatlarının, yani dış tesisatın tahrib edileceği ihtimalini de göz önünde bulundurarak, birçok sarnıçlar inşa etmiş, birçok yerde de açık su havuzları yapmışlardı. Bu açık havuzlarına bugün Istanbul'un birçok semtlerinde rastlanmaktadır:

1) Sultanselim Camii yanındaki açık havuz (152 × 152 metre ebadında, bir kare biçimindedir. 11 metre derinlikte olup bir ihtimale göre Roma ordusunda görev almış bir Got kumandanı olan Aspar tarafından 460 yılında yaptırılmıştır).

2) Karagümrük'teki açık havuz (85 × 245 metre ebadında ve 15 metre derinlikteydi. Bugün Vefa Stadı'nın bulunduğu yeri işgal etmiş olan bu havuz, 421 yılında Aetius tarafından yaptırılmıştı).

3) Aya Makyos kilisesi yanındaki havuz (170 × 140 metre ebadında ve 12 metre derinlikte olup, imparator Anastasios (V. yüzyılın başı) tarafından yaptırılmıştı. Bugün Çapa'nın karşısında bulunmaktadır).

4) Bakırköy yolu üzerindeki açık havuz (127 × 76 metre ebadındadır).

5) Galata'daki açık havuz, «Fil damı» diye de anılan St. Benoit kilisesi yanındaki bu açık havuzdan bugün hiç bir iz yoktur.

Günümüzde bu şekildeki havuz yerlerine halk arasında «Çukur Bostanlar» denilmektedir.

Sarnıçlara, yani kapalı su havuzlarına gelince, şimdiye kadar bilinenlerden ve zamanımıza kadar gelmiş olanlardan, 336 so-

Istanbul'un, eski, kapalı su sarnıçlarından Binbirdirek.

Bahçeköy su kemerinin eski hâli.

maki mermer sütunlu Yerebatan, 224 sütunlu Binbirdirek (Phyloxenes sarnıcı), Piyer Loti caddesindeki Theodosios, Zeyrek'teki Phokas, Çarşamba ve Lâleli'dekileri sayabiliriz. Bunlar doğrudan doğruya Bizans devri eserleridir.

ISTANBUL, TÜRKLER'E GEÇTİKTEN SONRA

Osmanlılar su meselesine çok ehemmiyet vermişlerdir. Bu bakımdan, inşa ettikleri her binaya evvelâ su temin etmişlerdir. Şadırvansız bir camii tarih kaydetmediği gibi, atalarımız çeşmesiz bir semt bile bırakmamışlar ve ne pahasına olursa olsun bunu muhakkak yapmışlardır.

Fetihten sonra Kocatepe civarında bulunan kaynak suları toplattırılarak, şehre akıtılmıştır. Bugün Halkalı suyu olarak bilinen bu su, Fâtih'in emriyle getirtilmiştir. Bundan sonra da gerek şehir içinde ve gerekse şehir dışında birçok tesisler yapılmıştır. Fâtih zamanından, XVII. yüzyılın başına kadar, şehir dışından toplanmak suretiyle, şehre ve şehir dışındaki kışlalara yapılan su yolları yirmi civarındadır. Bunlar arasında en önemlileri Fatih, Turunçlu (Fâtih yaptırmıştır), Ebussuud Efendi, Atik Ali Paşa, Cerrah Paşa ve Koca Mustafa Paşa, I. Sultan Ahmed, Nur-ı Osmaniye, III. Mustafa (Lâleli), I. Mahmud'un «Beylik» nâmı altındaki su yolu ile, IV. Murad'ın «Saray su yolu» dur. Bu su yollarının bir gün içinde akıttıkları su miktarı 400 metreküpün üzerindedir. Doğrudan doğruya kaynaklardan toplanıp

şehre akıtılan bu tesislerin en önemlilerinden birisi de Hamidiye suları diye bilinen Kâğıthane isale hattıdır. Kemerburgaz civarından toplanan bu su 1904'te şehre ulaştırılmıştır.

Evliyâ Çelebî Seyahatnâmesi'nde belirtildiğine göre, Istanbul XVI. yüzyılın başlarında susuz kalmış, bir içim suya muhtaç olan Istanbul halkı, kuyulardan tedarik edilen suları içmeye mecbur olmuştur. II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında nüfusun fazla artmış olması ve eski devirlerden kalma su tesislerinin tahribinden dolayı Halkalı su tesislerine yenilerinin eklenmesine rağmen bu durumun önüne geçilememiştir.

Yine Evliyâ Çelebi'ye göre; Istanbul'un su derdi, Mimar Sinan'ın Belgrad Ormanları'ndan toplayarak, galeri ve kemerler yardımıyla yedi yılda şehre akıtmaya muvaffak olduğu sularla halledilmiş ve bu iş, Kanuni Sultan Suleyman'ın emriyle yapılmıştır. Kanuni, Sinan'a maddi bakımdan çok cesaret vermiş ve «Her ne bahasına olursa olsun bu işin halledilmesine bütün kudret ve kuvvetimle muvafakat ediyorum,» şeklinde vaatte bulunmuştur.

Istanbul suları daha verimli hâle getirilmek için, bu kaynak sularından başka, Beyoğlu (Taksim ve civarı) yakasına akıtılmak ve bir de Kırçeşmeleri (halk çeşmeleri) ni beslemek maksadıyle bentler inşa edilmiştir. Bu bentler yağmur mevsimlerinde beslenmekte, su yolları ile mezkûr şehre akıtılmaktaydı. Çeşmeleri besleyen suların bentleri, Topuzlu bendi (1029, II. Osman), Ayvant bendi (1179, III. Mustafa), Büyük bent (1135, III. Ahmed) ve Kirazlı bendi (1253, Sultan Mahmud) olmak üzere dört adetti. Bunların en büyüğü olan Kirazlı bendi, 7 milyon m.³ su alabilecek durumdaydı. Taksim sularının temin edildiği bentler ise I. Mahmud zamanında inşa edilen Topuzlu bendi (1144), Mihr-i Mâh Vâlide - Sultan Bendi (1211) ve bir de II. Mahmud Bendi olmak üzere üç adetti.

TERKOS GÖLÜ

Tanzimat Devri'nde eski tesislerin bir kısmı tahrip olmuş, imâr faaliyeti artmış ve nüfus fazlalaşınca bu defa da Belgrad ormanları içindeki bentler sahasının dışına çıkılarak Terkos gölünde karar kılınmıştır. Istranca dağları eteğinde ve Istanbul'un kuzeybatısında bulunan Terkos gölü, Istanbul'a 42 kilometre mesafededir. Bu göl, en büyüğü Kanlıdere olmak üzere, Soğuksu ve Kartallı ismindeki dereler tarafından ve ayrıca yıllık ortalaması 350.000.000 metrekübe ulaşan yağmur tarafından beslenmektedir. Terkos gölü büyük bir alana sahip olup, Karadeniz'e de çok yakın bulunmaktadır.

Terkos suyunun şehre akıtılması işi, 1874 yılında hariciye teşrifatçısı Kâmil ve Mühendis Terno adında birinin imtiyazlamına verilmiş ve bu imtiyaz müddeti kırk yıl olarak tesbit edilmiştir. Bazı devlet müesseselerine (hastane, askerî kışla, okul) ve halk çeşmelerine ve bir de yangında parasız verilmesi kaydı, şartnâmeye dahildi. Diğer taraftan gölden alınan su Beyoğlu yakası (Galata ile Haliç'in batı sahili) ve Boğaz'ın Rumeli yakasına akıtılarak halka para ile satılması kararlaştırılmıştı.

İmtiyaz daha sonra kurulan bir şirkete,

İstinye'de bir çeşme.

1882 yılından itibaren 75 yıl müddetle devredilmişti. Sular İdaresi bültenlerine göre, şirket tarafından elli yıl içinde:

● Terkos gölü kenarında, günlük 37.000 metreküp basış kudretinde bir istasyon ile, suyu Pınarbaşı'ndaki (110,70 râkım) toplama havuzuna ulaştıran bir hat.

● Pınarbaşı ile Kâğıthane arasında 40 kilometre uzunluğunda, günde 32.000 metreküp su geçirebilecek bir galeri (sifonlu ve kârgir).

● Kâğıthane sırtlarında ve isâle galerisi sonunda dört prefiltre ile sekiz filtreden mürekkep tasfiye tesisatı.

● Beyoğlu ve Boğaz mıntıkasında altı su havuzu (cem'an 19.607 metreküp), bir şato ve bunlara bağlı cem'an 221,67 kilometre uzunluğunda su tevzî şebekesi.

● Feriköy ve Edirnekapı hazneleri.

● Istanbul yakasında ise cem'an 143.56 kilometre uzunluğunda tevzî şebekesi yapılabilmiştir.

Bunlardan anlaşılacağı üzere şirket, yetmiş beş sene içinde hiç bir şey yapmamış, taahhüdlerini yerine getirmek hususunda çok muktesit davranmıştır. Buna rağmen, su satışlarında ücret arttırmaya kalkmış ve hattâ yaptıklarına karşı hükümetten tazminat istemeye bile cür'et etmiştir.

Tazminat talebinin, Hamidiye sularının isâlesinin akabinde yapıldığını ve buna red cevabı verildiğini 17 temmuz 1322 tarihli Dâhiliye Nezâreti'nin Şehremâneti-(Belediye Başkanlığı) ne gönderdiği tezkereden anlamak kabildir:

«... şirket-i mezkûrenin metâlibinden birincisi Kâğıthâne menba' sularının hükümet-i seniyye tarafından cem' ile şehir dâhilinde tevziinden dolayı şirketin infisâhı müddetine kadar zarar-ı vakıy ile münâsib bir meblâğ îtâsı ve bâdezin bu yolda tevzîâta şirketten başkasının hakkı

olmadığını tekîden tasdiki husûsu olup, mezkûr Kâğıthâne suları cânib-i hükûmet-i seniyye'den isâle ve meccânen tevzîât icra edilmiş olduğu cihetle bu talebin hükmü mukaveleye muhalif ve binâenaleyh bundan dolayı tazminat iddiası muhik ve şâyân-ı kabûl olmadığı...»

ÜSKÜDAR - KADIKÖY SU ŞİRKETİ

Istanbul'un ilk olarak Anadolu yakasında kurulmasına rağmen, sonradan Rumeli yakası gelişmiş ve burası unutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu devrinde Anadolu yakasındaki su tesisat işleri, Rumeli yakası yanında mevzubahis olamaz.

Anadolu yakasında da nüfus çoğalınca, su işleri Üsküdar - Kadıköy Şirketi nâmı ile 1887 tarihinden itibaren 99 yıl müddetle Karabet Sıvacıyan tarafından yürütülmüştür. İmtiyaz sahibi, Elmalı şirketini de kurarak, Göksu'da bir bent inşa etmek suretiyle işe başlamış ve Anadolu yakası şebeke tesisatını yapmıştır.

Bu şirket ancak elli yıl çalışabilmiş ve 1 temmuz 1937 tarihinde hükümet, şirket tesisatına elkoymuştur. Bu elli yıl zarfında şirket ancak şunları yapabilmiştir:

● Elmalı deresi üstüne 1.000.000 metreküp hacminde bir bent.

● Yarı kum ile doldurulmuş ve süzme kabiliyeti olmayan süzme havuzları.

● Sular İdaresi'ne devredilirken, kazan ve buhar makineleri harap, tulumba gövdeleri çatlak bir basma merkezi.

● Günde 73.000 metreküp su geçirebilen 10.50 kilometre uzunluğunda ve 325 milimetre çapında bir çift kifayetsiz terfi hattı. Ve Bağlarbaşı'ndaki tevzi merkezine bağlı, 200 kilometre uzunluğunda şehir şebekesi.

Gerek Terkos ve gerekse Üsküdar - Kadıköy Su Şirketleri, çalışmalarının son yıllarında elde etmiş oldukları neticeler çok ehemmiyetsizdir:

TERKOS SU ŞİRKETİ'NİN SON İMTİYAZ MUKAVELESİ

Cumhuriyet kurulduktan sonra, 1923 yılında, hükümetle, Terkos Su Şirketi arasında bir imtiyaz mukavelesi daha yapılmıştır. Bu mukaveleye göre; şirket mukavelesinin hükümleri teyid ediliyor ve şirkete ait taahhütlerin îfası lüzumlu görülüyordu. Ne var ki, ecnebî bir sermaye ile (Fransız) kurulmuş olan şirket, bu hususta ancak kendi çıkarlarını düşünüyor, hissedarlarını da yüksek nisbette temettü paylaştırarak taltif ediyordu. Aradan dokuz sene geçtikten sonra, şirketin

Yerebatan sarayının bir gravürü.

Bozdoğan kemerinin eski hâli.

âmme menfaatine mugayir hareket ettiği ve bu şekilde bir çalışma ile şehrin su ihtiyacının temin edilemiyeceği anlaşılınca, imtiyazı elinden alınmıştır. 1932 yılında devralınan Istanbul suları, 2226 numaralı kanunla Istanbul Belediyesi Sular İdaresi ismi altında işletilmeye başlamıştır.

Terkos Su Şirketi'nin işlerine bugün bile rastlamak mümkündür. Meselâ Türkiye'nin büyük şehirlerinde «Terkos kesildi... Terkos'un adamı geldi... Bizim Terkos hiç kesilmez» gibi tâbirler kullanılmaktadır. Bunlardan başka bugün Sular İdaresi Umum Müdürlüğü'nde bile birçok işlemlerin ismi Fransızca'dır.

Kuvây-ı Milliye Istanbul'a girdikten sonra, Üsküdar - Kadıköy Su Şirketi ile yeni bir imtiyaz mukavelesi imzalanmışsa da, yukarıda izah edilmiş duruma müsteniden 1 temmuz 1937 tarihinde bu şirketin imtiyazı da satın alınmıştır.

Bugün, yine Terkos gölü ve bentler vasıtasıyle 300.000 civarındaki müşterisinin su ihtiyacını karşılamak çabasında bulunan Istanbul Sular İdaresi, bazı hallerde bu ihtiyaca cevap verememektedir.

ABONELER VE ŞEHRE VERİLEN SU MİKTARI

(1932'ye kadar)	Terkos Su Şirketi	Üsküdar Kadıköy Su Şirketi
Abone sayısı	18.527	8.194
Terkos'dan basılan suyun yıllık tutarı	10.521.734 m.³	2.379.093 m.³
Günlük tutarı	28.826 m.³	6.520 m.³
Satılan suyun yıllık tutarı	5.122.362 m.³	947.000 m.³
Halk çeşmeleri	93 adet	24 adet

Norveç

İskandinavya yarımadasının batı sahilini kaplayan bu şirin ülkenin en büyük özelliği fiyorlarıdır. Tabiat âşıkı turistler, Norveç'in fiyorlarını görmeden edemezler. Yerlilerin günlük hayatında da sık sık mahallî rengin izlerine rastlanır.

Millî kıyafetlerini giyinmiş iki Norveçli kız, bir fiyorda kürek çekiyor.

Yukarıda, bir ot arabası görülüyor. Norveç'in beygirleri dikine yük taşımakta çok ustadır. Aşağıda, Norveç'teki yolların durumunu gösteren bir resim. Bu resim Hjelle **vadisinde çekilmiştir.**

Yukarıda, süt sağan bir Norveçli, aşağıda Lyse fiyorundan bir görünüş.

Sağda,
işleme yapan
bir
Norveçli;
aşağıda, meşhur
Sogne fiyoruna
gelen turistler.

KARİKATÜR

60 yıl önceki espriler

Kadınlar neden pantolon giymeyi tercih ediyor?

Bir namzetlik dolayısıyle

— Çocuk musun birader, milli an'anelerimize aykırıdır.

— Onun namzetliğini tasvib etmenize mâni olan bu an'ane neymiş?

— Fazilet ve kemal erbabını çekememek.

Düşen bir nâzıra asla hakaret etmeyiniz.

— Vekiller heyeti sizi fena alıştırmış Öyle ikide birde söze atılmak yok

Millet Meclisin'de ekseriyet fırkasının manevraları:

«Dahil' nizamnâmeyi tatbik etmezseniz fırkanı alır giderim.»

— Marş marş!...

Neden çok alıcısı varmış?

— Ne? Tanin'i okumuyor musun? Unutma ki terakki etmek için lâzım gelen doğru yolu gösteren tek gazete odur.

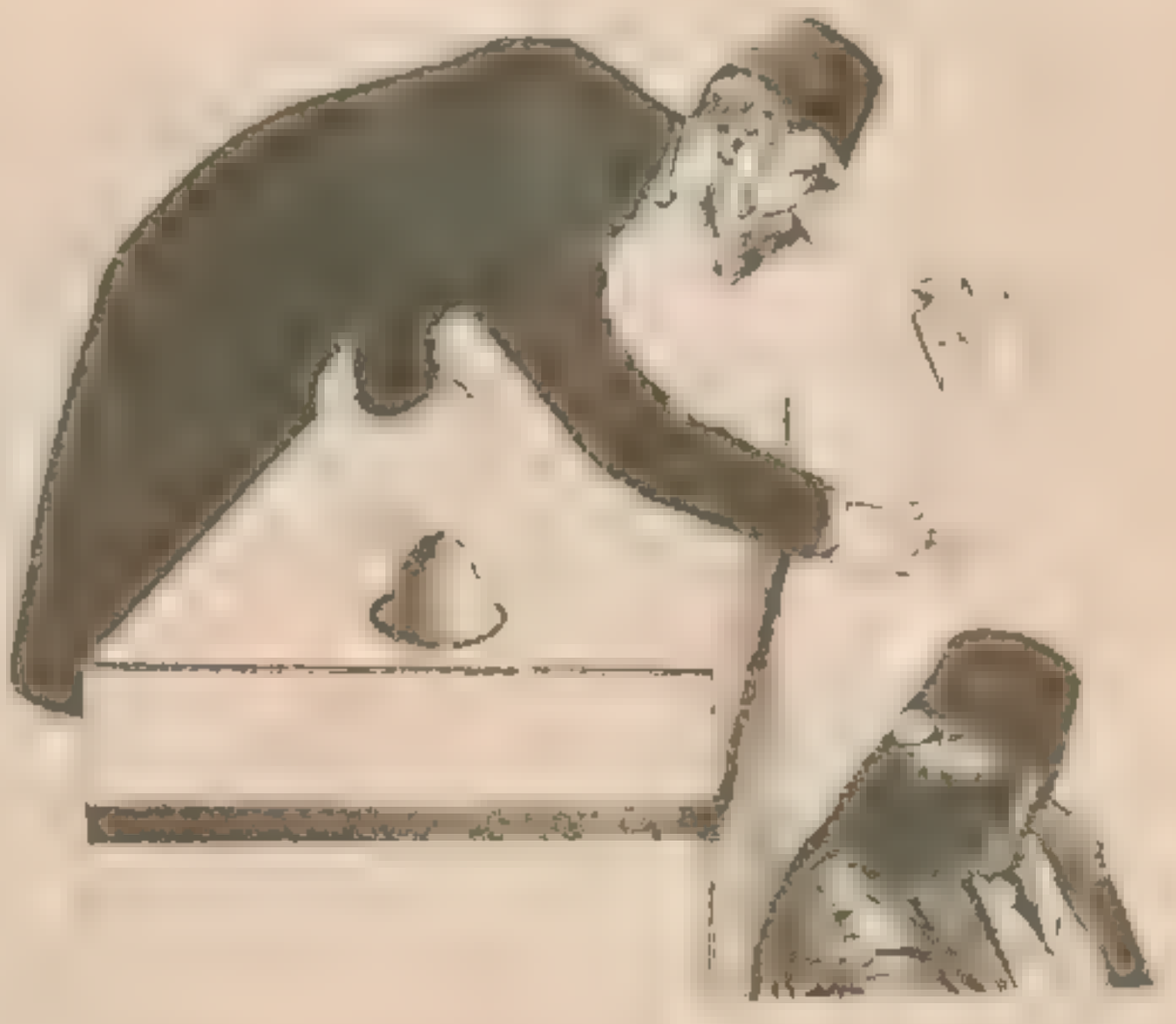

Örfi İdareye dair:

— İster bırakınız, ister kaldırınız... Şikâyet neden? Nargilenin ateşine su mu döküyorlar? Hiç bir şeye tutulmuyorum, şu hürriyete de ne çabuk alıştınız

Türk Musikisi Kimindir?

Hüseyin Sâdeddin AREL, **Türk Musikisi Kimindir?**, Türk Musikisini Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu Yayınları: 1, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1969, 226 + 6 sayfa, 15 TL., 5.000 tiraj.

Sâdeddin Arel'in (1880 - 1955) en mühim eserlerinden birini, Millî Eğitim Bakanlığı, mecmua sayfalarından kurtararak kitap şeklinde aydınlarımıza sunuyor.

Arel, millî kültürümüz için hayatî değerde olan bu eserinde, Türk Musikisi'ne isnâd edilen sahte milliyetleri inceliyor ve musikimizin millî menşe ve karakterini, münakaşaya yer vermeyen kesin ilmî delillerle ortaya koyuyor. Millî Eğitim Bakanlığı Türk Musikisini Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu Başkanı Dr. Nevzad Atlığ'ın bir önsözü ile yayınlanan kitap, çok iyi kâğıda basılmış ve pek zevkli, renkli bir karton kapak içindedir. Kapakta, Levnî'nin, Lâle Devri'nden bir musiki âlemini gösteren minyatür ve arka kapakta Arel'in resmi var. Eseri okurken, okuyucu, İran, Arap, Eski Yunan ve Bizans musiki sistemlerini de anahatları ile öğrenmiş oluyor. Son yıllarda yayınlanan en mühim ilmî eserlerden biri.

Türk Yazı Eserleri

Ecz. Uğur DERMAN, Türk Yazı ve Sanat Eserleri, No. 1, 2, 3. Ajans - Türk Millî Kültür Yayınları, Ankara, 1969, 7,5 + 7,5 + 10 TL.

Hat sanatımızın büyük otoritesi Uğur Derman, hocası Necmeddin Okyay'ın 3 levhasını, büyük bir itina ile yayınlamış. Ajans - Türk Matbaası, renkli olarak çok başarılı bir şekilde basmış. Çerçeveletilip asılacak şekilde düzenlenen üç levhanın arkasında, Uğur Derman'ın gerekli izahı bulunuyor. İlk levha, celî tâlîk ile yazılmış, ebrî kâğıt üzerine bir İsm-i Celâl (ALLAH). İkincisi, lake tarzında tezhîb edilmiş gene celî tâlîk «BÂREKALLAH» (Allah mübarek etsin!) duası. Büyük boy olan üçüncü levha ise, tezhibli ve nesih ile yazımlış bir «BESMELE».

Mehmet Turgut'un Rusya Notları

Mehmed TURGUT, **Taşkent'e Doğru, Rusya Notları,** Ankara, 1969, Ajans - Türk Matbaası, 208 + VII sayfa, 10 TL.

Başbakanımız Süleyman Demirel'in yanında Sovyetler Birliği gezisine katılanlardan şimdiye kadar Şevket Rado, Bedîî Faik, Dr. Fethi Tevetoğlu, Prof. Aydın Yalçın seyahat hâtıra ve görüşlerini kitap hâlinde yayınladılar. Birkaçı da gazetelerde tefrika hâlinde kaldı. Bu defa, sanayi bakanı olarak seyahate katılan Mehmed Turgut, seyahat-nâmesini bir kitap şeklinde kaleme almış. Teknokrat bir siyasînin görüşlerini aksettirmesi bakımından son derece ilgiyle okunabilen mühim bir eser. Sırasıyle Moskova'yı, Leningrad'ı, Kief'i, Taşkent'i, Semerkand'ı, Bakû'yu, Rus ihtilâli ve elli yılını, Rusya'da kalkınmayı, komünistlerin iddialarını ve komünizmin getirdiklerini, Amerika ve Sovyet Rusya'yı anlatıyor.

Y. Ö.

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR

Necdet Ergun (Edremit - Balıkesir)

III. Murad'ın «Fütûhât-ı Sıyâm» adlı eseri Türkçe'ye çevrilmiş midir ?

Arapça olan bu tasavvuf üzerine yazılmış eser ne Türkçe'ye çevrilmiş, ne de basılmıştır.

Nejat Kaşarcıoğlu (Kimya Fakültesi - İstanbul)

İstanbul Fethi sırasında Cenevizli general Justiniani'nin ve Kerkoporta Kapısı'nın rolleri için türlü kitaplarda biribirine zıt mütalâalarda bulunuluyor. Bunların hangisi doğrudur?

Bu mütalâaları bu sütunlarda nakledip tahlil etmemiz imkânsızdır. Her tarihçi, fetih sırasında şahısların ve muharebe kesimlerinin rolünü, kendi ölçülerine göre değerlendirmiştir.

Bulent Gunçal (Sivas)

Sümerler'le Hititler'in Türk olmadıklarını hangi belgelere dayanarak söylüyorsunuz?

Belgeleri, aksi iddiada bulunanlar bugün hâlâ mevcutsa, onlardan istemeniz icab eder. Herkesin anlayacağı en açık delil şudur ki, Sümerler'le Hititler zamanında daha Türklük teşekkül etmemişti. Bu Sümer - Hitit meselesi, yerleşmiş yanlışları doğrultmanın ne kadar zor olduğunu gösteren tipik bir vâkıadır.

Orhan Naim Hazinedar (Bolaman - Fatsa - Ordu)

Hazînedâr-zâde Fıtnat Hanım'ın eserlerinin nerede olduğu biliniyor mu?

Şair Fıtnat Hanım hakkında *Son Asır Türk Şairleri* ve sizin zikrettiğiniz diğer birkaç eserdeki bilgiler dışında malûmâtımız yoktur. Eserlerinin ve divânının ailesinde olabileceği düşünülebilir. (Bu Fıtnat Hanım, 1909'da İstanbul'da ölen bir kadın şairimizdir; Şeyhulislâm Es'ad Efendi'nin kızı olan ve XVIII. asırda yaşayan en büyük kadın şairimiz meşhur Fıtnat Hanım'la karıştırılmamalıdır).

Ahmet Tarakçı (Babadağ - Denizli)

Lawrence kimdir? Peyami Safa'nın Cingöz Recai serisini nereden bulabilirim?

Lawrence, bir İngiliz casusudur. Birinci Cihan Savaşı'nda Osmanlı idaresindeki Araplar'ı Türkler'e karşı ayaklandırmak için büyük çapta faaliyet göstermiştir. — Cingöz Recai serisini, ancak İstanbul'da Sahhaflar Çarşısı'nda arayabilirsiniz. Bu romanların bugün mevcudu kalmamıştır. Peyâmi Safa'dan bahseden bir yazı koyabiliriz.

Basri Aktaş (Kavaklıdere - Ankara)

Ocak 1970 sayınızdaki General İhsan Aksoley'in hatıralarında iki yanlış var: Ahmed İzzet Paşa, Ferid Paşa'dan sonra sadrâzam olarak gösterilmiş. Bir de Anadolu'ya gittiği zaman «sadrâzam» olarak kaydedilmiş ki, o tarihte sadrâzamlıktan ayrılmıştı.

Haklısınız. Bir hafıza yanılması ve takdim - tehir olmuş. «Ferid Paşa'dan önce» deneceğine «sonra» yazılmış. Fakat ikinci tenkidiniz tamamen yerinde değil. O sırada sadrâzam bulunduğu yazılmıyor, sadece «Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa» deniyor. Bir defa en yüksek mevkii ihraz edenlerin daima öyle anıldığı hakkında pek çok misal vardır.

Orhan Mehmet Solmaz (Adapazarı)

Geyve hakkında nerede bilgi bulabilirim? Geyve, hangi hükümdar devrinde Türk-Osmanlı topraklarına katılmıştır?

Geyve için, *Türk Ansiklopedisi*'ndeki *Geyve* maddesini okuyabilirsiniz. Geyve, Osman Gazi'nin (1281 - 1324) son yıllarında Bizans'tan fethedilmiştir.

Süleyman Bayazıt (Bergama - İzmir)

Birinci Cihan Harbi'nde İstanbul'u boşaltmak isteyen Enver Paşa'ya II. Abdülhamid'in mani olduğu doğru mudur?

Kendisini Beylerbeyi Sarayı'nda ziyaret eden Enver Paşa'ya, Çanakkale muharebelerinin en kızgın ânında II. Abdulhamid'in İstanbul'u boşaltmak fikrinin aleyhinde telkinde bulunduğu doğrudur. Esasen bu fikre Sultan Reşad da taraftar olmamış ve hükûmet, Çanakkale durumunun iyiye gitmesiyle bu fikirden vaz geçmiştir.

Hüsnü Tümer (Şişli - İstanbul)

«Tarih Postası» sütununda «Enver Paşa, Tacikistan'da Rus mitralyöz ateşi ile şehit düştü» diye yazıyorsunuz. Şehit terimini yanlış kullanıyorsunuz. Yurt savunmasında, düşman karşısında can verene «şehit» denir. Talat ve Cemal Paşalar'la beraber koca Osmanlı İmparatorluğu'nun batmasına sebep olan Enver Paşa, ihtirasını söndürememiş, Orta Asya'da yeni hayal ve maceralar peşinde koşarken, Bolşevikler tarafından öldürülmüştür. Düzce'de yol kenarında bir kabir gördüm. Üzerinde «Trafik Şehitleri» yazıyor. «Şehit» terimini lüzumsuz kullanmak zararlı olur. Yarın düşman karşısında «ya gazi, ya şehit» demenin moral üzerinde hiç tesiri kalmaz.

Trafik şehitleri için haklısınız. Fakat Enver Paşa'nın şehit sayılıp sayılamayacağı hususunda insafınıza sığınıyoruz. İttihadçılar'ın amansız düşmanları ve gözü kapalı dostları hâlâ pek çoktur. Biz, hadiselere tarafsız bakabilmenin gayreti içindeyiz.

Mehmed Alazaoğlu (Şişli - İstanbul)

12. sayınızdaki şu «Sarıkamış» yazısı çok acı hatıraları ve derin yaraları deşti. Ama Sarıkamış harekâtını değil, Mehmed Bey'le Anahit Hanım'ın hatıralarını anlatıyor. Yoksa o meş'um Sarıkamış hâilesini yazacak kalemler, yazanların elini yakar. 1914 senesi kânûn-ı evvelinde yere batası Allahuekber dağlarından Novoselim'e gidip dönmeyen, Sarıkamış'ı hayalinde bile canlandıramaz. Bizim iki evden Sarıkamış'ta tam altı delikanlı yatıyor.

Bir Sarıkamış gazisi olarak hislerinizi saygıyla karşılıyoruz. Ama Enver Paşa hakkında küfürlerle dolu mütalâalarınızı buraya nakledemeyeceğimizi takdir ederseniz. Her milletin tarihinde böyle facialar vardır. Elbette Enver Paşa, bir Türk ordusunu mahvetmek maksadıyla bu harekete girişmemişti.

İdris Bayaal (Perşembe - Ordu)

Sungurlu kasabasının adı nereden geliyor?

Elimizde bu hususta kesin bilgi yoktur. Ya bir Oğuz oymağının adıdır veya kasabanın kuruluşu ve tarihinde mühim bir rolü olan bizce meçhul bir «Sungur»dan gelmiştir.

Dr. Üst. Güven Unan (Dumlu - Erzurum)

Türk Bestecileri Ansiklopedisi'nden bazı fasikülleri kaçırdım. Nasıl tamamlayabilirim?.

En iyisi, bu eserin kitap şeklinde çıkmış ve 10 TL. fiata satılanını almanızdır. BATEŞ tevzi etmektedir. Herhangi bir kitapçı vasıtasıyle getirtebilirsiniz

Selâhaddin Muftuoğlu (Kerkük - Irak)

Altınordu nedir? Türkler, hangi tarihte Kore'de savaştılar?

Altınordu, XIII—XIV. asırlarda Doğu Avrupa'da bilhassa bugünkü Avrupa Rusyası'nda kurulmuş bir Türk Hakanlığıdır. Cengiz imparatorluğundan ayrılan devletlerden biridir. — 1950 yılında bir Türk tugayı Kore'ye gitmiş ve 1954 yılında Kore savaşı bitinceye kadar orada savaşmıştır.

Melha Açıkalın (Sinop)

Ruslar'ın Sinop'u basarak Türk donanmasını yakmaları hangi tarihte vaki olmuştur? Seydî - Ali Reis, Sinoplu mudur?

Sinop baskını, 30 kasım 1853'te ve Kırım Savaşı'nın başında geçmiştir. — Seydî - Ali Reis'in büyükbabası Sinop'tan İstanbul'a gelmiş, Seydî - Ali Reis'le babası İstanbul'da Galata'da doğmuşlardır.

Galip Özdemir (İzmir)

Türk Bestecileri Ansiklopedisi için bir fihrist verilecekti, verilmedi. Fasikül-lerini nasıl ciltleteceğim?

Hayat mecmuası ile verilen son fasikülde, fihrist vardır ve iki sahife olup bestekârlara göre alfabetik tanzim edilmiştir. Ayrıca bir dış kapak verilmemiştir; bir ciltçide ciltletmeniz icab eder. Karton kapakla ciltli olarak kitap hâlinde de satışa çıkarılmıştır. BATEŞ tarafından dağıtılmaktadır ve fiatı 10 TL. dır.

Hayal

Yeni çıktı

Türk Besteciler Ansiklopedisi

Yılmaz Öztuna

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler.

Fiatı: 10 Lira

Hayal

TARİH

MECMUASI

Sayı : 3

Nisan 1970 • 250 Kuruş

Hayal

Hayal TARİH MECMUASI

Anamur'da Mâmurlye Kalesi
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Bu sayıda neler var

Lâle Devri 4
Lamartine, Türkiye'de Ölmek İstemişti 10
Türkiye'de Millî Hâkimiyetin 50. Yılı 18
XVI. Yüzyılda Elçiler ve Elçilikler 20
Dünden Bugüne Dilenciler 25
Hobart Paşa'ya Dair 29
Bir Padişah Kızının Evi 33
Anamur ve Mâmûriye Kalesi 36
Hitler Nasıl Iktidara Geldi? 38
Son Mihrâceler 45
60 Yıl Önceki Türkiye 54
Tarihe Akan Bir Ay 56
Asırlık Hastanelerimiz: Haseki 57
General Harrington'un Gizli Raporu 64
Bizans Devrinde İkonoklazm Akımı 71
Dârüssaâde Ağaları 75
Orman Teşkilâtımız 80
İnsanların Yedikleri, İçtikleri 83
Ülkeler ve İnsanlar 88
Kitaplar Arasında 93
Karikatür 94
Tarih Bilmecesi 96
Tarih Postası 97

Hayal TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Nisan 1970 Yıl 6 Cilt 1
Sayı: 3 Sıra: 63

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tıfdruk Matbaacılık Sanayii
A. Ş. Basımevi - Divanyolu
Turbedar Sok No. 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Batış Bayilik Teşkilâtı Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Ahmed Refik

Lâle Devri

Sadeleştiren: Yılmaz Oztuna

AHMED Refik Altınay (1881 - 1937), Osmanlı tarihçilerinin son halkası sayılabilir. Piyade subayı idi. İyi Fransızca öğrendi ve ordudan istifa etti. İttihad ve Terakki'nin mutaassıp üyelerinden olan Ahmed Refik Bey, iktidar partisinin âdetâ resmî tarihçisi idi. Pek genç yaşında büyük ve haklı bir şöhret yaptı. «Müverrih» unvanıyla anılmaya başlandı. Son derece verimli bir yazardı. Tamamen ilmî eserler yanında, halk için kitaplar da yazdı. Osmanlı tarihine olan büyük vukufu yanında edib ve şâir, şahsî üslûp ve pek zevkli bir Türkçe sahibi olması, başarısının esaslarını teşkil eder. Batı tarihçiliğini bilmesi, metod bakımından kendisini önceki ve çağdaş meslekdaşlarından ileri kılıyordu. Bu suretle, Fuad Köprülü'nün modern Türk tarihçiliğini kurmasına hemen takaddüm eden yıllarda Ahmed Refik, büyük tarih otoritesi idi. 1933 üniversite ıslahatında, müderris (ordinaryüs profesör) pâyesiyle Osmanlı Tarihi Kürsüsü'nü işgal eden tarihçi, açığa çıkarıldı. Üniversiteye hiçbir ilmî hüviyeti olmayan birtakım cahiller girdi. Bu darbeye Ahmed Refik, ancak 4 yıl tahammül edebildi. 56 yaş gibi bir olgunluk çağında öldü.

Ahmed Refik, Adalar'ın büyük âşıkı, Türk musikisi'nin büyük dostu, Çallı İbrahim'in pek yakın arkadaşı ve nihayet «mest-i müdâm» olarak da tanınmıştır. Yalnız kitap şeklindeki eserleri bile 50'yi bulur. Çoğu bugün de değerlerini muhafaza etmektedir. Tabii bazı bahisleri, eskimiştir. Aşağıda, büyük tarihçinin, edebî üslûp bakımından şâheseri sayılabilecek olan ve 5 baskısı bulunan «Lâle Devri»nin son (IX.) bahsini takdim ediyoruz. «İsyandan Sonra» başlığını taşıyan bu bahis, Patrona İhtilâli ile III. Ahmed'in tahttan indirilip devrin yaratıcısı büyük imarcı ve medeniyetçi Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşa'nın şehid edilmesi ile son bulan Lâle Devri'nden (1718 - 1730) sonraki günleri, tahta geçen I. Mahmud'un ihtilâl içine düşmüş muazzam bir imparatorluğa, düzenini iade edebilmek için gösterdiği çabaları anlatıyor. «Lâle Devri», 1913'te, tarihçinin 32 yaşında iken yazdığı bir eserdir. Gerçi İbrahim Paşa'nın iktidar yıllarına «Lâle Devri» adını veren Yahyâ Kemal'dir, fakat bu isim, ancak Ahmed Refik'in kitabı ile yerleşmiş ve dünya tarih literatürünce kabûl edilmiştir. Tarihçinin üslûbuna, sadeleştirmek gayesiyle, ancak birkaç yerde müdahale edilmiştir. Bu suretle okuyucularımız, Meşrutiyet devri Türkçe'si hakkında da açık bir örnek okuyacaklardır.

Lâle Devri'nin ünlü sadrâzamı
Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşa.

Patrona Halil'in
Batılı bir ressam tarafından
yapılmış gravürü.

SULTAN MAHMUD'UN KILIÇ ALAYI

Birkaç gün sonraydı ki, Sultan Mahmud, Eyüp'te kılıç alayı icrâ ediyordu. O gün bütün halk Eyüb'e toplanmıştı. Sultan Mahmud, at üzerinde, sorguçlu peyk-ler ve solaklar arasında müdebdeb ve muhteşem bir alayla ilerliyordu. Sarayın altın ve elmasları, halkın gözlerini kamaştırıyor, Sultan Mahmud'un simasında elem ve sükûn müşâhede olunuyordu. Alayın önünde korkunç bir sima görünüyordu: Patrona Halil. 1730 isyanının bu cahil sergerdesi, baldırıçıplak, yeniçeri kıyafetinde, ahaliye para dağıtmakla meşguldü. Zâhiren öyle görünüyordu ki, bütün bu muhteşem alayı kendi vücude getirmiş, milleti felâketten o kurtarmıştı. Fakat kalben duyduğu hisler, bir şakiynin hukuk gasbetmek, ırz ve namus pâymâl eylemekle duyduğu şekaavet zevkından başka bir şey değildi. İsyanı tertîb edenler arasında Patrona'nın siması dikkati câlib bir surette tebârüz ediyordu. Patrona, bütün Istanbul'un ve Saray'ın sergerdesi kesilmişti. Eşkıyâ cemiyeti, kâmilen onun emrine ve fikrine tâbî idi. Patrona, arkasında üç uşakla geziyor, sadrâzam bile kendisini merdivenin alt başından karşılıyordu.

Bu sebepten Sultan Mahmud, Patrona'yı bir müddet için okşamak istedi. Kendisine bilvâsıta rütbe teklîf etti. O zaman Patrona, kıymet ve meziyetini kendi de takdir ederek:

— Ömrümün ne suretle neticeleneceği-

ni bilmiyor değilim, dedi; şimdiye kadar padişah iclâs edenlerden hiç bir kimse yatağında ölmemiştir ki, ben öleceğim!...

Patrona Halil, başına gelecek felâketleri tamamen anlıyordu. Fakat muvakkat hayatını hiç olmazsa zevk ve neş'e içinde geçirmeyi düşündü; bir müddet sonra vezirliği kabûle râzı oldu... Zâten hempâlarından Saraç Mehmed yeniçeri ağası, Urlu sekbanbaşı, Deli Mustafa kapı kethudâsı, Deli İbrahim Istanbul kadısı olmuştu...

SÂDÂBÂD KÖŞKLERİ YAĞMA EDİLİYOR

Patrona'nın hâkimiyeti esnasında Istanbul hercümerc içindeydi. Dükkânlar kapalı, ticaret mefkut, ahali heyecan içinde yaşıyordu... Patrona ve avenesinin bütün istedikleri olmuştu. Bütün eşkıyâ, kendilerini sair halktan ayırt etmek için başlarına kırmızı sarık sarmışlar, kendilerine vatan hâmîsi süsünü vermişlerdi... Eşkıyâ, metâlibini o derece ileriye götürmüştü ki, Istanbul kadısı Deli İbrahim'in ictihâdı ile Sâdâbâd köşklerinin yakılmasına bile karar verilmişti. Âsîlerin bu arzusu Sultan Mahmud'a söylendiği zaman, pek ziyade canı sıkıldı. Fakat bu arzuyu is'âf etmemek de büyük bir tehlike olacağını düşündü. Köşklerin yakılmasına râzı olmadı:

«Yakılmalarına rızây-ı hümâyûnum yoktur; bu kadar din ve devlet düşmanına gülme vesilesi olur; ancak hedm ve tahrîbine ruhsat ve iznim olmuştur» diyerek yıkılmalarına müsaade etti...

Eşkıyâ ise, sahiplerinden evvel tasallut ederek köşkleri yıkıyorlar, bahçeleri bozuyorlar, ağaçları sökerek gasb ve yağmaya devam ediyorlardı. O suretle ki, üç gün içinde, Sâdâbâd'ın müezeyyen ve mâmûr sâhilleri harâbe-zâr şekline konulmuştu.

BİR KASAP, ROMANYA PRENSİ TÂYİN EDİLİYOR

Eşkıyâ cemiyeti artık bütün kuvvet ve nüfuzu ellerine almışlardı... Hattâ İbrahim Paşa'nın doğduğu şehri (Nevşehir'i) bile tahrîb ettirmek istiyorlardı. Dükkânları birer birer yağma ediyorlar, para toplamak çarelerine tevessül ediyorlardı. Patrona'nın idamından sonra serveti hesâb edilmiş, üç buçuk milyon altına bâliğ olduğu anlaşılmıştı... Patrona Halil, ihtilâl esnasında kendisine para ve et tedarik eden bir Rum kasabı, Boğdan (Romanya) prensi tâyin etti... Eşkıyâ reisleri, kendilerini o derece büyük ve necîb görmeye başlamışlardı ki, çocukları dünyaya geldiği zaman, Vâlide - Sultan'a şerbet göndermiye kadar cesaret etmişler, kendilerini Osmanoğulları ile bir tutmak istemişlerdi. Artık bu türedilerin istibdâdı çekilmez bir dereceye gelmişti. O zamana gelinceye kadar memleketi idare edenler, hep devletin menâsıb silsilesini kat'ederek ilim ve tecrübeyle temeyyüz eyliyenlerdi. Devletin büyük mertebelerine vâsıl olmak, Saray'da uzun müddet tecrübe görmek, Ordu'da iyi hizmet etmekle kaaimdi. Şimdi bir sürü evbaş, en yüksek mertebeleri cebren ihrâz etmişler, erbâb-ı nâmûsa tahakküm etmiye başlamışlardı.

Ez-cümle Patrona, hiç bir meziyyeti, hiç bir resmiyyeti hâiz olmadığı halde, belinde palası, vüzerâ dîvânına geliyor, devletin siyaseti hakkında mütâlaa beyân etmek cür'etinde bulunuyordu. Kezâ Muslu da, doğrudan duğruya Sadrâzam'ın huzûruna giriyor, istediğini azil ve nasbettiriyordu. Patrona, ulûfe verileceği gün Saray'a gelir, yeniçeriler tarafından selâmlanır, Kızlar - ağası vasıtasıyle Vâlide - Sultân ile görüşürdü.

Milletin cânîler ve şakıyler elinde düçâr olduğu izmihlâl, insâniyet ve medeniyet fikirleriyle yaşıyan hamiyet erbâbını dilhûn ediyordu. Almanya ve Rusya ittifakı, memleketin hâricen mâruz olduğu tehlike, bütün dehşetiyle göz önünde dururken, devlet işlerinin, ilim ve mârifetten, hükûmet hissinden mahrum, kalbleri mevkı hırsıyle mâlûl, gayeleri para toplamak emeline mâtuf bir eşkıyâ zümresi elinde oyuncak olması, Osmanlı devleti için elîm bir düşüş sayılabilirdi.

PATRONA HALİL'İN KATLEDİLMESİ

Bu hakıykati Birinci Mahmud da idrâk etti... Büyük bir azimle hareket etmiye karar verdi... Neticede eşkıyâ reislerinin Saray'a dâvet edilerek katlolunmaları münasip görüldü...

Nihayet tâyin edilen gün Patrona, Muslu ve daha sair zorbalar Saray'a geldiler. Eşkıyâyı tepelemiye Halil Ağa me'mûr oldu. Yeniçeriler'in bu namuslu çorbacısı (binbaşı), Patrona Halil'in ihtilâlden önce nefer olduğu 17. ortanın kumandanı idi. İsyan günü eşkıyâya iltihak etmediği için azlolunmuş, şimdi namus vazifesini ifaya kıyâm eylemişti. Halil Ağa iki gece evvel, maiyeti efrâdını Saray'ın muhtelif odalarına saklamış, taarruza hazır bir vaziyet almıştı...

Nihayet kararlaştırılan günde Sultan Mahmud, Sofa Köşkü'ne geldi. Kırım Hanı ile ve Şeyhulislâm ile görüştü. Han'la beraber Şeyhulislâm huzûrdan çıkınca, Halil Ağa'ya işaret ettiler. Bütün askerler, Revân Odası'na hücûm eylediler. Halil Ağa, Revân Odası'na girer girmez Patro-

na'nın üzerine atılmayı kahramanlığına yakıştırmadı, birdenbire:

— Yeniçeri Ağası olacak herif kimdir? diye bağırdı.

Patrona, bu galeyân üzerine derhal yerinden fırladı; palasına davranmak istedi; fakat bir kılıçta kolu parçalandı; bir, iki dakikalık feci, gürültülü, can-hıraş bir tepinmeyi mutekâkib kanlar içinde yere yuvarlandı.

İçeride Patrona'nın ölüsü yerlerde sürüklenirken, dışarıda Muslu'nun işi bitiriliyor, eşkıyâdan ele geçenler, birer birer, kılıçla, hançerle temizleniyordu. O suretle ki, Arslanhâne ile Revân Odası dahilinde bu icrâât ifâ olunduğu sırada, Bâbüssaâde ile Ortakapı arasında bekliyen âsilerin hiç bir şeyden haberleri olamıyordu.

Sonra sıra onlara geldi. Hepsi de hil'at giydirilecek diye Bâbüssaâde'den içeri alındı, vücutleri birer birer ortadan kaldırıldı. Diğer taraftan sarayın kapıları azîm bir velvele ile kapandı. Eşkıyâya tâbî olanlar, me'yûs ve nevmid, hepsi de adalet sılahı altında parçalandı. O sırada, âni bir gürültü peydâ eden bir silah sadasından havf ve dehşet içinde kalan eşkıyâ, olanca kuvvetleriyle kaçmışlar, bu felâket haberini Etmeydanı'ndaki arkadaşlarına haber vermişlerdi.

MİLLETİN BÜYÜK SEVİNCİ

Artık bütün Saray halkı pencerelere uşüşmüşlerdi. Eşkıyâ ölüleri birer birer dışarıya çıkarılıyor, Bab-ı Humâyûn önüne, Sultanahmed Çeşmesi'nin taşlıkları üzerine seriliyordu. Saray'da bu faaliyet hüküm-fermâ olduğu sırada, Etmeydanı'nda da tedrîcî bir surette eşkıyâdan bir fert kalmamıştı. Menfaat ve intikam peşinde koşan bu sefil kalabalık, artık me'yûs ve kemal-i nevmîdî ile dağılmışlardı. Saray'da azîm bir sürûr hüküm - fermâ olmıya başlamıştı. Herkesin simasında bir neş'e ve bir beşâşet görülüyordu. Vuzerâ ve devlet erkânı, Sultan Mahmud'u parlak muvaffakıyetinden dolayı tebrik ediyorlardı. Ertesi gün, vatanın güzide şâirleri manzumeler yazıyorlar, Sultan Mahmud'un gazâsını tebcîl ediyorlardı. Bazıları milletin halâsına tarih düşürdükleri gibi, şâir Fasihî de duygusunu halka şu suretle anlatıyordu:

Bi-aded hamd-ü sipâs ola Cenâb-î Hakk'a
Verdi nâ-geh bize bir pâdişeh-î zât-i sutûd
Zorbalar mel'anetin başlayıcak, icrâya
Dûd-i âh-î zu'afâ etdi semâvâta su'ûd
Patorônâ'yı şeknown'at ile aktarma edip
Pür iletdi karayâ düşürüp oldu nâ-bûd
Etdiler Yêni Saray içre gazây-i ekber
Cây yâ hûn-i adû oldu o yerde bir rûd
Kırıcak zorbaları dédi Fasihî târih
«Arşa asdi bu kılıcın yed-i Sultan Mahmûd»

Sultan Mahmud bu muvaffakıyeti kazandıktan sonra, eşkıyâyı teşvik eden hocaları nefyetti. Orduya yeniden ağalar nasbeyledi. Sonra umûm erkân-ı askeriveye, ağalara, odabaşılara ve yeniçerilere hitâben yazdığı hatt-ı hümâyûn'da cümleye itâat ve inkıyâd, asâyiş ve sükûn tavsiye etti.

Birinci Mahmud bu hatt-ı hümâyûn'u neşreyledikten sonra, ordunun intizamı te'min edildi. Dukkânlar açılmaya başladı. Adalet kuvveti, bütün felâketleri bertaraf etti...

Artık eşkıyâ cemiyetini idare edecek, onları isyanlara teşvik eyliyecek bir fert kalmamıştı. Vâkıa Etmeydanı'nda toplanan Patrona cemiyeti, reislerinin intikamını almak için cür'et göstermek istemişlerdi. Fakat âsîlere karşı asker sevk edilerek, vatanı, menfaat ve intikam, garaz ve ihtiras uğrunda haftalardan beri iğtişâş içinde yaşatan zorbalar kılıçla, kurşunla tepeletilmiş, Istanbul, eşkıyâ vücudundan kurtarılmıştı.

Şimdi, memleket için yeni bir terakki devri hazırlamak lâzımdı. Filhakıyka, Yirmisekizçelebi - zâde Said Mehmed Efendi gibi diplomatlar, Subhî Efendi gibi müverrihler, Topal Osman Paşa gibi muktedir ve faal seraskerler, ordunun ve Türk'lüğün haysiyetini yükseltecek faaliyetlere başladılar. Lâle Devri'nin müzehher ve mülevven günleri herkesin gönlünde acı bir hâtıra uyandırıyordu. İbrahim Efendi'nin matbaası bir müddetten beri kapalı kalmışken, metrûkesinden satın alındı; büyük bir faaliyetle kitaplar basılmıya başlandı. Hattâ Yalova'da bir de kâğıt fabrikası açıldı. Bir taraftan kütübhâneler te'sisi ile mârifet erbâbı teşvik edili-yor, diğer taraftan ordularımız İran ve Macaristan içlerinde muzafferiyetler ihrâz eyliyordu.

Türk siyaseti bu devirde parlak bir vazife ifa etmiye başladı. Memlekette huzur ve asâyiş takarrür etti. Istanbul halkı, türediler elinden kurtuldu. Herkes işiyle, gücüyle meşgul oldu. Devletin haysiyetini kıracak isyanlardan artık eser görülmedi. Türkiye, Almanya ve Rusya imparatorlukları ile tek başına yaptığı harbi kazandı ve pek parlak Belgrad Muahedesi'ni imzaladı.

LÂLE DEVRİ'NİN SON İZLERİ

Sâdâbâd ziyafetleri tekrar başladı. Ge-

Sadâbâd'ın en eski resmi: XVIII. yüzyıl gravürü.

Dr. A. S. Ünver koleksiyonundan

ne eskisi gibi elçilere, bey-zâdelere parlak ziyafetler verildi. Istanbul halkı felâket ve musibeti pek çabuk unutmuş, herkes zevk ve safâsına koyulmuştu. İbrahim Paşa'nın mutantan saltanat kayıklarına, Saray halkının sırmalı ve ipek esvablarına mâkes olan sahiller, gene şevk ve neşât içinde medîd terânelerle çınlıyor, Defterdar Bahçeleri'nin gönül açan tarhlarını süsleyen rengîn lâleler, İbrahim Paşa devrinin rengîn birer hâtırası gibi, hisli gönüllerde sönmez teessürler uyandırıyordu.

İbrahim Paşa'yı kimse unutmuyordu. Onun o acınacak hâline destanlar bile yapılmıştı:

Perşenbe gün kopdu büyük kıyâmet
Otaklarım cümle oldu harâbe
Leşimi çıkardı bilin araba
Uryân olup kaldığıma ağlarım.

On üç yıldır ben de etdim vezâret
Bunca evkaaf yapdım etdim akaaret
Lâyık mıdır bana bunca hakaaret
Hakaaretle öldüğüme ağlarım.

Varın söylen oğlum giysin karayı
Çırağlarım gitsin beni arayı
Harâb olsun Üsküdar'ın sarayı
Duşmânlara kaldığına ağlarım.

Yaşa Sultân Mahmûd tahtında yaşa
Fermânın yürüsün dağ ile taşa
Öksüz kaldı oğlum Mehemmed Paşa
Anın yetîm kaldığına ağlarım.

Imdâd edin bana Kırklar Yediler
İbrâhim Paşa'ya «maktûl» dediler
Leşimi cümle köpekler yediler
Namâzım kılınmadığına ağlarım.

●

Maamafih ilkbahar, penbe ve nefis ergavânları, sarı ve al lâleleri, mor ve beyaz sünbülleri ile gene hulûl ediyor, Istanbul'un sâf ve berrak semâsı gene yeşil ve çiçekli ağaçlar üzerinde, rûhu sermest eden kokularıyle gönülleri şenlendiriyordu. Sâdâbâd gene eski neş'esini iktisâb etmişti. Fakat bahçelerin yeşil çemenleri, kadeh-i zerrîn ve sim-endâm'ın sarışın renkleri arasında, ibrâhîmî ile hibetullaah'ın göz alıcı goncaları temâşâ olunduğu zaman, Lâle Devri'nin uzak ve hazîn hâtıraları kalbte elim hüzünler uyandırıyor, içli insanların dudaklarından, Nedîm'in şu mısrâları dökülüyordu:

Bir nim neş'e say bu cihânın bahârını
Bir sâgar-î keşideye tut lâle-zarını

Büyük Fransız
Şairi ve
Büyük Türk
Dostu

LAMARTİNE

Alphonse de Lamartine.

TÜRKİYE'DE ÖLMEK İSTEMİŞTİ

Lamartine'e Türkiye'de hediye edilen çiftlik ve bu hususta bilinmeyen gerçekler.

Yazan: Fahri Coşar

«Allah, orada (Türkiye'de) buradakinden (Fransa'dakinden) daha fazla görünüyor. Bunun için, Orada ihtiyarlamak ve ölmek istiyorum.»

— Lamartine —

LAMARTINE'İN ölümü üzerinden bir asır geçti. 101 yıl demek, belki daha doğru olacak. Büyük Türk dostunun, 100. ölüm yılında, kadirbilir basınımızdan, hâtırasının etraflıca anılması beklenirdi. Oysaki, doğumunun 150. yıldönümü, Türk matbuatında, parlak bir şekilde, pek muhabbetli olarak yadedilmişti. O zaman, büyük Fransız şâirinin Türkler'e olan hayranlığı, çeşitli kalemler tarafından, sevgi ve takdir dolu yazılarla dile getirilmişti.

Ölümünün 100. yılında, o renkli ve heyecanlı makalelerden, o güzel duyguları aksettiren satırlardan mahrum kalarak, milletimizin büyük dostunu — âdeta — derin bir sükûtla anmayı uygun görmüşe benziyoruz.

Türkler'i, yeryüzünün en şerefli bir milleti, seciyeleri bakımından da en yücesi ve necibi olarak tavsif eden Lamartine, o sıralarda milletimiz aleyhtarı olan Batılılar'a karşı, çok kuvvetli ve asilâne müdafaalarda bulunmuştur.

Bu itibarla, Fransa'nın ünlü şâir ve edibi — asırlarca unutulamıyacak olan eserleriyle — içten gelen samimî duygularla, XIX. asrın en büyük Türk dostu idi. Şurası muhakkaktır ki, Türkler'in Fransızlar'a karşı, uzun yıllardanberi duydugu muhabbet ve temayülde Lamartine gibi ünlü kişilerin büyük rolü vardır.

Onun göğüs kabartıcı samimi dostluğunu zamanında takdir etmesini bilen Türk büyükleri, şâirin başı dara geldiği ve Türkiye'ye yerleşmek arzusunda bulunduğu sırada, vefalı kucaklarını açmışlar ve Türk'e has olan cömertlikle, kendisine, Aydın civarında bir çiftlik hediye etmişlerdir.

Bu yazımızın çerçevesi içerisine girecek olan çiftliğin hikâyesinden evvel, Lamartine'nin gençliğine, siyasi hayatına kısaca goz gezdirelim:

LAMARTINE'İN GENÇLİĞİ

Lamartine, Fransa'da, Mâcon kasabasında 1790 yılında doğdu. Ailesi, büyük bir çiftlik sahibiydi. Daha küçük yaşta açık havaya, kırlara, kısaca, tabiata âşık olarak büyütüldü. Bir müddet Lyon şehrinde tahsîl etti, ama hayat bilgilerinin çoğunu annesinden aldı. Küçükken askerliğe özeniyordu. Sonunda hariciye mesleğini seçti. Napoli, Londra, Toskana ataşeliklerinde bulundu, Atina'da maslahatgüzarlık yaptı.

1811'den itibaren kendisini şüre ve edebiyata verdi. O tarihlerde Napoli'de tabiat aşkı ile kadın aşkını bir arada tattı. Dostluk yaptığı bir balıkçı kızı, Graziella adlı şaheserini yaratmasına sebep oldu.

1817 yılında Fransa'nın meşhur kaplıca şehri olan Aix - les - Bains'de tanıdığı başka bir güzel kadın ona, (Gol) adlı şiirini yazdırdı. Hemen her akşam ve her mehtaplı gecede onunla sandal sefaları yapıyor, çiçeklerden çiçeklere uçan kelebekler gibi aşk hayatı yaşayan Lamartine, nefis şiirler yazıyordu.

İlk şiir kitabı olan «Şâirane Düşünceler»i 1820 yılında yazdı. Edebiyat sahasında ününü sağlayan ve her milletin diline çevrilen eseri, bu oldu.

Gençliği, sevmekle ve sevilmekle geçti. Bunun sebeplerinden biri de, çok yakışıklı olması ve salon adamı olarak yetiştirilmiş bulunmasıydı. Soylu bir aileden geldiği için, çok kibar olarak yetiştirilmişti. Diğer taraftan billur gibi bir sesi vardı. Rahatlıkla ve tatlı konuşması ile büyük bir hatip oldu. Şâirlikle hatiplik gibi iki meziyet, ona ün, şan ve istikbal yolunu açmıştı.

Hele temiz kalbi, dürüstlüğü, zayıfları savunma tutkusu, geniş ve emsalsiz tasvir kabiliyeti, Lamartine'i şöhretinin son basamağına çıkardı.

1830 yılında Akademi âzâlığına seçildi. Fransız edebiyatında, ününü, romantik bir devir açmakla sağladı. Lirizmin kurucusu oldu. Eserlerinde genellikle aile, insanlık, sevgi ve ölüm temalarını işledi.

LAMARTINE'İN TÜRKİYE'YE İLK SEYAHATİ

Lamartine, debdebeyi, gösterişi seven

bir şâirdi. Hayalindeki Şark seyahatine böyle bir hava içinde çıktı. Krallara lâyık bir şekilde çıktığı bu seyahat, onu maddeten büyük çapta yaraladı. Altından kalkamıyacağı bir borca girdi. Çünkü seyahatine, hususî bir gemi kiralıyarak çıkıyordu ve yanına eşi ve kızından başka, birçok dostlarını ve müstahdemlerini almış bulunuyordu. Lamartine'in yaptığı bu zengin Şark seyahati, iki yıla yakın sürdü.

Seyahat için en müsait mevsimi seçmişti. 1 temmuz 1832 tarihinde Marsilya'dan kalkan özel gemi, bir prens tantanası içerisinde, Akdeniz sahillerine ve adalara uğrayarak aylarca sonra sonra Filistin ve Suriye kıyılarında demir attı.

Bu seyahatta Lamartine hayatında hiç unutamadığı, büyük bir felâkete uğradı. Çok sevdiği ve tek kızı Julia, ciğerlerinden rahatsızdı. Şâir baba, bu Şark seyahatinin, hassas kızının sıhhatine elverişli olacağını sanıyordu. Gezinin 4'üncü ayında, 6 aralık 1832'de, sevgili Julia, Beyrut'ta, veremden öldü. Lamartine'in kalbi parça parça oldu. Osmanlı topraklarına gömdüğü Julia değil, şairin kendi kalbiydi. Ona ne büyük sevgisi vardı! Ölümünden evvel, onun için bir dostuna yazdığı mektupta, kızını şöyle tarif ediyordu:

« . Julia, hârikalar hârikasıdır. Öyle sanıyorum ki onun kanında hem bal, hem ateş vardır! Bir melek kadar güzel, güzel olduğu kadar da, iyi bir insandır. Hiç bir fizik ve moral eksikliği yoktur. Beni böyle söylemeye sevkeden âmil, babası olmam değildir. Bu görüş, herkesin ifadesi ve hakikatin sesidir.»

Lamartine'in vaktiyle de küçük bir çocuğu ölmüştü. Kızının bahar yaşında Beyrut'ta ölümü şâire kan ağlattı. Istırapla dolu kalbinin feryatlarını Türk sularında, mısralara döküyordu:

Doğduğum günden beri, ıstırap insanıyım,
Kalbimde kan yerine, gözyaşı dolaşıyor.
Bütün güzellikleri Tanrı elimden aldı,
Kalbimin gözyaşları donarak taşlaşıyor.

LAMARTINE'İN ISTANBUL'A İLK GELİŞİ

Lamartine'in kiraladığ gemi Marsilya'dan 1 temmuz 1832 tarihinde yola çıkmıştı. Kızı Julia'nın 6 aralık 1832'de Beyrut'ta ölümünden sonra şâir, seyahatine refakatindeki dostları ile devam etti. Madam Lamartine ise perişan bir vaziyette idi.

Hususî gemi, bütün Akdeniz sahillerini dolaşmış, rotasını Istanbul'a çevirmişti. 20 mayıs 1833 tarihinde Lamartine'in gemisi bütün haşmetiyle Boğaz'a girdi ve Sarayburnu önlerinde demir attı.

Şâir, Istanbul'a girdiği günün intıbalarını, «Doğu'da Seyahat» adlı hâtıratında şöyle anlatıyor: «... Allah ve insan, tabiat ve sanat, yeryüzünde, beşer gözünün seyredebileceği en hârikalı manzarayı burada yaratmıştır.»

Lamartine'in Istanbul'a gelişi, günün hâdisesi oldu. Bâbıâlî tarafından, kendisiyle temasa, daha doğrusu mihmandarlığına, Nâmık Paşa (1) ile Kapdân-ı deryâ Halil Paşa (2) memur edildi. Bunların her ikisi de gayet güzel Fransızca bilirlerdi. Hattâ Nâmık Paşa Fransa'da tahsil ettiğinden, bir Fransız gibi konuşuyordu. Lamartine, bu iki kumandan için: «Fransızca'yı bütün zevk ve inceliklerivle konuşuyorlar. Onlarla sohbet ederken, insan kendisini, Paris'te veya Londra salonlarında zannediyor...» demektedir.

Lamartine, Istanbul'da iki aydan fazla kaldı. Günlerini, daha çok, hayran olduğu Boğaziçi'nde geçirdi. Tarabya'da, Büyükdere'de misafir edildi. Topkapı Sarayı'nı ve kütüphanesini gezdi. Gördüğü her şey onu hayretlere düşürüyordu. Hayranlığı o kadar üstündü ki, hâtıralarında Boğaziçi'ni anlatırken, mübalagadan mübalagaya düşüyordu: «Yüksek sivri tepelerin dibinde, 14 fersahlık uzunlukta, mavi sudan kıvrılmış bir yol...» (3).

Lamartine devrin padişahı II. Sultan Mahmud tarafından Beylerbeyi Sarayı'nda kabul edildi. Padişahın fizyonomisini, «Doğu'da Seyahat» adlı eserinde, «... Erkekçe bir enerji ve derin bir hassasiyet ifşa eden çizgiler...» şeklinde anlatmaktadır.

LAMARTINE'İN TÜRKLER'E HAYRANLIĞI

Lamartine'in Türkiye'deki temasları ve

---

(1) Mehmed Nâmık Paşa (1804—1892) seraskerlik yapan müşir vezirlerdendir.

(2) Halil Rif'at Paşa (1791—1855) Serasker ve Kaptan-ı Derya Müşir Halil Rif'at Paşa'dır ki, daha sonra, Saray'a damat olmuştur. Lamartine'in Türkiye'yi ilk ziyaretinden 17 yıl sonra ikinci kere ve 1850 tarihinde İzmir'e gelişinde orada vali olarak, onu selâmlayacaktır.

(3) Lamartin'in kitaplarını okuyarak tesiri altında kalan bazı Fransız ressamları, Boğaziçi'ni görmeden «Bosphore» adıyle hayalen, bir çok tablolar yapmışlardır. Dimdik tepeler ve bunlar arasında gözüken arabesk cami ve minarelerle acayip manzaralı tabloların vebali, bir bakıma hayalperest fırçalara olduğu kadar, Lamartine'e de ait denilebilir. 1891 yılında Lamartine hakkında Mâcon Akademisi tarafından yayınlanan eserde, Istanbul'da böyle bir yer yoktur, diye Lamartine'e çatılmaktadır .

Lamartine'in kızı Julia'nın, annesi tarafından yapılan bir resmi.

intıbaları kalbinde o kadar derin iz bırakmıştır ki, Türkiye'yi ziyarete gelen binlerce Avrupalı'nın hepsinden üstün olan görüşü ile milletimiz hakkındaki duygularını, asîl cümlelerle hâtıratında şu şekilde anlatmaktadır: «Irk ve millet olarak Türkler, büyük imparatorlukların kavimleri arasında, önde gelen, en şerefli insanlardır. Sağlam ve üstün karaktere sahiptirler. Cesaretleri su götürmez. Dinî, vatani faziletleri, ruha saygı ve hayranlıklar verir. Asaletleri, alınlarından ve muamelelerinden bellidir. Eğer, mukemmel kanunları ve münevver hükümetleri olabilseydi, dünyanın en birinci milletleri arasında yer alırlardı. Bütün sevkıtabiîleri, asîlânedir. Vecd içerisinde yaşayan, duygulu ve olgun, bir topluluktur. Yurtları, efendiler diyarı, kahramanlar ve şehidler ülkesidir. Bence, insanlığa şeref veren böyle bir milletin düşmanı olmak, insanlığa düşman olmaktan farksızdır.»

Lamartine, Türkler'e olan derin muhabbetini, Türkiye Tarihi'nde dile getirmiştir. Meselâ, Türkler'i, istilâ hareketleriyle barbar olarak niteliyen bazı Avrupalı yazarlara karşı, göğsünü gere gere şu sözleri söyler:

«Türkiye, Avrupa hürriyetinin bir ileri karakoludur».

LAMARTİNE İÇ POLİTİKAYA ATILIYOR

1830 yılında, Fransa'da ihtilâle benzer, küçük bir hareket olmuş, Atina elçiliğinden istifa ederek Paris'e gelen şâirin, Kral Louis - Philippe ile arası açılmıştı. Bu küçük ihtilâl hareketinin tesiri altında kalan Lamartine, siyasî görüşleri ve toplulukları sürükleyebilen hitâbesi ile, iç politika sahasına itildi. 1831 yılında girdiği seçimi kazanamamasından dolayı zerrece üzüntü duymadı. Bir müddet sonra, tasarladığı Doğu seyahatine çıktı ve bu seyahatinin sonuna doğru, mebus seçildiğini haber aldı.

1834 yılında ve daha sonra 1839 seçiminde büyük farklı reylerle meclise girdi. Meclisin, zevkle dinlenen tek hatibi oldu. Edebiyat sahasındaki şöhretini, parlamentoda da sağlamasını bildi. Gururunu hırpalatmamak için, ilk yıllarda tarafsız kalmayı uygun buldu. 1847 yılında yazdığı (Jirondenler Tarihi) ni yayınladı. Bu suretle, siyasi görüşünü belli etti. Bu kitap bir bakıma, 1848 ihtilâlinin Fransa'da hazırlanmasına sebep oldu.

1848 İHTİLÂLİNDE LAMARTİNE

Lamartine'in bu sözü, parlamentodaki

Lamartine'i, Doğu seyahatine götüren geml.

şiddetli bir münakaşa üzerine söylenmişti. Fransa kaynıyordu. 1848 ihtilâli, ona çok şeyler borçluydu.

Nitekim ihtilâlin oturtulmasında büyük rol oynadı. Sosyalistler'in kırmızı bir bayrağı, Fransa'nın resmî bayrağı yapmak hususundaki taşkınlıklarını o göğüsledi. Bu suretle üç renkli bayrağın, dünyadaki yerini o korudu.

İhtilâlcilere karışan halk o kadar coşkun, o kadar taşkındı ki, kan dökmek isteyenler ve hükümet şeklinin ne olacağını bilmeden-sonu meçhul hâdiseler yaratmak isteyenler vardı. Krallığı isteyen muhafazakârlar, ona karşı çıkan sosyalistler pek çoktu. Lamartine, kitlelerin önüne çıktı, dünya hitâbetinin parlak bir örneğini verdi ve çılgınca alkışlandı. O sırada isteseydi cumhurbaşkanı bile olabilirdi. Nitekim halk ona taparcasına sevgi gösterisinde bulundu ve saraya oturtmak istedi. Lamartine, evvelâ kan döktürmedi, cumhurbaşkanlığını istemedi. Ancak memleketi muvakkat olarak yönetmek üzere kurulan 5 kişilik heyete seçildi. Muvakkat hükümetin, hariciye nâzırlığını üzerine aldı. Politikası şuydu: Kansız bir hayat ve mazlumların ezilmemesi.

Bu siyasî ikbal kısa sürdü Çünkü Lamartine şâirdi, dürüsttü ve temiz kalpliydi. Toksözlülüğü, tarafsız düşünceleri olan bir kimse, böyle buhranların sonunda siyasî bir sandalyenin adamı olamazdı.

O, bir tabiat dostu, hassas yürekli bir kişiydi; şâirdi, âşıktı. Siyaset yüzünden servetinin mühim bir kısmını tehlikeye düşürmüştü, büyük borçlar altında eziliyordu. Aslında, eli çok açık, cömert bir insandı. Hayatı boyunca peşini bırakmayan ve gün geçtikçe çoğalan borçları, şâirin huzurunu bozdu. Çiftçilik yaparak, kitaplar yazarak, dağlar gibi büyüyen borçlarını eritmek istiyordu. Siyasetten de tiksiniyordu.

Nitekim o sıralarda cumhurbaşkanı Prens Louis - Napoléon, bir darbe ile III. Napoléon olarak imparatorluğunu ilân ediverdi. Lamartine de 2 aralık 1851 tarihinde siyasî hayattan tamamen ayrıldı.

Lamartine, politika hayatına veda etti. Tek endişesi, çoğalan borçlarından nasıl kurtulacaktı? Buhranlı düşünceler içerisinde hatırına, Doğu'ya gitmek, Türkiye'ye yerleşmek ve orada inziva hayatı yaşayarak ölmek, geldi.

1848 hâdiseleri sonucundan, bütün ümitleri kırılmıştı. Türkiye'ye yerleşebilirse, kararan bulutların ardından güneşi görebilecekti. İstikbale ümitle bakabilecek, toprağını ve insanlarını sevdiği bir ülkede, tabiatla başbaşa yaşayabilecekti.

Türkiye özlemini şu satırlarla ifade ediyordu: «Ruhum, hep o ülkelere ve o iklime meyletmektedir. Hayallerim o semalarda ve mavi denizlerin suyundadır. Düşüncelerim, hep o pırıltılar içerisinde do-

laşmaktadır. Allah, oralarda, buradakinden daha fazla kendisini gösteriyor. Bu sebeptendir ki, orada ihtiyarlıyarak ölmek arzusundayım. Türkler, doğruluğu şiar edinmiş insanlardır. Bu ülke için beslediğim derin dostluk duygularım, beni, onlar arasına katılma kararına sevkediyor...»

LAMARTINE'E ÇİFTLİK TAHSİSİ

Lamartine, 1832 - 33 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı uzun seyahatin hâtıralarını asla unutamıyordu. Mebusluk, nâzırlık gibi ikbal koltukları onu sarmamıştı. O, tabiata âşıktı. Artık yaşlanıyordu, toprakla uğraşarak çiftçilik yapmak, para kazanarak siyaset yüzünden çoğalmış bulunan borçlarını ödemek istiyordu. Ruhunu saracak bir çevrede yaşamak ve bu suretle ömrünü, sevdiği bir ülkede bitirmek istiyordu.

1848 ihtilâlinin kendisine sağladığı büyük şöhret kısa sürmüştü. Büyük felâketlerden kurtarmış olduğu hemşehrilerinin, nankörlüğüne uğramıştı. Terkedilmişliğin, içine akıttığı zehirleri temizlemek, 60'ından sonra ruhunu yeni bir hayata bağlamak için günlerce düşündü. Gözünde senelerce evvel yaptığı Doğu seyahati canlandı. Sevgili ve tek kızı olan Julia'nın Osmanlı topraklarında kalan mezarını düşündü. Kalbini Türk topraklarına bağlayan hislerin belki en kuvvetlisi buydu. Meyus şâir, ihtiyarlık basamağına adım atmıştı.

Osmanlı padişahına ve onun Batılı sadrâzamı Reşid Paşa'ya birer mektup göndererek, Türkler'i çok sevdiğini ve bunu ispatlayan eserleri bulunduğunu bildirdi. Kendisine Istanbul yakınlarında, İzmit'te veya Marmara çevresinde, olmadığı takdirde, İzmir yakınlarında bir çiftlik verilmesini, burada modern usullerle ziraat yapacağını ve bu suretle Türkler'e sığınmaktan memnuniyet ve huzur duyacağını belirtti.

Ünlü tarihçimiz Ahmed Refik Altınay'ın, arşiv vesikalarını inceleyerek hazırladığı (Lamartine — Türkiye'ye Muhaceret Kararı, İzmir'deki Çiftliği) adlı broşürde bu konuda, geniş malûmat verilmektedir.

Türk arşivlerinde Lamartine'in yazdığı mektupların bazılarının asılları ile beraber tercümeleri, bazılarının da yalnız tercümeleri bulunduğuna işaret eyleyen merhum tarihçimizin bu değerli tetkikleri,

Lamartine'in çalışma odası

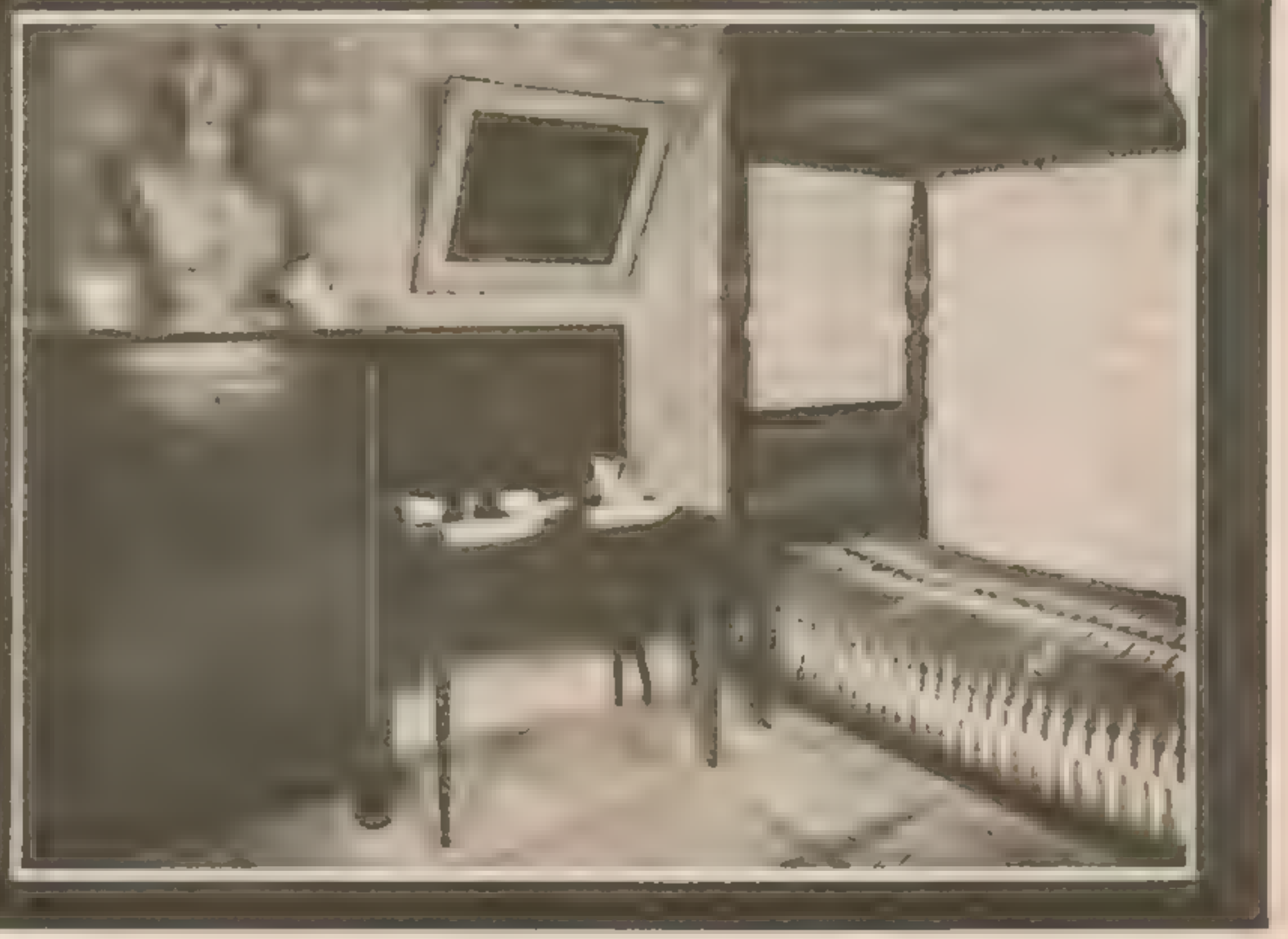

yalnız, Bâbıâlî arşivlerine inhisar etmektedir. Muharrir, Lamartine'in ilk Doğu seyahatini yaptığı 1832 - 33 yılından sonra, 1853 yılına kadar Türkiye'ye gelmediğini, eserinde sarahaten ifade etmektedir.

Halbuki, Fransız arşivlerinden, o yıllara ait bazı gazete koleksiyonlarından, yazılan hâtıralardan ve bilhassa, Doğu'da Yeni Seyahat adlı kitaptan anlaşıldığına göre, ünlü Fransız şâiri, Türkiye'ye ikinci kere, 1853 yılında değil, 1850 yılında gelmiş, Sultan Mecid'i İstanbul'da ziyaret etmiş, bundan sonra İzmir'e giderek, çiftliğini gezmiştir.

Diğer taraftan, birçok ansiklopedilerimizde rastlanan ve yanlış anlamalara sebebiyet verecek olan bir konuya da, burada temas etmek yerinde olacaktır.

Lamartine'in Doğu'ya yaptığı ilk seyahat sırasında, Istanbul'da, Sultan Mecid'i de ziyaret ettiği, kendisine mükâfat olarak bir çiftlik verildiği, genellikle birçok ansiklopedilerimizde ve sözlüklerde yer almış bulunuyor. Şâirin, ilk Doğu seyahati 1832 - 33 yıllarında yapılmış olup, o yıllarda, Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid değil, babası II. Sultan Mahmud idi. Bu tarihlerde Lamartine'e bir çiftlik verilmesi mevzuu asla mevcut değildi. Çiftlik tahsisi için, Lamartine'in 1849 nisanında Sultan Abdülmecid'e ve Sadrâzam Reşid Paşa'ya yazdığı mektuplar üzerine vuku bulmuştur.

SADRÂZAMA MEKTUP

Şimdi bu konunun başından sonuna kadar özetine, bir göz atalım:

Lamartine, Paris'ten 24 nisan 1849 tarihini taşıyan iki mektup gönderdi. Bunların biri, devrin sadrâzamı Reşid Paşa'ya yazılmıştı. Bu mektupta özel olarak Lamartine şöyle diyordu:

«Zât-ı âlîlerine, şevketmeâb Sultan Hazretleri'ne hitabeden istidamı takdimle, kesb-i şeref eylerim. Tetkikinden de anlıyacağınız üzere, memleketimde meydana gelen hâdiseler, beni başka yere giderek, ekmeğimi kazanmaya zorlamaktadır.

«Ben, yazılarımda ve bilhassa «Şark'ta Seyahat» adlı kitabımda, Türkler'in dostluğunu, kendilerine karşı beslemekte olduğum derin dostluk hislerimi belirtmiş bulunmaktayım. İşte bana, onlara iltica kararı verdiren sebep budur.

Hayatımın yarısını kırlarda geçirmiş olduğumdan, ziraatte kullanılan usulleri bildiğimden dolayıdır ki, Majeste Sultan Hazretleri'nden, üzerinde bir çiftlik tesis edebileceğim bir toprak bahşetmesini, istirham eyledim.

Bu arazinin İzmit, Marmara, yahut İzmir yakınında olmasını arzu ederim. Bu suretle eşim, kış aylarında Istanbul eğlencelerinden mahrum kalmamış olur.

Bu talebimi yaparken, büyük itimadımı arzetmek isterim. Dileğimin kabulü halinde, bahşedilecek arazinin benim adıma tahsisini teklif ederim. Ortak kullanmıyacağım. Şayet, bazı dostlarımı yanıma alacak olursam, onları, ancak müteahhit gibi kullanacağım.

Sözlerime nihayet verirken, rica hususunda kat'î ve resmî bir cevap almadan evvel, Fransa'daki mallarımı tasfiye edemiyeceğimden, sonucunun bildirilmesini istirham ederim.

Hürmetlerimi bildiririm. Bu vesile ile ..

»

Lamartine

LAMARTINE, PADİŞAHA BAŞVURUYOR

Aynı tarihi taşıyan Lamartine'in diğer mektubu, Sultan Abdülmecid'e yazılmıştı. Şâir, padişaha gönderdiği mektubun başında, Fransa'daki şöhretinden, edebiyattaki şânından ve devlet işlerindeki hizmetlerinden bahsederek, bunu, padişahın da duymuş olacağını ifade eylemektedir. Daha evvel Doğu'ya yaptığı seyahatte, padişahın babasının huzuruna kabul edildiğinden, bu defa da, Osmanlı vükelâsının kendisini tanıyacaklarından emin bulunduğunu, hasbelkader Fransa'daki politika hayatına karışarak hizmet etmiş olduğunu ve fakat son yıllarda gelirinin azalması ve vehameti karşısında vatanından uzaklaşmaya karar verdığini, kimseye yük olmadan yaşayabilmek gayesiyle bir çiftlik tahsisini belirtmekte ve dilemektedir. Çiftliğin yeri ve tahsis müddeti, vesair hususlar hakkında Reşid Paşa'ya gönderdiği mektuptakine yakın bir tarzda, ifade kullanan Lamartine, verilecek çiftliği çalıştırmak maksadıyle Avrupa'dan getireceği yeniliklerin, çevrenin ziraat ve ticaretinin gelişmesine de hizmette bulunacağını, bu mektubunda izah etmektedir.

Sadrâzam Reşid Paşa, Lamartine'in gerek kendisine, gerek padişaha gönderdiği mektupları tercüme ettirerek kabinede görüşüldükten sonra padişaha sunmuş ve Lamartine'in böyle bir talebiyle hangi devlet karşılaşsa, derhal kabul edileceğinden şüphe edilmeyeceği mütalaasını da eklemiştir. Hattâ Reşid Paşa, padişaha takdim ettiği yazıda, Lamartine'in Türkiye'ye iltica etmesinin, gururumuzu okşayacak hâdiselerden olarak her tarafta tasvib göreceğini de belirtmiştir.

Reşid Paşa, İzmit veya Marmara havalisinde, daha doğrusu Istanbul yakınla-

Lamartine'in katıldığı 1848 ihtilalinden bir görünüş.

rında bir çiftlik tahsisinin uygun olamayacağı görüşü ile, İzmir civarında, Aydın'a yakın bir yerin tahsisini düşünmüş, ileride zuhuru muhtemel anlaşmazlıkların önlenmesi bakımından da Lamartine'le bazı şartları kapsayan bir anlaşma imzalanmasını uygun görmüştür.

Sultan Abdülmecid, Batılı bir hükümdardır. Öncelikle Fransızlar'a karşı sempatisi vardır. Reşid Paşa'nın bu mevzuda bütün tekliflerini kabul etmiş ve Lamartine'e muvafık cevap yazılmasını emretmiştir.

Türk hükümetinin bazı şartları hâvi olarak Lamartine'e gonderdiği cevap, şâiri iç huzuruna kavuşturmuştur. Lamartine'in Paris'ten gönderdiği 1 ağustos 1849 tarihli ikinci mektubu, teşekkürlerle, minnet ifadeleriyle doludur. Lamartine, Türk hükümetinin şartlarını aynen kabul etmiş, tam selâhiyetli vekil olarak hemşehrisi ve Mâcon Mebusu Charles Rolland'ı Istanbul'a göndermiştir. Ona verdiği vekâletname, Paris'teki Türk elçisi Kalimaki Bey tarafından tasdik olunmuştur.

Reşid Paşa, Aydın taraflarında bir çiftlik alınmasını, sadık adamlarından Manol Baltacı'ya havale etmiştir. Bu sıralarda Lamartine'in vekili Charles Rolland, Istanbul'a geldiğinden, Aydın'da tasarlanan çiftlik yerini görmek üzere refakatine, tercüme odası memurlarından Ahmed Vefik Efendi (Paşa) verilerek, mahalline gönderilmiştir. Charles Rolland gösterilen çiftlikleri uygun bulduğundan, Manol Baltacı'dan devletçe satın alınan çiftlikler, kendisine 25 sene müddetle tahsis edilmiştir. Fakat çiftliğin başkasına devredilmesini önlemek maksadıyle de, sarayca bir formül düşünülmüş, mülkiyeti Reşid Paşa üzerinde gösterilerek, kira bedelinin hazınece ödenmesine karar verilmiştir.

Büyük kısmı Aydın'da Burgas Ovası namıyle anılan yerde olmak üzere Lamartine'e tahsis edilen 4 çiftliğin adı ve dönümleri aşağıda gösterilmiştir:

1) Akçamescit Çiftliği (20.000 dönüm).
2) Tulumcu ve Subaşı çiftlikleri (8.000 dönüm).
3) Hayrettin Çiftliği ve Yeni Çiftlik (5.500 dönüm).
4) Rahmanlar ve Işıklar Çiftliği (5.000 dönüm).

(Devamı var)

Millî Hâkimiyetin 50. Yılını Kutluyoruz

Yazan: İhsan Kemal

30 EKİM 1918'de, Mondros'ta yapılan mütareke, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarının geldiğini bildiren ilk olaydı. 23 nisan 1920'de Ankara'da kurulan «Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti» ise, Türk milletinin yeni bir dinamizmle, art arda gelen üç savaşa (Trablusgarb, Balkan, Birinci Dünya Savaşları) rağmen hâlâ ayakta durabileceğini bütün cihana ispatlamaktaydı.

Bugün, 23 nisan 1970'i, yani, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, halk hâkimiyetinin, Türkiye'de kuruluşunun, ellinci yılını kutluyoruz. Türkiye, elli yıldır (saltanat resmen 2 kasım 1922'de kaldırılmış olmasına rağmen) kendi kendini idare etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir çöküş halinde olduğunu gören ve sezenler, belki çoktu. Bu çöküntüye ilk yapıcı eli uzatan Atatürk oldu.

Yunan devlet adamlarından V. Stratigos, 1925'te yayınladığı «Yunanistan Küçük Asya'da» adlı kitabında; 1812'de yirmi beş bin olan İzmir'deki Rum azınlığını, 1840'ta elli beş bine, 1868'de 75 bine, 1884'de 120 bine, 1910'da da 135 bine ulaştırdıklarını açıklamaktadır. Adalar, Girit, bugün Kıbrıs, aynı çalışmanın eseri olarak ellerine geçme yolundadır.

Elli yıl önceki bugünü hazırlayanlar şöyle çalışmaktaydı:

Sıvas'tan Ankara'ya gelen Heyet-i Temsiliyye, Ankara'da İngiliz mümessili Vitol'un komutasında 200 kadar İskoç askeri ve Fransız mümessili kurmay yüzbaşı Buazo ile karşılaşmıştı. Ankara'da 20. kolordu komutanı olarak bulunan Ali Fuad Paşa, askerî gücün arttırılması için gereken hazırlığı, her türlü kontrola rağmen, gizli gizli başarmaktaydı. Bu durumu gören İngilizler, 15 martta Ankara'dan anî olarak ayrıldılar. 16 martta da Istanbul'un işgali gerçekleşti. Yunanlılar'ın Eskişehir'e çekilmeleri üzerine, buranın 20. kolordu tarafından kuşatılması üzerine de, Kocaeli'ne sığınmışlardı. Artık Ankara, düşman ayağından arınmış bir haldeydi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmaması için hiç bir engel kalmamış oluyordu.

Saray ve İtilâf devletleri, Anadolu'daki halk hareketlerini kolay durdurmak için, Istanbul'da bir meclis toplanmasını denediler. Düşman topları altında bir hükümet kurulmazdı. Hükümet, İngilizler'i gücendirmekten çekiniyordu. Mustafa Kemal ise: «Merhamet dilenmekle millet işleri, yürütülemez, millet ve devlet şeref ve istiklâli temin edilemez, merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur» kanaatindeydi. Bunda çok haklıydı, çünkü onların isteğiyle kurulan meclis, Misak-ı Millî'yi kabul edince, hemen saldırıya uğramış, Anadolu'yu tutanlar ve İttihatcılar Malta'ya götürülüvermişlerdi. Büyük Atatürk, bir milletin yaşaması için: «Hayat demek, mücadele, müsademe demektir. Hayatta

muvaffakıyet mutlaka mücadelede muvaffakıyetle mümkündür. Bu da, mânen ve maddeten kuvvete, kudrete dayanır» diyordu.

19 mart 1920'de kolordulara ve vilâyetlere, Heyet-i Temsiliyye adına bildiri yayınlayarak, yeni bir seçim yapılmasını istemişti. Bütün memlekette bir seçim heyecanı dalgalanmaya başladı. Istanbul meclisinden Ankara'ya kaçabilenler de bu meclise katılacaklardı. 10 nisanda mebusların bir kısmı toplanmaya başladı. O zaman Ankara, küçük bir şehir olduğu için, yer darlığı vardı. Gelen milletvekillerini, öğretmen okulunun üst katında misafir ettiler.

Meclis binası, İttihad ve Terakki için bir kulüp olarak yapılan ve çatısı yarım kalmış bulunan, bugünkü İnkılâp Müzesi'ydi. Bu bina, tek katlıydı, kâgirdi ama henüz bitmemişti. O zamanlar Umucanlar'daki bir okul için getirilmiş olan kiremitler doşenmek suretiyle çatı örtülmüş, meclis içinde derme çatma bir kürsü yapılmıştı. Oturacak sıra bile yoktu. Öğretmen Tatbikat Okulu'nun sıralarıyle, sandalyeleri getirilerek dizildi, şehirde elektrik olmadığından, bir kahvehanenin lüks lambası alınmış, etrafa da birkaç gaz lambası konmuştu. Salonun ortasında bir de kocaman saç odun sobası yerleştirildi. İşte büyük zafere kadar çalışan meclisin ilk yeri burasıydı.

Meclisin kürsüsüne bir de siyah örtü örtulerek, düşmanın yurttan kovulmasına kadar orada kalması, zaferden sonra yeşil ile değiştirilmesi kararlaşmıştı. Meclisin içine Kur'ân-ı Kerîm'in Şûra sûresinden alınan bir âyet yazılmıştı. Bu âyetin mânâsı şuydu:

«Müslümanlar'ın dünya işleri, danışmaya layık olanları arasında istişare iledir İstişare ile hakikat tesbit edilip de icrasına azmedildikte artık hiç bir rey karıştırmadan Tanrı'ya tevekkül ederek icra et!.. İşte o zaman hakla hakikat meydana konmuş olur!...»

Bu âyeti Atatürk yazdırmıştı. Bununla meclisin meşrûluğunu, her şeyin danışmayla, fikir tartışmasıyla daha doğruya yöneltilebileceğini ispatlamak istemişti.

23 nisan 1923 cuma günü Ankaralılar, Hacıbayram Camii önünde yığılmışlardı. Topluca kılınan öğle namazından sonra, Hacıbayram'ın bayrağı alınarak meclise getirilmiş, Sinop Milletvekili Abdullah Efendi, üzerinde yeşil bir örtü bulunan Kur'ân'la rahleyi ve Sakal-ı Şerif'i başında taşımıştı. Halkın tekbir getirerek yürüyüşe geçmesini, iki manga asker, sağlı sollu korumuş, Atatürk de, meclis önünde, bu gelen alayı karşılamıştı. Fehmi Hoca'nın duasından sonra meclise girilmiş ve Atatürk ilk konuşmasında, siyasî durumu özetliyerek, yeni Türkiye devletinin temelini atmıştı.

Atatürk, bundan 50 yıl önce açılan Millet Meclisi'nde konuşurken.

AVL Yazıkda

Elçilikler Ve Elçiler

Yazan: Metin And

İSTANBUL'DA Bizanslılar zamanında bile yabancı azınlıklar vardı. Fâtih çağında Cenevizliler, Venediklıler ve çeşitli Frenk tacirler için imtiyazlar yenilenmişti. Kanunî Süleyman çağında İstanbul'da yaşayan yabancıların hemen hepsi tacirlerdi. Diplomatik ilgilerin düzelmesi, hele kapitülasyonların yerleşmesiyle İstanbul'da yabancı elçilikler de kurulmaya başlandı. İlk kapitülasyonlar 1535'de Fransa'ya tanındı. İlk Fransız elçileri Jean Frangipani ile Antoine Rinçon idi. 1580'e kadar kapitülasyonlardan yararlanan ülke yalnız Fransa iken, bu tarihte İngilizler'e de tanındı. İlk İngiliz elçisi William Harborne; imtiyazdan ilk yararlanan şirket de Levant Company idi. 1592'de yeni bir ferman verildi ve ortaklığın işleri düzeldi. Kapitülasyonların Hollandalılar'a tanınması ise daha sonra, 1612'de olmuştu. Yabancı elçilerin başlıca işleri, kapitülasyonların çıkarlarını korumaktı. Bunun için elçiler, balyoslar ve İstanbul dışında konsoloslar görevliydi. Balyos, İtalyanca bailo kelimesinden bozmadır. Önceleri yalnız Venedik elçileri için kullanılırken, daha sonra başka devletlerin elçi ve konsolosları için de kullanılmıştır. İlk defa balyos kullandırmak hakkı Venedik ile yapılan 1454 antlaşmasıyla başlamıştı. İlk Venedik balyosu da Bartolommeo Marcello'dur.

XV. ve XVI. yüzyıllarda henüz elçilikler kurulmamışken bu işi Çenberlitaş'taki Elçi Hanı (Balyos Hanı) veya Nemçe Hanı diye bilinen han görüyordu. Burası daha sonra Tatar Hanı adıyle anılmıştır. Resimlerde bir çan görülmekte ve bu resimler XVI. yüzyıl gezginlerinden Salomon Schweigger'in kitabında çizdiği resmi de doğrulamaktadır. Ortada bir kuyu, iki yanda elçi ve yanındakilerinin 400 kadar atını alacak ahırlar bulunuyordu. Bu han üzerine görgü şahitlerinden Busbecq'in, Reinhold, Lubenau'nun, Adam Wenner'in ve Hans von Hradiczin Dernschwam'ın kitaplarında yeteri kadar bilgi bulunmaktadır.

Galata ve Beyoğlu'ndaki elçiliklere gelince, Venedik, Tophane dolaylarında oturuyordu. İngiliz elçiliği de Galata'da iken, XVI. yüzyıl sonlarında Salıpazarı yakınında Arap Ahmed Paşa yalısına taşınıp, bir süre sonra yeniden Galata'ya geçmiştir. Fransızlar ilk elçiliklerini 1535'de Beyoğlu'nda kurmuşlardı. Şimdiki konsolosluk

binası yerinde olan ilk bina 1784'te elçi Choiseul - Gouffier eliyle gösterişli bir bina olarak yeniden yaptırılmıştı. Bu binada XVII. yüzyılda Parma'da mimar Aleotti'nin çizdiği ünlü Farnesi Tiyatrosunun bir küçük örneği tıpatıp yaptırılmıştı. Öteki elçiliklerin Beyoğlu yakasına yerleşmeleri 1646 yıllarında olmuştur. Bu tarihlerde Elçi Hanı ise Eflâk, Buğdan, Erdel, Raguza maslahatgüzarlarına ayrılmıştı. Doğu'dan, Buhara, Hindistan ve özellikle İran'dan gelen geçici elçiler ise, Üsküdar'dan alınıp Istanbul'da ayrılan bir konağa yerleştirilirlerdi. Elçilerin oturdukları binaların kapılarında yasakçı adı verilen yeniçeriler nöbet beklerdi. Günümüzde Rusya gibi bazı devletlerde de elçiliklerin kapılarında böyle nöbetçiler bulundurulmaktadır. Türkiye'nin sayılı devletlerden başka ilişki kurduğu devletler şunlardı: Nemçe, Rusya, Lehistan, Portekiz, İspanya, İsveç, Prusya, Danimarka ve İtalya'nın çeşitli devletçikleri.

Elçiye zeval olmaz deyimine uygun olarak, elçilere ve elçilik görevlilerine iyi davranılır, saygıda kusur edilmezdi. Ancak bunun istisnaları da yok değildi. Nitekim XVII. yüzyılda bu istisnalar görülmektedir. Fransız elçisi Jean de La Haye de Vantelet hakarete uğramış, elçinin oğlu da Edirne'de dövülmüştü. Venedikliler'le Girit savaşı sırasında da Venedik el-

XVI. yüzyılda Arz Odası'nda padişahın elçileri kabul edişi.

XVI. yüzyılda Elçi Hanı'ndan bir görünüş.

çiliği kâtibi Grillo asılmıştı. Ancak belirttiğimiz gibi bunlar tek tük olağanüstü olaylardır.

Bir elçi sınırlardan içeri girince kendisine Istanbul'dan bir mihmandar gönderilir, ayrıca yol ve yiyecek giderlerini hükümet üzerine alırdı. Türkiye'de devamlı kalan elçi ve işgüderlerin ihtiyaçlarını da gene hükümet karşılardı. Bu uygulama 1538 yılında Floransa elçisinin Türkiye'de daha uzun kalmasının padişahça istenmesiyle başlamıştı. Nitekim 1587 ve 1588 yıllarında Istanbul'da bulunan Prusya'lı Reinhold Lubenau kitabında, elçiye yiyecek, içecek ve hayvanlarının ihtiyaçları için hükümetin verdiklerinin kuruşlandırarak bir listesini sunmaktadır. Bunun içinde şarap, ekmek, koyun eti, tavuk, baharat, şeker, bal, yağ, pirinç, salatalık ve maydanoz, sığır eti ve balık, on at için ot ve arpa bulunmaktadır. Bu hal, daha sonraki yüzyıllarda da süregelmiştir. XVIII. yüzyılda İngiliz elçisi Sir J. Porter ve yanındaki görevlilere günlük yiyecek, içecek ve yakacak için verilenlerin listesini, gerek para, gerek okka olarak biliyoruz. Bu arada elçiye beygirler, arabalar da verilmiştir. Bunun dışında yol paralarını da Türkiye karşılıyordu. Mihmandar, yalnız elçinin sınırdan İstanbul'a gelişinde değil, fakat kaldığı sürece de elçiye yardımcı olmaktaydı. Bunların değeri, elçinin önemine ve temsilcisi olduğu devletin o tarihteki durumuna göre değişirdi. Ayrıca elçinin karşılanma veya uğurlama töreni de bu öneme göre değişirdi. Venedik balyosuna yapılan tören hepsinden daha gösterişli oluyordu. Balyos Çanakkale Boğazı'ndan ona gönderilen bir gemiyle alınır, Tophane'ye çıkarılır, buradan Kalafatçılara kayıkla götürülür, elçiye ve yanındakilere kahve, şerbet sunulur, sonra alayla elçiliğe götürülürdü.

Elçinin itimatnâmesini Paşakapısına sunması için de ayrı bir tören yapılırdı. Elçi, mihmandar aracılığıyla, elçilikten alınır, Sirkeci'deki Kireççibaşı iskelesine getirilerek ağırlanırdı. Daha sonra Paşa-

kapısına gidilirdi. Buraya gelen sadrâzam itimatnâmeyi alır, sonra elçiye samur kürk, yanındakilere de başka kürklerden hil'atlar giydirirlerdi. Elçiliğe gidişte dört takım mehter müziği çalınırdı. Elçiye ayrıca yemiş ve çiçek gönderildi.

Padişahın elçi kabulü töreni ise ayrıydı. Bu, daha çok ulûfe dağıtımı günü olan salıya rastlatılır, böylece bu tantanalı törenle elçinin gözleri kamaştırılırdı. Bu törende elçi, kendi ülkesinden getirdiği mektupları ve armağanları padişaha sunardı. Belirli günde elçi saraya gider, kapıcıbaşılar eşliğinde iki avluyu geçerek Arz odasına gelinirdi. Sadrâzam elçiyi karşılar, sedir üstünde oturan padişahın önüne götürür, padişah ayağa kalkarak elini, öpmesi için elçiye uzatır, onu, kırmızı kadife döşeli bir koltuğa oturtur, elçi mektupları padişaha verir, padişah bunları açar, Türkçe'ye çevrilerek, yüksek sesle okunması için baştercümana verirdi. Bundan sonra elçinin yanındakiler huzura girip padişahın elini öperler, sonra geri giderek çıkarlardı. Padişah da odadan çıkar, elçiyi yalnız bırakırdı.

XVI. yüzyılda elçilere yemek de verilirdi. İslâm ülkelerinden özellikle İran'dan gelen elçiler daha büyük saygı görürlerdi. Bunlar, padişahın huzuruna, yanlarında kırk, elli kişiyle birlikte çıkıyorlardı. Venedik elçileri, dîvâna gelirlerken, vezirler ve kazaskerler de ayağa kalkardı. Elçi, dîvândaki oturumu, ulûfe dağıtımını seyreder, sadrâzamla birlikte yemek yerdi. Arz Odası'na önce sadrâzam ve vezirler girer, kapıcıbaşılar elçinin kollarından tutarlar, padişahın önüne götürürlerdi.

Elçinin saraya gelişi de törenle oluyordu. Elçi gelirken Alay Köşkü altında, sadrâzamın Paşakapısı'ndan alayla çıkışına kadar bir süre bekletilirdi. Sadrâzam, çavuşbaşı ve elçiyle biraz konuşup yoluna devam eder, bundan sonra elçinin alayı yola çıkardı. Sarayda elçi Ortakapı'da attan iner, kapıcıbaşıların nöbet odasında bir süre beklerdi. Kapıcılar kethudâsı, elçiyi Kubbealtı'nda karşılar, içeriye alırdı. Sonra sadrâzam gelir, itimatnâmeyi alırdı. Bütün bu protokolün kurallarına kesin ve eksiksiz uymak mecburiyeti vardı. Bu törenleri, gerek çeşitli çağlardaki görgü şahitleri, gerek teşrifatçılık defterleri uzun uzun ve teferruatlı olarak anlatmaktadır. Elçilerin alayla sokaklardan geçmesi, halkın da geniş ölçüde ilgisini çeker, halk, Ayasofya meydanında toplanıp

Elçi Hanı'nın başka bir kısmı.

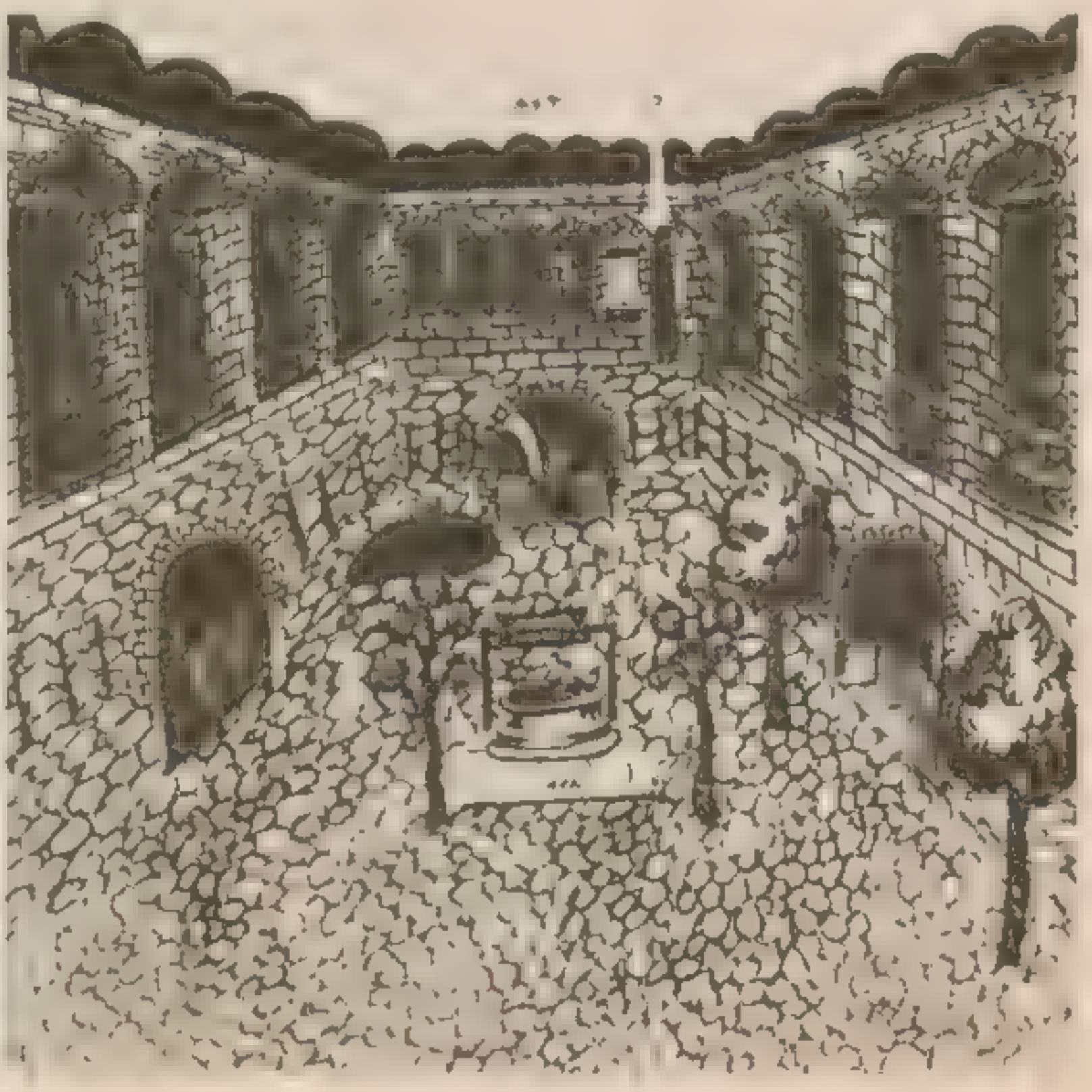

XVI. yüzyılda İran elçisinin kaldığı konak.

bu alayı merakla seyrederdi. Elçinin saraya gidişi ve saraydan dönüşü on iki saat kadar sürerdi. Elçi, sarayda kendisine ve yanındakilere giydirilen kürklerle dönerlerdi.

ELÇİLERİN TEMASLARI

Elçiler, önemli işleri reîsülküttâblar ile görüşürdü. Bu görüşmede, elçilik tercümanı ve âmedci bulunurdu. Âmedci, tercümanın konuşmaları çevirişini denetlerdi. Elçilikler, tercüman yetiştirme işine büyük önem verirlerdi. İyi ailelerin çocukları ilerde tercüman olmak üzere özel bir eğitim görürlerdi. Elçiler değişiklik dolayısıyle Türkiye'den ayrılacakları zaman, Osmanlı devletinin iznini almaları gerekirdi. Elçiye dîvândan ülkesine götürmesi için nâme-i hümâyûn verilirdi. Bu nâmenin elçiye verilişi, reîsülküttâb, sadrâzam ve elçi arasında bir törenle olurdu. Bazı elçilerin memleketlerine dönmeden önce huzura kabul edildikleri de görülegelinmiştir. Sadrâzamın önem verdiği elçilere bir veda şöleni düzenlediği de olurdu. Ayrıca elçiye gitmeden önce Ayasofya Camii'ni gezmelerine izin verilirdi. Osmanlı devletinin savaşa tutuştuğu devletlerin elçileri ya kendi elçiliğinde veya Yedikule'de gözaltında tutulur, yiyecek giderlerini hükümet karşılar, bu tutuklanmaya misaferet denilirdi.

ELÇİLİK GÖREVLERİ

Elçiliklerde görevliler arasında dil oğlanı, tercüman, kançılar, başkâtip, kâtip, kethudâ, mirahur, doktor, kaftancı, cerrah, çuhadar, papaz, seyis, kapıcı gibi başka görevliler bulunurdu. Bazı elçilerin gelişleri vesilesiyle büyük şenlikler de yapılırdı. Nitekim 1721'de İran elçisi Murtaza Kulıhan'ın, 1719'da Avusturya elçisi Comte de Virmont'un Istanbul'a gelişi böyle şenliklerle kutlanmıştı. Ayrıca şehzâdelerin sünnet düğünü gibi önemli şenliklerde elçilerin şenlikteki gösterileri seyretmeleri için özel localar yapılıyordu. Nitekim 1582 yılında III. Mehmed'in sünnet düğününde Atmeydanı'nda düzenlenen şenlikleri seyretmek için yaptırılan localarda şu elçiler oturuyorlardı: Üçüncü kattaki locaların ilkinde Fransız elçisi, sonra Venedik elçisi, Ragusa elçisi. Bunun karşısı, Hıristiyanlar'la birarada oturmak istemeyen Müslüman misafirler için ayrılmıştı. Birinci sırada İranlılar vardı, sonra Tatar elçisi, Fas, Transilvanya, Moldavya elçileri geliyordu. Geç geldiği için yeri başkalarınca kapılan Polonya elçisi için ayrı bir loca kurulmuştu.

Danden Bugüne

DİLENCİLER

Yazan : Reşad Ekrem Koçu

İSTANBUL'DA dilenci ile mücadele XVI. asırda başlamış, fakat bu mücadelede dört yüz yıldan beri başarı kazanılamamıştır. Her kötülüğün anası tembelliktir, derler; dilenci de, o tembelliğin doğurduğu bir piçtir. Ham elli, ham kafalı, bütün sermayesi, hüneri, mârifeti alnındaki ar, utanma damarını çatlatıp avuç açmaktan ve insanlığın şefkat, yardım duygularını iblisâne sömürmekten ibarettir.

Çalışamayan, hakikî düşkünler, hakikaten yardıma muhtaç olanlar, derin bir yoksulluk girdabı içinde, bin bir dertle kıvranarak, muhayyilemizin hududu dışında mahrumiyetlere göğüs gererek yaşarlar, Dârü'l - aceze'ye sığınamazlarsa, el avuç açma zilletini gösteremedikleri için, her an halâskâr ölümü dört gözle beklerler.

Dilenci, işi icabı, müstekreh kıyafetinin içinde iğrenç ve kokmuş bir pislikte yaşar; buna dayanabilmek için beden yapısı harikulâde sağlamdır. Cezâî mücyyideleri kaldırınız, bir kuvvet müsabası olarak tecrübe ediniz, alil ve yaşlı görünür bir dilenciyi, ayak diredığı zaman üç, dört zabıta memuru yerinden kıpırdatamaz.

Dilenci, her türlü şenaati irtikâp edebilecek mahlûktur. İstisnasız hepsinde, mazlum görünüş bir kabuktur, içinde bir canavar ruhu vardır. Diline doladığı tekerleme dışında konuşmaz, cinsî hırslarını kendi aralarında tatmin ederler; kadın, erkek bütün iffet ve namus kaygularından sıyrılmışlardır. En küçük merhamet duygusu yoktur; çocuk, kıymetli bir âlettir, gözünün nurundan mahrum ederler, elini, kolunu, ayağını, bacağını kırarlar. Dilenci, yerini ve fırsatını bulursa paraya tamah ederek adam öldürmekten dahi çekinmez.

Istanbul'da geniş ve kuvvetli teşkilâta sahiptirler; çete şirketler kurmuşlardır. Reisleri, patronları, genelkurmayları, karargâhları, faaliyet sahalarını tesbit etmiş haritaları, acemileri yetiştiren mektepleri, pay taksiminde ve kusurdan ihânete kadar suç tayininde kanunları, cezaları, patronların, villâ, apartman, han misilli emlâki, altlarında otomobilleri vardır. Sahip olmadıkları tek şey vicdandır.

Kendi başına çalışan dilenci, günluk kazancının pek küçük bir kısmını yer, haftalık veya aylık kazancının birikenini bankaya yatırır, zaman olur ki, üzerinde binlerce lira ile dolaşır. Bunlardan çoğunun hayatı daima ölüm tehdidi altındadır; şerirler tarafından takip edilerek ya kulübelerinde, yahut şehir içinde bir yangın yerinde, ıssız bir köşede pusuya düşürülüp katledilirler.

Istanbul'da dilenci ile mücadele eden şebekeler, çeteler meydana çıkarmak, teker teker, kafile kafile, sürü sürü dilenci toplamak, yakalamakla başa çıkamaz.

Dilencilik bir ocaktır; Anadolu'nun, zabıtaca malûm bir bölgesinden çıkıp, yurdumuzun her tarafına yayılırlar. Bu ocak-

ları yok etmek, dağıtmak lâzımdır.

Dilencilik memleketimizde içtimaî bir yara, bir çıbandır. Dilenciliği zabıta takibi ile önlemek, kocakarı ilâcı, havacıva merhemi ile tedaviye benzer. Bu yaraya, çıbana, operatör eliyle ameliyat lâzımdır.

ESKİ DİLENCİLER

Eskiden, bakacak hiç kimsesi olmamak şartıyla, kadın yahut erkek, bir iş yapamıyacak kadar ihtiyar, iki gözden de mahrum, iş görmeyecek derecede sakat, kötürüm, bir yanı meflûç, inmeli, bir kazada elleri, kolları veya ayakları, bacakları kesilmiş olanların dilenmelerine şer'an cevaz verilir, Istanbul asâyişine memur yeniçeri ağalığınca dilenciler üzerine «Dilenciler başbuğu» unvanı ile tayin edilen bir zâbit tarafından bu gibilerin ellerine «cer kâğıdı» denilen bir dilencilik ruhsatnâmesi verilirdi. Elinde cer kâğıdı olmayanların dilenmeleri şiddetle yasaktı. Buna rağmen yukarıda da kaydettiğimiz gibi, dilencilik XVI. asırda Istanbul'un en büyük dertlerinden biri olmuştu. Aşağıdaki satırlar, dilenci meselesi üzerine Istanbul kadısına hitaben yazılmış Hicrî 982 (Milâdî 1574) tarihli bir fermanın bugünkü dile çevrilmiş suretidir:

«Istanbul Kadısına hükümki;

«Istanbul'da şer'an dilenmeye izin verilmeyecek bazı adamlar ve kadınlar türemiştir. Düşkün ihtiyar, fakir, kör ve sakat olmadıkları, pekâlâ çalışıp para kazanabilecek halde iken, kimi mahalleler arasında dolaşarak, kimi bir yerde oturup dilencilik etmekte, gelip geçenden para toplamaktadılar. Bazı kimseler de, kör ve sakat köleler ve cariyeler satın alıp dilendirmektedirler. Bazı taze hatunlar da köhne esvaplar giyerek, dilenciler arasına katılmıştır. Dilencilere başbuğ olan adam da, bu gibilerin parasını (rüşvetini) alarak, ellerine cer kâğıtları vermiştir. Bu arada (para toplayanın da) edebden hariç işler olduğu da duyuldu.

«Şer'an dilenmeye mezun olmayanlarla şiddetle mücadele edilecek; bu işe Istanbul Subaşısı Şah Çavuş'u memur ettim. İstisnasız bütün dilenciler teftiş edilecek, halleri dilenciliğe uyanların cer kâğıtları kendilerinde bırakılacak, diğerleri kâğıt gösterseler de, ellerinden alınıp dilenmekten men edilecek, yasağı dinlemeyenler küreğe gönderilecektir. Dilendirmek için kör ve sakat köle alınıp satılması da men edilecektir.»

İKİ FERMAN

Dilencilik meselesi üzerine İstanbul kadısına hitap eden Hicrî 976 (Milâdî 1568) tarihli şu ferman da şâyânı dikkattir:

«Istanbul Kadısına hükümki:

«Istanbul'da bir takım dilenci Araplar türedi. Sapasağlam oldukları halde, mahalleler arasında dolaşmakta, halka yağlı kara gibi yapışmakta, âdeta zorla para almaktadır. Şehir halkından bazı yaramazlar da birer adamın boynuna zincir takarak: «Borçludur...» diye sokak dolaştırıp halkı soymaktadır. Bazı softalar, üçer beşer toplanıp, keza sokak sokak dolaşıp, Kur'ân ve ilâhî okuyarak kapılarda para toplamaktadırlar; bir kısım adamlar da yanlarına bir hasta alarak onu dolaştırıp dilnmektedir, bu hastaların arasında sârî illete müptelâ olanlar da vardır. Bütün bu rezaletler süratle ve şiddetle önlenecektir...»

Kocaeli Sancağı Paşası ile İzmit kadısına hitâben yazılmış Hicrî 1173 (Milâdî 1759) tarihli bir fermanda şunlar okunuyor:

«... Cümle âzâsı tam ve sıhhati yrinde olduğu halde Istanbul'da dilenmekte olan 43 nefer dilenci toplanmış ve bir kayığa konularak İzmit'e gönderilmiştir. Her birini muhtelif işlerde kullanmak üzere köylü ve sanatkâr yanına amele ve ırgat olarak dağıtın ve kaçmamaları için, gereken tedbir alınsın...»

Görülüyor ki, dilenciliği, insanlık şeref ve haysiyetini feda ederek kârlı bir iş haline getirnlerle, asırlardan beri başa çıkılamamıştır.

XVI. asırda Avusturya elçisi olarak Istanbul'a gelmiş olan Busbecq dilenciler için şunları yazıyor:

«... Dilenciler burada bizde olduğundan fazladır. Mûtadları üzere kendilerinde bir kudsiyet olduğu iddiasındadırlar; yer yer dolaşırlar ve din kisvesi altında dilenirler. İçlerinde çoğu dilenciliklerini mazur göstermek için akıllarında hafiflik olduğunu söylerler, çünkü meczublar, Türkler arasında daima tevecciihe nâil olurlar. Türkler, yarı aptal, meczup kimselerin cennetlik olduğuna itikad ederler.

«Dilencilerin bir takımı Arap'tır, bunlar dilenirken bayrak taşırlar, cedlerinin İslâm dinini yaymak için o bayrak altında harbettiklerini söylerler; yoldan geçenlere bir balmumu parçası, yahut bir limon, bir nar verirler ve fiyatlarının iki, üç mislini isterler; bir şey satmak suretiyle dilencilik zilletinden sözde kurtulmuş olurlar».

EVLİYÂ ÇELEBİ NE DİYOR?

Evliyâ Çelebî, XVII. asır ortasındaki Istanbul dilencilerini, esnaf ordu alayını tasvir ederken pek renkli, hareketli bir

Bilhassa, eski devirlerde dilencilerin pek bol olduğu Eyüp Camii avlusu.

sahne çiziyor:

«Dilenciler esnafı 7.000 adettir. Bir alay cerrar, kerrar gariplerdir. Her biri yünden, sofdan hırkaları, ellerinde çeşit çeşit alemleri, başlarında hasırdan ve hurma lifinden destarları olduğu halde, «Yâ Fettah» ism-i şerîfiyle cümle körler birbirlerinin omuzuna yapışub, kimi anadan doğma ve kimi sonradan olma topal, kimi kambur, kimi immeli, kimi sar'alı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi çıplak, bir hengâme ile nice bin bayrakların arasında cerrar şeyhini ortaya alıp, şeyh dahi dua edüb yedi bin fukarâ bir ağızdan, Allah Allah ile âmin dedıklerinde, sadaları gökyüzüne ulaşır.

«Bu tertip üzere dilencilerin şeyhi Alay Köşkü dibinden geçerken durup, padişaha hayır duâ ederler. Pirleri, Eşşeyh Sâfî' dir, Selman belini bağladı. Bu zat, Medine'de medfundur.»

Surlar dışındaki mezarlıkların, bilhassa Edirnekapı ile Eyüp arasında cenaze dilencileri, şehir içinde faaliyet gösterenlerden tamamen ayrı bir tabaka teşkil edegelmiş idi. Hepsi Istanbullu'ydu, ayak takımı da posası, batağın tortusu, anası, babası, karısı, kocası, kızı ve oğlu ile fuhuş yolunda pervâsız, hayâsız idiler; Istanbul şivesiyle konuşurlardı; ve ölüm üzerine zengin bir dilenci edebiyatına sahiptiler. Zamanımızda çok azalmışlardır. En canlı tasvirleri, Hüseyin Rahmi'nin, «Hayattan Sayfalar» isimli hikâyesindedir, eserin kahramanı Sürtük Hacer, çok iyi etüd edilmiş bir tiptir. Aşağıdaki satırları oradan naklediyoruz:

«Kiminin elinde testi, kiminde teneke, maşrapa, sopa, değnek, kadın erkek, çoluk çocuk akın akın yola döküldüler...

«Üçler, yediler, kırklar, bülegâ, füsehâ, ulemâ diye haykırırken, ağzından salyaları elindeki yazılı bakır tasa akan sebilci... Eyyub'da kebapçılar köşesinde sakat kedi gibi etrafını koklayarak oturan şiş bacak dilenci... sürücü beygirinin kuyruklarından oltalık kıl çeken hırpanî kılâhlı veledizinâ... «Dolap niçin inlersin» ilâhisiyle Unkapanı köprüsünden tamam üç saatte geçen ağır - aksak Ruhi Dede...

«Kadir geceleri cami papuçluğunda «Kaçan ki, Hazret-i Yûnus Aleyhisselâm balığın karnında ikamet buyururken...» cümle-i iftitahiyesiyle etrafına bakınan ce-

maatsiz vâiz Molla Uryânî... Baharlarda sarığını koltuğuna sıkıştırarak Silâhdara-ğa meygedesinde «Ceyhûn arayan dide-i giryânımı görsün!» gazeli ile meclis-i ıyşı cezbelendiren hoşnevâ Zâkir Riza... Cenazelerden aldığı sadakalarla her akşam kulüpte cebinde tek mangır kalmayıncaya kadar kafayı tütsüleyen, sonra da, meyhaneciye: «Bu gece can verip de, rahat döşeğinden yarın Eyyub'e nakledilecek cenazelerin kredisine, bana bir tekçik sunmaz mısın?» sözleriyle birkaç kadeh daha çeken Zom sâlih...»

Geçen asır sonlarında bir dilenci Sâniye'nin Üsküdar'da mükellef bir konağı vardı; okumuş oğlu da, tahsiline eklenen güzelliğinin câzibesiyle, kibar bir aileye dâmad olmuştu.

17 haziran 1306 (30 haziran 1890) tarihli Sabah gazetesinde şöyle bir fıkra vardır: «Zengin bir dilencinin karısı, bir hizmetçi tutar; akşam dilenci hanesine geldikte, hizmetçi:

— İnâyet olsun!... Diyerek kapıdan kovar. Mesele anlaşıldıkta hizmetçi, dilenci evinde çalışamayacağını söyleyip gitmiştir.»

Dârü'l - aceze açıldıktan sonra dilencilik yasağı yenilendi; bu yeni yasağın mesnedi de 16 kânunusâni 1311 (28 ocak 1896) tarihli Dârü'l - aceze nizamnâmesi oldu. Kısaltılmış sureti şudur:

«Kendisini geçindirecek hâli, takatı olmayan sakatlar ve hastalar, kendilerine şer'an bakmakla mükellef kimseleri yok ise, yahut yakınları bulunup da kendilerini geçindirmekten âciz ise, bu gibileri barındırmak ve beslemek için Dârü'l - aceze açılmıştır. Kadın, erkek, Müslim, gayr-i Müslim herkes alınır.

«Dârü'l - aceze'ye müracaat etmeyip dilenmeye devam edenler, zabıta tarafından toplanıp Dârü'l - aceze'ye sevkedileceklerdir; taşralı olanlar da, memleketlerine sevkedileceklerdir. Halkı iz'ac etmeyerek bir şey satarak dolaşacak dilencilere dokunulmayacaktır...»

Ahmed Rasim, Malûmat gazetesinde, «Şehir Mektupları» başlıklı fıkralarından birinde şunları yazıyor:

«Halkı bî-huzûr eden fukarây-ı gayr-ı sâbirîn nerede diye düşünüyordum... Meğer her biri bir tüccar olmuş!... Polis bizi yakalar, Dârü'l - aceze'ye götürür korkusu ile ufak bir mum kutusuna on, on beş şem'alı kibrit koymuşlar, sokak başlarını yine kesmiş oturuyorlar. Gördünüz mü fikr-i ticareti!... Herifleri biraz daha sıkıştıracak olurlarsa, belki de, her biri birer köşe sarrafı olur!...»

Zamanımızda dilencilik, mevcut yasağa rağmen tam bir serbestî içindedir. Kadın, erkek, çocuk, ihtiyar, kılık ve kıyafetleri ne olursa olsun sadakaya muhtaç durumda tek dilenci yoktur. Sakatların büyük bir kısmı ise, her sabah sahneye çıkacak aktör dikkati ile makyajını yapan sapasağlam insanlardır.

DİLENCİ DEFTERİ

İslâm şeriatine gore dilenmesi mâzur görülen ve ellerine dilenci tezkeresi verilen acezenin isimlerinin kaydedildiği defter; aslı kadılıkta, birer sureti de, subaşılarda bulunurdu.

Vesikaları tetkik edilmemiş, tasnif edilmemiş, Istanbul Kadılığı arşivinde dilenci defterinin de bulunacağı muhakkaktır; kayıtları her halde son derece dikkate lâyık olmak gerektir.

Şu hicviye, bir ara kâğıt emînliği yapmış ve Hicrî 1140'da vefat etmiş olan hattat İbrahim Tırsî'ye yazılmıştır:

Eyleyüb âb-ı rûyini rizân
Derbeder gezme meşrebin kurusun
Dün yazıldın dilenci defterine
Hele Tırsî mürekkebin kurusun

Eskiden İslâm şeriatine göre dilenmeleri mazur görülmeyecek kimselere bir para karşılığı dilenci kâğıdı temin eden adamlar hakkında kullanılmış deyimdir. Fakat bunlar dilenciliği meslek, iş edinecek olana ruhsat kâğıdı satmaz, ondalıkla hattâ topladığı paranın yarısını kendisine getirmek şartıyle verirdi. Böylece 8 - 10 dilencisi bulunan bir îratçı, kiraya verilmiş o kadar dükkânı olan bir adamdan daha çok gündelik gelir toplardı; aslında dilenci îratçılığı cezası, zindanda prangabendlik olan ağır suçlardandı.

Dilenci kâğıtları kaldırılıp, dilencilik men edildikten sonra da çocuk, kadın, ihtiyar bir takım sakat ve illetlileri toplayarak dilendiren ve akşamları da ellerinden kazandıkları paralar alınarak, onları sadece doyuran, eğer yatacak yeri yoksa, sefil bir de in temin eden adamlara da dilenci îratçısı denildi.

DİLENCİ KÂHYASI

Istanbul'da eskiden beri asla önlenememiş olan dilencilik, Tanzimat'tan önce hiç olmazsa kontrol altına alınmak istenmiş, Istanbul dilencileri bir esnaf zümresi kabul edilerek, yeri Eyüp Camii olmak üzere, «Seele Kethudâlığı» adı ile bir kâhyalığa bağlanmıştı. Halk, «Dilenciler Kâhyası» derdi. Bu suretle cenaze dilencilerinin çokluğu ve yapışkanlığı ile meşhur Eyüp'te dilencilere birer esnaf ruhsat tezkeresi verilmiş, nisbî bir huzur temin edilmişti.

Hobart Paşa'ya Dair

Yazan: Bahri S. Noyan

HOBART Paşa; Sultan Aziz devrinde bahriyemizde amiral rütbesi ve paşa unvanıyle vazife almış, pek yararlı uzun hizmet yılları sonunda büyükamirallik rütbesine kadar yükselmiş hakikî Türk dostu bir İngiliz deniz subayı idi.

VI. Buckinghamshire Dükü'nün üçüncü oğlu olan Lord Auguste Charles Hobart (1822-1886), on yaşında iken Surrey'de bulunan meşhur Cheam adındaki okula gönderildi. Denizciliğe olan hevesi üzerine, bir savaş gemisinin komutanı bulunan albay rütbesindeki amcazâdesinin yardımıyla, 1835'te aynı teknede deniz talebesi olarak vazife almak suretiyle İngiltere bahriyesine katılmıştı. Uzun ve başarılı bir hizmet süresinden sonra albay rütbesine kadar yükseldi.

O zamanlar İngiltere bahriyesindeki teamüle göre, devlet harpte olmadığı takdirde, albay olanlar, dört sene müddetle bir hizmette kullanılmaz, yarım maaşla açıkta kalır, isterlerse ayrı bir iş görebilirlerdi. Bu sırada bütün şiddetiyle devam etmekte olan Amerika iç harbi, Hobart'a bundan faydalanmak fikrini vermişti. Birkaç arkadaşıyla birlikte sermaye koyarak özel tipte bir gemi inşa ettirdi. Mükemmel bir abluka yarma kaptanı olarak bu tekne ile Kuzeyliler'in ablukaya aldıkları güney limanlarına pek çok seferler yaparak silâh, cephane ve yiyecek maddeleri kaçırdı. Karşılığında; o devirde bütün dünyaca pek lüzumlu bir madde olan pamuk alarak Avrupa'ya sevk ediyordu.

Harp bittiği zaman henüz bekleme süresinin sona ermesine bir yıl bulunduğundan, bu süreyi boş geçirmemek maksadıyle dünya gezisine çıkmış ve birçok yerler gezerek 1867 yılının aralık ayında tesadüfen Istanbul'a gelmişti.

Hobart, takdim mektuplarını sunmak üzere, zamanın Hariciye Nâzırı Keçeci - zâde Mehmed Fuad Paşa tarafından büyük bir nezaket ve memnuniyetle kabul edildi. Görüşme sırasında Hariciye Nâzırı, konuyu Girit meselesine getirerek, asîlere Yunanistan'ın kaçakçı vapurlarıyla yapmakta olduğu yardımlar yüzünden ve ablukanın gereği gibi uygulanamamasından, isyanın önlenemediğini belirtmişti. Bunun üzerine Albay Hobart; devletler hukukuna aykırı harekette bulunmaksızın kaçakçıların bu zararlı faaliyetlerine son verilebileceğini beyan etmiş ve Fuad Paşa da, birkaç gün sonra tekrar kendisini görmesi isteğinde bulundu.

Tekrar Hariciye Nâzırının huzuruna kabulünde; Fuad Paşa, padişahın kendisini Turk bahriyesinde görmek istediğini ve bu suretle donanmamızda yapılacak yeniliklerin mümkün olabileceği düşüncesinde bulunduğunu bildirmişti. Ayrıca; bu hususdan dolayı İngiltere hükümetini gü-

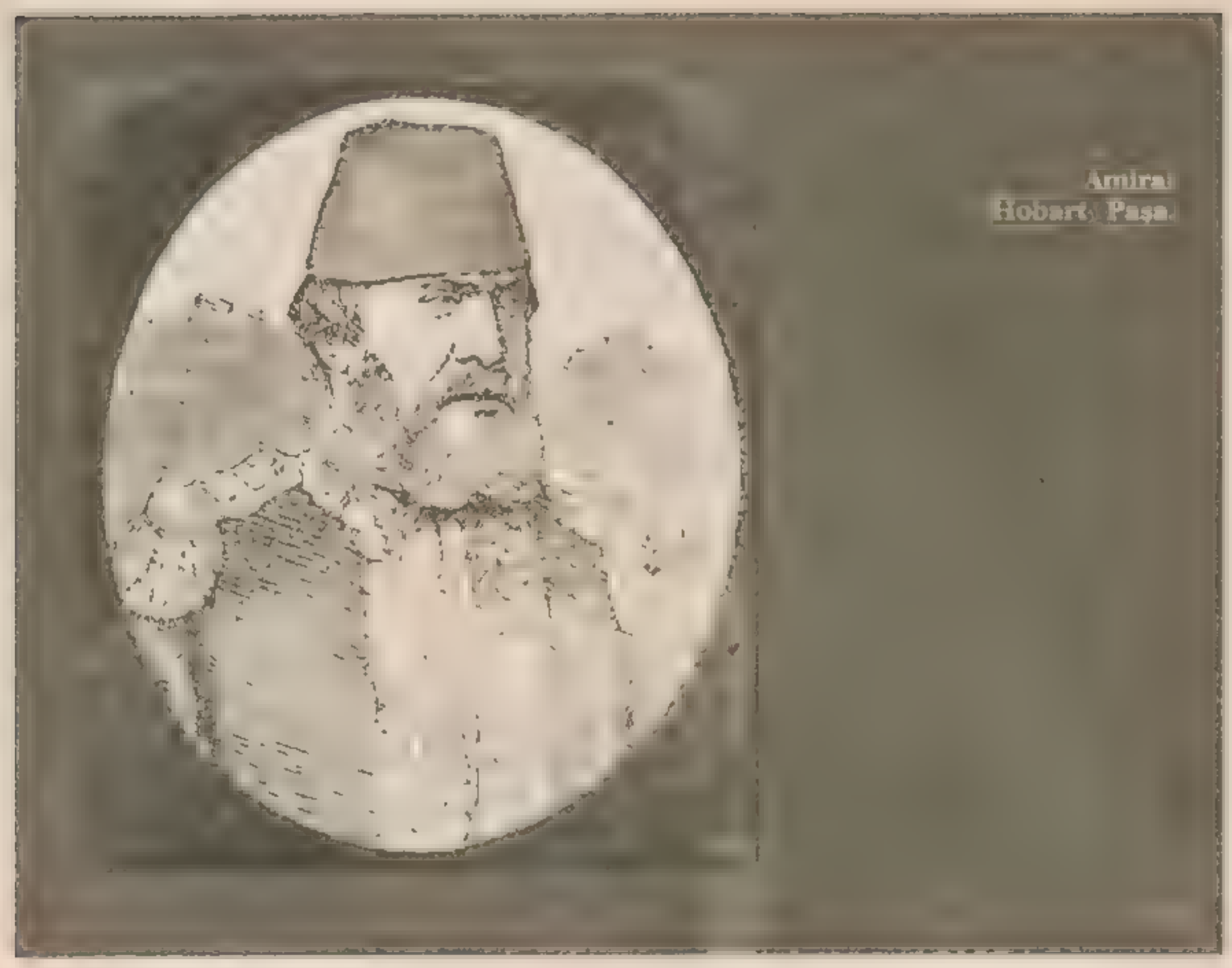

Amiral Hobart Paşa.

cendirmek sorumluluğunun da kendisine ait olacağını sözlerine eklemişti. Teklif edilen şartların pek uygun bulunmasından başka, İngiltere'deki rütbe ve memuriyeti de bâki kalıyordu.

6 şubat 1868 tarihinde, beş senelik bir sözleşme ile Türk bahriye defterine kaydolunarak Bahriye Meclisi üyeliğine atandı. Kendisinden evvel bu vazifede, Avrupa'dan bahriyemiz için ilk danışman olarak getirilen Tuğamiral Sir Adolphus Slade bulunmuştu. Türk bahriyesinde «müşavir paşa» unvanıyla uzun yıllar pek yararlı hizmetlerde bulunduktan sonra, yaşlanması dolayısıyle, 1864'te son vazifesi olan liman reisliği memuriyetinden emekliye ayrılmıştı.

Sadâretten bahriyeye yazılmış olan ve Deniz Müzesi arşivinde bulunan 6 şubat 1868 tarihli aşağıdaki belge; Hobart'ın ne gibi şartlarla hizmete alındığını göstermektedir:

«Hidemat-ı bahriyede istihdam olunmak üzere İngiltere devlet-i fahîmesi zabitanından evvelce celbedilmiş olan Sir Hobart'ın kumanda meclisi âzâlığına tayini hakkında irade-i seniye sâdır olduğu beyan buyurulmuş ve mumaileyhin beş sene müddetle hidemat-ı bahriyede istihdam olunmak üzere geçen kânunuevvel ibtidasından itibaren şehrî iki yüz lira maaş ve Istanbul'da iskânı için dahi peşinen bin lira masarif itası vs...»

Hobart'ın bahriyemizde hizmet alışı üzerine İngiltere bahriye nezâreti, bunu kendisine karşı âdeta bir isyan saymış ve bu vazife için ortaya başka bir aday çıkartmıştı. Ayrıca; yaşlı bir İngiliz amirali olan müşavir paşaya da kötülük edildiğini ileri sürüyordu. Admiralty pek sert bir davranışla derhal İngiltere'ye dönmesini emrediyor, aksi halde kaydının bahriye defterinden silineceğini bildiriyordu. Hobart ise, bu tehditlere aldırmamış ve kararında direnmişti.

Hobart Paşa; komuta meclisi üyeliğine tayininden dokuz ay sonra Istanbul'dan ayrılarak Girit'e gitmiş ve 1868 senesi aralık ayında buradaki Anadolu filosu ikinci tümeninin komutanlığını resmen eline almıştı.

1869 senesi ocak ayında Girit adasındaki hareketler kesin bir safhaya girmişti. Âsîler, her zamandan ziyade silâh, cephane ve yiyecek maddelerine ihtiyaç duymakta idi. Kaçakçılık yapan Yunan tek-

neleri arasında en çok Enosis ve Girit vapurları faaliyet gösteriyordu. Girit'e kaçırılan ikmâl maddeleri ise kaçakçı vapurlara Şira limanından yüklenmekte idi. Girit vali ve komutanı Müşir Hüseyin Avni Paşa, âsîlere son darbeyi vurmaya hazırlanırken, forsunu zırhlı Aziziye firkateynine çekmiş bulunan Amiral Hobart da, komutasındaki filodan iki vapuru beraberine alarak Girit'ten Şira adasına gitti. Bu sularda rastladığı Enosis vapurunu Şira limanına tıktı. Limanda biri Girit olmak üzere iki vapur daha bulunuyordu. Takviye için birkaç tekneyi daha bu sulara getirterek liman ağzını tamamen kontrola alıp, üç korsan vapurunu birkaç hafta limanda mahpus tuttu. Bu suretle Girit'e hiç bir yardım gidemediğinden, âsîler üç gün sonra silâhlarını terk etmeye başladılar. Nihayet âsi hükümet adayı boşaltacağını bildirdi ve isyan son buldu. 31 ocak 1869'da emrindeki filo ile Girit'e gelen Hobart Paşa 12 mart 1869'da Istanbul'a döndü.

Istanbul'da Avrupalı devletlerin temsilcileri tarafından memnuniyetle karşılandı. Genel bir harbe engel olduğundan nişanlarla taltif edildi. Öz yurdu İngiltere ise hâlâ kendisine olan kırgınlığını sürdürüyordu. İngiliz amirallik dairesinin ileri gelen yüksek rütbeli bir subayından almış olduğu yarı resmî bir mektupta, bahriyeden çıkarılacağı yazılmıştı. Takdir beklerken karşılaştığı bu işleme son derecede kırılan Hobart Paşa, bu mektuba verdiği cevapta: «... istediğin kadar sil, lânet olsun...» tarzında pek ağır bir lisan kullanarak cevap verdi. Bu mektup Avam Kamarası'nda aleyhine kullanılmış ve ismi deniz subayları listesinden silinerek uzun yıllar listeye tekrar konmamıştı.

Girit isyanındaki hizmeti dolayısıyle padişah tarafından pek lûtufkârâne bir şekilde kabul edilmiş, nişanlarla taltif olunarak Ferikliğe (Koramiralliğe) yükseltilmişti. Bir Türk deniz subayı olarak imparatorluk bahriyesinde kurmay heyeti başkanı olmuş, daha sonra yaptığı hizmetlere karşılık hükümdârın yaverliğine tayin edilmişti.

Hobart Paşa bahriyemizdeki uzun hizmet yılları zarfında bazı yenilik hareketlerinde de bulunmuştu. Ateş Mehmed ve Hacı Ahmed Vesim Paşalar'ın kapdân-ı deryâlıkları zamanında uygulanmasına başlanılan çabalara katılarak, donanmamızın dünya devletleri arasında İngiltere'den sonra Fransa ile birlikte ikinciliği kazanmasında büyük rolü olmuştu. En ziyade deniz okulumuzun modernleştirilmesine önem vermişti.

Said Paşa'nın Mekteb-i Bahriye Nâzırı bulunduğu 1870 yılında; Hobart'ın tavsiye ve aracılığı ile İngiltere'den; Woods, Morris, Conelly adındaki deniz subayları getirilmiş, bunlar sırasıyle albay, yarbay ve yüzbaşı rütbesiyle deniz okulumuzda ve Hudâvendigâr eğitim gemisinde görev almışlardı.

Hobart Paşa; 1877 - 78 Türk - Rus harbinde de büyük yararlıklarda bulundu. Harbin ilânından birkaç gün evvel, deniz

Sultan Aziz devrinde Ingiltere'de yaptırılan Azizlye firkateyni.

O devrin Türk donanması Boğaziçi'nde

savaşları yönünden keşiflerde bulunmak üzere Tuna'ya gönderilmişti. Ruscuk'taki ordu karargâhında; çıkması yakın görülen bir harpte düşman saldırılarına karşı gerekli planların hazırlıklarıyle meşgulken, 24 nisan 1877'de Ruslar harp ilân etmişti. Almış olduğu acele tedbirlerle duşmanın her türlü saldırılarını önlemek istemişse de, Sulina ağzında bulunan donanmaya katılması için Balkan cephesi komutanlığından emir almıştı.

Ruslar, aşağı Tuna'yı işgalden sonra, harp ilân etmiş ve nehre hâkim tepeleri tahkim etmişlerdi. Ayrıca; nehre fazla sayıda mayın doktüklerine dair söylentiler de bulunuyordu. Hobart Paşa, emrine verilen «Resmo» adındaki yandan çarklı bir vapurla tehlikeli bir yolculuk yaparak Sulina'ya vardı.

Bu suretle; Karadeniz'deki donanmanın komutanlığına getirilmiş olan Amiral Hobart, forsunu 13 mil süratindeki Asâr-ı Tevfik zırhlı firkateynine çekerek, harbin sonuna kadar Karadeniz'in bütün bölgelerinde büyük bir faaliyet gösterdi.

10 haziran 1877'de Ruslar'ın beş torpido - stimbotla Sulina limanında bulunan Türk filosuna yapmış olduğu torpido hücumu, kendisinin evvelden almış olduğu tedbir sayesinde sonuçsuz kalmıştı.

19 ağustos 1877'de 6.000 kişilik bir düşman kuvvetinin karadan Sulina'ya yaptığı hücum da, onun kara geçidine mayın döşemiş bulunmasından başarısız kaldı.

24 ağustos 1877'de Varna önlerinde iki yelkenlimizi yakan Ruslar'ın «Livadya» yardımcı kruvazörünü Balçık'tan gören Amiral Hobart, beraberinde Feth-i Bülend zırhlı korveti olduğu halde, düşman gemisine saldırmış ve onu kaçıp Sivastopol'a sığınmaya mecbur etmişti.

Temmuz 1877 sonunda Sohum'daki tümenimizin geri alınması için Istanbul'dan emir verilmişti. 25 ağustos 1877'den itibaren askerimizin ve evvelce düşmanla çarpışmış olan buradaki Müslüman halkın gemilere yüklenmesi işine Hobart Paşa da filosu ile katılmıştı. Bu suretle asker Varna'ya ve 50.000 kadar Müslüman halkı da Anadolu sahiline çıkarılmış, 29 aralık 1877'de Rus torpido - stimbotlarının Batum limanında yatmakta olan Türk filosuna yapmış olduğu torpido hücumu, yine onun evvelden almış olduğu tedbir sayesinde bir başarıya ulaşamamıştı.

1881'de müşirliğe (büyükamirallik) yükseltilmiş olan Hobart Paşa, akciğer hastalığına tutulmuştu. 1886 yılında sağlık durumu iyice bozulduğundan, bu yılın başlarında Istanbul'dan izinle ayrılarak Riviera'ya gidip birkaç hafta dinlendi. Fransa dönüşünde 21 haziran 1886'da yolda öldü. 24 temmuz 1886'da Istanbul'da kendisine parlak bir cenaze töreni yapıldı.

Amiral Hobart, Sketches From My Life adlı eserinin Türkiye'ye ait kısmında Türkler'den şöyle bahseder:

«Türkler gibi efendi insanlara hizmet etmek zor değildir. Bunlar, hizmetlerinde bulunan yabancılara karşı daima müşfik ve saygılıdırlar.»

Yine aynı kitapta:

«Resmo'nun kaptan ve personeli, Türkler'in her zaman vasıflandırıldıkları iyi huylara sahiptirler — yani aslanlar kadar cesur, kuzular gibi mutidirler,» demiştir.

XVII. Yüzyılda

Bir Padişah Kızının Evi

Yazan: Adnan Giz

TARİHİMİZİN en önemli noksanı, geçmişteki sosyal hayatın, günlük yaşayışın çeşitli yönlerini gösteren eserlerin az oluşudur. Çocuklarımıza, geçmişteki devlet erkânının, beylerin, ağaların ve halkın ne gibi yapılarda ve hangi çeşit eşya içinde ve hangi şartlar altında yaşadığını, Batı'da olduğu gibi canlı örneklerle gösteremiyoruz.

Bu yazımızda birkaç belgenin yardımı ile XVII'nci yüzyılın sonunda bir padişah kızının evi hakkındaki bilgileri değerlendirmeye çalışacağız.

Avcı lakabı ile anılan IV. Mehmed'in kendisinden sonra hayatta kalan iki oğlu ve üç kızı vardı. Oğulları bilindiği gibi, II. Mustafa ve III. Ahmed, kızları da Hadice, Ümmü Külsum ve Fatma Sultanlar' dır. 1696 yılında zamanın padişahı II. Mustafa, kızkardeşlerinin muhtemelen en küçüğü olan Fatma Sultan'ın Silistre Beylerbeyi Çerkes İbrahim Paşa ile evlendirilmesini uygun görmüş, Paşa, Istanbul'a çağrılarak Sultan'la nikâhları kıyılmıştı. 14 ocak 1696 çarşamba günü vezirler ve ocak ağalarının düzenlediği mutad torenle, genç sultan ve çeyizi saray-ı hümâyûndan alınmış ve yeni evlilere tahsis edilen Eski Saray yanındaki binaya götürülmüştü. Padişah II. Mustafa ve annesi Gülnûş Emetullah Vâlide - Sultan, daha önce bu saraya şeref vermişlerdi. Padişah akşama kadar burada kalarak düğün eğlenceleri ile vakit geçirdi. Vâlide - Sultan geceyi de düğun evinde geçirmiş ve sevgili eşinin bir başka hasekisinden doğan kızına gereken ilgiyi göstermişti.

Padişah sarayının etrafında toplanan yüksek Osmanlı sosyetesinin hayatının safhalarını dört dönemde mütalâa etmek mümkündür.

Bursa'da başlayan sade ve Türk geleneklerine uygun hayat tarzı, Edirne sarayının etrafında, Bizans örnekleriyle daha gösterişli bir şekle bürünmüş, Istanbul'un fethinden sonra II. Bâyezid'in uzun saltanat döneminde, Istanbul'daki ihtişamlı hayatın temelleri atılmış ve kanunî devrinde bu temele oturtulan şekil, düzen ve âdetler, Tanzimat'a kadar normal gelişmesini sürdürmüştür.

Kanunî devrinden Tanzimat'a kadar süren üçüncü dönemde, padişah kızlarının ve vezirlerin kışlık sarayları umumiyetle saray-ı hümâyûn'un çevresindeki bölgede, yazlık koşk ve yalılar ise, Haliç ve Boğaz'da olurdu.

Başbakanlık arşivinde mevcut bir mef-

ruşat defteri, 1696 yılında II. Mustafa tarafından kızkardeşi Fatma Sultan'a tahsis edilen Beyazıt'taki sarayın iç yapısı ve döşenişi hakkında faydalı bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre saray eskiden yapılmış olup, yeni evlilere tahsisi sebebiyle tamir görmüştür. Kısmen Istanbul'daki muhtelif saraylardan getirilen, kısmen yeniden satın alınan eşya ile döşenmiştir. Satın alınan eşyanın fiyatı, devlete ait muhasebe defterlerinde mevcut birkaç yıllık rayice göre tayin olunmuştur.

FATMA SULTAN'IN SARAYI

Onarma ve döşeme masraflarının tutarı (5056) kuruştur. Bu deftere göre Fatma Sultan sarayının yirmiyi aşan başlı odaları ve bölmeleri şunlardır:

1 — Çinili oda
2 — Sultanın odası
3 — Vâlide - sultan'a mahsus oda
4 — Padişaha mahsus oda
5 — Camekânlı oda
6 — Dâmâd paşanın odası
7 — Kütüphane odası
8 — Haznedar kadının odası
9 — Kethudâ kadının odası
10 — Yemek odası
11 — Kiler
12 — Baş ağanın odası
13 — Baş ağanın kahve odası
14 — Baş kapı oğlanının odası
15 — İkinci kapı oğlanının odası
16 — İkinci ağanın odası
17 — Üçüncü ağanın odası
18 — Baltacılar kethulâsının odası
19 — Baltacılar bölükbaşısının odası
20 — Sarayın dışındaki camlı köşk.

Bu plandan, sultan saraylarında zamanın padişahının ve vâlide - sultan'ın muhtemel ziyaretlerini karşılamak için özel birer oda ayrıldığını görüyoruz. Sarayda bir kütüphane odasının bulunuşu da ilgi çekiyor. Belli başlı odaların şekli ve döşenişi hakkında da kısa bilgiler veriliyor. Sarayın salonu durumunda olan çinili odada fıskıyeli ve yaldızlı bir havuz vardır. Duvarları çini kaplıdır. Yere bir Acem keçesi serilmiştir. Döşeme olarak kırmızı yüzlü Tokat bezinden altı sedir, sarı kadife kaplı üç makat vardır. Sedirlerdeki yastıklar, Venedik kadifesiyle Bursa'nın kırmızı kadifesinden yapılmıştır. Sultan'ın odasında yere, çinili odadaki Acem keçesinin bir eşi serilmiştir. Kırmızı Tokat bezi ile kaplı yedi minder ve Bursa kumaşından yastıkları vardır.

Osmanlı tarihinde, XVII'nci yüzyıldan Tanzimat'a kadar geçen dönemde, vezirlerle evlendirilen padişah kızlarının evlilik hayatlarının sık sık tekrarlanan, değişmez bir kader çizgisi vardır. Küçük yaşta evlendirilen sultanların kocaları ekseriyetle eyalet valileridir. Koca imparatorlukta bir eyaletten, bir eyalete atanır, dururlar. An'aneye göre, Istanbul sınırlarından dışarı çıkamayan sultanlar, ancak kocaları kubbealtı vezirliği, sadâret gibi Istanbul'da bir göreve atandığı zaman bir arada yaşayabilirler. Zaten siyasî düzensizlik yüzünden bu evlenmeler de pek uzun sürmez. Başı kesilen bir vezirin eşi olan sultanın, az sonra bir başka vezirle evlendirildiğini ve bu evlenmelerin birbirini takip ettiğini görürüz. Nitekim IV. Mehmed'in kızı Fatma Sultan'ın bu evlilik hayatı da on yedi aydan az sürmüştür. Eşi İbrahim Paşa'nın, eyaleti olan Karaman'da halka zulmettiği haberi Istanbul'a gelmiş, teftiş için Konya'ya gönderilen Çerkes Osman Paşa, söylenenlerin gerçek olduğu kanaatine varınca, Dâmâd Paşa'nın cezasını vermiş, zaptedilen eşyası ile kesik başını Edirne sarayına göndermiştir. Dul kalan Fatma Sultan, önce Rakka Beylerbeyi Yusuf Paşa ile ve 1699 yılında Trabzon'dan, önce Şam, sonra Diyarbakır valiliğine nakledilen Mehmed Paşa ile evlendirilmişti. Fakat bu bağlantısı da uzun sürmedi. Kocası Diyarbakır'da bulunurken, kendisi Eyüp'teki yalısında oturuyordu. 6 aralık 1700 tarihinde bir felç sonucu öldü. Cenazesi kayıkla Yalıköşkü'ne getirildi. Yenicami'de namazı kılındıktan sonra, karşı türbede büyük anası Turhan Sultan'ın ve babası IV. Mehmed'in yanına gömüldü.

Topkapı Sarayı arşivinde mevcut bir belge, Fatma Sultan'ın bıraktığı menkul mirasını, borçlarını ve mirasın varisler arasında nasıl taksim edildiğini göstermektedir.

Fatma Sultan'ın mirası yirmi dört hisseye ayrılmış, yarısı küçük yalıdaki kızı Safiye Hanım - Sultan'a, altı hissesi, kocası Mehmed Paşa'ya, ikişer hissesi padişah Sultan Mustafa ile Şehzâde Ahmed'e, birer hisse de kız kardeşleri Hadice ve Ümmü Külsum Sultanlar'a verilmiştir. Fatma Sultan'ın mirası arasında 5.614 kuruş değerinde elmaslı mücevher kemer kuşak, 4.800 kuruş değerinde bir elmas yüzük, 2.690 kuruş değerinde elmaslı ve yakutlu bir kuşak, 1.300 kuruş değerinde yedişer ayaklı lâ'l - pençe küpe, 100 kuruş değerinde cildi inci kaplı müzeyyen bir Mushaf-ı şerîf vardı. Borç tutarı 3.058 kuruştu. Alacaklıları arasında vekilharç Ali Ağa'nın, Bezirgân Yako'nun, terzi Mihal ve kayıkçı Seyyid Ahmed'in adları geçiyordu.

Bir padişah kızı Mihrimah Sultan (Kanuni'nin kızı).

BİR SULTAN SARAYININ KİLERİ

Bu dönemde, Osmanlı hanedanının kadın üyelerine, hazineden «Mevacib» adı altında aylık para tahsisatı ve mutfaklarına da nevilerine göre aylık ve yıllık erzak verirlerdi. Erzak yardımlarına örnek olmak üzere, yine IV. Mehmed'in kızı olan Hadice Sultan'a verilen erzak listesini aşağıda sunuyoruz.

Hadice Sultan, babasının sağlığında musahip ve ikinci vezir Mustafa Paşa ile evlendirilmişti. Onun 1686'da ölümünden sonra, 1688'de Moralı Hasan Paşa ile evlendirildi. 1703'te sadârete getirilen Hasan Paşa, karısına çok düşkündü. Sadâretten azlinden sonra bir ara İzmit'e gönderilmiş ve uzun yıllardan beri uygulanan sultanların Istanbul'dan çıkarılmaması yasağı ilk defa bozularak Hadice Sultan'ın bir süre İzmit'te eşi ile beraber oturmasına müsaade edilmişti. Kardeşleri II. Mustafa ve III. Ahmed'in saltanat yıllarında hanedanın en nüfuzlu kadın üyesi sayılan Hadice Sultan'ın gıda maddesi tahsisatı şunlardı:

Her gün:

7 adet has ekmek
20 » fodla
2 tas yoğurt
30 okka et (bir okka 1,282 kilodur)

Aylık taylnat:

200 okka sade yağ
200 » soğan
60 » bal
40 » şeker
20 » pirinç
10 » döğülmüş buğday
10 » un
9 » zeytinyağı
4 » limon suvu
4 » sirke
2 » nohut
1 » baharı
150 adet tavuk
150 » yumurta

Ayrıca mum imali için her ay yirmi okka beyaz, yirmi okka sarı balmumu veriliyordu. Bunlardan başka yazları sultan ve vezir saraylarına her gün iki denk kar dağıtılıyordu.

Anamur ve Mâmûriye Kalesi

ANAMUR, İçel'in en güney kısmında, yemyeşil ormanlık bölgede bulunan tarihî bir kazamızdır. Denizle arasında, genişçe bir ova vardır; Çorak ovası denilen bu düzlük, dağlarla çevrilidir. Yer yer çıplak olan Çorak ovası, o bölgenin başlıca tarım alanını meydana getirir.

Anamur, tabiî güzelliği ve mutedil iklimiyle ün salmıştır. Zaten hem güzelliği hem de mevkii itibariyle çok eski çağlardan beri insanların dikkatini çekmişti.

Anamur'un eski adı Anamoryum idi. Eski Anadolu'da Aspendos şehrine giden sahil yolu Anamur'dan geçiyordu. Anamoryum, dağlık Kilikya'nın bir şehriydi ve şimdiki Anamur'un yakınındaydı.

Roma İmparatoru Caligula, bütün Kilikya'yı, kıyılarıyla birlikte Kommagenes Kralı IV. Antiokhos'a vermişti. I. asra ait paralara onun resmi basılmıştı. Anamur daha sonra İsauria'ya katılmıştır.

Eski Anamur'da antik devirden kalmış, intizamsız taşlarla yapılmış, çok iyi surlar vardır. Bunlar üzerinde birçok kale ve mazgallar bulunmakta, bu surlar, Akropol ile, sahil boyunda buna eklenen şehir kısmını çevrelemektedir.

Kalenin ikisi, bir dış suru takip ederek sahile kadar iner. Her iki surun çevrelediği sahada, bir tiyatro, bir Odeion ve mahiyeti henüz anlaşılamayan üçüncü bir bina bulunmaktadır.

Şehir surlarının dışındaki geniş Nekropol çok iyi korunmuştur. Burada, birbirinin yanında hususî karakterde birçok mezar âbideleri ve mezar binalarına ait duvar resimlerinin enkazı bulunmaktadır.

Kapakta resmini gördüğünüz Mâmûriye kalesi, Anamur yakınında, ana yolun kenarındadır. Kale, Anadolu'da sağlam kalmış en iyi kale örneklerinden sayılır. Bölge, Karamanoğlu yönetimine geçince, kale, yeni baştan yapılmış, cami, çeşme ve hamam ilâve olunmuştur. Bunlar hâlâ iyi durumdadır.

Anamur'un 1 km. yakınındaki Buğudeliği denen yerde, toprak seviyesinden 4,5 metre derinlikte ve bin metrekarelik yer kaplayan stalaktitli bir mağara vardır. Burası, astım hastalığına iyi gelir.

Çevre, bahçeler, ormanlar ve yeşilliklerle kaplıdır. Bu civardaki başlıca tarihî yapılar, Softa Kalesi, Kanlıviran ve Kaldıran şatosudur.

Yukarıda Anamur'un genel görünüşü, aşağıda, kapakta dıştan gördüğünüz kalenin başka bir kısmı.

Çağımızın En Büyük Hatibi

Hitler

Nasıl İktidara Geldi?

Yazan: Alan Bullock
Türkçesi: Öz Dokuman

1889 YILININ 20 [illegible] Avusturya ile Bavyera sınırında İnn nehrine yaslanmış küçücük bir kasaba olan Braunau'un kohne bir hanında, bir erkek çocuk dunyaya geldi. Adını Adolf koydular. Babası Alois Hitler, bir oğlu olduğuna sevindi... Ne var ki, küçük Adolf'un büyüyüp Avrupa'nın taçsız imparatoru olacağını, bir zaman koca Avrupa kıtasına hükmedeceğini, ortalığı kana bulayıp, milyonlarca insanı yoktan ölüme sürükleyeceğini kestiremedi.

Adolf'un iki kardeşi, Gustav ve Ida, bebekken öldüler; küçük kardeşi Edward'ı da, 6 yaşındayken kaybetti. Adolf'un anası Klara Polzl, Alois Hitler'in üçüncü karısıydı, aralarında da büyük bir yaş farkı vardı. Adolf ilkokuldan sonra Realschule'ye gitti, ama babasının ölümü üzerine bu okuldan ayrılıp öğrenimine Steyr'de devam etti.

Babası, Adolf'un memur olmasını istiyordu. Oysa onun memur olmaya hiç niyeti yoktu. Kavgam adlı kitabında şöyle yazmıştır:

«Hayır, memur olmak istemiyordum. Babamın kendi hayatından örnekler vererek bana memur olmam için baskı yapması, bende tam bir tepki uyandırıyordu... Bir gün, babama ressam olacağımı söyledim. Babam bunu duyunca bir an irkildi, sonra:

— Artist mi? Ressam mı? diye kekeledi. Ben hayatta olduğum sürece böyle süflî bir meslek seçemezsin!»

Babasının baskısına rağmen Adolf, sanatçı olmayı kafasına koymuştu. Babası ölünce, soluğu Viyana'da aldı. Sanatçı olmak, resim yapmak özlemiyle yanıyordu. Ne yazık ki Viyana Akademisi'nin giriş imtihanlarında başarı gösteremedi. İlan edilen sonuçlarda şu satırları okuyunca,

Hitler, Alman milletini büyüleyen konuşmalarından birini yapıyor.

yüreğine koca bir çuvaldız saplandı sanki:

Başarı gösteremeyenler:

.....

Adı, Adolf Hitler, 20 nisan 1889 doğumlu; Alman, Katolik, Realschule mezunu. Desen yoklaması başarısız.

HİTLER, VİYANA'YA YERLEŞİYOR

Adolf, akademiye giremeyişine çok üzülmüştü, buna rağmen ne yapıp, yapıp Viyana'da yerleşmeye karar verdi. Annesinin 21 aralık 1907'de ölümü üzerine Linz'e gitti, ancak çok kalmayıp yine Viyana'ya döndü. O yıllarda Viyana, Avrupa'nın büyük bir ticaret ve sanayi merkeziydi, nüfusu 2 milyondu; koca binaları, elektrikli tramvaylarıyle zenginliğin ve aristokrasinin bir senbolüydü. Öyle, parasızların ve işsizlerin yaşayacağı bir şehir değildi. Bu yüzden de Adolf'un günleri çok sıkıntı içinde geçiyordu. Hâtıralarında, «Karnımı güçlükle doyurduğum günler,» diye yazmıştır.

1913 yılına kadar çeşitli işlere girip çıkan Adolf, bir arkadaşının tavsiyesine uydu, kartpostal resimleri yaparak para kazanmayı denedi. Bu iş ona oldukça iyi kazanç sağlıyordu. Yaptığı kartpostallar öyle pek sanat değeri olan şeyler değildi. Zaten kartpostalları satamadığı zamanlar, hammallıktan, halı silkmeye kadar her işi yapıyordu. Bir de Reinhold Hanisch adlı arkadaşıyla küçücük bir oda kiralamıştı. Belli başlı bir iş edinmediği için, boş vakitlerinde kütüphaneye giriyor, kitap okuyordu. Sistemli bir okuyucu sayılmazdı. Eski Roma tarihinden, hipnotizmaya, yogizmden astrolojiye kadar her dalda eser karıştırıyordu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra terhis edilen Hitler, Münih sokaklarında (1920)

Zor, dayanılması güç yıllardı bunlar. Küçücük bir odada, kıt kanaat ömür sürmek, yırtık pırtık elbiseyle dolaşmak, isteklerini, ihtiyaçlarını zar zor sağlamak Adolf gibi ihtirasla tutuşan bir insan için mesut bir hayat sayılmazdı. Bazı günlerinin boş geçmesi, onu politikaya itiyordu. Parti ve sokak toplantılarını dikkatle takip ediyor, kafasındaki karışık ve beylik siyasî fikirlerle, konuşulanları ölçmeye çalışıyordu.

O yıllarda üç parti Adolf'un ilgisini çekmekteydi: 1 — Avusturya Sosyal Demokrat Partisi, 2 — George von Schanerer'in Pan-Germen Milliyetçileri, 3 — Karl Lueger'un Hıristiyan Sosyal Partisi. Bunların içinde Sosyal Demokratlar'ın propaganda tekniğini beğeniyor, eksik ve yanlış bulduğu yanlarını kafasında düzeltiyordu. Asıl isteği, kitle hareketinin sebeplerinin inceliklerini bulmak, bunları, siyasî düşüncelerine temel yapıp, kendisine kudret sağlamaktı. Yalnız, Schönerer'in aşırı milliyetçiliği ve sosyalizm ve Yahudi düşmanlığı da ilgisini çekmiyor değildi. Bir de, Karl Lueger'in başkanı olduğu Hıristiyan Sosyal Demokrat Partisi'nin Viyana'daki alt - orta sınıfa dayanması ve bu sınıfın ekonomik ve sosyal durumunu düzeltme ve çalışması ile ilgileniyordu.

I. DÜNYA SAVAŞI

Adolf, 1913 yılının ilkbaharında Viyana'dan Münih'e gittiği zaman 24 yaşındaydı, içi ihtirasla tutuşuyordu. Münih'te yoksul bir terzinin evinde bir oda kiraladı. Arasıra resim ve afiş yapıyor, ekmeğini kazanmaya çalışıyordu. Ama günlerinin çoğunu boş, daha doğrusu okuyarak geçiriyordu. Oturduğu ev, Schleissheimerstrasse'deydi. Ev sahibesi Frau Popp, Adolf'un darmadağınık ve kitaplarla dolu odasının karışıklığından ve geceleri arkadaşlarıyle toplanıp, sonu gelmez politika tartışmalarından bıkmıştı. Nietzsche, Houstan Chamberlain, Schopenhauer, Wagner ve Gobineau, okuduğu başlıca yazarlardı.

Münih'e yerleşmesinden bir yıl sonra I. Dünya Savaşı başladı. Bu olay, Adolf'u bir hayli sevindirmiş gibiydi. 1 ağustosta Odeon meydanında toplanan binlerce kişinin arasında o da vardı. Koca kalabalık şarkı söyleyip coşarak savaş ilânını kutluyordu. Bundan iki gün sonra, Bavyera Kralı III. Ludwig'e başvurarak, bir Bavyera alayında çarpışmak istediğini yazdı. Hâtıralarında, gelen cevabı, nasıl karşıladığını şöyle anlatır: «Mektubu ellerim titreyerek açtım. O anda duyduğum hissi hiç bir kelime açıklayamaz... Artık asker elbisesini giyecektim.»

Adolf'u, 16. Bavyera ihtiyat piyade alayının 1. bölüğüne yolladılar. Aynı alayda başka bir gönüllü daha vardı: Rudolf Hess. Alay, kısa bir talimden sonra, 21 ekim 1814'te cepheye hareket etti. İngilizler'le tutuştukları savaş, ağır kayıplara yol açtı, dört gün, dört gece sonra alay Werwick'e geri çekildiği zaman, 3.500 kişiden, 600 kişi kalmıştı.

HİTLER YARALANIYOR

Savaşta, Adolf posta eriydi. Alay karargâhı ile böluk arasındaki emirleri getirip götürürdü. Yalnız cephe gerisinden çok ön saflarda bulunuyordu.

1915 yılında alayı Tourcoing'de dinlendikten sonra yine cepheye hareket etti. Bu defa Neuve Chapelle'e. Sonra Somme'daki ve Bapaume'deki savaşlara katıldı. 7 ekim 1916'da bacağından yaralanan Adolf'u Almanya'ya gönderdiler. Berlin yakınında Beelitz'deki bir hastanede tedavi gördü, yine 1917 yılında cepheye gitti. Artık onbaşı olmuştu.

1918 ilkbaharındaki büyük Alman taarruzuna katılan Adolf, o yılın ekiminde Ypres'in güneyinde Werwick yakınlarında

13 - 14 gecesi, İngilizler'in göz yaşartıcı gazla yaptıkları taarruzda gözünden yaralandı. 14 ekim sabahı gözleri görmez oldu. Hemen Pomerania'daki hastaneye kaldırıldı. O yılın kasımında az çok iyileşmişti ki, savaş bitti.

Savaşın bittiği ve Weimar Cumhuriyeti'nin ilân edildiği sırada Hitler, hastanedeydi. Almanya'nın teslimini, Kavgam adlı kitabında şöyle dile getirir: «Haberi duyar duymaz, gözüme kara bir perde indi sanki; çatlayacak kadar ağrıyan başımı, battaniyeyle yastığımın arasına gömdüm, kala kaldım öylece... Ertesi gün ve gece, dayanılması güç saatler bütün ağırlığıyle üzerime çökmüştü. Hele gece olmuyor mu, nefretim, korkunç cürmü işleyenlere karşı kinim artıyordu.»

HİTLER İŞSİZ KALIYOR

Hitler, iyileşip taburcu edilince, Münih'e döndü. Savaş sonrası Münih, karışıklığı, çokuntanın kol gezdiği bir şehir haline gelmişti. Mütarekenin imzalanması, halk ve askerler üzerinde menfî bir etki yaratmıştı. Gösteriler ve darbe teşebbüsleri birbirini kovalıyordu. Berlin'de başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe üzerine, bazı militanlar, Bavyera'da daha emin bir ortam buldukları için buraya geliyorlardı.

Hitler, bir süre şurada burada gezindikten sonra, VII. Bölge Komutanlığı'ndaki siyasî şubenin basın bürosunda bir iş buldu. Bir yandan da politikaya karışmaktan geri kalmıyordu. O sıralardan Anton Drexler'in yönettiği Alman İşçi Partisi, dikkatini çekmekteydi. 12 eylül 1919 akşamı, partinin Sterneckerbrau'daki toplantısına katıldı. Gazeteci Karl Harrer ve Gottfried Feder'in konuşmaları onu heyecanlandırmıştı. Kürsüye fırladı, ateşli bir nutuk çekti.

Hitler'in konuşması, Drexler üzerinde büyük bir tesir yaptı, hemen onu başka bir toplantıya çağırdı. Hitler, hayatında ilk defa partinin Hofbrauhaus'da düzenlediği toplantısında 110 kişinin karşısında konuştu. Karl Harrer, onun hiç de iyi bir hatip olmadığını söyleyince, Hitler toplantılarda konuşmakta ısrar etti. İki ay sonra, onu dinlemeye gelen 500 kişilik bir kalabalık toplanmıştı salonda. Bunun üzerine, 1920 yılının başlarında Hitler, partinin propaganda işlerini yürütmekle görevlendirildi.

Hitler'in düzenlediği ilk gövde gösterisi 24 şubatta yapıldı. Kurnaz ve zekice bir propagandayla 2.500 kişiyi çekebilmişti. Asıl hatip Dr. Dingfelder idi ama, Hitler kürsüye çıkınca 2.500 kişiyi büyüledi âdeta. Partinin yeni görüşünü anlatıp, yeni adını açıkladı: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi. 25 maddelik bir program-

Almanya'nın 1914'te savaş ilân etmesi üzerine Münih'te toplanan kalabalıkta Hitler de bulunuyordu (daire içinde).

la halka yepyeni bir Almanya vaadediyordu.

HİTLER, HAREKETE GEÇİYOR

O yılın sonlarına doğruydu. Hitler, teşkilâtı toparlamış, canlandırmıştı. Asıl büyük başarısı da Yüzbaşı Röhm'ün desteğini sağlamasıydı. Röhm, Münih'teki bölge kumandanlığının kurmay heyetindeydi ve çok eskiden İşçi Partisi'ne girmişti Bölge Kumandanı Tumgeneral Ritter von Epp'i ikna edip, terhis edilen asker ve subaylardan bir teşkilât kurmuştu. Bu teşkilât ileride S.A. —partinin fırtına birliği— nın çekirdeği olmuştur.

Röhm'ün başka bir yardımı da, Hitler için para toplayıp, parti adına haftalık Völkischer Beobachter —Irkçı Müşahit— gazetesini çıkarmalarıdır. Paranın büyük bir kısmı, ordunun gizli ödeneğinden sağlanmıştı. Hitler durmadan çalışıyordu ar-

1939 mayısında taçsız imparator Hitler, Alman milletine hitab ediyor.

tık, hem gazeteyi yönetiyor, hem de, mitingler düzenleyip, halkı kışkırtıcı konuşmalar yapıyordu.

1921 yılında parti hızla gelişmeye başladı. Hitler'in propaganda dehası çok etkili oluyor, partideki çeşitli çalışma kolları, genç üyelerle doluyordu. 1921 ağustosunda «Jimnastik ve Spor Kolu» faaliyete geçti. Bu, Röhm'ün bir buluşuydu; amaç, Jimnastik ve Spor Kolu adı altında, disiplinli ve talim terbiyeli bir birlik meydana getirmek, askerden terhis edilmiş kişileri yeniden bir araya toplamaktı.

Hitler ise, Alman hükümetinin tedirgin olmasına karşı, «Partimizde birçok gençler vardır, gençlerin boş zamanlarını spor çalışmalarıyle geçirmeleri faydalıdır,» diyordu.

O yılın kasımında, SA'lar, parti amblemi olarak seçtikleri gamalı haçlı (Svastika) bayraklarla büyük bir yürüyüş yaptılar. Polisin gözleri önünde Sosyalistlerle sokak çarpışmasına giriştiler. Sonradan bu olay Nazi Partisi tarafından önemsenmiş ve özel bir madalya çıkarılarak, bu çarpışmaya katılanlara verilmiştir.

Bu olaylar, Hitler'i partiye daha da bağlı bir insan haline getiriyordu. Ne var ki, partinin başkan ve öbür yöneticileri Hitler'in gidişini beğenmiyor, bir yolunu bulup, onu uzaklaştırmak istiyorlardı. Bunu sezen Hitler, dediklerini yapmazlarsa partiden istifa edeceğini söyleyince, bütün yöneticiler boyunlarını eğdiler. Temmuz ayında yapılan bir toplantıda Hitler'i parti başkanı seçtiler.

GELİŞME YILLARI

Hitler'in parti başına geçmesi çok bir şey değiştirmedi. Zaten fiilen partiyi o yönetiyordu. Bu arada partiye katılan Max Amann ile Dietrich Eckart'ın büyük yardımları oldu. Amann, partinin mali cephesini, Eckart da gazetenin yazı işlerini üzerine aldı. Kısa zamanda gazeteyi günlük çıkarmaya başladılar, Schellingstrasse 39'da güzel bir bina kiraladılar.

Dietrich Eckart, gazeteci, şâir, piyes yazarıydı, geniş bir kültürü vardı. Hitler'in mânevî gelişmesinde büyük yardımları oldu. Hitler, Hess ve arkadaşları sayesinde birçok kimseyle tanıştı, partinin finansmanı için büyük paralar toplamayı başardı. Bunda da Almanya'nın o yıllardaki ekonomik ve sosyal şartlarının etkisi büyük oldu tabiî.

Savaşın bitmesinden bu yana Almanya ne ekonomisini, ne de sosyal yapısındaki bozuklukları düzeltebilmişti. Cumhuriyetin ilânından 18 ay sonra yapılan seçimler, hükümeti hayal kırıklığına uğratmış, Sosyal Demokratlar ile Demokratlar'ın büyük oranda oy kaybetmesine karşılık, aşırı sağ ve sol partiler bir hayli kazanç sağlamışlardı.

1918 mütarekesini imzalayan Merkez Parti Lideri Matthias Erzberger'in öldürülmesi olayı hükümette tepki yaratmış Röhm'ün teşkilâtlandırıp silâhlandırdığı birlikleri —Freikorps— dağıtmak için bakan Kont Lerchenfeld'i görevlendirmişti. Yeni Bavyera hükümeti de, aşırı davranışlara ve Freikorps'un tedhiş, siyasî cinayet hareketlerine hoşgörürlü değildi.

Buna rağmen Yukarı Silezya'da yapılan bir plebisit sonucu, bir kısım toprağın Polonya'ya verilmesi, İtilâf Devletleri'nce Almanya'nın ödemesine karar verilen 33 milyar dolarlık —132 milyar altın Mark— tamirat borcunun ekonomide yarattığı dengesizlik ve Alman halkının gittikçe benimsediği «Alman ordusunun yenilmeyip, bazı yöneticiler tarafından ihanete uğratıldığı ve arkadan vurulduğu» fikri, alınan sert tedbirleri işlemez bir hale getiriyordu.

İKTİSADİ BUHRAN

1922 haziranında cumhuriyeti ilân eden hükümette, başbakanlık görevini yüklenen Scheidemann'a bir suikast yapıldı. Aynı ayın 24'ünde de Demokrat Parti mensubu ve dışişleri bakanı Yahudi asıllı Walther Rathenau sokakta vuruldu. Berlin hükümetinin karışıklığa son verecek otoritesi yoktu. Weimar Cumhuriyeti'nin ilk üç yılı içinde 376 siyasî cinayet işlenmiştir.

Markın da gün geçtikçe satın alma gücünü kaybetmesi, işsizliği artırıyordu. O yılın yazında 1 dolar 400 marktı. 1923 yılı başında da 7.000 marka yükseldi.

Başbakan Wirth, Dışişleri Bakanı Rathenau'nun öldürülmesi üzerine, Cumhuriyeti Koruma Kanunu çıkardı. Tedhişçilere ağır cezalar öngören bu kanun da pek işlemedi. Hitler, 11 ağustos 1922'de Vatanseverler Birliği tarafından düzenlenen büyük bir mitinge katıldı, Königsplatz'da düzenlenen mitinge ve Röhm'ün teşkilâtlandırdığı üniformalı SA'lar, gamalı haçlı bayraklarla yürüyüş yaptılar. Hitler de, alanda toplanmış on binlerce kişiye hitap ederek, «Almanya'yı arkadan vuran yüz karası mücrimlerin cezalandırılması zamanı gelmiştir» dedi.

Hitler'in, bir zamandır kafasında evirip çevirdiği bir plan vardı; Berlin'de ve Münih'te bir darbe yapmak. Bunun için Röhm'ün teşkilâtlı SA'ları kullanılacak, Hitler'in Nasyonal Sosyalistleri de yürüyüş yaparak hükümeti devralacaklardı.

1915 yılında
Hitler cephede (soldaki).

I. Dünya Savaşı'nın başarılı generali Erich Ludendorff da onunla beraberdi. Daha doğrusu, Mussolini'nin ünlü Roma yürüyüşü, Hitler'e bu fikri ilham etmiş olabilir.

HİTLER HAPİSHANEDE

Sosyal ve ekonomik vasat Hitler'e çok elverişli görünüyordu ama, «Kapp Darbesi» adıyle anılan teşebbüsün başarısızlığı da onu düşündürmüyor değildi. Bu olay 1920 martında Berlin'de vukubulmuştu. Berlin'in başkomutanı Baron von Lüttewitz, ansızın idareye el koyarak Wolffgang von Kapp'ı başbakanlığa getirmiş, bunun üzerine hükümet önce Dresden'e sonra da Stutgart'a kaçmıştı. Ancak, halktan hiç bir destek bulamayan darbeciler, başarısızlığa uğrayınca Kapp, İsveç'e kaçmış, hükümet de yeniden Berlin'e dönmüştü.

Ne var ki, Bavyera'daki durum, o zamanki durumdan bir hayli farklıydı. Bölge Kumandanı General von Lossow, Hitler'e sempati duyuyordu. Hatta Reich orduları genelkurmay başkanı, başkumandanı General Hans von Seeckt'in Bavyera'yı bir ziyareti sırasında yeni bir siyasî dehanın doğduğunu söylemişti. Hitler de hemen her gün Lossow'u ziyaret ediyor, darbe için onu iknaya çalışıyordu. Ne var ki Lossow, Bavyeralı politikacılar kadar bu fikre elverişli görünmüyordu.

Sonbahara doğru durum daha da karışmıştı. 2 eylülde Nuremberg'de yapılan 1870 Sedan zaferinin yıldönümünde 100 bin kişi hazır bulundu. Hitler, Ludendorff'un yanında geçit törenini izliyordu. Sonra ateşli bir konuşma yaparak hükümete çattı.

Bundan sonraki günler olaylarla dolu olarak geçti. Röhm'ün silâhlandırdığı SA'lar, her an harekete hazır durumda bekliyordu. Kasımın 9'uncu günü, sabah saat 11.00'de Ludendorff, Hitler ve arkadaşları, şehrin merkezine doğru bir yürüyüş yapmaya karar verdiler. Ludendorff, ordunun kendisine karşı gelmeyeceğini, subayların Lossow'dan çok ona itaat edeceğini söylüyordu. Bunun üzerine, 3.000 kişilik bir kalabalık yürüyüşe geçti. Önde gamalı haçlı bayraklar vardı; ilk sırada Ludendorff, Hitler, Scheubner - Richter, Ulrich Graf, Göring, Kriebel yürüyordu. Çoğu silâhlıydı. Hitler de tabancasını eline almış, ateşe hazır durumdaydı. İkinci sırada ise, kuzeyli Alman Nasyonalistlerinin temsilcileri, Rosenberg, Julius Streicher bulunuyordu.

Topluluk, bağırıp şarkı söyleyerek Odeonsplatz'a kadar geldi. Polis, barikatlar kurmuş, köşe başlarını tutmuştu. Bir silâh patladı birden; önce hangi taraf ateş etti, bu belli değil. Ortalık karışıverdi; bir yaylım ateş daha, svastikalı bayraklarda bir dalgalanma oldu, birkaç kişi yere yığıldı. Kargaşalıkta kimin ne yaptığı belli değildi. Yalnız General Ludendorff, dimdik, polis kordonuna doğru ilerledi, kordonu yarıp geçti.

İki saat geçmemişti ki, ortalıkta kimsecikler kalmadı. Durum yatışmış gibi görünüyordu. İki gün sonra, 11 kasımda Hitler'i tevkif ettiler. Göring zaten hemen Avusturya'ya kaçmıştı. Duruşmada çok şiddetli bir nutuk çekerek Almanya'nın içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumu anlattı, savunmasını Kavgam adlı kitabında şöyle dile getirir: «Bizi mahkûm eden siz olamazsınız. Çünkü hüküm, tarihin ebedî mahkemesinde verilmiştir. Bizi bin defa suçlu bulabilirsiniz, ilâhî mahkeme, döğüşmek ve ölmek isteyen bizleri, halkı ve yurdunun mutlu olmasını isteyen bizleri, beraat ettirmiştir.»

Hitler'e beş yıl hapis cezası verdiler.

Gelecek sayıda:
HAPİSHANEDEN BAŞBAKANLIĞA

Bir İngiliz idarecisinin Hindistan hâtıraları: 1

Son Mihrâceler

Yazan: Sir Arthur Cunningham
Çeviren: Nurten Demiralp

HİNDİSTAN hakkında yazılmış bir sürü kitap varken, yeni bir kitap yazmaya ne lüzum vardı? Bu soru günlerce kafamı meşgul etti; ama yine de bu kitabı yazmaktan kendimi alamadım. Çünkü, Hindistan'da vazifeli bulunduğum devre, Hindistan'ın geliştiği bir devreye rastlıyordu. 1911 ve 1947 yılları, Hindistan için hayatî bir önem taşımıştı ve maalesef Avrupa bu yıllar içinde meydana gelen politik olaylardan habersizdi. Aslında Avrupa, Hindistan'ı ancak birkaç romancının naklettiği şekilde, mistik ve Şarkvârî hava içinde tanıyordu.

Bu kitapta, vazifeyle Hindistan'da bulunduğum süre içinde yakından tanımak fırsatını bulduğum Hind kültür ve medeniyetiyle, Hindistan devletinin o günlerdeki politika anlayışını Avrupalı okuyucuya tanıtmak istedim.

BENGAL

1910 yılında Oxford Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, Hindistan idarî teşkilâtında aldığım vazifeyle oraya gittim. Hindistan, üniversitede ders kitapları arasında değil, ancak gezildiği takdirde tanınacak ülkelerden biriydi. Kitaplarda okuyup, merak ettiğim ülkeyi gezip görme imkânını elde ettiğim için çok sevinçliydim.

Benim gibi idarî teşkilâtta vazife alan 6 stajyer arkadaşımla, 28 kasım 1911 tarihinde «SS Kalküta» gemisiyle Hindistan'a hareket ettik. 5 hafta sonra Bengal'in Ganj deltası içindeki ufak limanı Jessore şehrine gelmiştik. Bu ufak liman, 50 yıl önce Hindistan'ın başta gelen çivit endüstrisinin bulunduğu şehir olduğu halde, eski önemini tamamen kaybetmişti. Endüstrinin yok olmasıyle beraber, şehrin sosyal hayatı da sona ermişti.

1911 yıllarında Bengal de hemen hemen aynı durumdaydı. Bengal'deki yönetimin bozuk olması, halkı da şaşkına çevirmişti. Son derece çekingen, korkak ve pısırık insanlar haline gelmişlerdi. Bengal'de karşılaştığım bir olay, Bengal halkının karakterini tanımama sebep oldu.

Motosiklet satın almak için Kalküta'ya gitmiş, dönüyordum. Baraset yakınlarında bir köyde kalabalık bir grup dikkatimi çekti. Bir grup adam, bir tek kişi tarafından dayaktan geçiriliyordu. Gözlerime inanamamıştım. Hemen yanlarına gittim; aşiret reisi olduğu anlaşılan şahsa, adamları neden dövdüğünü sordum. Aşiret reisi öfke içinde titriyordu, o kadar heyecanlanmıştı ki, kesik kesik konuşuyordu. Dayak attığı adamlara iki yıl evvel borç para vermişti. Borcun ödenme vadesi geldiği halde, borçlular parayı ödememişlerdi. Bu da yetmiyormuş gibi, zavallı ağa hastalanıp yatağa düşünce,

Kalkuta'da İngilizler tarafından yapılan Victoria müzesi.

ölüp ölmeyeceğine dair ortaya para koyarak iddiaya girmişlerdi. Hasta yatağından kalkan ağanın ilk işi, bu terbiyesizlere haddini bildirmek olmuştu.

Öfkeden deliye dönmüştü, elindeki kalın sopayla adamları kıyasıya dövmüş, otekiler de elleri kolları bağlıymış gibi yüzlerine, başlarına, omuzlarına inen sopanın altında put gibi durmuş, ağalarına el kaldırmamışlardı. Öfkeden ve sinirden deliye donmüş ağayı ikna etmek tabii kolay değildi. Onu kenara çekerek, verilen borcun ödenmesini istemek için daha medenî ve insanî yolların olduğunu anlattım. Manzaranın çok gülünç olduğunu, emrindeki insanlara bir ağanın sopayla dayak atmasının çok çirkin olduğunu anlattım. İnsan dünyada kaç ülkede, eli sopalı bir adamın, bir yığın insanı dövdüğünü görebilirdi? Bundan daha garip bir durum tasavvur edilebilir miydi?

KAPLAN AVI

Günler süratle akıp geçmiş, mart ayı gelmişti. Mart içinde Hindûlar'ın büyük festivali yapılmıştı. Holi'de yapılan bu törende, çeşitli oyunlar, ata binme müsabakaları hazırlanmıştı. Eğlenceler sırasında birkaç kövlü yanıma gelerek, yakındaki ormanda bir kaplanın olduğunu söylemiş ve bana bir kaplan avına çıkmak istevip istemediğimi sormuşlardı. Bu, hiç de fena bir teklif değildi. Nihayet hikâyelerdeki gibi ben de bir kaplan avına katılacak, belki de bir kaplanı kendi başıma vuracaktım. Dünyalar benim olmuştu. Hemen, vergi tahsildarıyle beraber gezip dolaştığım Mymensingh kasabasına gittim. Mymensingh mihracesinden, kaplan avına çıkabilmek için bir fil istedim. Mihrace büyük bir nezaket göstererek bir verine bana, üç tane fil tahsis etti. Rehberlerimizi de yanımıza aldıktan sonra,

resmî ve gayri resmî vazifeli birkaç arkadaşımla yola koyulduk. Kaplan avcılığı hakkında en ufak bir malûmatım yoktu. Kafile, ormanın derinliklerine girdikten sonra, arkadaki adamlar, ellerindeki davula benzeyen âletlere vurarak gürültü yapmaya başladılar. Meğer, kaplanlar bu sese gelirlermiş. Ufak koruluğu birkaç kere taradığımız halde en ufak bir şeye rastlamamıştık. Bir, iki saat geçmişti; fillerin üzerinde, ellerimizde tüfeklerimizle bekleşiyorduk. Birdenbire fillerin ürkmesiyle heyecanlandık, filler bizden daha hassastılar, mutlaka kaplanın yakında olduğunu hissetmişlerdi. Bu düşünceler kafamdan süratle geçerken, çalıların arasında bir karaltının hareket ettiğini gördüm. Bir saniye bile geçirmeden bütün kurşunlarımı karaltının üzerine boşalttım. Nihayet bir kaplan vurabilmiştim. Zaferimin sarhoşluğu içinde hemen oraya seğirttim... Çalılıkların arasında hantal, şişko bir dişi domuz, vurulmuş yatıyordu.

Bir kaplanla karşılaşırız ümidiyle, ormanda dolaşarak akşamı etmiştik. Ama, karşılaşmadık, köye elimiz boş döndük. Koyluler, büyük bir grup teşkil etmiş, dönüşümüzü bekliyorlardı. Eli boş olarak döndüğümüz için bir yandan beni teselli ediyorlar, bir yandan da müstehzî tavırlarla, imâlı şakalar yapıyorlardı. Onların bu hali beni şüphelendirmişti. Sohbeti daha derinleştirince, o küçük ormanda hiç bir zaman kaplanın yaşamadığını bu masala benim nasıl kandığımı söyleyip, dakikalarca güldüler. Zor durumda kalıp mahcup olduğum halde, bu basit insanların içten gelen neşesi beni de eğlendirmişti.

BİR SEL FELÂKETİ

1913 yılında Kalküta şehrinin 40 mil kuzeyindeki Hoohly kasabasına sulh hâkimi olarak tayin edilmiştim. Vazifeye başladığım yıl Hindistan'ın meşhur Burdvan sel felâketiyle karşılaşmıştım. Damodor ve Rup nehirlerinin taşmasıyle Tarakeshwar şehri sular altında kalmıştı. Sel bölgesine fillerle gittim. Manzara korkunçtu. Evler su seviyesinin altında kalmıştı; insan ve hayvan cesetleri, evlerin üzerinde, su içinde yüzüyorlardı. Yaptığım ilk iş şişmiş cesetlere tabancayla ateş ederek, delikler açmak oldu. Böylece cesetler suyun dibine iniyordu. Hindistan'da vazifeli Avrupalı memur ve yerli halkla gece gündüz çalışıp, geride kalanları Ganj'ın uzağındaki yerlere naklettik. Bu çalışmalar bizi epey meşgul etmişti.

Dağlarda eriyen karlarla kabaran Ganj nehri, nisan ayı içinde taşmıştı, nehir ağustos ayına doğru alçalmış, ağustos ortasında ise yuksekliği 3 - 4 metreye düşmüştü. Felâketzede halka zirâi loncalar ve açlıkla savaş komitesi para ve yiyecek dağıtmıştı. Halkta, bu sel felâketinin, günahlarına karşılık Tanrı tarafından verildiği kanaati hâkimdi.

I. DÜNYA SAVAŞI

1914 yılında Munshiganj'a gittiğim sırada büyük harp patladı. Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyle, Hindistan idari teşkilâtında vazifeli subay ve sivil memurlara yeni işler yapmak mecburiyeti hasıl oldu. Kendi işlerini bir yana bırakarak çeşitli askerî işlerde vazife aldılar. Harp o zaman bütün cemiyetleri etkilediği gibi, orayı da etkilemiş, bu yüzden idarecilere yeni mesuliyetler getirmişti. Kendi bolgelerinde işleri bir misli artan mülki teşkilât mênsuplarının müracaatını, Bengal hukümeti misli görülmemiş bir kayıtsızlıkla duymazlıktan gelmişti. 1914 yılı eylulünde kısa bir izin alarak Simla'ya gittim. Maksadım oradaki yüksek rütbeli memurlara, teşkilât mensuplarının şikâyet ve taleplerini iletmekti. Fakat, daha evvel de tahmin ettiğim gibi bu teklifi ilgili mercilerden hiç biri müsbet karşılamadı. Hattâ, yüksek görevdeki bir memur da, istediğim takdirde kendi vatanıma dönebileceğimi söyledi. Bu seyahatten tek kazancım, Delhi, Muttra, Agra, Hânpur ve yol üstündeki diğer Luknov ve Darjilinl gibi şehirleri görmek olmuştu.

Kasım ayı içinde Bengal'den ayrılarak sahilden epey uzaktaki Nowgong şehrine gittim. O zaman daha motorlu taşıt araçları olmadığından, seyahatimi trenle yapmıştım. Nowgong'ta kaldığım sırada Panna mihracesi beni Noel için düzenlenen av partisine davet etti. Memnuniyetle kabul ettim. Mihrace son derece nazik bir ev sahibi ve çok samimi bir arkadaştı.

Ormandaki yüksek ağaçların üst dallarına yerleştirilen sala benzeyen geniş tahta platformda oturup ağaçların arasından hayvanların geçmesini bekliyorduk. Ama, neyin geçeceğini de doğru dürüst bilmiyorduk. Geçecek av bir kaplan, bir ayı veya bir leopar yahut geyik olabilirdi. Bu bekleme, sanıldığı gibi çok heyecanlı ve eğlenceli değildi. Yalnız sabahın erken saatlerinde, güneş ışınlarının yeryüzünü aydınlatmaya başladığı şafak sırasında manzaranın seyrine doyum olmuyordu. İnsan elinin değmediği bu yerlerin güzelliği, insanın ruhunu kutsal bir heyecan ve tabiat sevgisiyle büyülüyordu.

O manzaranın güzelliği bana dünyanın

insanoğlundan evvelki hâlinin daha güzel olduğu intıbaını vermişti.

Ava katılanlar arasında Korgeneral Poore ile Albay Ronnie Chaplin bulunuyordu. General Poore, platform üzerinde vaktin kolay geçmesi için gevezelik ediyor, unutamadığı kriket oyunlarını anlatıyordu. O gün, pek önemsenmeyecek birkaç avla yetinmek zorunda kaldık.

İlkbaharda sınırda olan bir anlaşmazlığı halle, hâkim olarak tayin edilmiştim. Anlaşmazlık, küçük şehir devletleriyle, İngiltere'ye bağlı Hindistan arasında ortaya çıkmıştı. İlk defa Umri denilen bir köye gittim. Umri köyü, Doğu'daki Bunkelkhand ormanları içindeydi. Köylüler bir türlü köyün sınırını tayin edememişlerdi. Hepsi de birbirlerine düşman kesildiklerinden, mümkün olduğu kadar uzakta kamplar kurmuşlardı.

Köyde çalıştığım süre içinde, atış talimleri yaptım. Bir keresinde tek kurşunla iki ayıyı birden vurunca, bundan evvel başarısızlıkla neticelenen iki avımın acısını çıkardım. Ormanda karşıma çıkan ayıya ateş etmiştim. Kurşun, ayının omuzunda derin bir yara açtıktan sonra geriye sekmiş ve ikinci ayıyı yaralamıştı. Birinci ayı omuzundan yaralanıp hemen orada ölmüş, ikincisi ise kaçmıştı. Ertesi gün köylüler birkaç kilometre ötede ayının ölüsünü bulup bana getirmişlerdi.

Umri'de kaldığım günlerin birinde de tepe üzerine inşa edilen meşhur Kalinjar kalesini gezdim. Evrengzîb'in bir yıl devamlı kuşattığı halde fethedemediği Kalinjar kalesi, yaylanın en yüksek noktasına yapılmıştı.

Kalenin içinde de bir İngiliz askerinin 1802 tarihini taşıyan mezarı vardı. Yoluma orman içinde devam etmek istediysem de, bisikletle ormanın bozuk yollarından ilerlemek son derece zor oluyordu. Dönmeye karar verdim, çünkü bisikletimin lastiği kötü yollarda patlamıştı. Yirmi kilometrelik yolu yaya olarak katettiğim sırada, bir deve kervanı imdadıma yetişti. Ancak gece yarısına doğru kampa dönebildim.

Bu tecrübe bana pahalıya mal olmuştu, kemiklerimin ve adalelerimin günlerce sızlamasından sonra, bir daha kendi başıma Hindistan'ın ormanlarına girmeme kararını aldım. Benden başka bu tehlikeyi üzerine alıp, Cangıl (balta girmemiş orman) fâtihi unvanını alırsa alsın, umurumda değildi.

MİHRACELER ARASINDA

Ekim ayı içinde Delhi'de mihracelerin konferansına katıldım. Bu konferansta ilk defa Hindistan'ın prensleri bir araya geleceklerdi. Ayrıca bu konferansın Hindistan siyasî tarihinde önemli bir yeri vardı. 'Prensler Odası' kurumunun tohumu bu konferansta atılmıştı.

Konferansta benim vazifem de, Merkezî Hindistan hükümdarının işlerini takip etmekti. Gvalyûr Mihârecesi, başka bir festivale katıldığı için konferansa diğer hükümdarlardan tam iki gün sonra katılmıştı. Mülkî vazifeli bir memur arkadaşla beraber, onu karşılamaya gittim. Yolda arkadaşım Scindia gibi ünlü bir mihracenin vekili olduğum için hayatımdan memnun olup olmadığımı sordu. Halimden şikâyetçi değildim. Scindia özel treniyle istasyona gelecekti. Tren istasyona gelmiş ve peronda durmuş, ama içinden kimse inmemişti. Resmî üniformasi içinde renkten renge giren rehber arkadaşım hemen trene girerek bütün kompartmanları dolaşmaya başladı. Ben de onu takip ettim. Kompartımanın birinde kısa boylu cılız, kabak kafalı bir adam, sarisine sarınmış, portatif iskemlesine oturmuş, bir şeyler atıştırıyordu. Arkadaşım, adamı bir süre süzdükten sonra, Mihrace Scindia'nın nerede olduğunu bilip bilmediğini sordu. Bir yandan da bana dönmüş: Bu adama da nerden çattık. Bu, mihrace hazretlerini tanımaz ki, gibilerden işaretler yapıyordu. Adam, başını kaldırarak yemeğini bıraktı, arkadaşımı gözlerini kırpıştırarak süzdükten sonra:

— Demek Mihrace Hazretlerini arıyorsunuz. Sizi hayal kırıklığına uğrattığım için çok müteessirim ama, aradığınız mihrace benim, demez mi?

O günlerde Delhi, Hindistan'ın son derece canlı ve hareketli şehirlerinden biriydi. Daha ziyade günlerimi Curzon'un evinde geçiriyordum. İngiltere'de çok samimî bir arkadaşımın erkek kardeşi Delhi'de imtiyazlı bir bankanın hem müşavirliğini, hem de muhasebeciliğini yapıyordu. Onunla askerî mahfelde tanışmış, bir, iki el briç oynamıştım. Aradan bir, iki gün geçti, muhasebecinin evinde hiç bir sebep yokken intihar ettiği haberi geldi. Meğer, daha evvel de aynı şeyi yapmış, fakat kurtulmuştu.

YEMEK MÜSABAKASI

Delhi'de kaldığım sırada iki aşçının yemekleri arasında bir tercih yapma vazifesi bana verildi. Müstemleke Sekreteri John Wood'un önünde Ceypûr ve Patiyâla Mihrâceleri münakaşa ederek, kendilerinin Hindistan'ın en iyi yemek pişiren aşçıları olduklarını iddia etmişlerdi. Sonra da münakaşa uzayınca, Sir John Wood'un bu

meseleye bir hâl çaresi getirmesi için, hakem olmasını teklif etmişlerdi.Curzon' un evinde yapılan bu yemek yarışmasında ise, Sir Wood, ansızın fikrini değiştirerek, hakemliği bana devretmişti. Pırıl pırıl parlayan pirinç tepsilerde, tatlarını asla unutamıyacağım kadar nefis yemekler o kadar da çeşitliydi ki, o günden başka ömrümde o kadar çok çeşitli yemeği bir arada görmek bana kısmet olmadı.

Sonunda yemekleri teker teker tattıktan sonra, Ceypûr mihrâcesinin lehinde karar verdim. Tabiî Patiyâla Mihrâcesi'nin bu kararımı büyük bir nefretle karşıladığını söylemeye luzum yok.

Nowgong şehrinin yakınlarına, Kanjarlar'a bağlı bir aşiretin gelip yerleşmesi beni epey düşündürmüştü. Benim bölgeme yerleşen Kanjar kabilesinde kadınlar fahişelikle, erkekler ise hırsızlıkla geçimlerini temin ederlerdi. Ziraatten anlamadıkları gibi, küçük sanatlar da ellerinden gelmiyordu. Benden evvel Nowgong'ta vazife gören mülkî âmir (Nowgong Valisi) Kanjarlar'ın, bu çevreye ne kadar zarar vereceğini düşünerek, onlardan, şehir kalkınması için vergi almaya karar vermişti. Aksi takdirde hiç bir Kanjarlı Nowgong şehrine gelip yerleşemiyecekti. Vergi sistemini ortaya koyan valinin başlıca düşüncesi hiç bir işe yaramayan bu aylak ve tembel insanları, cemiyete faydalı hâle getirmekti.

Bu usül, Hindistan'ın diğer bölgelerinde uygulanmış ve başarıyla sonuçlanmıştı. Kanjar aşiretini kovabilmek için, mahallî polis teşkilâtıyla beraber, Kutsal Kurtuluş Ordusu da onları kovmaya çalışmış, muvaffak olamamıştı. Bundan dolayı onların işledikleri her suç için ağır cezalar koymak gerekiyordu. Kazançlarının vergilerle azaltılması, onları bu bölgede barındırmayacaktı. Nowgong'a tayin edilişimin ikinci yılı ekim ayında Kanjar erkeklerinden kimse kalmamıştı.

ÇIRILÇIPLAK KADIN MAHKÛMLAR

Ertesi yıl aynı hâl yeniden başgösterdi. Yine sert tedbirler alındı. Bunların büyük bir kısmı hapse atıldı. Nowgong'daki Türk kampının yanında, Kanjar kadınlarının bulunduğu hapishane vardı. Burada, kadın mahkûmların erkek gardiyanları baştan çıkarmamaları için bir takım tedbirler almak zorunda kalmıştım. İlk iş olarak kadınları boş bir barakaya naklettim. Hapishane müdürü, o tarihlerde izinli olduğu için, hapishanenin bütün

Hindistan'da, ormanlar içinde bir köy.

Hindistan'ın dinî başkenti olan Benares'te, Gang

Kutsallık günahlarından kurtulmaya çalışan Hintliler.

idaresi ve sorumluluğu omuzlarıma yükleniyordu. Kadınların yaşadıkları bu baraka bir kapı vasıtasıyle diğer hapishaneye açılıyordu. Bu kapı devamlı olarak kilitli tutuluyor ve başında da bir kadın gardiyan bekliyordu. Bu kapının diğer tarafında, erkek mahkûmların halı dokudukları büyük bir oda vardı. Halı tezgâhlarının bulunduğu yer, kalın demir parmaklıklarla bölünerek ayrılmıştı. Bir sabah saat 6.30'da sabah kahvaltımı yaparken, bir gardiyan, büyük bir heyecanla karşıma gelerek, kadınlar bölmesine bakan kadın gardiyanın kapıyı yemek için açtığı sırada bütün kadın mahkûmların çırılçıplak bir vaziyette erkekler bölmesine geçtiğini anlattı. Ancak, erkekler kısmı, demir parmaklıklarla ayrılmış vaziyetteydi. Çırılçıplak soyunan kadınlar, erkek mahkûmların önlerine giderek müstehcen hareketlerde bulunmuşlardı. Hemen hücrelerin bulunduğu kısma gittim, başgardiyan da paniğe kapılmıştı, meseleyi nasıl halledeceğini bilemiyordu. Önce gidip kadınlarla konuşmaya karar verdiysem de bu, neticeyi daha fena bir hâle getirmekten başka bir işe yaramayan bir davranış olacaktı. Bunu düşünerek hemen vazgeçtim.

Kadınların kendi bölmelerine çekilmelerini temin etmek için emir vererek bütün hapishanenin sularını kestirdim. Aynca, kadınlar kendi bölmelerine çekilinceye kadar hiç bir mahkûma su ve yiyecek verilmemesini emrettim. Kadınlar akşam oluncaya kadar kendi bölmelerine çekilmemişler, demir kafes arkasında kalan erkek mahpuslar ise, bu korkunç işkenceye katlanmışlardı. Sonunda kadınlar hücrelerine dönmüşler, erkekler de rahat bir nefes alabilmişlerdi. Ama, o gün hapishanenin hâli görülecek manzaraydı doğrusu. Hepsi de küçük suçlardan, basit suçlardan hapse düşen erkekler, Kanjarlı kadınların hayâsız ve yırtık hareketleri karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Sonra da kendilerini baştan çıkaran kadınların karşısında zavallı bu adamlar vahşî hayvanlara dönmüşlerdi.

Havalar ısınınca Kanjarlı erkeklerin hırsızlık hastalığı da nüksetmiş, hepsi de evlerinden dışarı fırlayarak ufak ve büyük çapta hırsızlıklar yapmışlardı. Devletin elindeki buğday depolarından yapılan hırsızlıklar adlî mercilere beyan edildiği halde, Kanjarlar'ı yakalamak mümkün olmuyordu. Yakalansalar bile, Hind kanunlarına göre yargılanamıyorlardı. Verilen cezalar son derece hafif kalıyordu, bu durum da onların ekmeğine yağ sürüyor, bildiklerini okuyorlardı. Kanjarlar'ın Nowgong'a gelip yerleşmelerine mani olmadıkça, bu bölgede asayişi temin etmek imkânsız olacaktı. Ne edip edip, onların ayağını bu bölgeden çekmek lâzımdı. Nihayet alınan çeşitli tedbirlerle, iki sene içinde onları bu bölgeden temizlemiştim.

HAYDUTLARLA AHBAPLIK

1918 yılı ağustos ayında, iki aylık izin alarak Keşmir'e gittim. Yolun bir kısmını trenle gittim. Saat iki buçukta Harpalpur istasyonuna geldim. Hava açık, her taraf günluk güneşlikti. Valizlerimi motosikletin selesine koyduktan sonra, istasyondan 20 kilometre uzaktaki asıl Harpalpur şehrine girmek üzere yola çıktım. Yola çıktıktan sonra, altı kilometre gitmiştim ki, bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Yağmur o kadar fazla yağmıştı ki, motor stop etti. Motosikletten inerek, itmeye başladım. Böylece birkaç kilometre ilerlemiştim ki, etrafımın 20 kişi tarafından sarıldığını gördüm. Hepsi de silâhlıydı. Üzerlerinde koyu yeşil - haki renkte üniformalar vardı. Ağır yağmur altında yürüyen bu adamların Alipura şehrinin polisleri olduğunu tahmin ettim, çünkü o bölgede eşkiyaların evleri basıp, kadın ve çocukları öldürdüklerini ve soygunculuk yaptıklarını duymuştum. Bu üniformalı adamlar mutlaka Darbar adı verilen soyguncuları yakalamaya çıkan polisler olmalıydılar. Onları selâmladıktan sonra, motorumun arızalandığını, bana yardım edip edemiyeceklerini sordum. Memnuniyetle kabul ettiler. Adamlarından biri benim motosikletimi iterken, ben de onlarla ahbaplık etmeye başladım. Alipura kalesi ana yoldan bir kilometre kadar içerdeydi. Oraya yaklaşınca yol arkadaşlarım bana orayı gösterdiler, ama kendilerinin daha ileriye gelmiyeceklerini söylediler. Onlara teşekkür edip, ellerine birkaç kuruş tutuşturduktan sonra vedalaşıp ayrıldım. Kaleye geldiğimde, vakit akşam olmuş, etraf kararmıştı. Rao, beni büyük bir misafirperverlikle karşıladı. Yağmurdan ıslanan elbiselerimi kuruttuktan sonra, kendi Ford markalı arabasını bana tahsis ettiğini söyleyerek, Harpalpur'a kadar kendi arabasıyla gitmemi teklif etti. Saat gecenin 1.30'unda Harpalpur'a girdiğimde Çatarpur Divanı'nı, iki arkadaşıyle hararetli bir konuyu münakaşa ederken buldum. Alipura yolu üzerindeki yol kavşağına bıraktıkları arabalarından eşyaları çalınmıştı. O zaman beynimde bir şimşek çaktı. Benim polis sandığım ve ahbaplık ettiğim adamlar bu soygunu yapanlardı.

Bir Hintli kadın tipi.

Soyguncular, Hindistan'da vazifeli olan bir İngiliz memurunun kılına dokunmadıkları halde, koskoca Bunkelkhand Devleti Başbakanı'nı soymakta tereddüt etmemişlerdi. İngiltere'nin o günlerde Hindistan'da böyle itibarı vardı. Halbuki şaşkın soyguncular zengin olduğunu zannederek Divan'dan pek az şey çalabilmişlerdi. Benim yanımda Divan'dan daha çok para ve çek bulunuyordu.

Bu soygun, Çatarpur Divanı'nın ciğerine işlemiş olmalıydı ki, o yıl Merkezî Bunkelkhand'da tebliğler dağıtarak; soyguncuları ölü veya diri olarak getirenlere 200 rupa ikramiye verileceğini ilân etti. Bir, iki yıl içinde âsilerden çoğu, kendi silâh arkadaşlarını para uğruna öldürüp, bir kısmını ise canlı olarak polise teslim ettiler. Böylece efsâneleri dilden dile dolaşan bu haydutların sayısı son derece azalıp, ortadan yok oldular.

TÜRK HARP ESİRLERİ KAMPI

1916 ve 1917 yılı kışında Nowgong'da büyuk bir Türk Harp Esirleri Kampı kurulmuştu. Nowgong'daki vazifeme ek olarak askerin şehirde iskân edilmesi vazifesi bana verilmişti. Harp esirleri kampında epey sivil mahkûm bulunuyordu. Çoğu da sessiz, sakin insanlar oldukları için dikenli teller arasına hapsedilmemişlerdi, diğer mahkûmlara nazaran daha serbest hareket edebiliyorlardı. Hapishanede bana hazırlanan bahçeye girmelerine de izin vermiştim. Onlar da bu iyiliğime karşı bana sık sık kahve pişirip, yemeklerimi getirip götürüyorlardı.

Bu mahpusların arasında bir Yemen şeyhi de vardı. Bir akşam, Yemen Şeyhi bana gelerek enteresan hikâyesini anlatmaya başladı. Sözlerine, 'Siz de benim gibi bir devlet adamısınız, benim derdimi anlayacağınızı ümit etmekteyim' dedikten sonra, başından geçenleri nakletti. Harbin patlamasından evvel Kızıldeniz'de seyreden bir İngiliz gemisinde seyahat eden Yemen şeyhi, haksız yere harp esiri olarak ilân edilmiş, Yemen toprakları yerine Aden'de karaya çıkartılmıştı. Bu adamın hikâyesi beni çok üzmüştü ama, bir yandan da olayların bana anlattığı şekilde olmadığını düşünmüştüm. Kısa bir süre sonra Hindistan hükümeti onu emri altına alarak Yeravda hapishanesine göndermişti.

Harp esirleri kampında bir firar vakası da oldu ve üç esir kaçtı. Ama kaçanlardan biri öldü, ikisi, iki gün sonra yara bere içinde kampa döndüler. Onların bu hâli, diğerlerine bir ibret dersi oldu, bir daha hiç kimse kamptan kaçmaya teşebbüs etmedi.

Gelecek sayımızda:
BAHÂDIR ŞÂH'IN KIZI

Yukarıdaki karikatür, 21 kasım 1909 tarihli Le Perroquet mizah mecmuasından alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Meşrutiyet'in ikinci yılı içindedir. Almanya ile bir sofrada yemek yemektedir. Yunanistan, Türkiye'den Girit Adası'nı koparmak için, masaya bu mealde bir dilekçe ile yaklaşmaktadır. Sağda Avusturya - Maca-

60 Yıl Önce Türkiye

ristan, henüz Türkiye'den koparıp kesin şekilde ilhak ettiği Bosna - Hersek'i iştahla yemektedir. Ortada Rusya, Boğazlar'ı kemirmekte, en sağdaki İngiltere ise, yağma furyasında kendi menfaatlerini sağlamaya çalışmaktadır. Dağılmakta olan muazzam bir imparatorluğun üzerinde toplanan ihtiraslar başarıyle canlandırılmıştır.

TARİHE AKAN BİR AY

Şubat 1970

2 ŞUBAT

Diyarbakır Tıp Fakültesi'ni havaya uçurmak isteyen bir şebeke meydana çıkarıldı. Ürdün'deki El - Fetih teşkilâtında komando eğitimi gördükleri bildirilen şakilerin, Devrimci Gençlik Federasyonu (Devgenç) üyesi olduğu bildiriliyor. Bunlardan dördünün Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, ikisinin Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde talebe olduğu, ikisinin de TİP üyesi olduğu açıklandı. Tahkikat büyük bir gizlilik içinde yürütülüyor.

3 ŞUBAT

Barışçı düşünceleri yüzünden komünistlerin bayraklaştırdığı İngiliz filozofu Bertrand Russel 98 yaşında olduğu halde öldü.

4 ŞUBAT

Ekrem Dikmen, Arif Hikmet Yurtsever, Kadri Eroğan ve Vedat Önsal A.P.'den ihraç edildiler.

5 ŞUBAT

Bir zamandır süregelen anlaşmazlık sebebiyle, Y. Menderes, T. Asal, S. Bilgiç, M. Turgut, F. Sükan ve C. Bilgehan ile A. N. Erdem A.P. Genel İdare Kurulu'ndan istifa etti.

6 ŞUBAT

Diyarbakır Tıp Fakültesi'ni havaya uçurmak suçuyla yakalanan sanıklardan ikisinin üstünde 10 bin beyanname ele geçti.

7 ŞUBAT

1970 yılı bütçesi, Cumhuriyet Senatosu'nda 54 red oyuna karşı 96 oyla kabul edildi.

10 ŞUBAT

Millet Meclisi bugün 1970 yılı bütçesini görüşmeye başlıyor.

11 ŞUBAT

1970 yılı bütçesi Millet Meclisi'nde 214 kabul oyuna karşılık 224 oyla reddedildi. A.P. milletvekillerinden 41'i kırmızı oy kullandı.

● Kore savaşlarının ünlü kahramanı General Tahsin Yazıcı, tedavi edildiği Haydarpaşa Nümune Hastanesi'nde vefat etti.

12 ŞUBAT

Bütçeye red oyu veren 41 A.P. milletvekili, partiden ihraç talebiyle Haysiyet Divânı'na verildi. Hükümet, bütçenin kabul edilmemesi uzerine geçici bütçe hazırlayacak.

14 ŞUBAT

Başbakan Demirel, Sunay'a istifasını verdi ve tekrar hükümeti kurmak görevini aldı.

15 ŞUBAT

Deniz Nakliyat Şirketi'ne bağlı Amasya şilebi, Fransa'nın Biscay körfezinde «gemi mezarlığı» kesiminde batmış ve 33 kişilik mürettebatından 9'u boğularak ölmüştür.

● Hukümet 3 aylık geçici bütçe kanun tasarısını TBMM'e sevketti.

20 ŞUBAT

Avrupa ile Asya'yı bağlıyacak olan Boğaz köprüsünün temeli Cumhurbaşkanı Sunay ve Başbakan Demirel tarafından törenle atıldı. Bu büyük teşebbüsün gerçekleşmesi vesilesiyle yapılan törene kuvvet kumandanları, kordiplomatik ve büyük bir halk kitlesi katıldı. Temel atma töreni vesilesiyle hâtıra pulları satışa çıkarıldı. Amerika'dakiler hariç, dünyanın en büyük asma köprüsü olacak Boğaz köprüsünün bütün uzunluğu 1560 m., deniz üstündeki açıklığı 1074 m., yüksekliği 64 m. olacaktır. Köprü, 1,5 milyar liraya çıkacak ve inşaatı 34 ayda bitirilecektir.

21 ŞUBAT

AP Temsilciler Meclisi Ankara'da toplandı ve son siyasî olaylar karşısındaki görüşünü açıkladı.

● Amasya'nın kurtulan denizcileri yurda döndü.

25 ŞUBAT

Geçici bütçe Millet Meclisi'nde kabul edildi. Toplantıya katılan 369 üyenin 359'u geçici bütçe lehinde oy kullandı.

● 41'lerin bütçeye red oyu vermesinden sonra Adalet Partisi'ne 7 milletvekili katıldı.

Haseki

Röportaj: Özaydın Dokur
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

AKSARAY'DAN Fındıkzâde'ye giderken yolun sol yakasında ağaçlık içinde büyücek binalar görülür. Binalar üç, dört katlıdır; geniş bir alanı kaplar. Burası, büyük şifa müesseselerinden Haseki Hastanesi'dir.

Aslında, Haseki Hastanesi'nin çok eski bir geçmişi vardır. Bundan tam 431 yıl önce, Kanunî Sultan Süleyman'ın zevcesi Hurrem Sultan tarafından inşa ettirilmiştir. Hurrem Sultan ayrıca Haseki Dârüşşifâsı'ndan başka, gene o civarda, Haseki Camii, büyük bir medrese, bir imarethane ve güzel bir sebil yaptırmıştı. Bütün bu güzel binalar Mimar Sinan'ın eseridir.

Bugün hastanenin polikliniği olarak kullanılan Haseki dârüşşifâsı, kurulduğundan bu yana değişik isimler almıştır. 1879'da Haseki Dârüşşifâsı, 1881'de Haseki Sultan Nisâ Hastanesi, 1844'de Haseki Bimarhânesi, 1868'de Haseki Zindanı, 1870'de Haseki Nisâ Hastanesi, 1907'de Mecanin Müşahedehanesi adlarıyle halkın sağlık hizmetindeydi.

Hastane başhekimi Doç. Dr. Mansur Sayın, bizi odasına kabûl etti. Büyücek bir oda, bir köşesinde raf raf kitaplar var. Dr. Sayın, bembeyaz saçları, açık renk gözleriyle insana güven duygusu veren bir yönetici.

— Istanbul'da kurulan hastaneler arasında en eskisi Haseki, değil mi? Kısaca tarihini ve geçirdiği dönemleri anlatır mısınız? dedim.

Dr. Mansur Sayın güleç yüzlü bir insan, konuşmaktan, anlatmaktan da hiç yüksünmüyor.

— Söylediğiniz gibi burası, Istanbul'un en eski hastanesidir. Hastanemizin kuruluşu dört asırdan daha eskilere uzanır. İsterseniz kesin olarak söyleyeyim: Haseki Hastanesi'nin tam 431 yıllık mazisi vardır. Adını da, bânisi Hurrem Haseki - Sultan'dan alır. Evet burası Kanuni'nin en sevgili hasekisi Hurrem Haseki - Sultan'ın eseridir. Mimarı da Koca Sinan. Burası o yıllarda Avrat pazarı denilen büyük bir düzlükmüş. Sonradan bu dârüşşifâ, kadınlara mahsus ve doğumları kabul eden bir hastane haline konuluyor. Yıl, 1848. Hastanede yatak sayısı da 40 ilâ 50 arası bir şey. Hastane böyle gidedursun, 1871 yılında başhekimliğe Dr. Kiryako getiriliyor. Bu zat, Fransa'da tahsil etmiştir. Dr. Kiryako, hastaneye bir çeki-düzen veriyor ve yatak sayısını 80'e yükseltiyor.

HASTANE ŞEHREMANETİNE VERİLİYOR

Haseki Hastanesi'nin bir yanı asfalta öbür yanı da Haseki sokağına uzanıyor. Bu kadar geniş bir alan kaplamasına

Haseki Hastanesi'nin yeni pavyonlarından biri

rağmen, binalar düzensiz inşa edilmiş, kiminin de sonradan onarılarak yeni bir hale getirildiği belli. Bunun sebebini sordum. Mansur Savın

— Binalar çeşitli zamanlarda yapılmıştır, dedi. Hastanenin kapladığı alan geniş olmakla birlikte pek planlı yapıldığını söyleyemeyiz. Bakın Hurrem Sultan'ın inşa ettirdiği bina halen hastanemizin polikliniği olarak kullanılmaktadır. Sonra Haseki Hastanesi eskiden kadın hastanesi olarak düşünülmüş. Bugün Kadın - Doğum'dan başka, Dahiliye, Çocuk, Göz, İntaniye, Üroloji, Cildiye, Kulak - Boğaz - Burun gibi pavyonlarımız da vardır. Zaman zaman yardım görerek, pavyonlar ilâve edilmiş. Bu bakımdan bugün bazı hastanelerde gördüğünüz modern bir mimariye burada rastlıyamıyoruz.

— Sanırım ki, Kanuni'nin zevcesi Hurrem Haseki - Sultan, dârüşşifâyı inşa ettirdikten sonra buranın yönetimini tesis ettiği vakfa bırakmış, öyle mi?

— Evet, eskiden hastane vakıflara bağlıydı. Ama bu durum Dr. Kiryako'nun zamanındadır. Sonra 1878 yılında hastane idaresi evkaftan alınıp şehremanetine verilmiştir. Zaten Dr. Kiryako, hastanenin gelişmesinde büyük rol oynayan hekimlerdendir. O, hastanenin bulunduğu yerde inkişaf edemiyeceğini anlayıp, 1884 yılında Haseki caddesinde hastanemizin şimdiki Göz, İntaniye ve Kulak - Boğaz - Burun kısmının bulunduğu merkez binanın yerindeki Moralı Ali Bey'e ait olan taş binayı satın alıyor ve hastanenin bir kısmını buraya naklederek yatak sayısını 150'ye çıkarıyor

Başhekim Doç. Dr. Mansur Sayın, görevli Orhan Keçeli ile Muzaffer Kavuncuoğlu'na «Nureddin Bey pavyonu bitirilmelidir,» derken (sağda), Çocuk pavyonunda bir köşe (altta).

Hurrem Haseki - Sultan'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı binadan bir görüntü.

OPERATÖR NUREDDİN BEY BAŞHEKİM OLUYOR

Mansur Sayın, aşağı yukarı 10 yıldır Haseki Hastanesi'nin başhekimi. Metodlu çalışmayı sevdiği hemen her halinden anlaşılıyor.

— Demek hastanenin bugünkü seviyesine gelişi bir hayli yeni, diyorum. Neşeli neşeli guluyor:

— 80 yıla yeni mi diyorsunuz yani? Haseki'ye bazı değerli meslektaşlar yardım elini uzatmış, hastaneyi daha modern bir sağlık yuvası haline getirmek için canla başla çalışmışlardır. Dr. Kiryako'yu anlattım ya; onun 1889 yılında ölümünden sonra başhekim olan Hacı Faik Bey, 1891 yılında Moralı Ali Bey'in taş binasını yıktırıp, bahçeye tabii o zamanki anlayış ve düşünceye göre her servis için ayrı ahşap binalar yaptırıyor. Yine 1894 yılında, ahşap bir çamaşırhane ve hamam ilâve ediyor. Bu pavyonların biri şu anda hizmettedir.

— Gelirken görmüştüm, diye sözünü kestim. Ama hangisi olduğunu pek kestiremiyorum şimdi, çünkü binalar aşağı yukarı birbirine benziyor.

Dr. Mansur Sayın:

— İsterseniz, hastaneyi bir gezelim, dedi. Hem çalışmalarımızı görmüş olursunuz, hem de eski arkadaşlarımızın eserlerini.

Tam odadan çıkıyorduk ki, içeri, elinde bir yemek tepsisi hastanenin ahçısı girdi. Mansur Sayın yerinden kalktı, yemekleri itina ile tattı, sonra bana dönerek:

— Hastanemizin yemeği, dedi. Burada paralı parasız hastaya aynı yemek çıkar. Hekim arkadaşlarla personel aynı yemeği yerler. Hiçbir ayrı gayrımız yoktur.

Şöyle göz ucuyle yemek tepsisine baktım: Et, tulumba tatlısı, sebze.

Sonra çıktık. Koridorda öyle pek hasta falan görünmüyor. Tek tük ziyaretçiler de hastalarını görmeye geliyorlar. Mansur Sayın anlatıyor:

— Haseki Hastanesi'nin en unutulmaz başhekimlerinden biri de Operatör Nureddin Bey'dir. Hastanenin gelişmesinde çok çalışmış, büyük emeği olmuştur. Nureddin Bey, 1906 yılında Hacı Faik Bey emekliye ayrıldıktan sonra başhekimliğe getirildi. Hemen kolları sıvayıp hastaneyi geliştirmeye girişti. Kısa zamanda yatak sayısını 250'ye çıkardı. Sonra 1914 yılında ilâve bir pavyon inşaatına başladı. Bugün kendi adıyla andığımız Nureddin Bey pavyonu böylece doğmuştur. Bu pavyon, 1924 yılında tamamlanıp hizmete girdi ama ne yazık ki bunca emek verdiği eserini görmek nasib olmadı, ecel onu alıp götürdü. Bu pavyonun tamamlanmasıyle, hastanedeki yatak sayısı 300'e çıkmıştır.

Öbek öbek çiçek tarhlarıyle bezenmiş bahçeyi geçtik, üç katlı bir binaya girdik: Çocuk Pavyonu burası. Yerlerin temizliği kadar, süslü perdeleri, küçük, kutu gibi odalarıyle dikkati çekiyor. Perdeler de odadaki eşya da canlı renkte; zemin rengârenk muşamba döşeli. Dar bir koridorun iki yanında odalar sıralanıyor; odaların birine giriyoruz, küçük sarı iskemleler, masalar, duvarda irili ufaklı bebek resimleri...

Çocuk pavyonuna Dr. Âkif Ener bakıyor. Pijamalı, küçük çocukların koridorda, odadan odaya gidip geldiklerini göstererek sordum:

— Bu çocukların hepsi hasta değil mi?

Dr. Âkif Ener, başını salladı:

— Efendim, hasta olmasına hasta, tabiî ne de olsa çocuk işte, sonra gereği kadar personelimiz de olmadığı için bazı hasta çocuklara anneleri bakıyor.

Gerçekten de öyle; kimi basma entarili kimi hırkalı kadınlar, çocukları koridorda gezdiriyorlar. Çocuk pavyonunda 80 yatak varmış; aynı zamanda süt çocuğu, intaniye servisleriyle modern röntgen ve laboratuvara da sahip.

800 BİN LİRALIK BAĞIŞ

Çocuk pavyonundan çıkıp başka bir binaya girdik. Dr. Mansur Sayın anlatıyor:

— Az önce ifade ettiğim gibi, Haseki Hastanesi yahut Dârüşşifâsı, kadın hastanesi olarak kurulmuştu. Ama zamanla şartlara uymak zarureti hasıl oldu, hastanede vazife gören başhekim arkadaşlarımız çeşitli servisleri hizmete açtılar. Gene de Kadın - Doğum kısmının öbür pavyonlardan daha geniş olduğunu söyleyebilirim.

— Operatör Nureddin Bey'in hastaneye büyük hizmetleri olduğunu söylemiştiniz. Ondan sonraki durumu da kısaca anlatır mısınız?

— Bakın şunu hatırlatayım: O sıralarda Tıp Fakültesi kısa bir süre için hastaneye nakledilmiştir. O zaman hastane başhekimi Asaf Derviş Paşa'ydı. 1933-34'de Tıp Fakültesi kliniklerinden 1. Cerrahî, 1. Kadın - Doğum tedavi Klinikleri Haseki'ye yerleşiyor. 1938 - 39 yılında üniversite tarafından inşa ettirilen tedavi kliniği hastaneye 77 yatak daha kazandırıyor. Bu sırada hastane bahçesindeki ahşap pavyonlarla, hamam vesaire yıktırılıyor.

Kadın - Doğum kısmının koridorundan geçiyorduk, gözüme küçük pirinç levhalar ilişti. Levhaların üzerinde bazı isimler yazılı. Mansur Sayın:

— Efendim, eksik olmasınlar, bazı hayırsever vatandaşlarımız, zaman zaman para yardımı yaparlar. Rahmetli Cemil Akar da hastanemize bağışta bulunmuştu, biz de hâtırasını anmak için koridora adını havi pirinç levha astık.

— Ya bu üstü Almanca yazılı sarı plaka?

Kanunî'nin zevcesi Hurrem Haseki - Sultan.

— Almanya'dan hastanemize 800 bin liralık bir bağış yapılmıştı. Bağışın mahiyetini de açıklıyayım: Almanlar, memleketimizdeki hastanelere bağışlarda bulunurlar, meselâ kıymetli cihazlar, âletler verirler, sonra her yıl bir heyet Türkiye'ye gelir ve bağışta bulundukları hastaneleri gezer, çalışmalarına bakar, eğer bir ilerleme görürse, bir dahaki sene, bağış miktarını artırır. Biz Alexander von Humboldt'tan çok kıymetli tıbbî cihazlar aldık, bu yıl bir heyet gelip çalışmalarımızı gördü, fevkalâde takdir etti.

«NUREDDİN BEY PAVYONU BİTİRİLMELİDİR»

Hastanede bir dernek var: Haseki Hastanesi'ni Kalkındırma Derneği. Başhekim Dr. Mansur Sayın kurmuş bunu. Hastaneye her bakımdan yararlı olduğu da bir gerçek.

— Hastanemiz belediyeye bağlı, bu malûm. Belediyemiz de normal yardımının dışında hastanemize büyük yatırımlar yapacak malî güçte değil. İşte bunun için, bir dernek kurduk, bu dernek kanalıyle gerekli modern cihazları alma, ek pavyonlar inşa etme faaliyetine giriştik. Gene de belediyemizin bize yardım elini uzatmasından müteşekkiriz.

Tam bir pavyondan çıkmış, başka bölüme gidiyordu ki, yanımıza yaklaşan iki genci görünce Mansur Sayın bana dönüp:

— Ne tesadüf, Belediye Daimî Encümeni'nden iki arkadaşımız hastanemizi ziyarete gelmişler. Eksik olmasınlar sık sık gelip, ihtiyaçlarımızı sorar, ellerinden geleni yapmaya çalışırlar.

Orhan Keçeli ile Muzaffer Kavuncuoğlu, vazife ve sorumluluklarını müdrik iki yönetici. Aynı zamanda her ikisi de hastaneyi kalkındırma derneği üyesi.

— Gönül, böyle tarihî ve büyük bir şifa müessesesinin daha da büyümesini istiyor, dedim

Orhan Keçeli, heyecanla atıldı, konuşmasından bir şeyler yapmak, hizmet etmek isteğiyle dolu olduğu anlaşılıyor:

— Efendim, Haseki hastanemiz Istanbulumuz'un en eski şifa yurtlarından biridir. Tabii ki, yatak sayısının artmasını, hastanenin en modern cihazlarla donatılmasını isteriz. Hele 150 yataklı Nureddin Bey pavyonunun inşaatının bitirilmesi en büyük arzumuzdur.

Nureddin Bey pavyonu sözü olunca, Mansur Sayın'ın gözleri parladı:

— Müsaade ederseniz size binayı göstereyim. Bu pavyonun ikmaliyle hastanemiz çok şeyler kazanacaktır.

Nureddin Bey pavyonu, öteki binalar arasında, öksüz çocuk gibi boynunu bükmüş, penceresiz, kapısız, sıvasız, sadece duvarları örülmüş bir iskelet halinde du-

Başasistan Dr. Doğan Küntay, bir ameliyat sırasında.

Haseki
Hastanesi'ne
büyük hizmetleri
geçen eski
başhekimlerden
Operatör
Nureddin Bey.

ruyor. Orhan Keçeli:

— Derneğimiz bu pavyonun inşası için 1,5 milyon lira topladı, dedi. Daha 1 milyon liraya ihtiyacımız var. Pavyon çok modern olacaktır; blok ameliyathaneler ile 4 reanimasyon servisini ihtiva edecektir. İstanbul Vilâyeti, bu pavyon için 75 bin lira yardımda bulundu. Biz de belediye olarak Nureddin Bey pavyonunun bitirilmesine çalışıyoruz.

— Ya hastanenin donatımı? Gerekli tıbbî cihazlar? Diye soruyordum ki, Muzaffer Kavuncuoğlu sözümü kesti:

— Hastanemizin modern ameliyathanelere olduğu kadar, hassas tıbbî cihazlara da ihtiyacı vardır. Biz, hem pavyonun ikmali hem de hassas cihazların alınmasına çalışıyoruz. Yakında hastanemize şeker, üre, albümin gibi tahlilleri yüzde yüz isabetle sonuçlandıran bir cihaz almak üzereyiz. Bu cihazın bir eşi Hacettepe Hastanesi'nde vardır.

Sonra hep birlikte hastanenin öteki bölümlerini dolaştık. Felçli hastaların tedavi edildiği kısımda, Dünya Sağlık Teşkilâtı'ndan Miss Maria Kholher ile Ender Yaz, iki felçli çocuğa günlük idmanlarını yaptırıyordu. Koridora açılan büyücek bir odanın önünden geçiyorduk, başımı uzatıp baktım. Genç bir kızın, beyin elektrosunu alıyorlardı. Merakla yaklaştım. Bir kenarda koyu sarı mantolu üzgün, tedirgin bakışlı bir kadın duruyordu. Genç kızın annesiymiş. Sordum:

— Neden buna lüzum gördünüz?

Dalgın başını salladı:

— Bir otomobil kazası geçirdi de. Sonra bir an durup ekledi, çift görme gibi bir durumu da var, bir kontrol ettirelim dedik.

— Başka çocuğunuz var mı?

— Bir kızım daha var. Kolejde okuyor.

Başka bir odada psikolog Tülay Doyran bir hastaya koordinasyon testi yapıyordu. Doktorlar ameliyathanelerde şifa vermeye çalışıyorlar, laboratuvarlarda tahliller dikkat ve özenle hazırlanıyor. Koridorlarda, sıra bekleyen ziyaretçiler, yemeklerini yiyen hastalar, yeni doğmuş bebeklerin yumuk gözleri, ince tiz çığlıkları, hemşirelerin oradan oraya koşuşuşları...

Başhekime, doktorlara, belediyecilere teşekkür edip ayrıldım. Aksaray'da, bu âlemden habersiz büyük bir kalabalık vardı.

Türkiye'deki İtilâf Devletleri Başkumandanı

Harrington'un Gizli Raporu

Kurtuluş Savaşı'nın sonunda ikinci bir Çanakkale Savaşı çıkmasına ramak kalmıştı.

Yazan : İhsan Ilgar

BİRİNCİ Dünya Savaşı sonu Mondros'ta yaptığımız mütareke ile Istanbul'a giren İtilâf Devletleri, 16 mart 1920'deki Şehzâdebaşı karakolu baskını ile iyice yerleşmişler, şehirde bir dehşet havası estirmeye başlamışlardı.

Bâbıâlî sinmişti. Cihan galibi devletler karşısında aciz içindeydi. Dâmâd Ferid Paşa'nın sadâreti zamanında da İtilâf devletlerinin emrini yerine getiren bir âlet olmuştu.

Ferid Paşa'yı takip eden Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa kabineleri, Anadolu'ya karşı anlayış gösterdiğinden İtilâf devletlerinin işine gelmediği için kolay düşürülerek yerine, Tevfik Paşa getirilmişti.

Mustafa Kemal ordularının 30 ağustos 1922'de Dumlupınar'da kazandığı başarı, 9 eylülde İzmir'i ve ay sonuna varmadan bütün Anadolu'da Yunanlılığı yoketmişti.

İtilâf devletleri bu telâş içinde, Boğazlar'daki tarafsız bölgenin çiğnenmemesini istemekteydi. Bu tarafsız bölgenin sınırları kendileri tarafından çizilmişti. Belki Istanbul hükümetinin bundan haberi vardı ama, elbette Ankara bunu kabul edemezdi. Aşağıda, İtilâf Devletleri Başkomutanı General Harrington'un İngiltere Harbiye Nezâreti'ne verdiği raporda, bütün bu olayların iç yüzünü bulacaksınız

Harrington, Kocaeli'nden Birinci Ordunun ilerlemesi karşısında duyduğu endişeleri belirtmektedir. Esasen Birinci Ordu Komutanı Nureddin Paşa, Garp cephesini devamlı olarak sıkıştırmakta, bir saldırı için emir almaya uğraşmaktaydı. O zaman, Garp Cephesi Komutanlığı'na vekâlet eden Mareşal Çakmak ise, kendisine soğukkanlı olmasını tavsiye etmekteydi. Gerçekten, yapılacak bir hücum Istanbul'dan İtilâf donanmasını ilk kademede Çanakkale'ye kaçırtacaktı ama, ondan sonra siyasî havanın nasıl bir gelişme göstereceği pek bilinemezdi. Ordu yorulmuş, cephane bitmiş, hazinede para kalmamıştı.

Rahmetli Asım Gündüz Paşa'nın bize söylediği gibi, Mustafa Kemal Paşa: «Dimyata pirince giderken, evdeki bulgurdan olmıyalım! Haklarımızı almada sert, millî misak sınırları içindeki yurt parçasını kurtarmada uyuşmacı olacağız!» demişti.

Eğer bu görüşümüz, Mudanya ve Lozan'da kabul edilmezse, Kurtuluş Savaşımızın ikinci kısmı başlıyacaktı.

Birinci Lozan Konferansı'nın başarısız-

Atatürk, Büyük Taarruz'dan önce bir kıtayı teftiş ediyor.

lığa uğraması belirtisi karşısında da 22 ocak 1922'de Mareşal, imzasıyla yayınladığı emirde şoyle demekteydi:

«Lozan Konferansı'nın bir kesintiye uğraması yakın görünmektedir. Garp Cephesi ordularının süratle harekete geçirilmesi ve ilk hedef olarak şunlar yapılacaktır:

»Kuzeyden Birinci Ordu, Üçüncü ve Dördüncü Kolordumuz ve bağımsız tümenleriyle Istanbul Boğazı'na ve Altıncı Kolordu Çanakkale Boğazı'na süratle ilerleyecek İngiliz kuvvetlerini esir ve imha edecektir. Boğazlar'a tamamen hâkim olarak düşman gemilerinin geçişini önleyecektir. Trakya'daki kuvvetler de Istanbul uzerine ilerleyecektir.

Musul cephesinde de taarruzî harekete geçilecektir.»

Harrington, haber alma kanallarıyle bu bilgiyi almış olmalı ki, telâşa düşmüş, Fransız ve İtalyan kumandanlarıyla görüşerek, boşaltma planını hazırlamıştı.

Dikkat edilecek olursa, Atatürk'ün İstiklâl Savaşı boyunca Başkomutan olarak verdiği emir çok azdır. Azdır ama, her emri o vermiş, o planlamış, o hazırlatmış, sonra da rahmetli Garp Cephesi eski kurmaybaşkanı olan Orgeneral Asım Gündüz'ün bize anlattığı, sayın Falih Rıfkı Atay'ın «Çankaya» kitabında belirttikleri gibi:

— Şimdi Asım'cığım götür İsmet'e imzalat, şimdi götür Mareşal'e imzalatl... demiş, daima sorumluluğu üstüne, başarıyı, emrindekilere bırakmayı bilmiştir.

BİR DİREKTİF

Milletinin, Trablusgarb, Balkan, Birinci Dünya, Kurtuluş Savaşları ile, 1911'den 1922'ye kadar on bir yıldır çeşitli cephelerde savaşarak halsiz, parasız, evlâtsız, kocasız kaldığını biliyor, harap olmuş yurdu bir barış güneşiyle ısıtmak, diriltmek istiyordu. Komutanlarına:

Yunan işgali altındaki Eskişehir'den bir görünüş.

— Millî Misak sınırlarını ele geçirinceye kadar, yerine göre sert, yerine göre uyuşmacı olacağız!... demiş, onun için de Çanakkale'de birliklerin bir çatışmaya katışmadan, İngilizler'in yanlarından dolaşarak ilerlemelerini emretmişti.

Refet Paşa'nın Istanbul'a girişi, Istanbul Valisi olarak görev yapmak isteyişi, İtilâf devletlerinin yetkilerini kaldırtmak ve uğurlama olayından söz edişi de ilgi çekicidir.

Mustafa Kemal, Refet Paşa'yı Istanbul'a gönderirken, aynı direktifleri vermişti. Gülnihal vapurunda kendisini karşılamaya gelen Tevfik Paşa'nın selâmlarını ulaştıran yaverine şöyle demişti:

— Ben, Istanbul'da bir sadrâzam tanımıyorum, Türk milletinin yegâne temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin başvekili vardır. Yalnız eski devlet büyüklerinden Tevfik Paşa'ya saygılarımı söyleyebilirsiniz!...

Bu rapor, o zaman Garp Cephesi haber alma başkanlığını yapan, sayın emekli Korgeneral Nuri Berköz'ün kurduğu teşkilât tarafından, kopya kâğıtlarından ele geçirilmişti.

HARBİYE NEZÂRETİ
MÜSTEŞARLIĞINA
LONDRA

1 — 2 kasım 1920'den, İtilâf kuvvetleri işgalinin sonu olan ekim 1922'ye kadar Türkiye'de bulunan İngiliz kuvvetlerinin çalışmasına ait aşağıdaki raporu sunmakla şeref duyarım.

Bu devre, Yakındoğu meselesinin türlü ve dikkate değer seyirlerini içine almaktadır. Bu devreler içinde bazen çok kötü durumlar ortaya çıkmıştır: Öyle ki, bir savaştan kaçınmak son derece güçleşmişti. Fakat İngiliz birliklerinin bu devreleri başarıyla atlattıklarını itiraf etmek mecburiyetindeyim.

2 — 1920 kasımının karanlık bir haftasında ortaya çıkan durumu kısaca anlatacağım:

a) Varangel ordusunun yenilmesi ve bunun Istanbul'a üzücü bir şekilde getirilmiş olması,

b) Kars'ın düşmesi,

c) Venizelos'un iktidardan uzaklaşması.

Bu olayların her biri, durum üzerinde büyük etkiler yapmıştır. Istanbul'a çok miktarda Ruslar'ın gelmesi, bunların bes-

lenmesi meselesini çok güçleştirmiştir. Bunun sorumluluğu gerçekte Fransızlar'a ait olmakla beraber, bunlara elden gelen yardımı yapmak insanlık göreviydi. İngiliz kara ve deniz erlerinin bu sıralarda Ruslar'a yaptıkları yardım, İngilizler'in sıkışık durumda olanlara göstermeleri âdet olan büyüklüğe en büyük şahittir.

3 — Bu sırada İtilâf kuvvetleri arasında meydana gelen anlaşma sonucu olarak, İngiliz kuvvetleri bir alay süvari, bir sahra topçu tugayı, iki İngiliz ve dört Hintli taburuna indirilmiştir. Aynı zamanda emrim altında ve İzmit yarımadasında İkinci Yunan tümeniyle, İkinci Akdeniz taburu vardı. Fransız kuvvetleri altı ve İtalyan kuvvetleri bir taburdan ibaret idiler.

4 — Askerî durum şöyleydi:

General Paraskevupolos Küçük Asya'da başarılı bir askerî harekât idare ediyordu. Bu harekât, Yunan ordusunun Bursa'yı ve Doğu Trakya'yı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Kemalist ordu o vakit kuruluş devresinde idi. Bu ordu başlıca azimli ve vatansever şeflerin elinde savaşçı birliklerden kuruluydu. Bu kuvvetler hiç bir zaman önemli bir askerî güç olarak kabul edilemezdi. Şunu da söylemek gerekir ki, bu devrede Sovyetler'in etkisi gerek Ankara'da gerekse Istanbul'da kendini göstermeye başladı. Böylece İtilâf kuvvetlerinin İstanbul'da kurduğu düzeni bozacak harekette bulunan bazı kimseleri tutuklamak mecburiyetinde kaldım. Tutuklananlar içinde birçok Bolşevik ajanı da bulunmaktaydı. Bunlar, Rusya'ya gönderildiler.

5 — Biz, Istanbul'daki bu duruma 1920 kışında ve 1921 ilkbaharında bir son verebilirdik. Fakat, Kemalist ordusu gerek kuvvet gerekse kuruluşca büyüyor ve Ankara'da Yunanlılar'ı Anadolu'dan atacak ve İtilâfcılar'a Istanbul'u boşalttıracak bir ordu hazırladığı anlaşılıyordu. Yunan ordusuna pek güvenim yoktu. Bunun üzerine durumu gerektiği gibi anlatabilmek için Londra'ya çağrılmamı istedim. Bu durumu imparatorluk genelkurmay başkanı Mareşal Wilson'a ve o zamanki hükümete anlattım.

25 mayıs 1920'de numaralı bir bildiri verdim. Bu bildiri ile Istanbul'da bulunan İngiliz kuvvetlerinin müsbet bir amaca hizmet etmediklerini anladım. Benim düşüncem, elimdeki birlikler bizim kararımızı kabul ettiremiyecek kadar az ve temsil yönünden pek fazla idi. Olaylar bu hususlaki fikrimi hiç bir şekilde yalanlamadı. Bu raporda başlıca askerî esasları anlatarak İngiliz askerinin Istanbul'dan alınmasını istiyordum

6 — Venizelos hükümetinin düşürülmesinden sonra, Yunan ordusunda meydana

Fransızlar Türkler'le anlaşmak istiyorlardı. Bu maksatla Franklin Bouillon'u Anadolu'ya gönderdiler. Resim, Bouillon'un Atatürk tarafından karşılanışını gösteriyor.

gelen değişmeler bana bunların hiç bir önemli askerî hareket yapacak güçte olmadıkları kanaatini vermişti. Bence ilk hazırlıklar iyi idi. Fakat Yunan Başkomutanı ile kurmayı — bunlar arasında çok tecrübesiz subaylar vardı — hiç bir vakit önemli bir hareketi başarıya götürecek güçte değildiler.

1921 yılında meydana gelen durum, düşüncemin doğruluğunu gösterdi.

Eskişehir'in ele geçmesiyle sönen bu başarıdan sonra, Yunanlılar gerek Eskişehir'in ve gerek Afyonkarahisar'ın ele geçirilmesini öngören askerî harekâta giriştiler. Bu harekâtın planı iyi yapılmıştı. Fakat bunu uygulayacak bir komutan ile kurmaylara ihtiyaç vardı. Yunan ordusu şimdilik başarılıydı. Fakat sonuç olarak bu ordunun Ankara'yı ele geçirmeye kalkması büyük bir hatâ idi. Çünkü, Ankara ele geçirilse bile Kemalist ordu ortadan kaldırılmış olmazdı. Hattâ o vakit kendi üslerinden çok uzaklaşmış bulunacaklar, ikmal güçleşecekti. Bunların düzenlenmesi için kuvvetli bir kurmay heyetine ihtiyaç vardı. Önce de söylediğim gibi, plan iyi idi, fakat Yunan ordusu Sakarya'nın doğusunda duraklayınca, Türkler bunun gerçek kuvvetini kavrayıverdiler. Sonunda ordu harekete başladığı yere dönmek zorunda kaldı. Buna karşılık Kemalistler'in Afyon'u ele geçirmelerini önlevebildiler.

7 — Bunu bir duraklama devresi izledi. Şimdi iki taraf arasında bir denge kurulmuş oluvordu. Her iki taraf da kesin bir sonuca gidemiyordu. İki tarafın moral durumu büyük bir rol oynamaktaydı. Yunan ordusu yenildiği için, büyük bir moral duşüklüğüne uğramıştı. Halbuki Kemalist ordu, düzenini ilerletmek suretiyle, Yunanlılar'ı yenebileceği kanaatindeydi. Böylece ordulardan birinin amacı vardı, öteki ise, hedef ve amacını kaybetmişti.

8 — Bu devrede Kemalistler, orduları için gerekli hazırlıkları yapmaktaydılar. Birçok yönden gizli olarak kendilerine

Atatürk'ün Istanbul'a vali olarak gönderdiği Refet Paşa, Ankara da Ataturk'le beraber bir merasim sırasında (Atatürk'ün sağında).

büyük ölçüde silâh, top, cephane verildiğine şüphe yoktu. İngilizler ise bu duruma bitaraf kalmışlardı. Savaşanlardan ne birine, ne de diğerine hiç bir surette yardım etmediler. Ben, herhangi bir tarafı tutmuş ithamında kalmamak için askerî harekâtın başlamasından evvel Yunan komutanından, ikinci tümen ile iki Adalar taburunu geri göndermesini istedim, bu isteğim kabul edildi.

9 — 1921 temmuzunda bana İtilâf devletleri kuvvetlerinin komutanlığı verilmişti. Fransız birliklerinin mevcudu hemen hemen bizimkine denkti. İtalyanlar'ın ise kuvvetleri çok azdı.

10 — İtiraf etmeliyim ki, her geçen zaman Türkler için daha başarılı oluyordu. Yunan maliyesi fenaya gitmekteydi. Ordu, moral çöküntü göstermekteydi. Yunanistan'da parti değiştikçe, ordu kademesinde de paralel olarak değişiklikler oluyordu.

11 — 1922 ilkbaharında Yunanlılar büyük güçluklerle karşılaştılar. 1922 martında bir anlaşma sağlanması için İtilâf devletlerine baş vurmuşlardı. Aynı yılın martında Paris'te yapılan konferansın iyi bir sonuç vermesi bekleniyordu. Oysa Türkler, hattâ İtilâf devletlerinin kontrolü altında Anadolu'nun Yunanlılar tarafından boşaltılmasına dair kendilerine yapılan teklifi reddettiler. Şunu da eklemeliyim ki İtilâf devletlerinin Anadolu'yu boşaltmaması ve Kuzey Anadolu'da Türk idaresinin kurulmaması büyük bir hatâ olmuştur. Bu, beni üzen başlıca olay oldu. Eğer bu boşaltma uygulansaydı, kuzey Anadolu ve İzmir, bugün bu üzücü olayla karşılaşmazdı.

12 — Yunanlılar o zaman başkomutan olarak General Hacı Anesti'yi tayin ettiler. Bilindiği gibi bu general önce ordusunu denetledi, ordunun bir müddet sonra İzmir üzerine ve daha dar bir cepheye çekilmesini gerekli gördü. General, aynı zamanda bir baskınla Istanbul'u ele geçirmek düşüncesine kapılarak, birliklerin bir kısmını Trakya'ya geçirdi. Fikrimce bu hareket, hiç bir zaman başarıya ulaşamıyacak olan kötü bir plandı. Istanbul'a tecavüz fikrinin kesinlikle belli olması karşısında bir bildiri yayınlayarak, Yunanlılar'a, 1921 mayısında İtilâf komiserlerinin kabul ettiği tarafsız bölgeye saldırı halinde, İtilâf birliklerinin silâhlarıyle karşılaşacaklarını bildirdim. Aynı zamanda, Kocaeli yarımadasında bulunan İngiliz birliklerinin önemli bir kısmını Çatalca hattına geçirerek Fransız generalinin emrine verdim. Fransızlar da, üç piyade taburu ile, bir süvari alayından kurul yardımcı kuvvet aldılar. Bu tedbirlerin etkisi görüldü ve Yunanlılar hücuma cesaret edemediler.

13 — Türkler, Yunan birliklerinin bu götürülüşünden faydalanarak saldırıya geçtiler. Planları iyi hazırlanmıştı. Saldırıları Afyonkarahisar bölgesinde kolaylıkla gelişti; kesin sonucu almak kararındaydılar. Fakat savaşın sonunu getirebileceklerinden şüpheliydim. Yunan ordusunun güney grubu (bilindiği gibi) yanlış hareket etti. Güçlü bir savunma yapamadı. Tarihin yazdığı büyük yenilgilerinden birine benzeyen başarısızlığa uğradı.

14 — Bu başarı dolayısıyle morali daha yükselmiş olan Türkler, dikkat nazarlarını şimdi de Anadolu'da bulunan İtilâf kuvvetlerine çevirdiler. Bu birlikler, İngiliz kıtalarıydı. Çanakkale'de Royal alayında bir, Kocaeli yarımadasında iki tabur vardı. İtilâf hükümetlerinin aralarındaki bağlantının kuvvetini göstermek kastıyle Fransız ve İtalyan komiserlerinden Çanakkale'ye veyahut Kocaeli yarımadasına birer birlik göndermelerini istedim. Bu isteğimi kabul ettiler. Bunun üzerine 12. madde de belirttiğim bildiri şeklinde bir bildiri yayınladım. Fakat Fransız ve İtalyan hükümetleri bu kararı kabul etmediler. Ve Anadolu'da bulunan askerlerinin geri çağırılmasını emrettiler. İzmit yönünde meydana gelecek her türlü ilerleyişe karşı Istanbul'u savunabilmek için, Maltepe - Dudullu hattını tutmak gerekiyordu. Bu hat, Boğaziçi'nin güneyinde 16 km.'lik bir hattı ve savunulabilecek bir hale getirilmişti. İtalyan ve Fransız hükümetlerinin Asya yönünde kendi birliklerinin kullanılmasını kabul etmeyişleri beni zor duruma soktu. Türk birliklerinin bu bölgeye yığılışı dolayısıyle gerek Kocaeli yarımadasında ve gerek Çanakkale'de yapılacak bir saldırıya karşı elimde çok az İngiliz birliği vardı. Çanakkale'yi Istanbul'daki kuvvetlerimle takviye ettim. Çanakkale hattındaki bütün birliklerimi geri çektim. İngiliz birlikleri zor durumda kaldılar. Bundan önceki iki yıl içinde tasarruf dolayısıyle kadroları azaltmaya girişmiştik. Bu tehlikeli durum meydana çıktığı dakikalarda birliklerim kımıldayacak bir durumda değildi. Yardım kuvvetleri gelinceye kadar büyük gayretler karşılığında, elimdekilerle durumu idare etmek zorunda kaldım. 15 eylül 1922'de Albay Satel Gourt'a, Çanakkale'nin savunması görevini verdim. Durum gittikçe kızışmaktaydı. Onun emri altında bir tabur, bir bölük süvari ve bir de sahra bataryası vardı. Malta'dan da kendisine iki tabur gönderildi. Muktedir ve azimkâr

kumandanların emri altında çok az olan bu birliklerin görevini yapışı her türlü takdirin üstündedir.

15 — Bu arada, donanmanın karaya çıkardığı deniz piyadeleri de siper kazıp, tel örgü yaparak yardımda bulunmuşlardır. Ben de elimde bulunan bütün kuvvetleri Çanakkale'ye gönderdim.

28'inci tümeni korumak ve gelmekte olan topçu ve piyade kuvvetlerini karşılamak göreviyle 26 eylül 1922'de General Marden'i Çanakkale'ye gönderdim. Gelen kuvvetler içinde ikinci kraliyet piyade taburu, Rayklı tugayından ikinci tabur ve hava kuvvetleri birlikleri vardı. General Marden, elimizdeki arazi parçasını, kuvvetlerini yaymak suretiyle genişletti. Genişleme kuzeye kadar uzanarak Nara burnunu da içine almaktaydı. Bu bölgenin elde tutulması sonradan bize büyük menfaatler sağladı.

16 — 23 eylül 1922'de İtilâf devletlerinin notası verildi ve Mudanya konferansının yakın olduğu anlaşıldı. Bununla beraber ben, her türlü çatışmadan çekinilmesini istediğimden bu yolda emirler verdim. Fakat Türkler'in durumu az kalsın bir çatışmayla sonuçlanacaktı. Onların amacı, İngilizler'i bulundukları bölgede bağlamaktı. Önceden süvarilerden kurulu birlikleri bir çatışmaya gönüllü görünmüyorlardı. Sonradan bunların yerini alan piyadeler, bir çatışma yaratmak için emir almış gibi hareket etmeye başladılar. Durum çok kritikti. İngiliz subay ve erleri Mudanya konferansının yapılmasına kadar bir olay çıkartılmaması yönündeki kararıma ellerinden geldiği kadar yardım ediyorlardı. Emirlerimi kelimesi kelimesine yerine getiren General Marden, bana iki defa telgraf göndererek bir çatışmayı önleyemiyeceğini bildirmişti. Kendisinin sözlerinden askerin de sabrının tükendiğini, emniyetlerinin tehlikeye düşmüş olduğunu bildiriyordu. Ben de kendisine iki defa telgrafla bütün sorumluluğu üzerime aldığımı bildirdim.

17 — Bu durum karşısında olayları size bildirmek zorunluluğunda kaldım. Hükümet de gereken yardımı yapmaktan çekinmedi. Bunun üzerine birliklerimin kötü durumdan kurtarılması için Kemalist komutana, birliklerinin 1921 mayısında İtilâf komiserlerinin kabul etmiş oldukları hattın öte yönüne çekilmeleri lâzım geldiğini bildirmelerini ve bu çekilme belirli bir zaman içinde yapılmadığı halde ateş açılacağını bildirdim. Bu ültimatomu verebilmek için bütün tedbirleri almıştım. Fakat Allah'a şükürler ki, ültimatomu vermeye lüzum kalmadı. Mudanya konferansının açılmasından pek az zaman önce gerçek durumu öğrenmek sayesinde, ültimatomu vermeyişimde hükümetimin isteklerine uyacak ve barışı koruyacak bir surette hareket ettiğime inanıyordum...

18 — 3 ekim 1922'de Mudanya konferansı başladı. Konferansın devam ettiği müddetçe her gün topçu ve piyade yardım kuvvetleri gelmekteydi. Donanmamız hissolunur derecede kuvvetlenmişti. Önemli sayıda uçak da uçuşa hazır bir durumdaydı. Bu konferansın yapılışı hakkında çok söz söylemiyeceğim. Anladığıma göre bu konferans, İtilâf generalleriyle, İsmet Paşa arasında Türkiye'de bir hat seçimi için yapılan askerî bir konferanstı; Yunan ordusu bu hattın öte yanına çekilecekti. Fakat Mudanya'ya gelir gelmez, İsmet Paşa'nın yanında bulunan siyasî kişilerin İtilâf generallerinin yetkileri dışında siyasî çekişmeler yaratmak isteğinde olduklarını hissettim. Ben, bu teşebbüse şiddetle karşı koydum. Uzun ve çetin tartışmalardan sonra, elimizde bulunan yetkiler gereğince ulaşabileceğimiz son haddi belirten bir uzlaşma projesi sundum. İsmet Paşa, hükümetiyle görüşmek için, ertesi günü akşamına kadar bir zaman istedi. Ben de konuşmalar geri kalmadığı takdirde uygulayacağım projeleri hazırlamak üzere İstanbul'a döndüm. Esasen konuşmaların son bulmayacağını anlamıştım. Ertesi gün tekrar Mudanya'ya gittim. Arkadaşlarım bana konferansın havasının değiştiğini ve barış kokularının gelmekte olduğunu müjdelediler. Nihayet bir anlaşma meydana geldi ve 11 ekim 1922 sabahı imza edildi. General Mazaraki'nin başkanlığında bulunan Yunan heyetinin Mudanya'da uğradıkları çetin durumları hatırlamaktan kendimi alamıyorum. İtilâf generalleri, Yunan kurulunun bu kötü durum karşısında takındıkları tavrı takdirden kendilerini alamamışlardır.

19 — 20 ekimde başlayacağını sandığım Lozan Konferansı'nın açılmasına kadar, her şeyin sakin bir durumda gideceğini kabul ederek Mudanya'dan döndüm. Bununla beraber bir hayal kırıklığına uğradım. Refet Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin temsilcisi olarak ve Doğu Trakya Genel Valisi adıyle Istanbul'a geldi. İtilâf generalleriyle, Doğu Trakya'nın boşaltılması için birçok görüşmeler yaptı. Bu konuşmalarda padişah hükümetinin bugünden itibaren düşmüş bulunduğunu ve kendisinin Büyük Millet Meclisi'nin emriyle Istanbul Valiliği'ni de üzerine aldığını bildirdi.

Gelecek sayımızda:
LOZAN VE SONRASI

Bizans Tarihinde

İkonoklazm Akımı

Yazan: Erdem Yücel

BİZANS tarihinin dönüm noktalarından biri de tasvir aleyhtarı olan ikonoklast devirdir. Bizans İmparatorluğu'nun zaferlerle dolu kudretli yıllarından sonra VIII. yüzyılda bir duraklama olmuş ve bunu buhranlı dinî mücadeleler takip etmiştir. Tarihte «tasvir kırıcıları», «tasvirler münazaası» ve «ikonoklat» diye isimlendirilen bu devir, imparatorluğu temellerinden sarsmış, sarsıntıları da 726'dan 842 yılına kadar bir yüzyıldan fazla devam etmiştir.

Bu yıllarda Bizans tahtına çıkan İmparator III. Leon (717 - 740) iyi bir askerdi; bunun yanısıra bir devlet adamında bulunması gereken bütün özelliklere sahipti. O sıralarda devletin siyasî durumu hiç de parlak değildi. Araplar yeniden İstanbul önlerine kadar gelmişler, hem denizden hem de karadan şehri sıkıştırmaya başlamışlardı. Buna rağmen Bizans'ın denizdeki üstünlüğü Araplar'ı başarısız kılmış ve memleketlerine geri dönmek mecburiyetinde bırakmıştı.

Yeni imparatorun bu başarısı, halk üzerindeki prestijini arttırmış ve ona bazı ıslahat hareketleri yapabilmesi için gereken ortamı hazırlamıştı. Böylece III. Leon ile, saltanatına iştirak ettirdiği oğlu V. Konstantin (740 - 775), çok önceden tasarladıkları büyük bir dinî ıslahata başlamaya karar vermişlerdir.

İkonoklazm cereyanının asıl amacı, kiliseyi putperestlikten, fanatizmden kurtarmak ve bu inançta olanların nüfuzunu kırarak, zararlı faaliyetlerini önlemekti. Halkın cehaletinden yararlanmak isteyenler, başta İsâ ve Meryem olmak üzere, aziz tasvirlerinde mucizeler yaratan kuvvetler olduğunu etrafa yayıyorlar, sonra da bundan maddi gelir sağlıyorlardı. Sözü edilen mucizevî tasvirlerin önce reklamı yapılıyor ve halk da bunların bulunduğu kiliseye akın akın gidiyordu. Bu arada da beraberlerinde çeşitli hediyeler getiriyorlar, külliyetli miktarda da bağışta bulunmaktan kaçınmıyorlardı.

Diğer taraftan ikonoklazm hareketinin su yüzüne çıkmamış bir tarafı da imparator ile kilise kudretinin çarpışmasıydı. Ayrıca manastır ve kilise sayıları günden güne artıyor, buna paralel olarak arazi servetleri çoğalıyordu. Bu durum, devleti az vergi toplayabilmek gibi bir duruma düşürüyor ve dolayısıyle gelirini azaltıyordu. Bunun yanı sıra manastırlara girerek keşiş olanlar, ordunun asker, tarlaların işçiden mahrum kalmasına sebep oluyordu.

İKONOKLAST HAREKETİN BAŞLANGICI

İmparator III. Leon, 726 yılında reform hareketine resmen başladı ve bu hususlaki ilk emirnâmesini ilân etti. İmparator, tasvirleri birden ortadan kaldırtmıyor, sadece halkın gözünden uzaklaştırıyordu. Aslında bu hareket bir başlangıçtı. Emirnâmede, tasvirlerin bulundukları yerden daha yükseğe kaldırılmasından söz ediliyordu. Fakat bunu bir ikincisi takip etti ve tasvirler tamamen ortadan kal-

Ayasofya'daki tasvirlerden biri.

dırıldı. Tatbikata ilk defa Ayasofya yakınındaki imparator sarayının Khalke kapısında bulunan İsâ tasvirinin indirilmesiyle başlandı.

İLK OLAYLAR

Ancak bu iş hiç de düşünüldüğü gibi kolay olmamış, asker ile, galeyana gelen bazı halk kütleleri arasında tatsız olaylar çıkmıştı. Bundan sonraki ilk ciddî çatışma da bizzat imparator ile patrik arasında oldu. İmparator III. Leon, patriği sarayına çağırtarak, ikonoklazm cereyanını destekleyecek bazı belgeleri imzalatmak istedi. Patrik buna yanaşmadı ve belgeleri imzalamaktan kaçındı. Bunun üzerine istifaya zorlandı ve yerine reforma taraftar yeni bir patrik getirildi. Diğer taraftan imparatorluk camiasında, ordu bu işe taraftardı ve hareketi destekliyordu. Buna karşılık, halkın cahil ve fanatik olanları da, inandıkları geleneklerden sıyrılmayı arzu etmediklerinden memnun görünmüyorlar, direniyorlardı. Memnuniyetsiz kütlenin sayısı ise günden güne artıyor ve manastırlarda reforma ciddî bir şekilde karşı koyuyordu.

En şiddetli ayaklanma 727 yılında Yunanistan'da Kiklad adalarında oldu. İmparator III. Leon isyanı kolaylıkla bastırdıysa da, fazla bir şiddet göstermedi. Fakat V. Konstantin zamanında buradaki direnme daha da artınca, imparator şiddete başvurmak lüzumunu duydu ve birçok keşiş idam edildi. Bunun sonucu olarak Istanbul'da da bazı manastırlar kapatıldı. Bundan başka imparatorluğun muhtelif yerlerinde, ufak çapta ayaklanmalar oldu. Fakat III. Leon ve V. Konstantin bunları başarı ile bastırdılar. İmparator III. Leon, daha da kurnazca hareket etti, reform hareketini yalnız kuvvet zoruyla değil, dinî yönden de ele aldı. Bu sebeple topladığı bir konsülden ikonoklazm hareketinin ruhuna uygun, istediği gibi kararlar aldı. Resimlere ibâdet yasaklandı ve İsâ'nın ilâhî cevherinin zarar göreceği gerekçesiyle de resminin yapılamıyacağı, ancak İncil'de belirtilen sembolü ile temsil edileceği kararlaştırıldı.

İmparator bu kararları aldıktan sonra, fanatik çevrelerle mücadeleye daha da şiddetle başladı, kiliselerin duvarlarında kalan fresk veya mozayıklar kazındı, manastırların arazilerine el konuldu, baş kaldıran keşişlerin bir kısmı da idam edildi.

İKONOKLAZMA MUHALİF OLANLARIN GALEBESİ

İkonoklazm hareketi başarı sağlamıştı. Fakat önce imparator III. Leon'un arkadan da V. Konstantin'in ölümünden sonra tahta çıkan VI. Leon (775 - 780) kendinden önceki imparatorların izinden yürüdü. Onun da ölümü üzerine, henüz on yaşında bir çocuk olan oğlu VI. Konstantin (780 - 797) tahta çıktı. Aslında durum göründüğünden farklıydı. Zira devleti onun adına annesi Eireni idare ediyordu ve o da ikonoklazm cereyanına karşı idi. Bu yüzden de, kısa bir süre içerisinde tasvirler yeniden meydana çıktı ve her şey eskisi gibi oldu. Eireni, bu işte son derece kurnaz davrandı; önce papa ile yakınlık kurdu ve sonra da tasvirlere karşı olanları yavaş yavaş görevlerinden uzaklaştırdı. Bu arada tasvir aleyhtarı olan imparatorun hassa ordusu da terhis edilince, imparatoriçenin arzusunu engelleyecek artık hiç bir kuvvet kalmamıştı.

Bu arada cahil halkın yaptığı taşkınlıklarla bazı önemli olaylar meydana geldi. Keşişlerin kışkırttığı bu hareketlerde öylesine ileri gidilerek vahşiyâne hareket edildi ki, ikonoklast imparatorların mezarları açıldı, cesetleri sokaklarda sürüklendi. Bütün bu olaylara göz yuman Eireni, sadece kocası IV. Leon'un mezarının açılmasına izin vermedi ve onun ölüm döşeğinde nâdim olduğunu, tasvirler lehinde sözler sarfettiğini söyledi. Diğer taraftan sarayda, annesi Eireni'nin tahakkümü altında yaşayan imparatorun yaşı ilerledikçe, resim aleyhtarı olduğu görüldü. İmparatoriçe Eireni, oğlunun ikonoklazm fikre taraftar olduğunu anlayınca, onun aleyhine döndü, önce yanındakilerden ayırdı ve sonra da gözlerini oydurarak sürgüne gönderdi.

İKONOKLAZMIN YENİDEN HÂKİMİYETİ VE SONU

İmparatoriçe Eireni bir süre Bizans'ı kendi namına idare etti ise de, bu durum pek fazla uzun sürmedi, anî bir hükümet darbesi ile Midilli adasına sürgün edildi ve orada öldü.

Bizans tahtının yeni imparatoru Nikeforos (802 - 811) kendisinden önceki ikonoklazm taraftarı olan imparatorların izinden yürüdü ve manastırları yeniden baskı altına aldı. Ondan sonra gelen ve tarihte Ermeni Leon ismiyle tanınan V. Leon (813 - 820) da aynı şekilde hareket

Ayasofya'daki tasvirlerden: Hz. Meryem.

İznik Kolmesis kilisesindeki Hz. Meryem ve İsâ tasviri.

etti. Bu arada Ayasofya'da 815 yılında toplanan ruhanî bir meclis, III. Leon'un bu konudaki kararnâmesinin yeniden yürürlüğe girdiğini ilân etti.

Bizans tarihleri V. Leon'dan sonra tahta çıkan II. Mikael (820 - 829) ile Thephilos'u (829 - 842) son ikonoklast imparatorlar olarak göstermektedir. İmparator Thephilos'un ölümü üzerine Erken Bizans (527 - 726) ve Orta Bizans (842 - 1204) devirleri arasında bir geçiş olan ikonoklazm devri de kapandı. Bu kapanışta da en büyük rolü gene bir kadın oynadı. Thephilos'un karısı Teodora, kocasının ölümünden sonra nâib oldu ve bu arada meydana gelen karışıklıkları, manastırların baskısını, tasvirlere yeniden ibâdetle önledi. Bunun üzerine toplanan yeni bir dinî konsül de, parlak bir törenle ikonoklast devrin kapandığını ilân etti.

İKONOKLAST DEVRİN SANATI

Bizans tarihinde önemli bir yeri kaplayan ikonoklazm hareketinden, sanata yer vermeyen karanlık bir devir olarak söz edilmişse de, gerçekte bu yanlıştır. Erken ve Orta Bizans devirleri birçok değerli eserler vermiştir. Sanat bakımından zengin iki devir arasında sanattan mahrum bir intikalin olamıyacağı da aşikârdır. İkonoklast devrin de bir sanatı vardı; iç süslemede dekoratif mozayıklara geniş ölçüde yer verilmiş, dini olmayan konuların üzerinde büyük bir ustalıkla durulmuştur. Nitekim, o devirden günümüze her nasılsa gelebilmiş ve bir azizin hayatını söz konusu eden bir belge vardır. Bunda ikonoklastların kilise ve manastırlardaki figürlü tasvirleri tahrip ettikleri, bunların yerlerine de bitki, manzara resimleriyle, günlük hayattan alınma sahnelerin yapıldığı ifade edilmiştir.

Bir diğer yazılı belgede de Papa II. Gregorius, imparator III. Leon'a yazdığı mektubunda, kilise duvarlarının çıplak bir hâle geldiğini, dinî resimler yerine de bir takım mânasız resimlerin yapıldığından şikâyet etmektedir. Bir başka vesikadan da V. Konstantin'in Blakherna sarayında İncil'den alınma sahneleri kaldırtarak yerlerine tabiattan alınma resimler yaptırdığını öğreniyoruz.

Bütün bunlardan, ikonoklast devirdeki başlıca süsleyici elemanların çeşitli bitkiler, hayvanlar, mimarî yapılarla, günlük hayattan alınma sahneler olduğu anlaşılmaktadır.

Dârüssaâde Ağaları

Yazan: Dr. Sedat Kumbaracılar

KIZLAR - AĞASI da denen dârüssaâde ağasının saraydaki başlıca görevi, harem-i hümâyûnun kapısını muhafaza etmekti. Dârüssaâde de denilen çift kapılı, masif tunctan yapılmış harem kapısı, kızlar - ağasının işaretiyle, dualar okunarak açılır ve kapanırdı.

Harem kapısını beklemekten başka, harem-i hümâyûnda bulunan şuh, dilber, birbirinden güzel yüzlerce cariye ile ilgilenirdi. Cariyeler dairesi, harem-i hümâyûnun en ilgi çekici bir kısmı idi. Bu dairenin dar ve kasvetli odalarında hayatlarını sürdüren cariyelerin hayat hikâyelerini ilk olarak dârüssaâde ağaları öğrenir, onlara bazen şefkat gösterir, bazen sert çıkışlar yaparak cezalandırırdı.

KIZLAR - AĞASININ DAİRESİ

Bu daire, harem-i hümâyûn kapısı yanında bulunuyordu. Harem'e girilince ilk planda bulunan daire, Vâlide - sultanların dairesiydi. Bu sebepten Vâlide - sultanlarla yakın ilişiklikler kurarlar ve haremin sırlarını öğrenirlerdi.

Saraya alınan bir harem ağası, «en aşağı» diye anılırdı. Kızlar - ağasının eteğini öper «oda lalası« ile «hasıllı»ların en eskisi «baş kapı gulâmı» na gönderilerek deftere yazdırılırdı. Harem-i hümâyûn kapısını bekleyen «en aşağı», beş nefer kapıdan hiç ayrılmazlardı. Yeni bir ağa deftere geçirildiği zaman, «en aşağı»lıktan «acemi ağa»lığa geçerlerdi. Acemilerin en eskisi, «nöbet kalfası» olur, harem-i hümâyûn kapısının anahtarlarını yanında saklardı. Böylece birçok ocak vazifelerinde bulunduktan sonra bir ağa ancak dârüssaâde ağası olabilirdi.

TARİH BOYUNCA GELMİŞ OLAN KIZLAR - AĞASINDAN BAZILARI

Dârüssaâde ağası, sarayın yüksek şahsiyetlerinden biriydi. Nüfuzu vardı. Bunlar arasında sadrâzamları yerlerinden oynatan, hattâ öldürtenlere de rastlanmıştır.

Son padişah VI. Sultan Mehmed Vahideddin'in kızlar - ağası Anber Ağa, dârüssaâde ağalığının son günlerini yaşamıştı.

Kızlar - ağaları arasında kendilerini siyasete kaptıranlar da bulunmuştur. Bunlardan biri, Sultan Abdülhamid'in kızlar-ağası Abbas Ağa idi. 31 mart vak'asıyle alâkası görülmüş ve usulen yapılan bir soruşturmadan sonra, dîvân-ı harp kararıyle, Beşiktaş Camii önünde asılmıştır. Ağayı, darağacına götüren başlıca sebep, Abdülhamid'in yakınlarından birisi olmasıydı. Asıldıktan sonra, isyanla alâkası olmadığı söylenmiştir.

Hekimbaşı Behçet Efendi'nin biraderi İlyas Efendi yazdığı hâtırâtında, 1239 Hicrî yılında vazifesinden affedilen dârüssaâde ağası Hâfız İsâ Ağa'dan bahsetmektedir. İsâ Ağa çok sevilen ve sayılan bir ağaydı. Bununla beraber silâhtarağa onu kendisine düşman bilmekteydi. II. Sultan Mahmud'a tesir ederek, onu bir cuma selâmlığından evvel vazifesinden uzaklaştırmasını başarmıştı. Biçare İsâ Ağa, ne olduğunu şaşırmış ve nesi var nesi yoksa müsadere ve zabt edileceğini öğrenince fenalıklar geçirmiş ve apar topar Şam'a sürülmüştü. İsâ Ağa'ya acıyanların araya girmesiyle, Ağa, Konya'ya vardığı zaman, kendisine elbiselerinden bir kısmı gönderilmiş ve Şam'a vardığı zaman müsadere edilen servetinden kırk kese altın ihsan edileceği bildirilmişti. Ağanın büyük servetinin satışı enderûnda aylar sürmüş ve satıştan elde edilen altı bin beş yüz kese altın, hazineye frat kaydedilmiştir.

HAREM AĞALARININ HAYAT HİKÂYESİ

Harem ağası olarak yetiştirilenlerin kalplerinde, hilkatin verdiği bir haktan mahrum edilmekten mütevellit derin bir infial vardı. Bunlar harem-i hümâyûnda toplanmış dilrübâ yüzlerce cariye arasında inzibatı temine memurken, hissettikleri mahrumiyetin acısını hiç bir zaman unutamamışlardır. Bu sebeplerdir ki ellerindeki gümüş kamçılarla sarayın yüksek duvarlarla çevrilmiş bahçelerinde dolaşan cariyelere bazen eziyet etmekten duydukları zevki izhardan çekinmemişlerdir.

Yakın vakte kadar rastlanan harem ağalarının ölmeleriyle Türkiye'de hiç bir harem ağası kalmamıştır. Cumhuriyet'in ilânı sıralarında düşkün hâle gelmiş olan olan harem ağaları, aralarında bir yardımlaşma cemiyeti kurmuşlarsa da, mensuplarının gitgide azalması sebebiyle bu cemiyet ömürlü olmamış ve tarihe karışmıştır.

Harem ağalarının bir de saray mensuplarına para istikrazı yapan ve «Ağavat Sandığı» diye anılan bir teşekkülleri vardı. Bu sandık da günün birinde sahipsiz kaldığından aynı akıbete uğramıştır.

Padişahlığın kalkmasıyle, Şehâbeddin ve Mehmed isminde kardeş olarak bilinen iki harem ağası, İçerenköy'de bir köşk satın alarak oraya yerleşmişlerdi. Her ne kadar kardeş olarak biliniyorlarsa da, gerçekte bunlara ahret kardeşi demek daha doğruydu.

Harem ağası denince akla, siyah insanlar gelirdi. Pek eski zamanlardan beri Mısır ve Trablusgarb taraflarındaki bazı yerlerde harem ağası yetiştirmek için nefret edici bir yol tutmuş olanlar, Afrika'nın bazı yerlerinden çalmış oldukları küçük zenci çocuklarını, acıklı bir ameliyatla erkekliklerinden mahrum ederlerdi. Bu ameliyat çok iptidaî bir şekilde yapılırdı. Şehâbeddin ve Mehmed Ağalar da bunlardandı. Biri şişman, ötekisi zayıf, uzun boylu idiler. Çok hürmetkâr insanlardı. Hayatlarında terbiye ve nezaketten başka akıllarında bir şey yer etmemişti. Şehâbeddin Ağa'nın ölmesiyle yalnız kalan kardeşine hayat daha güç gelmeye başlamıştı. Hastalığını bana tedavi ettirdi. İdrar yolundan şikâyeti vardı. Tenasül uzvu, yapılmış olan operasyonda tamamen yok edilmiş olduğundan, sonda güçlükle yapılabilmişti.

KIZLAR - AĞASI HAKKINDA SÖYLENENLER

Aleyhlerinde çok şey söylenmiş ve hattâ XVIII. asrın sonlarına doğru bir de kitap yazılmıştır.

Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan «Risâle-i Teberdâriye fî Usûl-i Agay-ı Dârüssaâde» ismindeki eserde, aleyhlerinde çok şayânı dikkat şeyler yazılmıştır. Eseri yazan, eski saray baltacılarından Derviş Abdullah Efendi'dir.

Şu meşhur hikâye, bir dârüssâade ağası için söylenmiştir:

Ruslar'la ardı arkası kesilmeyen savaşlardan biri oluyormuş, diğer taraftan, memleketin birçok yerinde de isyanlar baş gösterdiği bir zamanda, vaktin padişahını düşünceli gören kızlar - ağası:

— Şevketlûm niçin öyle düşünüyorsunuz, hele bir irade buyurunuz, biz gider o Moskof'un tacını, tahtını devirir geliriz demiş.

Bunun üzerine padişahın:

— Yâ Rabbî şu harem ağasına verdiğin akıldan bana ihsan edeydin de hiç olmazsa bir gececik rahat uyuyabileydim, de-

Kızlar - ağası.

diği söylenmektedir.

Hükümet işlerine karışmalarından çok defa fenalıklar meydana gelmiştir: 1026 Hicrî yılında, I. Sultan Ahmed'in ölümüne kadar tatbik edilmekte olan tevarüs sistemi değiştirilmiş ve padişahın kendinden olan en büyük evlâdı yerine hayatta olan en yaşlı şehzâdenin tahta oturması imkân dahiline sokulmuştu. Buna rağmen eski usulün hararetli taraftarı olan harem ağaları, padişahın oğlu Genç Osman'ın etrafında toplanmışlardı. Halk ise en yaşlı şehzâde olan Mustafa'yı istiyor, «Büyük varken, küçük olmaz diyorlardı». Ulemâ ve ocaklılar da halktan yana idiler. Neticede Şehzâde Mustafa'ya biat edildi ise de, bundan memnun olmayan harem ağaları, el altından eşkiyalarla anlaşarak, onları saraya hücum ettirdiler. Sultan Mustafa şaşırmış ve dârüssaâde ağası Süleyman Ağa'dan yardım istemişti. Süleyman Ağa ise:

— Cümle ocaklı, şevketlû padişahımızı istemezler, diyerek düşmanlığını açıkça ortaya koymuştu.

Sultan Mustafa tahttan indirilmiş, Genç Osman padişah olmuştu.

Nüfuz kazanan kızlar - ağası, birçok kimselerin katledilmesine sebep oluyor ve birçok kimseler de görevlerinden uzaklaştırılıyordu.

VÂLİDE - SULTÂN'I DAHİ OĞLUNDAN AYIRMIŞLARDI

1049 hicrî senesinde ölen Sultan Murad'ın yerine Sultan İbrahim gelmiş, böylece devlet işlerine ağalar yine karışmaya başlamışlardı. Çok geçmiyor, bir vezir değişiyor, yerine bir başkası geliyordu. Girit kumandanlarından Hanya Fâtihi Kapdan Yusuf Paşa bile öldürtülmüştü. İbrahim'in annesi Kösem Vâlide - Sultan, bu hali beğenmiyor ve oğluna» oğlum sık sık vezir değiştirmek devletin çökmesine sebep olur, bu karaların sözleriyle hareket etme» diyorsa da sözünü geçiremiyordu.

Harem ağalarının teşvikiyle çok geçmemiş, Vâlide-Sultan harem bahçesinde bir

Harem ağalarının, zamanında son günlerini yaşadıkları VI. Sultan Mehmed.

Harem ağalarının teşvikiyle tahta çıkartılan Sultan Genç Osman.

daireye hapsedilmiş bulunuyordu.

Sultan İbrahim tahttan indirildikten sonra, padişah olan küçük şehzâde Mehmed'in annesi Mahpeyker Sultan, harem ağalarına karşı Kösem Vâlide - Sultan'la birleşmişti. Harem ağalarını toplayarak: «Kendi halinizde olunuz, gerek harem ve gerek devlet işlerine karışmayınız, Sizin harem kapısında oturmaktan başka göreviniz yoktur,» şeklinde ültimatom vermişlerdi. Diğer taraftan harem ağalarıyle fazla yüzgöz olmuş cariyeler de saraydan çıkartılarak esir pazarlarına gönderilmişti.

KÖSEM SULTAN'IN HİDDETİ

Kızlar ağası, «Kabahatimiz nedir, bilelim,» dediği zaman, Vâlide - Sultan kükremiş:

— Hey bre kara hınzırlar, daha cürmünüzü bilmezsiniz, Sultan Osman fitnesini eylediniz ve cariyelerle bir olup oğullarımla benim arama nifak sokup beni bahçe ve yalı köşelerine terk ettirdiniz. Oğlum Sultan İbrahim feryad ederek şehit oldu. Şimdi nûr-ı dîdem arslanım Sultan Mehmed'i belâya mı uğratacaksınız, demiş ve bununla da kalmamış, kızlar ağasını herkesin önünde dövdürmüştü.

Harem ağaları buna rağmen bir türlü uslanmıyorlardı. Her iki Vâlide - sultanın aralarını açmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu defa da muvaffak olmuşlardı. Kösem Vâlide - Sultan Mahpeyker'in ağır basmasıyle haremin loş bir dehlizinde boğdurulmuştu.

Böylece harem ağaları tekrar idareyi ellerine almışlar, istemedikleri vezirleri değiştirmeye başlamışlardı. Zorbalara haber gönderirler, onlar da elleri altındaki haşeratı isyana teşvik ederlerdi. İsyan başlayınca kızlar ağası sahte tavır takınır:

— Padişahım korku üzere olmayasınız, kul padişahınızdan razıdırlar, ol veziri istemezler, derlerdi. Vezir derhal işinden edilir, başka birisinden rüşvet alınarak vezirliğe getirilirdi.

Ormancılık Teşkilâtımız

Yazan : Kerim Yund

BİR ülkenin iç denizi kadar önemli, milli savunması gibi değerli bulunan ormanlar, bugün Tanrı vergisi ağaç topluluğu olmaktan çıkmış, insan eliyle ekilip dikilen, bakılıp büyütülen, kendine göre bir eğitimi olan bir çeşit yurttaş olmuştur

Bunca değer taşıyan ormanlarımızı, «Orman Kanunu» devimindeki gibi kabalık yatağı görmek elbette ki bir kutlu varlığı tanıyışın en geri bir örneğidir. Turkler, Türkiyeliler, ormanlarını çok eski çağlardan beri tanıyıp, ürünlerinden faydalanmışlardır. Kara sabanı ağaçtan kesip toprağı işleyen Âdem baba, kendisini Tanrı elçisi olarak tanıyanları kurtarmak için, ormandan kereste yapan Nûh Peygamber, ilk kazmayı bulan Sumerli, elbetteki ormancılığın piri sayılacaktır. Başka devimle, ormanla insanın ilgisi Âdem babadan başlar. Her milletin efsanelerinde ağaç, orman, yeşillikle ilgili konular vardır. Turk milletinin geçmişinde de durum boyledir

Bazı milletler, orman işlerini düzen altına almıştır. Osmanlı Türkleri de bu yolda emek çekmiştir. Fatih Kanunnâmesi'nde ağaçla ilgili maddeler bulabiliriz Donanma ihtiyacı için kereste emînlikleri, Istanbul saraylarının gereği için Hatap eminlikleri vardı

Tanzimat'ın ilânından sonra Mustafa Reşid Paşa ve arkadaşları Âli ve Fuad Paşalar'ın yurdumuza getirdikleri yenilikler arasında bir de memleket ormanlarını işletme düşüncesi vardır. Bu iş için de Avrupalılar bilhassa Fransızlar'ın tavsiyeleriyle ormanlarımızı işletmek istiyorsak, ilk önce teknik bilgi sahibi personel yetiştirilmesi tavsiye edilmiş. Fransa'dan ve başka ülkelerden gelen uzmanlar eliyle Istanbul'da Bâbıâli'de 1857 yılında «Orman Mektebi» adı ile Fransızca öğretim yapan okul açılmıştır. Bu okulun müdürü Tassy (1816 - 1895) adlı bir Fransız ormancısı idi.

Bu okul ilk mezununu verdiği yıl, henüz ülkede bir orman teşkilâtı olmadığından mezunlar tayin edilememiş, geçici olarak başka işlerde görev almışlardır.

ORMAN TEŞKİLÂTININ KURULMASI

Fransa'dan uzman olarak getirilen Tassy, Nafia Nezâreti'ne bağlı Meclis-i Maâbir'de âzâ, ikinci reis, sonraları reis de olmuştur.

Türkiye ormancılığının mimarı, kurma-

yı olan Tassy'nin çalışmaları:

1) Orman okulunun açılması,

2) Orman Nizamnâmesi'nin hazırlanması,

3) Ormanlarımızın keşfi

4) Orman teşkilâtının kurulması, çevresinde özetlenebilir.

Tassy, orman teşkilâtının hazırlıklarını yaptıktan sonra, fakat kurmadan yurttan ayrılmıştır.

İlk orman teşkilâtı Maliye Nezâreti'ne bağlı olarak 1869 yılında kurulmuştur. Daha sonraları bu teşkilât değişik bakanlıklara bağlanmıştır.

1869 yılına ait salnâmede, Maliye Nezâreti'ne bağlı olarak bir «orman meclisi» bulunduğunu görüyoruz.

«Turkiye'de Ormancılık Heyeti» kitabının yazarı Bricogne ise, Türk ormancılık tarihi bakımından çok önemli olan kitabında, kurulan teşkilatın, Orman Genel Müdürlüğü olduğunu yazar. İlk Orman Genel Müdürü'nün Aristıti Baltacı adında bir zat olduğunu bildirir. Bu genel müdürlüğün ayrıca «Orman Meclisi» adlı bir topluluğu olduğunu da kitaptan öğreniyoruz. Bu kitapta, «Orman Islâhat-ı Umumiyesi Lâyihası'nda da, Orman Nizamnamesi'nin yayın tarih olan 1868 tarihinden önce, Orman İdaresi namıyla bir idare mevcut olmayıp, nizamnâme-i mezkûrun neşri ile beraber Maliye Nezâreti'ne bağlı olmak üzere Orman Müdüriyet-i Umumiyesi suretinde teşekkül etmiş» denmektedir.

1869 salnâmesinde (Orman Meclisi)nden söz edilip, meclis reisinin Aristiti Bey olduğu, değişmez ve geçici üyeleri bulunduğu, başkâtip ve muhasebe memuru olduğu yazılıdır.

Sadık Paşa, Avrupa görmüş, ormancılığın ülkede gelişmesini isteyen değerli bir vezirdi. Bir yıl sonra yani 1870'de Evkaf Nâzırı oldu. Sadık Paşa'nın lâkabı «Kara Vezir» idi. 1871'de yine Maliye Nâzırı oldu. Mahmud Nedim Paşa'nın sadâreti zamanında Maliye Nezâreti'nden azledildi. Fakat çok geçmeden üçüncü defa Maliye Nezâreti'ne getirildi. Çeşitli görevler yapan Sadık Paşa, 1878'de başvekil oldu. 1901 yılında öldü.

İlk Orman Genel Müdürümüz Aristidi Baltacı, Fransa'da Saint Barbe Koleji'nde okudu. 1853'te Londra'ya gitti. Bir yıl kadar kaldı. 1854'te Atina yolu ile Istanbul'a döndü.

Aristıti Baltacı, Istanbul'da çeşitli görevlere tayin edildi. 1865 yılında «Meclis-i

[illegible]
teşkilatını
[illegible]
[illegible] Tassy

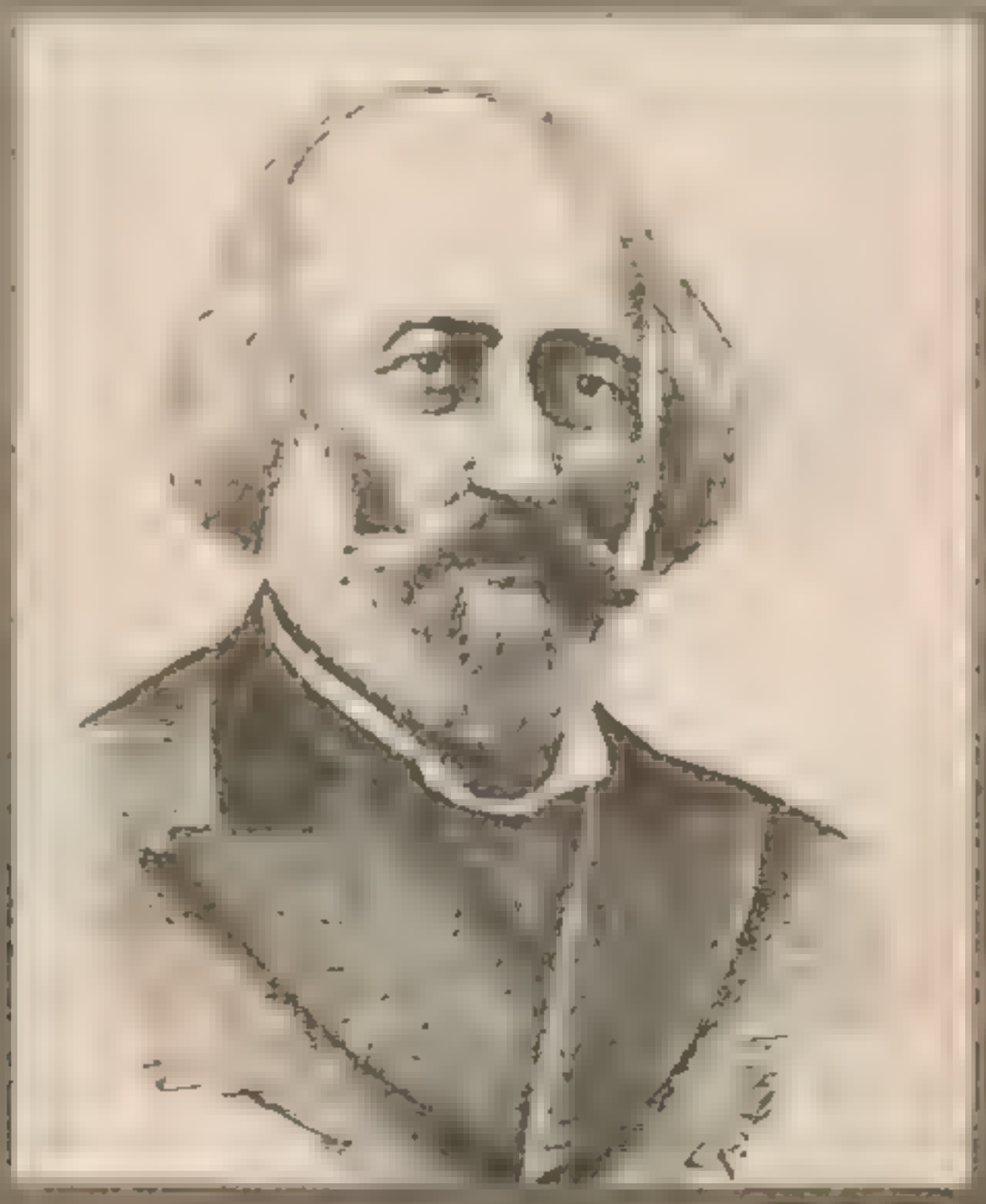

Orman Bakanlığı.

Hazain» âzâsı oldu.

1869 yılında Baltacı'yı ilk Orman Genel Müdürü olarak görüyoruz. Bricogne şöyle der:

İlk ve belki de en iyi genel müdür Baltacı'dır. Doğruluktan ayrılmadı. Selim düşünceli, karakterli idi. Oyalanmadan, en kestirme yollardan giderek amaca varmayı istiyordu.

Umum müdürlüğe ek olarak tayin edildiği nezâret muavinliği memuriyeti dolayısıyle orman işlerine yeter derecede zaman ayırmaya imkân bulamıyordu. Bununla beraber, orman idaresinin ilerlemesi birinci emeliydi. Bu ilerlemenin orman idaresinin kuvvetli bir muhtariyeti, vazifeleri ve yetkisi belirtilmiş bir orman cı zümresi sayesinde mümkün olduğunu anlamakta gecikmedi. Buna dair bir nizamnâme tasarısı kaleme aldı ise de, ne yazık ki bu tasarı, Danıştay'da gerektiği kabule mazhar olamadı. Bu durumdan izzeti nefsi kırılan Aristiti Bey de vazifesinden çekildi.

ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Teşkilât bakımından birçok nezaretlere ayrıca Orman Nezâreti'ne de bağlanan Orman Genel Müdürlüğü, mütareke yıllarına kadar Istanbul'da yaşamıştır. 23 nisan 1920 yılında Ankara'da Türkiye Buyük Millet Meclisi hükümeti kurulunca, orman işleri önce, İktisat Vekâleti bünyesinde bir umum müdürlük olarak yürütülmüş, sonra çeşitli bakanlıklara bağlanmış, en sonunda Tarım Bakanlığı'na bağlanmış, Birinci Demirel kabinesinin son günlerinde «Orman Bakanlığı» adıyle bir bakanlık kurulmuştur. Böylece orman teşkilâtı en son kata ulaşma bahtiyarlığını elde etmiştir.

ORMAN BAKANLIĞI

Cevdet Sunay'ın 7 ağustos 1969 gün ve 4/726 sayılı yazılarıyle, ikinci beş yıllık kalkınma planının ön gördüğü hedef ve tedbirlerin daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyle, Orman Genel Müdürlüğü hizmetlerinin 4951 sayılı kanunun I. maddesine göre Tarım Bakanlığından alınması ve yeni kurulan Orman Bakanlığı'na bağlı olarak yürütülmesi uygun görülmüştür.

İlk Orman Bakanı Sabit Osman Avcı idi. İkinci Demirel kabinesinde Orman Bakanlığına, Yüksek Orman Mühendislerinden ve Samsun Milletvekili Hüseyin Alper getirilmiştir.

Orman Bakanlığı'nın kurulmasının eski Orman Genel Müdürlüğü'ne neler getirip götüreceği henüz bakanlık teşkilât kanunu çıkmadığı için kestirilemez.

Tarih Boyunca

İnsanların Yedikleri İçtikleri

Yazan: Cemil Yener

İNSANOĞLUNUN aslını ve varlığını nereden geldiğini araştıran bilginler, dünyamızın birçok yerlerinde kazılar ve araştırmalar yaparak, günümüzden yüz binlerce, milyonlarca yıl önce yaşamış olan birçok hayvanlara ait kemikler ve başka kalıntılar ele geçirmişler. Bu kalıntılar arasında, bugün artık bulunmayan ama, yapısı bakımından insanın atası olduğu sanılan bir hayvanın da kemikleri var. Vücut yapısında bu hayvanın ot yediği anlaşılıyormuş; yavaş yavaş da et yemeye alışıyormuş. İlkin, kolay yakalanabilen kaplumbağa, kurbağa, sıçan gibi hayvanları avlamakla işe başlamış.

Hayvanlardan alınan et, yumurta ve süt gibi besinler, ota göre pahada ağır ve yükte hafiftirler; yani ottan daha çok besler ve enerji sağlarlar. Et yemeye başlayan bu varlık da, daha kuvvetli ve daha enerjik olmuş. Uzakları görüp, rızkını bulmak için iki arka ayağı üzerinde yürümeye başlamış. Boylece serbest kalan ön ayakları, zamanla el olmuş; baş parmak, öbür parmaklarla karşı karşıya gelerek tutma ve yapma işi görmeye başlamış. Bunlarla, düşmanlarıyle boğuşmak ve yiyeceği hayvanı avlamak için âlet yapmış. Sonra daha kullanışlı, göreceği işe daha elverişli âlet yapmak isteği beynini geliştirmiş. Gelişen beyin de konuşmasını sağlamış

Konuşuncaya kadar bir hayvan olan bu varlık, konuştuktan sonra insan olmuş.

Bu gelişmelerin her biri yüz binlerce yıl sürmüş tabii; ama insan, eski besini olan otu da büsbütün unutmamış. Onun için sebzeler ve meyvalar, yiyecekleri arasında büyük bir değer taşıyormuş...

İnsan, insan olduktan sonra, avladığı hayvanları, kırlardan topladığı otları, kökleri ve meyveleri, hattâ öldürdüğü başka insanları çiğ olarak yermiş. Sonra, yıldırımların yaktığı ormanlardan aldığı ateşle yiyeceklerini pişirmeyi, ağaçtan yaptığı silâhların sivri uçlarını yakarak sertleştirmeyi başarmış.

KUTSAL KİTAPLARA GÖRE

Kur'ân-ı Kerîm'de kısaca, Tevrat'ta ise uzun uzadıya anlatıldığına göre, Tanrı, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'yı yarattıktan sonra, ikisini de Cennet'e yerleştirmiş ve orada bulunan bütün nimetlerden faydalanmalarına izin vermiş. Yalnız bir ağacın meyvesinden yemelerini yasaklamış.

Âdem'i yarattıktan sonra Tanrı, bütün meleklere, ona secde etmelerini emretmiş; bütün melekler hemen secdeye varmışlar. Yalnız şeytan, kafa tutmuş; bu yüzden de Cennet'ten kovulmuş. Felâketinin sebebi olan Âdem'e karşı kin besliyor, fırsat kolluyormuş. Bir gün yılanın karnına saklanıp, Cennet'e girmiş; Hz. Havvâ'yı kandırarak yasak meyveden yedirmiş Hz Havvâ da, Hz Âdem'e yedirmiş. İkisi birden Cennet'ten kovulup yeryüzüne inmişler.

Yasak meyvenin ne olduğu kutsal ki-

taplarda yazılmamış ama, bunun elma olduğunu tahmin edenler var. Bir efsaneye göre, yasak meyve buğdaymış. Cennetin başka meyvelerini yiyenler, dışarı çıkmak ihtiyacı duymazlarmış. Buğdayı yiyince dışarı çıkmak isteyen suçlular, meleklere, nereye gideceklerini sormuşlar. Melekler de onlara, Cennet'te bu ihtiyacı karşılayacak bir yer bulunmadığını söyledikten sonra, uzaktan bir nokta gibi görünen Dünya'yı göstermişler. Onlar da Dünya'ya gelmişler ve bir daha Cennet'e dönememişler.

Âdem'le Havvâ, yeryüzüne geldikleri zaman çıplakmışlar. Birbirlerinden utanarak yanıbaşlarında bulunan incir ağacının yapraklarıyle örtünmeye çalışmışlar. Onun için, incir yaprağı pis kokarmış.

Bilginlere göre, insanı hayvanlıktan kurtarıp insan yapan, din kitaplarına göre de onun, melekler gibi Cennet'te yaşamasını engelleyen, bu kötü dünyaya gönderip acı çektiren şey «yemek» tir, boğazıdır. İki kaynak da, yiyeceklerin insan yaşayışına yön vermekte büyük rol oynadığı, üzerinde birleşiyor.

Yeryüzündeki yiyeceklerin keşfine kimler tarafından başlandığı kesin olarak bilinmiyor ama, Çin'de, Orta Asya'da veya Kuzey - Batı Hindistan'da başlanmış olabileceği tahmin ediliyor. Üzerinde daha çok durulan bir tahmine göre ise, yeryüzünün ayrı ayrı bölgelerinde yapılan buluşlar, Mezopotamya, Çin, Akdeniz, Ege ve Hindistan dolaylarına gelip yoğunlaşmış ve böylece büyük medeniyetler doğmuştur. Bu yayılmada göçlerin büyük rolü olmuştur.

Tahminlere göre insanoğlu, çağımızdan dokuz, on bin yıl önce tarım yapmaya ve hayvan beslemeye başlıyor; beş, altı bin yıl önce de yazı yazmaya. Bugün elimizde bulunan yazılı metinlerden anlıyoruz ki, bundan üç, dört bin yıl önce Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Suriye ve Ege dolaylarında buğday, çavdar, mercimek, bakla, üzüm, incir, elma, hurma, nar, zeytin, susam, soğan, sarmısak, koyun, sığır, domuz, at, deve ve kümes hayvanları yetiştiriliyor ve besleniyordu.

Bununla birlikte Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika dışında kalan ülkeler insanı, bu gelişmelerden XV. yüzyılda yapılan keşiflere kadar habersiz kaldı. Amerika keşfedildiği zaman, Kuzey Amerika yerlileri yalnız hindi ile kopeği evcilleştirmişlerdi. Güney Amerika'nın Peru bölgesi yerlileri de lama denilen bir çeşit hayvanı. Her iki Amerika yerlilerinin tarımı, yeri bir çomakla delip, içine tohum bırakmaktan ibaretti. Orta ve Güney Afrika, Avustralya ve uzak adalarda yaşayan yerliler ise, ne tarımı, ne de hayvan beslemeyi biliyorlardı. Buralarda yamyam topluluklar da az değildi. Afrika ve Avustralya'nın dağlık ve ormanlık köşe bucağında bugün bile eski hayatlarını sürdürenler, hattâ yamyam olanlar vardır. Bengal körfezinde bulunan Andaman adası yerlileri, yakın zamanlara kadar ateş yakmasını bile bilmiyorlardı.

Çağımız insanının belli başlı besinlerinden olan şeker, pirinç, patates ve mısır, yeryüzüne çok yakın tarihlerde yayılmıştır. Patates, K. Amerika'dan; mısır G. Amerika'dan; pirinç de Çin'den öğrenilmiş.

İlk şeker, şeker kamışından yapılmış. Şeker kamışının Hindistan'da ne zamandan beri ekildiği belli değil ama, ilk şeker, M.S. IV. yüzyılda yapılmış ve adı «kamış balı» konmuş. VII. yüzyılda Müslümanlar, İran'ı fethettikleri zaman, Basra körfezi kıyılarında şeker kamışı yetiştiriliyormuş ama, ancak ilâç yapmaya yetecek kadar şeker elde edilebiliyormuş Pancardan şeker elde edilmesi ise, XIX. yüzyılda da Fransa'da başlamıştır.

Portakal, mandalina, limon gibi meyvelerle, patlıcan ve domatesin de yeryüzüne yayılması çok yenidir. Birincilerin vatanı Çin, ikincilerin ise Hindistan'dır.

Ege Denizi kıyılarında yaşayan insanların çoğu, denizden çıkan birçok hayvanların etini yerlerdi. Amerika Kızılderilileri'nden Novaklar'da kertenkele ve çekirge en luks yemekmış. Yeni Gine adası yerlilerinin en luks yemeği de maymun beyni imiş. Çin'in bazı yerlerinde süt zehirli sayılır ve yenmezmiş.

Kur'ân-ı Kerim'de yenmesi kesinlikle yasak edilen şeyler kan ile domuz etidir. Bugün etini yemeyi günah saydığımız birçok hayvanların yasak edilmesi ise, Hazret-i Muhammed'in hayatı ve hadisleri incelenerek mezhep kurucusu din bilginlerinin verdikleri fetvalarla olmuştur. Bu yüzden, yenecek ve içecek konusunda Müslüman mezhepleri arasında bir takım farklar ortaya çıkmıştır. Hanefî mezhebinin haram saydığı birçok hayvanların etlerini, Şâfıî mezhebi haram saymaz. Şiîler de yılanbalığı ve tavşan eti yemezler. Hindistan'da bulunan Brahma dini, hayvanlara acıdığı için, et yemeyi hoş görmez.

Bununla birlikte, şimdi olduğu gibi, bütün insanlık tarihi boyunca da et, soframların baş yemeği olmuştur. Tevrat'ta anlatıldığına göre Hz. İbrahim, kendisine misafir olan Yahuva'ya en körpe danasını kesip ikram eder. İslâm edebiyatının cömertlik sembolü olan Hâtem-i Tâî, mi-

Insanoğlunun ilk beşiği: Elmia.
(Dürer'in tablosu).

Meşelino'nun Adem ile Havva tablosu.

safirlerine, o çağın Arap ülkelerine ün salmış olan tay'ını kesip yedirir. Yunan mitolojisinde Zeus ile Prometeus'un arası, sofrada bulunan etin paylaştırılması yüzünden açılır. Çünkü Prometeus, eti paylaştırırken, İlkçağ Yunanlıları'nın en büyük tanrısı olan Zeus'a, iç yağına sarılmış bir kemik ayırır. Dedekorkut hikâyelerinde, şölen veren beyler, koyun, aygır, buğra (erkek deve) etlerini, dağlar gibi yığarlar.

Ortadoğu ile Ege Denizi dolaylarının en eski yemeklerinden biri de yağda kızartılmış ekmekle, börektir. Gılgamış destanında anlatıldığına göre, Tarzan gibi dağlarda yaşayan ve hayvanlarla birlikte ot yiyen Engidu, Gılgamış'ın sarayına yerleşince, susam yağında kızartılmış ekmek yiyor.

Tevrat'ın birçok yerlerinde İlkçağ Yunan eserlerinde de yağda kızartılmış ekmek ve börek, sofraların bellibaşlı yemekleri arasında yer alır.

Ortadoğu'nun lüks yemeklerinden biri de tereyağı ile bal, yahut kaymak ile baldır. Bu yemeği, Gılgamış destanında ve bu destandan, aşağı yukarı üç bin beş yüz yıl sonra yaşamış olan Karacaoğlan' da görüyoruz. Aynı yemek Tevrat'ta da var.

Binlerce yıllık tarihi boyunca hiç bir millet Türkler kadar dağılıp, geniş ülkelere yayılmamıştır. Bu bakımdan bütün Türkler'in, tarih boyunca neler yediğini araştırmaya ömürler yetmez.

Türkler'in, Anadolu'ya geldikten sonra bile, at eti yemeyi bırakmadıklarını Dede Korkut hikâyelerinden anlıyoruz. At etini, mezhebimiz de yasak etmemiştir. Ancak, gazalarda büyük işler gördüğü için, at kesmek iyi sayılmaz.

Osmanlılar Istanbul'a yerleştikten sonra, yaşayışlarının birçok yönlerinde olduğu gibi, yiyip içmelerinde de değişmeler oldu. Bu değişme, yüksek sınıfta ve saray çevrelerinde daha büyüktür. Çünkü bu çevrelerde esir ve devşirilmiş insanlar çoktur. Bunların büyük çoğunluğu Müslümanlığı sonradan kabul ettikleri için, eskiden yemeye alışık oldukları şeylerden tiksinmezler. XVI. yüzyılın zengin içki sofralarında midye, istakoz, karides v.s. deniz hayvanlarının bulunduğunu o zaman yazılmış olan eserlerden öğreniyoruz. Türk halkının büyük bir çoğunluğu tarafından bugün bile yadırganan bu hayvanlar hakkında, XVI. yüzyılın büyük din bilgini ve şeyhulislâmı Ebussuûd Efendi tek kelime ile fetva vermiştir: «Mekruhtur».

ALKOLLÜ İÇKİLER

Alkollü içkilerin geçmişi de tarih öncesine kadar uzanır. Yeryüzünün en eski yazılı metinlerinde bile alkollü içkilerin adlarına rastlanıyor. Meyve suları da onlar kadar eskidir.

İran efsaneleri şarabı, İran hükümdarı Cemşid'in bulduğunu ileri sürer. Hititler şarabı ve rakıyı biliyorlardı. Hattâ bir Alman içkisi olduğunu sandığımız birayı bile... En eski Yunan metinlerinde ve Tevrat'ta, şarap ve sarhoşluk veren başka içkilerden söz edilir. Dâvud ve İsâ peygamberler, içkili toplantılar yaparlarmış. Hıristiyanlıkta şarap, kutsal bir içkidir.

Türkler'in millî içkileri at sütünden yapılan kımızdır. Müslümanlık'ta şarap, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan bir emirle yasak edilmiştir. Şarap için konulan bu yasak, mezhep kurucusu din bilginleri tarafından bütün alkollü içkilere yöneltilmiş. Hattâ Hanefî mezhebinden başka mezhepler (ehli sünnet mezhepleri) şirayı bile yasak eder. İmâm-ı Azam, Peygamberimizin, akşamdan ıslatılan hurmanın suyunu ertesi sabah, sabah ıslatılan hurmanın suyunu da o günün akşamı içtiğini ve mayalanmamış meyva sularının sarhoş etmediğini göz önünde tutarak, şiranın ve başka meyve sularının içilmesinde bir sakınca görmemiştir.

ÜZÜM SUYU

Hazret-i Ömer Şam'a geldiği zaman, orada bulunan Müslümanlar, üzüm suyu içmelerine izin verilmesini halifeden rica etmişler. Hz. Ömer: «Üçte biri eksilinceye kadar kaynatınız da bir göreyim» demiş. Kaynatıp getirmişler. «Bu, develere sürdüğümüz katrana benziyor, içebilirsiniz,» demiş.

Dinin koyduğu yasaklar, kadıların verdiği ağır cezalar, Müslüman ülkelerde alkollü içkilerin kullanılmasını azaltmış ama kökünden söküp atamamıştır.

Osmanlı ülkelerinin birçok yerlerinde ve Istanbul'da Müslüman olmayan halk bulunması, Müslümanlar'ın da içki içmesini kolaylaştırıyordu. Osmanlılar, Müslüman olmayanların içki kullanmasını vergiye bağlayarak serbest bırakmıştı. Bunların açtıkları meyhanelere Müslümanlar da gizlice gidiyordu.

Osmanlı padişahlarından birçoğu, birçok devlet adamları ve zenginler, içkili toplantılar yapıyorlardı. Hattâ bu çevrelerde uyuşturucu maddeleri de kullananlar vardı. Amerika'dan çıkıp bütün dünyaya yayılan tütün ise, XVI. asırda başlayarak Osmanlı ülkelerinde yerleşti.

Habeşistan

Doğu Afrika'da 1.219.000 km.'lik bir alanı kaplayan Habeşistan, dağlık bir ülkedir. Yirmi milyondan fazla nufusun %41'i Müslüman, %41'i Yakubi Ortodoks, diğerleri Katolik, Putperest ve Protestan'dır. Ülkede yaşayan ırklar Habeşler, Amharalar, Gallalar, Eritreliler, Zenciler, Somalililer ve Danâkiller'dir.

Bir tuz gölünün kurumuş yatağındaki tuz kalıplarını ellerindeki sopalarla sökmeye çalışan Habeşliler.

Yukarıda bir çeçbe ailesi barınaklarının önünde görülüyor. Aşağıda, Danakil kadınları. Habeşistan'daki Semi kavimlerden olan Danakillerin nüfusu 600.000 kadardır.

Yukarıda, Habeşistan'da bir okul görülüyor. Yanda ise, bir kasabanın sokaklarından biri.

Yanda, bir
Danâkil kadını,
çocuğu ile,
aşağıda,
iki deve çobanı
reisleriyle
beraber.

KARİKATÜR

60 yıl öncesinin esprileri

Veliahd Mecid Efendi'nin bir karikatürü.

Köpeklerin sürülmesinden sonra:

— Nihayet başbaşa kalabildik.

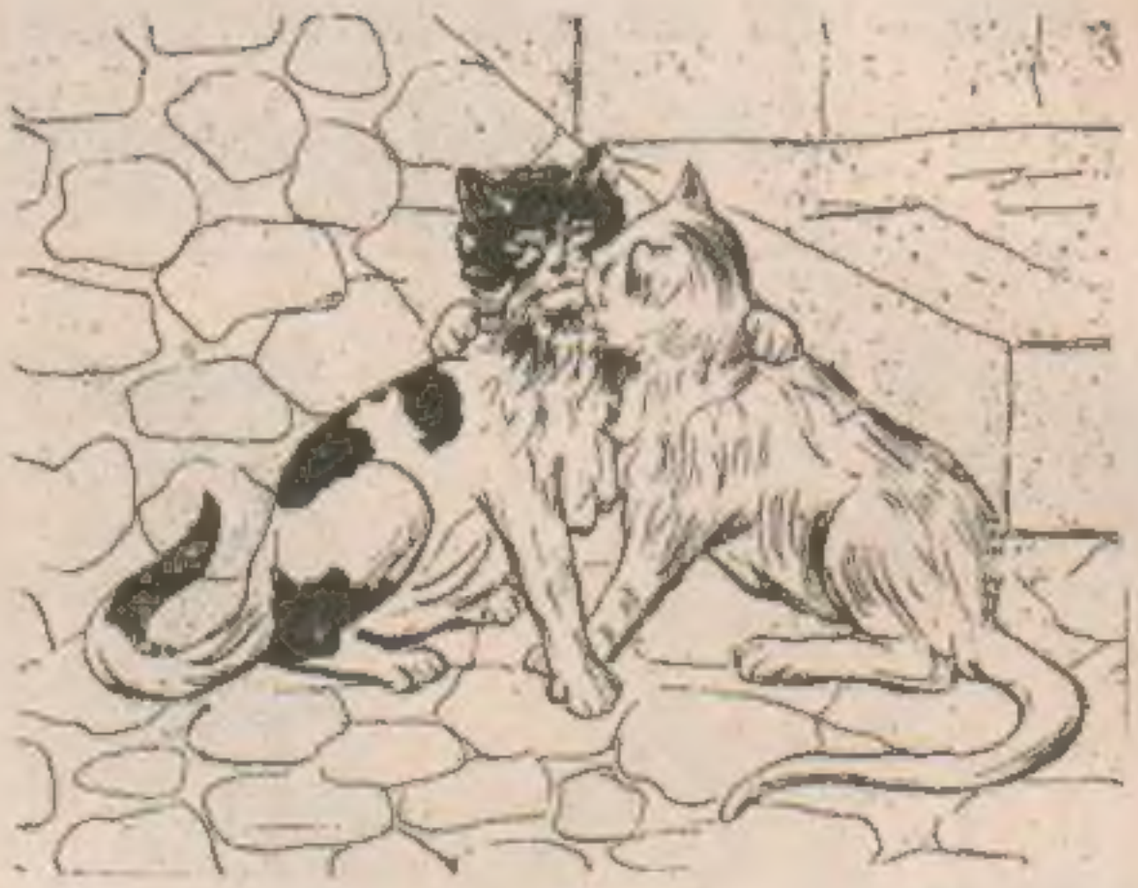

— Bunu size emanet ediyorum. Ele avuca sığar şey değil; alın yola getirin. Etl sizin, kemiği benim.

— Adı ne bakalım?

— Hürriyet!

İspirtizma masasında:

— Dâhiliye nâzırını çağıralım mı?

Baba — Yooo... Bak aile arasında öyle şeyler istemem. Şimdi gelir, ağzından imlâya gelmez bir kelime çıkar.

Çocuklar neden çalışmıyor?

Öğretmen — Sen sonra bu hâlinle, bu haylazlıkla ne olacaksın? Hiç düşünmüyor musun?

Öğrenci — Mebus olurum, nâzır olurum... Millet Meclisi'nde demediler mi efendim?

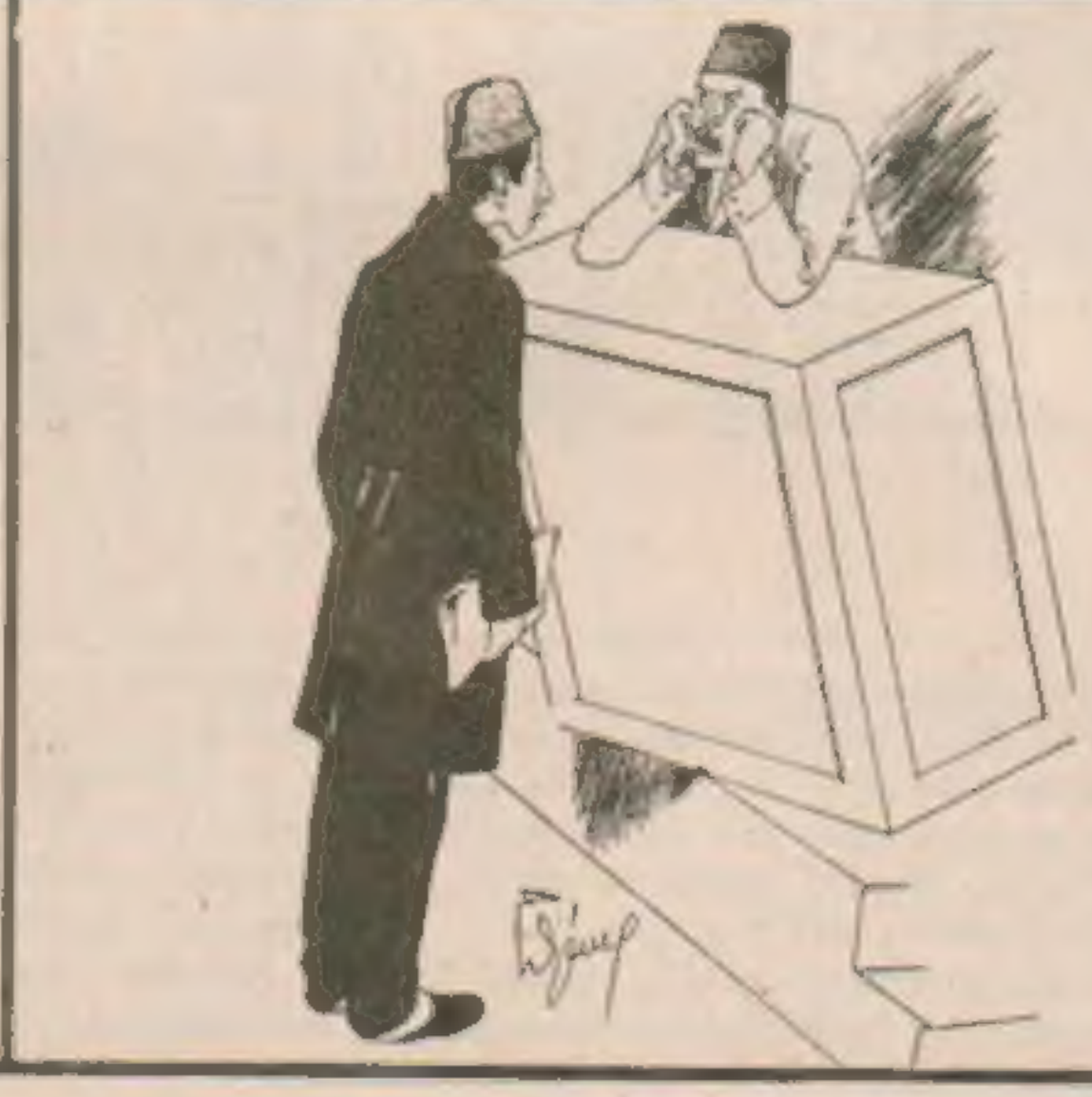

Gladiyatör dövüşlerindeki gibi:

— Uğrunda can verecekların selâmını kabul et!

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Orhan Naim Hazinedar (Bolaman - Ordu)

İmparatorluk devrinde hangi yıllarda Trabzon sâl - nâmeleri çıkmıştır? Bucakların kuruluş tarihlerini tesbit etmek mümkün müdür?

İmparatorluk devrinde 1282 - 1322 Hicrî yılları arasında 24 tane Trabzon Vilâyeti Sâl-nâmesi yayınlanmıştır. — Bucakların, yani nahiyelerin kuruluş tarihleri, arşivlerimizden ve şer'î mahkeme sicillerinden çıkarılabilir. Fakat bu hususta bir inceleme ve yayın yapılmış değildir. Osmanlı devrinin eski asırlarından beri nahiyeler vardır. Nahiyenin başında «nâib» bulunurdu. Nâibler kadılara bağlı idi ve bir kadının idaresine verilen yere «kazâ» denirdi. Esasen «kazâ» kelimesinin lugat mânâsı «kadılık» demektir. Kazâlar bugün «il» ve «vilâyet» dediğimiz sancakları (sonradan mutasarrıflık da denmiştir), sancaklar da «vilâyet» tâbir olunan eyaletleri (umumî valilikleri) teşkil ederdi. Nahiyelere, kazâ denmemiştir.

Fatma Karal (İzmir)

Osman Gazi, Bursa'nın fethinde hayatta mı idi?

Osman Gazi, şubat 1324'te ölmüş ve Bursa, 6 nisan 1326'da fethedilmiştir. Şehir, yıllardan beri Türk muhasara veya ablukası altında idi. Verdiğimiz tarihler, son buluşların neticesidir ve henüz mektep kitaplarına geçmemiştir. Onun için Osman Gazi'nin 1326'da öldüğünü gösteren kitaplar sizi yanıltmasın.

M. T. Gümtürkün (Kadıköyü — İstanbul)

«Anadolu» kelimesi öz Türkçe midir? Anadolu'da 1071'den sonra Türkler tarafından kurulmuş şehirler var mıdır?

«Anadolu» kelimesi Yunanca'dan gelmektedir. Anadolu'da 1071 Türk fethinden sonra Türkler tarafından kurulmuş hayli şehir vardır.

Fahrettin Cakar (Erzurum)

Bende bir Harb Mecmuası koleksiyonu var. Bunu nasıl değerlendirebilirim?

Birinci Cihan Savaşı sırasında çıkan resmi Harb Mecmuası'nın koleksiyonları nadir değildir. Satmak istersenız fazla bir para alamazsınız.

Hadi Uzer (Gazlosmanpaşa — Ankara)

Osmanlı devrine ait klasik eserlerimizi bugünkü Türkçe ile vermek hususunda hiç bir faaliyette bulunmuyorsunuz. Niçin Hayat müessesesi böyle kitaplar yayınlamıyor?

Zamanı gelince böyle bir seriye başlayabiliriz.

Mehmet Afi Çalışmaz (Bıyıklı köyü — Koçarlı — Aydın)

Bizans İmparatorluk ve Macaristan Krallık taçları bugün nerededir? Aya İrini Kilisesi ne zamandan kalmadır?

Bizans imparatorluk tâcı Osmanlılar'a geçmemiştir. Macaristan'ın ünlü çift taçtan müteşekkil krallık tâcı, Budapeşte'dedir. Bu tac Osmanlılar'ın eline geçmişse de, Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Türkiye himayesinde Macaristan kralı yapılan Zapolya'ya gönderilmiş ve bir hassa subayı, Kanuni namına tâcı Zapoloya'ya giydirmiştir. Aya İrini Kilisesi, son yıllarda, yıkılmak tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için boşaltılmıştır. Eski bir Bizans kilisesidir. Osmanlı devrinde, Topkapı Sarayı'nın bir çeşit deposu olarak kullanılmıştır.

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira